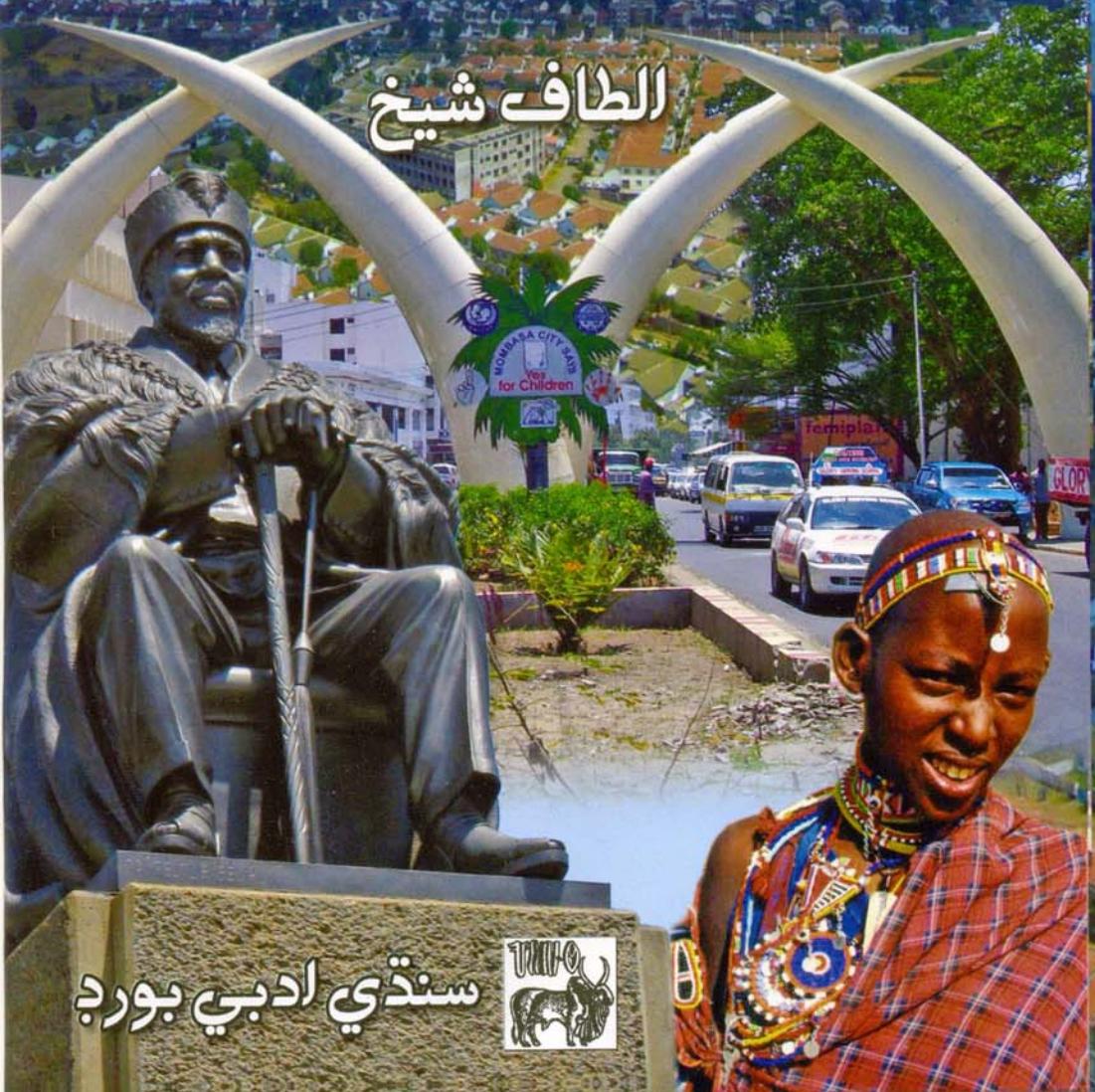

مباسا شیدی باچا مبasha!

(آفریکا جو سفرناہو)

Altaf Shaikh

الطااف شیخ

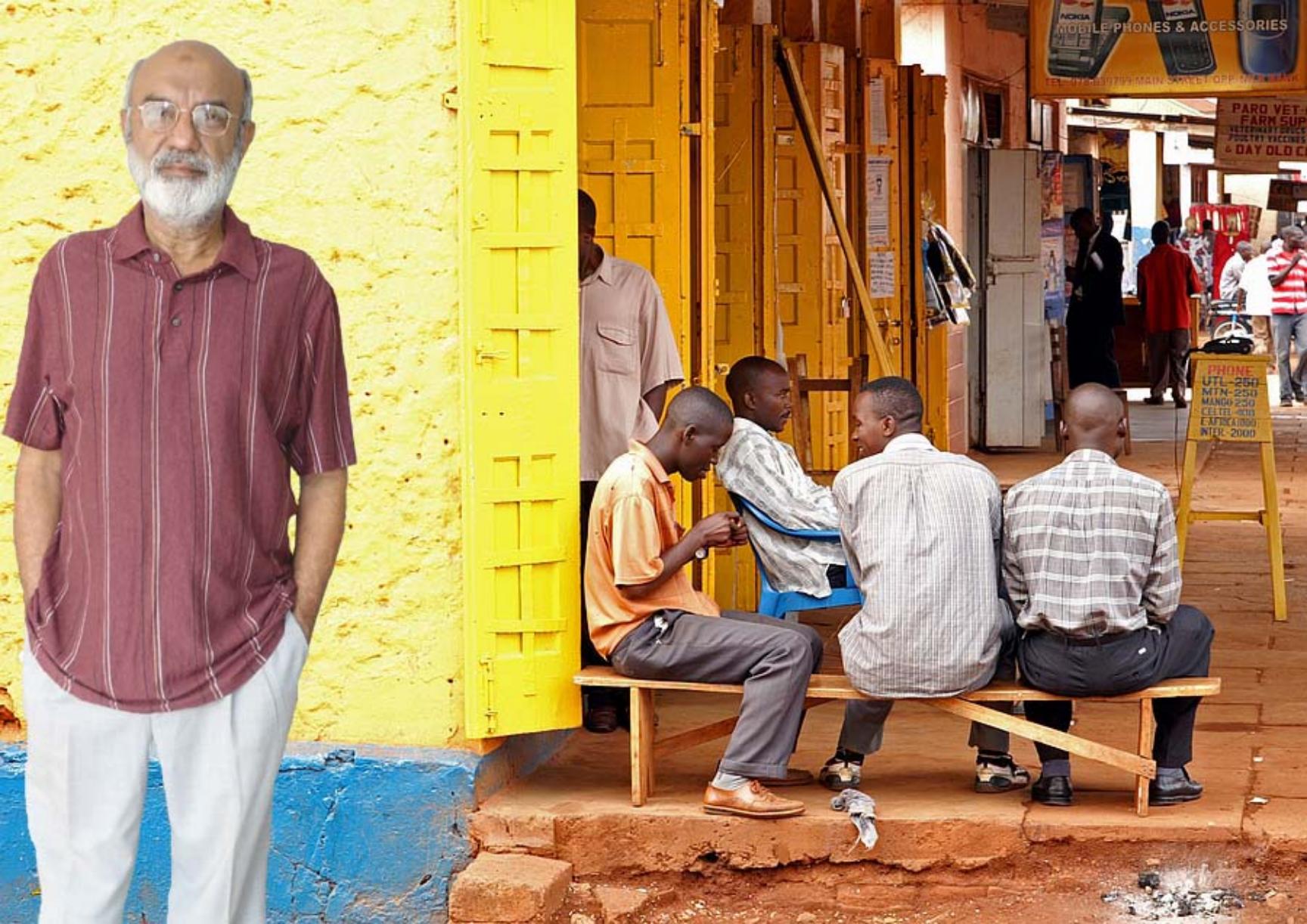

سندي ادبی بورڈ

**Altaf Shaikh Mombasa
(Kenya) 2010**

NOKIA
MOBILE PHONES & ACCESSORIES

Tel: 011-555-0799, 011-555-0799, 011-555-0799, 011-555-0799, 011-555-0799, 011-555-0799

PARO VET-FARM SUP
VETERINARY SERVICES
COUNTRY VACCINES
DAY OLD CHICKS

PHONE
UTL-250
MTN-250
MANGO-250
CELTEL-610
KAMALA-1000
INTER-2000

ممباشا

شيدي باچا همباشا!

(آفریکا جو سفرنامو)

الطااف شيخ

سنڌي ادبی بورڊ،
ڄام شورو، سنڌ.

[ڪتاب جا سمورا حق واسطا سندی ادبی بورڊ وٽ محفوظ آهن]

پنج سو

سال 2011ع

چاپو پهريون

هن ڪتاب جي ڪنهن به حصي کي، ناشر کان اڳوائات حاصل ڪيل اجازت کانسواء،
اليڪرانڪ يا پئي ڪنهن به طريفي جنهن ۾ استوريج ۽ رينديول سسٹم شامل آهي،
استعمال نثر ڪري سگهجي.

قيمت: روپيا

(Price. Rs: 00 - 00)

خریداري ۽ لاءِ رابطو:

سنڌي ادبی بورڊ ڪتاب گهر

تلڪ چاڙ هي، حيدرآباد سنڌ

(Ph: 022-2633679, Fax: 022-9213422)

Email: sindhiab@yahoo.com

www. Sindhiadabiboard.org

هيءُ ڪتاب سنڌي ادبی بورڊ پرنٽگ پرييس ڄام شوري ۾ سيد سكender علی شاهه
منڈيجر چپيو ۽ پروفيسر سيد زوار حسين شاهه نقوي، سڀڪريٽري سنڌي ادبی بورڊ
ان کي چپائي پٽرو ڪيو

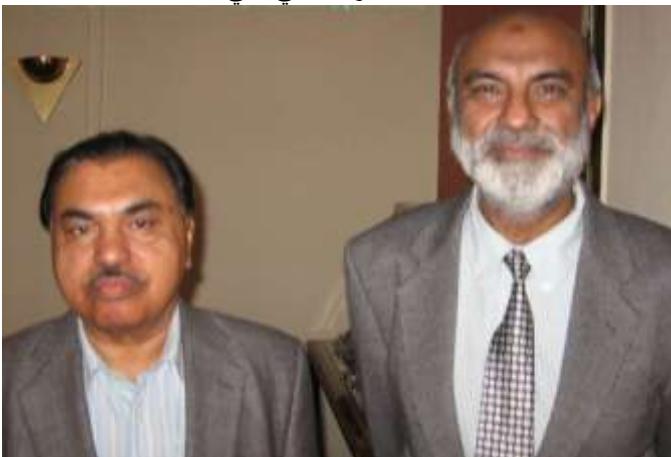
ناشر پاران

انتساب

پنهنجي پيتارو ڪئٽ ڪاليج جي دوست

عبدالجبار عباسي نالي

عبدالجبار عباسي سان منهنجي ڄاڻ سڃاڻ ۽ دوستي کي هن وقت اذ صدي کان مٿي عرصو ٿي ويو آهي. ڪئٽ ڪاليج پيتارو ۾ جڏهن آءُ مئرڪ ڪلاس ۾ پهنس ته عبدالجبار عباسيءَ اثنين ڪلاس ۾ اچي داخلا ورتی هئي. هيءُ سال 1960 جي ڳالهه آهي. دراصل عبدالجبار عباسي جي والد، چاجي حاجي محمد عيسى سان منهنجي اچان به به ئي سال اڳ جي سڃاڻ ٿي هئي، جڏهن هو صاحب اسان جي ڳوٽ جو مختارڪار ٿي آيو هو. منهنجو والد گل محمد شيخ به ساڳي نوكري ۾ رهي چکو هو ۽ نه فقط عبدالجبار عباسي جي والد جو همعصر هو (بنهي جي ڄم جو سال 1920 ع آهي) پر ننڍيٽ کان دوستي پڻ هئي. ظاهر آهي ان وقت سند جا مسلمان تعليم ۾ گهٽ هئا ۽ جيڪي هنا انهن هڪ پئي کي سڃاتو ٿي.

عبدالجبار عباسي جي ڏاڌي محمد ڇتل کي تي پت هئا: حاجي محمد اسماعيل، حاجي محمد موسى ۽ سڀ ۾ نديو عبدالجبار عباسي جو والد محمد عيسى هو، جنهن پرائمي تعليم ملڪن جي ڳوٽ مان حاصل ڪرڻ بعد مئرڪ 1938 ع ۾، مٺائي هاءِ اسڪول مان ڪئي. مئرڪ کان پوءِ پاڻ ڪراجيءَ ۾ اچي ڪامرس ۾ داخلا ورتی. ان دوران ڪين انسپيڪٽر فار راشننگ جي نوكري ملي وئي، جيڪا ڪليڪٽر جي هٿ هيت هئي. 1947 ع ۾ ريوينيو ۾ آيا ۽ 1950 ع ۾ هائير پاس ڪيائون،

جنهن بعد هو مختار کار تیا ئے مختلف شہرن: رتو دیرو، شہدابور، هلا، تندو الہیار ۾ مختار کار جی حیثیت سان نوکری ڪیائون 1973 ع ڈاری حیدر آباد ۾ بئریکٹر سیٹلمنٹ، سرویز ۽ انسپیکٹر جنرل رجسٹریشن تیا، ان بعد 1977 ع ۾ میمبر بورڈ آف روینینو مقرر تیا، جنهن بعد 1980 ع ۾ رئارڈ تیا۔ سندن پیشور انه چاڻ ۽ قابلیت کري، رئارڈ مینٹ بعد بهو ڏدهه سال کن سند چئبر آف انگریڪلچر جا سیکریٹری جنرل ٿي رهيا 1991 ع کان 1993 ع تائين اسلام آباد ۾ فیدل لند ڪمیشن جا چېر من پڻ تیا۔ سندن وفات ڪجهه سال اڳ 87 ورهن جي چمار 2007 ع ۾ ٿي.

چاچي محمد عيسیٰ عباسی کي تي پٽ آهن: وڌو عبدالخالق، ننيو محمد اسحاق، اسان وارو پٽارين دوست عبدالجبار عباسی وچين نمبر تي آهي. سندن جم جي تاريخ 15- دسمبر 1948 ع آهي. عبدالجبار وارن جو موري تعليقي سان واسطو آهي. هو ٻڌائيندو آهي ته سندن اصل گوٽ جتي سندن وڌا رهنا هئا اهو درياهه ڪناري ڪلهوڙن جو گوٽ سديو هو.

پوءِ 1928 ع واري وڌي پوڏ ۾ سندن والد جو ڏاڻو محمد رمضان ڪلهوڙو اتان لذی ملڪن جي گوٽ ۾ اچي رهيو، جتي بين ذاتين جا ماڻهو پڻ رهيا تي، خاص ڪري کيڑا جن جي هڪ مشهور شخصيت خانصاحب گل محمد ڪيرڙو ميمبر صوبائي اسيمبلي پڻ آهي. ان لڊپلان وقت عبدالجبار جي والد جي عمر 8 سال هئي. بهرحال 1988 ع واري پوڏ ۾ کين اتان به لڻتو پيو ۽ ڏڀار جا ۾ اچي رهيا، جتي هن جا چڪلنهه گهرا گهات آهن. چاچي حاجي محمد عيسیٰ جن جو هتي نهرail مدرسو ۽ چوڪرين جو اسڪول سند جي بهترین درسگاهن مان آهن.

عبدالجبار عباسیءَ بنیادي تعليم نواشاھه مان خوجا صاحب

هيدماستر جي اسڪول مان حاصل ڪرڻ بعد ڪئٽ ڪاليج پٽارو ۾ آيو. کيس ڊاڪٽر ٿيل جو شوق هو پر جيئن ته انهن ڏينهن ۾ ڪئٽ ڪاليج ۾ فقط پري انجيئرنگ جا ڪلاس هئا، ان ڪري عبدالجبار کي مئرڪ بعد ڪئٽ ڪاليج چڻتو پيو ۽ پري ميديكال جا به سال حیدر آباد جي گورنمنٹ ڪاليج ڦليلي مان پڙ هيو. ان بعد هن جي چونڊ ڍاڪا (مشرقی پاڪستان) جي ميديكال ڪاليج ۾ ٿي جتي وجٽ کان هن سند یونیورسٽي ۾ پڙ هئٽ کي بهتر سمجھيو. 1972 ع ۾ اندرنيشنل رلينشن ۾ M.A. ڪرڻ بعد ايڪانامڪس ۾ ايم. اي ڪئي ۽ ان دوران هن سول سروس جي چونڊ جو امتحان ڏنو جنهن ۾ ڪامياب ٿيل تي هن جي ڪراچيءَ ۾ اسستنت ڪمشنر جي ٿريندگ ٿي، ان بعد هو حیدر آباد ۾ علاقه ۾ ميونسپل ماجسٹريت 1984 ع ۾ هو ڪونڑي جو اسستنت ڪمشنر مقرر ٿيو ۽ ان بعد ڏدهه سال کن سندس ان پوشت تي سيو هئٽ، تعقو حیدر آباد، عمر گوٽ، ڪراچي هاربر ۽ ملير ۾ نوکري رهي. 1991 ع ۾ بٽي سیڪریٹري هيلٽ 1992 ع ۾ حیدر آباد جو ايبيشنل

سیکریٹری مقرر ٿيو. ان بعد 1994 ع میرپورخاص جو ۽ 1996 ع سکر جو بپنی ڪمشنر ٿيڻ بعد ايريگيشن ٻپار ٽميٺ جو بپنی سیکریٹری مقرر ٿيو. پاڻ 15- بسمبر 2008 ع تي سرڪاري نوڪري مان ميمبر بورڊ آف ريوينيو کان اڳ واري پوسٽ تان ٽائيرميٺ حاصل ڪئي. ان کان اڳ وارا ڏهاڪو سال پاڻ جن مختلف نوڪريين تي رهيو، انهن مان ڪجهه هن ريت آهن: سکر بئراج جو ڪالونائيزيشن افيسر، بورڊ آف ريوينيو جو ابيشnel سیکریٹری WASA (وائر سيووريج اثارتی) جو D.M، سند ڳوٽ آباد جو پروجيڪٽ دائر يڪڻ، سٽلميٺ، سروي ۽ لند رڪارڊس جو ٽائير يڪڻ وغیره.

وقت ۽ حالتن سان گڏ انسان بدليجو وڃي ٿو پر عبدالجبار عباسى جي اها حيرت انگيز ڳالهه آهي ته هو اچ به اهڙوئي معصوم طبعيت، ٻئي جو خيرخواهه، هر هڪ جو پلو گهرندڙ ۽ دوستي ۾ بيد سچار رهيو آهي. جهڙو هو اسڪول جي ڏينهن ۾ هو. هيڏين نوڪريين تي رهڻ دوران به هو هر هڪ سان نياز نورٽ سان هلندو رهيو ۽ بنا لالج جي انسانذات جي مدد ڪندو رهيو، مون جهڙي سست ۽ موبى مائڻوئه جي جڏهن عبدالجبار عباسى جي عادتن سان پيٽ ڪريان ٿو ته پاڻ ڏي خبر ناهي ڪيٽريون ڪوتاهيون محسوس ڪريان ٿو، پر شاباس هجي عبدالجبار کي جنهن ڪڏهن به ناراضي گي جو اظهار نه ڪيو. بقول شاهه لطيف جي ”ڪڏهن ڪوسا نه ٿيا ڏوراپا ڏئي...“ اچ ڏينهن تائين هو پنهنجو پير پنڈ قائم رکندو اچي. ڳوٽ ۾ دعوت ڪندو يا حيدر آباد ۾ ته به منهنجي اهائي غير حاضري! سندس سامهون اچڻ تي پنهنجي سستي ۽ غلطي جي اظهار لاءِ اڃان به لفظ معافيء جا ڪيندو آهيان ته يڪدم پاڪر پائي چوندو آهي ته ادا مڙيئي خير آهي تو هان منهنجا وڏا آهي. هن دفعي پيٽارين ائسوسيشن جي گڏجاڻيء تي چيو مانس ته ”سچي عمر تنهنجي ڳوٽ نه آيس، پر هاڻ پور هائب ۾ ڏنيپارجا وڃي تو هان جي والد صاحب جو نهارايل مدرسو ۽ گرلس اسڪول ڏسڻ جو شوق ٿيو آهي.“

عبدالجبار عباسىء وارا اهي تعليم يافته وڌيرا ۽ ڪامورا آهن، جيڪي نه فقط پنهنجي فئامي جي ماڻهن کي، بلڪي سچي ڳوٽ ۽ اوسي پاسي جي علانجي کي تعليم جي زiyor سان آراسنه ڏسڻ چاهين ٿا، جنهن لاءِ هو پنهنجي وس آهر ڪم ڪندا رهن ٿا.

عبدالجبار عباسى جي 1972 ع ۾ شادي ٿي ۽ کيس ٿي پڻ آهن. وڌو داڪڻ جاويد لياقت ڀونينوريستي مان MBBS ڪرڻ بعد نيفرولاجي ۾ MRCP ڪئي ۽ ڪجهه وقت برمنگهام جي ”ڪئين ايزلزيت“ اسپٽال ۾ رجسٽرار جي عهدي تي رهڻ بعد وڌيڪ پڙهائي ڪئي ۽ اچ هو دربي شائز ۾ GP (جنل پرئٽيشن) آهي. پيو نمبر

پڻ جنيد عباسي جيڪو اچڪلهه زمينون سنپالي ٿو، مهران ڀونيو رسمي مان MBA فائنس ۾ ڪرڻ بعد اچڪلهه سند گورنمنٽ ۾ حيدرآباد ۾ نوکري ڪري ٿو. دعا آهي ته هو پنهنجن وڌن جي نقش قدم، نيء ريتن ۽ روایتن تي عمر پر قائم رهي ماڻهن جون دعائون حاصل ڪندا رهن.

الطااف شيخ

ع 25- اپريل 2011

فهرست

•	انتساب
•	اداري طرفان
1.	باھرن ملکن ۾ نوکريءَ جا اصول
2.	ڪجهه اچا پنا ۽ قلم ضروري آهي
3.	اجنبي عورت سان ڳالهائڻ ۾ خترو
4.	آفريڪا ڏي ايشيانۍ ماڻهن جي آمد
5.	خط استواتي برف سان ڊڪيل جبل
6.	آفريڪا جا شهر ڏسي حيران ٿي وياسين
7.	ٿئروبي شهر جو وجود
8.	ڪينيا جي مائي جوري
9.	واسڪوباداڪاما ڪو چڱو مڙس نه هو...
10.	پورچوگال کان مباسا ۽ ڪاليڪ
11.	ڪينيا جي مختصر تاريخ
12.	آدمخورن جي شهر ۾
13.	ڪينيا جا اسڪول وڌيري جون اوطاون چو نه آهن
14.	بن دلين جو ميلاب ٿي نه سگھيو
15.	آفريڪا جي غلام حسين وسائجي کان ميران تائين
16.	چئن زالن وارو صدر جومو ڪينيانا
17.	آفريڪا ۾ تعلم ۽ هڪ کان وڌيڪ شاديون
18.	تنگ چڻ بعد هونو لولو پهتو
19.	هر خرابيءَ جو بنيداد. عورت!
20.	انگريز راج جا دڪان
21.	هندی فلمن جو دلپسند شهر ممباسا
22.	ابن بطوطا ۽ بين جي ممباسا ۾ آمد
23.	اسماعيلين لا ۽ آفريڪي شيدين کي عزت
24.	ممباسا جو علي ڏنو وسram هاءِ اسڪول
25.	ڪينيا جو هڪ پيو آغا خاني.... إيو پيرپاني
26.	ڪينيا جا ڪجهه بو هري

-
27. آفریکا ویندي خبرداريءَ کان ڪم ورتو
28. آفریکا وجڻ ۾ ڪيترو خوف ڪيوري خوشی
29. آفریکا جون بيماريون
30. 'زهينگ هي' جا آفریکا ڏي سفر
31. آفریکا ۾ عورتن جو طهر
32. يوگندا کي پنهنجن ئي تباھه ڪيو.
33. فوجي امر جي اچڻ تي يوگندا جي عوام مٿايون ورهايون
34. سڀاستدان ملڪ کي ٺاهين به ٿا ته ٻاهين به ٿا
35. يوگندا جو عيدي امين
36. يوگندا تي هاڻ ڪنهنجي حڪومت آهي...
37. آفریکا بابت ڪجهه دلچسپ ڳالههيون
38. آفریکا بابت ڪجهه حقائقون
39. آفریکا جا مونجاري وارا ملڪ
40. زئبيا، گمببيا ۽ مختلف گني ملڪ

پاهرين ملڪن ۾ نوڪريءَ جا اصول ۽ مجبوريون

ملائيشيا ۾ نوڪريءَ لاءِ جڏهن پهنسين ته هنن پهرين ٿن سالن جي contract موجب اسان کي پهچن سان فرنشند گهر ڏنو يعني ان ۾ فرنچير، چلهو، هند بسترا ۽ پڙدا وغيره هناءِ نئين ڪار وٺ لاءِ بنا وياج جي اوڌر ڏني، جيڪا هر مهيٽي آسان قسطن ۾ ٿن سالن اندر لاھٽي پئي. ڪار وٺ مهل اهو شرط ضرور وڌو ويو هو ته ڪار جي ٿرد پارشي نه پر فل اشورنس ڪرڻي آهي. ظاهر آهي پئسا هنن ٿي ڏنما، سڀائي ڪنهن حادثي ۾ سجي ڪار تباهاهه ٿي وڃي ته پئسا ڪير پريندو. اسان مان هڪ ڏارئين (Expatriate) جيڪو انگنڊ جو ڪڀن هو، ان جي پهرين مهيٽي ئي نئين ورتل ڪار تباهاهه ٿي وئي. هو ڪوالالمپور جي مرديڪا گراؤند واري پارڪنگ ۾ ڪار بيهاري جالان (شاھراهه) تنکو عبدالرحمان تي شاپنگ لاءِ ويو. ملائيشيا ۾ مينهن ۽ ڪنوڻ ڪرڻ جا ٺڪاءَ ته هر وقت لڳا رهن ٿا. ان وقت مرديڪا گراؤند وٽ ڪا ڪنوڻ ڪري جنهن ۾ هن جي ڪار ۽ پر ۾ بيتل به موئرسائينڪلون سڙي خاك ٿي ويون. اشورنس ڪمپنيءَ پئسا پري دٻڻ لاءِ ٿوريون گوٽائيون ڪيون ته: هي Act of God آهي. يعني هي ڪم قدرت طرفان ثيو آهي پر پوءِ اسان جي آفيس طرفان زور پر ڻ تي پئسا پري ڏنائون ۽ هن اسان جي انگريز ساتيءَ وري وڃي نئين ڪار ورتني. بهر حال ڪار جي ان اشورنس جا پئسا اسان ڪار جا مالڪ پريندما هئاسين. جيڪا رقم ڪا گهڻي نه هئي اسان جي ملڪ ۾ ڪارن جي اشورنس جي ادائگي گهڻي ان ڪري آهي جو اسان وٽ ڪارن جي چوري تمام گهڻي آهي ملائيشيا ۾ نه برابر آهي. ائون نشو سمجھان ته ڪڏهن ڪو مون پنهنجي ڪار گلريج اندر بيهاري هجي يا لاك ڪئي هجي.

اسان جي آفيس وارن اسان سڀني ڏارين توڙي پنهنجن مائهن

جي پڻ اشورنس ڪرائي جيڪا شايد اسان جي بيمار ٿيڻ جي هئي جنهن جي سالياني في آفيس وارائي ادا ڪندا هئا. اسان يا اسان جي فئمين جو ڪو ماڻهو بيمار ٿيندو ته هو مختلف داڪترن يا اسپٽالن ۾ علاج لاءِ پهچي ويندا هئاسين. ڪن ملڪن ۾ ويندي آمربيڪا ۽ سڀين ۾ پڻ، اشورنس باوجود داڪري تپاس، دوا درمل يا اسپٽال جي خرج جو ڪجهه سڀڪڙو مریض کي به ڏيٺو پوي ٿو پر ملائيشيا جي جنهن اداري ۾ اسان نوڪري ڪئي ٿي انهن اسان کان هڪ پنسو به ٿي ورتو. ڏندن جو علاج ان اشورنس ۾ شامل نه هو پر ان لاءِ اسان جي آفيس اسان کي ملڪري اسپٽال موڪليندي هئي جتي اسان جو اهو علاج

به مفت ۾ ٿيندو هو جو اسان جي افيس جو ملائيشيا جي نيويءَ سان
واسطو هو.

هڪ دفعي اسان ڏارين مان، هڪ انڊيا جو ڪئين بيمار ٿي
پيو. هو ملاڪا شهر جي اسپٽال ۾ هفتونه کيس خبر پئي يا شايد
پنهنجي بيوڻي شروع ڪيائين ته هڪ ڏينهن کيس خبر پئي
اسان ڏارين مان ڪنهن کي افيس جي ڪنهن ڪلارڪ كان خبر
پئي، ٿنهن اچي هن انڊين ڪئين کي ٻڌايو ته سندس هفتونه بيمار رهڻ
جو اشورنس ڪمپنيءَ نه فقط علاج ۽ اسپٽال جو خرچ ڏنو پر في
ڏينهن جي حساب سان هڪ هفتني جي چڱي خاصي رقم جيڪا هفتني
جي پگهار كان پيڻي ٿي ٿي، اها پڻ افيس وارن کي ڏني آهي.
اسان ڏارين اڳيان هي هفتني کن جي بيماري جو ڪيس پھريون دفعو
ٿيو هو. اها ڳالهه ٻڌي اسان انڊين ڪئين جي پاڳ تي ريس ڪرڻ
لڳاسين ته سندس لنه ٿي وئي. هڪ ته هفتونه ٻيوڻيءَ كان بچي ويو
ٻيو اشورنس وارن به پئسا ڏنا اشن جيڪي موئيني جي پھريون تاريخ
تي پڪ پگهار سان گڏ افيس وارا ڪيس ڏيندا.

اسان وارو انڊين ڪئين به خوش هو جنهن لڪ چپ ۾ پڪ
ڪرائي ورتني هئي ته واقعي اشورنس ڪمپنيءَ بيماري وارن ڏينهن
جا سندس پگهار جي حساب سان افيس وارن کي پيڻا پئسا ڏنا آهن. پر
پوءِ جڏهن اها ۽ پئي موئيني جي به پھريون تاريخ گذري وئي ته نه فقط
هن انڊين ڪئين کي پر سندس ملڪ ۽ بین ملڪن جي اسان ڏارين
کي حيرت ٿي ته: ملائيشيا وارا هوناءَ ته هر ڳالهه ۾ ايماندار آهن پر
هن ۾ ائين چو ڪيو اٿن. هر هڪ اهو پئي سوچيو ته سڀائي اسان به
بيمار ٿي سکھون ٿا بلڪ ڪوشش ڪري بن بدران چار ڏينهن
ٿينداين، پر اشورنس جا پئسا اسان کي به نه ملندما. روز صبح جو
پار هين بجي واري چانهه تي اسان جي آن موضوع تي به ٿيڪا ٿيڻي
هلندي هئي ۽ هر هڪ اهو پئي سوچيندو هو ته ڪنهن طرح سان
انتظاميه كان ان بابت پچيو وڃي ته هنن اشورنس طرفان مليل پئسا،
بيمار کي ڏيڻ بدران پاڻ وٽ چو رکي چڇيا آهن؟

هڪ ڏينهن ڪلي ٿي ڪلي اسان جي باس جي جو آفيشل ميٽنگ
بعد اسان Expatriates (ڏارين ملڪن كان آيلن) كان پچي وينو ته
اسان کي ملائيشيا ۾ يا سندس اداري ۾ نوکري ڪندڻي ڪا تڪليف ته
نه آهي. دراصل اهو پوءِ ثابت ٿيو ته هن کي ڪئيءَ نه کنيو اسان کي
ڪئيءَ کنيو جو هن جي پچڻ تي اسان يڪدم اشورنس واري ڳالهه
ڪعيي ته فلاطي انڊين ڪئين کي هفتونه ٻڌايو ته سندس هفتونه
ملابا.

اسان جي ملائيشين باس کي پھريون ته اها ڳالهه سمجھهه ۾ نه

ائي پر پوءِ تيان ۾ اچڻ تي هن پڪ اسان جي بيوقوفي ۽ اڻ جائائي تي دل ئي دل ۾ کليو هوندو چو جو سندس جواب ٻڌي اسان کي به شرمندگي ٿي. اسان سڀني هيڏا سال فقط جهاز هلايا هناءِ اسان کي ڪناري جي آفيسن، انهن جي انتظاميه جي اصولن جي ڪا خبر نه هئي ته ترقى يافته ادارن ۾ انهن کي مضبوط رکڻ لاءِ چا ڇانه ڪيو وجي ٿو. اسان جي باس ٻڌايو ته نوڪريءَ جي معاهدي موجب هو اسان جي ميريڪل سهولت لاءِ هر سال انشورنس جي ادائگي ڪن ٿا جيئن اسان جو مفت علاج ۽ اسپٽال وغيره جو خرج انشورنس ڪمپني پوري سگهي. ان کان علاوه اسان جو آفيس کان غير حاضر رهڻ جو هنن انشورنس ڪرايو آهي. "جيئن ڪو آفيسر بيماري يا حادثي ڪري آفيس اچڻ بند ڪري ته اسان عارضي طرح ڪو ماڻهو لڳائي سگھون ۽ ڪنهن به صورت ۾ آفيس يا اداري جي ڪارڪردي ڳي پتنى نه رهي. ان عارضي بيوتى لاءِ هر ڪو نارمل پگهار کان گھڻي جي گهڻو. ان ڪري اسان ان جو حساب ڪتاب ڪري ان موجب سالياني انشورنس في پريون ٿا ۽ جيئن ته اها في آفيس پوري ٿي ان ڪري انشورنس جا پئسا به آفيس کي ئي ملن ٿا. تو هان کي جي اهڙو شوق هجي ته پلي تو هان پنهنجي غير حاضري جو، پنهنجي پگهار کان پيلو يا ٿيلو چؤلو انشورنس ڪرايو ۽ ان بعد پنهنجي ڪيسى مان ان جي سالياني في پڻ ادا ڪريو."

اسان سڀ چپ ٿي وياسين. ان ڏينهن اسان ڏارين، خاص ڪري پاڪستانين شڪر ڪيو ته چڱو جو اهو قصو هڪ اندرين ڪئڻ سان ٿيو ۽ چڱو جو ميٽنگ ۾ سوال به هڪ اندرين ئي ڪيو. ملائيشيا جي هن آفيس ۾ ڪجهه بيا به پاڪستاني جهازن جا چيف انجيئير ۽ ڪئڻ اچي ويا. اسان مان هڪ ڪئڻ جو هي ڏارئين ملڪ ۾ نوڪري ڪرڻ جو پهريون تجريبو هو. هو ڳاللهه ڳاللهه ۾ مکاني ملائيشين آفيسرن سان پنهنجي پيت ڪندو هو ته هنن کي هي هي سهولتون آهن جيڪي اسان ڏارين کي نه آهن. آئون هميشه هن کي زميني حقiqتن کان اڳاهه ڪندو هوس ته هي اسان جو ملڪ نه آهي. اسان هڪ مقرر ڪيل معاهدي تي مقرر مدي لاءِ نوڪري لاءِ آيا آهيون. اهو ئي سبب آهي جو اسان جو پگهار مکاني آفيسن کان تمام گهڻو آهي. جي ڪڏهن اسان هنن کي گهڻو بizar ڪنداسين ته هي اسان جي ملڪ جي ماڻهن کي نوڪريون ڏيڻ بدران اندبيا، بنگلاديش، سنگاپور ۽ ڪوريا جهڙن ملڪن جي ماڻهن کي ترجيح ڏيندا جيڪي ڪيل Contract (معاهدي) موجب ڪر ۽ صبر سان نوڪري ڪندا رهن ٿا. اسان جي اجا به گهڻو تنگ ڪنداسين ته هو اسان کي بقایا ڏئي هينر ئي ٿپڻ ٻڌڻ لاءِ چوندا.

پر اسان جي ملڪ جي هن نوجوان ڪپڻن کي مڙيئي منهنجيون ڳالهيوں سمجھه ۾ نشي آيون، هڪ ڏينهن نيت اسان جي باس سان بحث ڪري ويٺو. اسان جي آفيس مان هر سال ملائيشيا جا به آفيس یونائيد نئشن طرفان اعليٰ تعليم لاءِ سئين موڪليا ويا ٿي. اسان جي هن ڪپڻن جو اهو ضد هو ته هو رڳو ملائيشيا جا چو ٿا موڪلين اسان ڏارين مان ڪنهن کي چو نه؟ تنهن تي هن سمجھائيں ته بابا هيءَ اسڪالر هر ملڪ کي ملي ٿي. بلڪ پاڪستان جي ته چڻ ماڻهن کي ملي ٿي. اسان ملائيشيا وارا جيڪڏهن ڪنهن ڏارين ملڪ جي مائڻهؤ جو نالو ڏينداسین ته به UNO وارا قبول نه ڪندا. بي ڳالهه ته اسان وٿ ماڻهن جي کوت هجڻ ڪري اسان توهان کي گرا پگهار ڏني هتي نوڪري ڪرڻ لاءِ گهرائي آهي نه ڪه توهان کي عياشيءَ لاءِ باهر موڪلان لاءِ؟ ۽ پوءِ هو ڦفهڙو منهن ڪري موٺيو. اهو ٻڌي اسان سڀني پاڪستانين کي افسوس ٿيو ته اسان جي سائيءَ اجايو بيوقوفيءَ جو ٿيوت ڏنو. انهيءَ ڪري پر ديس ۾ نوڪري ڪرڻ جي حامي پرڻ واري کي آئون هميشه ئي اها نصيحت ڪندو آهيان ته گهر ڇڏن کان اڳ نوڪري جي معاهدي نامي (Contract) کي غور سان پڙ هي ۽ پوءِ هڪ دفعو هائوڪار ڪرڻ تي ڏارين ملڪ پهچي ان موجب ڪم ڪري ۽ اهو پگهار، موڪلون ۽ پيون سهولتون Expect ڪري. انهن ۾ جي کوت ٿا ڪن ته انهن لاءِ ضرور پڪاري پر فالتو ڳالهين لاءِ پنهنجي انتظاميه کي تنگ نه ڪري نه ته ان جو اثر هو پنهنجي ملڪ جي ماڻهن تي وجهي سگهي ٿو. اهو ئي سبب آهي جو چبان، ملائيشيا ۽ عرب ملڪن جهڙا امير ملڪ بنگلا迪شي، فلپينو ۽ ڪوريں کي خوشيءَ سان نوڪريون ڏين ٿا جو اهي چئوان، محنتي، ٿوري ۾ راضي ٿيڻ وارا، اجايو بحث نه ڪرڻ وارا ۽ گهٽ موڪلون ڪرڻ وارا ثابت ٿيا آهن.

ڪجهه اچا پنا ۽ قلم ضروري آهي

ملاينيشيا ۾ نوڪري دوران هڪ دفعي اسان جي آفيس وارن اسان مان ڪنهن هڪ کي وزنتگ پروفيسر جي هيٺيت ۾ ممباسا موڪل ڇاهيو ٿي جتي جي هڪ انجينئرنگ ڪاليج يا شايد نيلو اسکيمى ۾ ”مئرين بنالرن ۽ فيول تيڪنالاجي“ تي هفتون ڪن ليڪچر ڏيڻا هن. هي ڪم نوڪري جي معاهدى مطابق اسان لاءِ ضروري نه هو پر انتظاميه چاهيو ٿي ته اسان ڏارين مان ڪو وجي ته سندن اداري جو شنو نالو ٿي سگهي، آخر ڪيٽريون ٿي ڳالهيون آهن جيڪي جيٽويٽي نوڪري جي معاهدى ۾ نه آهن پر انتظاميه ڪس کائي اسان کي فائدو ڏئي ٿي.

هي پهريون دفعو هو جو اسان مان ڪنهن کي ايدو پري وجٽ لاءِ چيو ويو هو نه ته ملاينيشيا جو ملاينيشيا ۾، خاص ڪري ملاينيشيا جي ڏاڪڻي شهر اپوح جي پوليٽيڪنڪ انسٽيٽيوٽ ۾ جتي مئرين انجينئرنگ به پڙهائي وئي ٿي ۽ جنهن لاءِ جياني انجينئر رکيا ويا هئا پر هاڻ هنن جي وجٽ ڪري ان سبجيڪٽ جو بار اسان جي اداري ڪنيو هو ۽ هر مهيني ڏيڍي بعد، ڏينهن به پڙهائڻ لاءِ مون کي موڪليو ويو ٿي. هي ڪم اهڙو هو جنهن ۾ ڪو مالي فائدو نه هو پر هڪ نئين شهر ۾ وڃي، نون ماڻهن ۽ نوجوان شاگردن سان ملي مون کي خوشى ٿي ٿي ۽ اپوح شهر جون ڪيٽريون ٿي دلچسپ ڳالهيون لکڻ جو موقعو مليو. اسان مان ڪجهه ڏاريان ان ڪم لاءِ تيار ضرور ٿيا پر جڏهن خبر پين ته ان ڪم جا پئسا کين ملڻ بدران اسان جي آفيس واري اداري کي ملندا ته هو ڦيرا ٿي ويا. ان بيوٿي لاءِ پئسا نه ڏيڻ جو انتظاميه طرفان اهو سبب ڏنو ويو ته جيڪڏهن آچر واري ڏينهن يعني موڪل واري ڏينهن تي جي پڙهائڻ پوندو ته ان ڏينهن جا پئسا اسان کي ضرور ملندا باقي هفتى جي ڏينهن جا پئسا نه ملندا، جو هفتى جا چهه ڏينهن پڙهائڻ اسان جي بيوٿي ۾ شامل آهي. چاهي ملاڪا پڙهایون يا اپوح شهر ۾ بھر حال اپوح شهر ۾ وجٽ لاءِ هوائي جهاز جو اوٽ موت ٻارڙو، فور استار هوٽل ۾ رهائش، ماني ٿکي، ٿڪسي جي پاڙي سان گذ روزاني چانهه پائڻي ۽ جو خرج آفيس طرفان ڏنو ويو ٿي. ۽ هاڻ ڪينيا جي هن بندرگاهه ممباسا ۾ وجٽ لاءِ به ساڳيا اصول هئا. ممباسا پري هجٽ ڪري ڪنهن به رضا مندي نه پئي ڏيڪاري. اسان جي پاڪستاني سائين اهو خيال ڪيو ته ڪم ۾ انتظاميه جي مدد ڪجي ته هو به خوش ٿيندا ۽ اسان جي ملڪ جي به تعريف

ٿئندی. هنن جو خیال ته نیک هو پر کین اهو ڪم Un ٿي لگو. هو میز ناهي مون وٽ اهو سوچي آيا هئا ته اپوح وانگر ممباسا لاءِ به من ائون ڪٿي هائوڪار ڪريان.

“پائي آخر ائون چو وڃان؟” مون ڪانئن ڀچيو.

“توهانجي ان ۾ دلچسپي به آهي.”

“لاحول والله! چا مطلب؟ ممباسا ۾ منهنجي ڪا پراٽي

سا هيڙي رهي ٿي!”

“نه سر!” هنن چيو، “اسان جو مطلب آهي ته توهان کي سفرنامو لکٽ لاءِ مختلف جاين گھمن جو شوق آهي.”

“اهو ته صحيح آهي جيتويٽيک اهو سڀ ڪجهه بيوڻي جي مجبوري ڪري آهي. پر توهان سچ پچ ٻڌايو ته توهان کي وجٽ ۾
قباحت چو ٿي ٿي.”

منهنجي ان سوال جي جواب ۾ هنن هي نقطا ٻڌايو.

- هو ٽيچنگ لائين ۾ اجا هاڻ داخل ٿيا اهن ان ڪري ڪنهن اوپري هندت تي، بنا تياريءَ جي پڙهائڻ ۾ ڏكياني محسوس ڪن ٿا. صحيح آهي. سالن کان پڙهائڻ ڪري مون لاءِ اها ڏكي يا پريشاني جي ڳالهه نه هئي.

- بي پائنت جنهن کان منهنجا هم وظني سائي ڀجي رهيا هئا اهو ممباسا تائين پهڻ جو ٿڪائيندڙ سفر هو. ملاتيشيا مان ڪابه اadam ستو ممباسا ڏي وجٽ واري نه هئي. ڪوالالمور مان ممبشي وجٽو پيو جتي بي ادام لاءِ اث ڪلاڪ اييرپورت تي انتطار ڪرڻو هو ۽ پوءِ ڪينيا جي گادي واري شهر نئروبي ۾ پهجي ٿن ڪلاڪن بعد بي ادام ۾ ممباسا پهڇو هو. اهو ٻڌي مون کين هائوڪار ڪئي جو اييرپورت تي انتطار ڪرڻ يا هوائي جهاز جو بگهو سفر مون لاءِ مسئلو نه هو. مسئلو ته ٻاتيءَ جي جهاز ۾ سفر ڪرڻ ۾ به نه آهي. بشرطيڪ اهو به هلائي ڪو پيو، اسان رڳو ندبون ڪندا رهون يا اخبارن لاءِ ڪالم لکندا رهون. اييرپورت يا هوائي جهاز جي ماحول جي ته ڪهڙي ڳالهه ڪجي. خاموشي، ٿڌڪار ۽ چوڙاري

خوشبوءُ ئي خوشبوء... جنهن وقت دل چويءِ سوچجي، جنهن وقت دل چويءِ ڪالهه ياد ڪري لکجي، يا پر ۾ ويل مسافرن سان خبر چار ڪجي. چانهه، ماني سڀ ڪجهه اتي

جو اتي ملندو رهي... پيو چاڪپي؟ ناروي جي هڪ اييرپورت اوريسنڊ ۾ موسم جي خرابيءَ ڪري اسان جي ادام 24 ڪلاڪ ليٽ ٿي وئي. اوريسنڊ ننڍڙو شهر بلڪ فشنگ

وليچ آهي جنهن ۾ ايتزن مسافرن کي ٿڪائڻ لاءِ ڪا وڌي

هوئل به نه هئی. سپنی مسافرن کي اينرپورت جي صوفن تي ويهي وقت گذارلو هو. اينرپورت كان کو باهر به نکري نشي سگھيو جو سخت طوفان ۽ برفباري ڪري ٿڻ جو پد ڪاٺو ويھن كان به هيٺ هو. اينرپورت جي چوڌاري ڪنهن شيشي جي دريءَ ۾ تر جيترى به سير هئي ته اتان اندر ايندر ٿئي هوا جسم کي جڻ چريءَ وانگر ڪپوئي. سڀ مسافر پريشان هئا. منهنجي ته جڻ الله پڏي. ڪائونثر تان ڏهه بارهن ڪورا ڪاغذ وني اچي پراتيون ڳالهيون لکڻ شروع ڪيم. پنج چهه صحفا لکي ڪائونثر تان چانهءَ بسڪت وني ٿي ايس. ماني جو بندوبست نه هو پر هوائي ڪمپنيءَ طرفان اسان مسافرن کي هر وقت چانهه، ڪافي، بسڪيت ۽ سندبوج ملڻ جو مفت بندوبست هو. پورڪ جي خيل كان مون لاءَ سندبوج يا پيزا ۽ برگر منوع هئا، ان هوندي به ٿلهي چانهءَ بسڪت به غنيمت هئا. ڪلاڪ به لکيم ٿي ته ڪلاڪ به سوچيم ٿي ۽ اهڙو ڪلاڪ به ويني ويني جهونو به کائي ورتم ٿي. خبر ئي نه پيئي ته ڪيئن اك چنپ ۾ 24 ڪلاڪ گذر ي ويا ۽ اعلان ٿيئن تي اسان پنهنجو سفر ٿيلهو ڪي اچي جهاز پيزا ٿياسين. ۽ ان ڳالهه جو اظهار جيڪڏهن بين مسافرن سان ڪريان ها ته پڪ مار ڏين ها جيڪي اينرپورت تي ايڏو انتظار ڪري اذ چريا ٿي پيا هئا.

اهڙن موقعن تي ڪڊت ڪالڃج جي ڏينهن ۾ اسان جو درويش صفت انگريز پرنسپال ياد ٿو اچي جيڪو اسان کي هر وقت ڪتاب پڙ هڻ ۽ ڪجهه لکڻ لاءَ زور پربندو هو. چوندو هو ته جنهن کي پڙ هڻ جي عادت پئجي ويندي اهو جنگل ۾ اڪيلو به بور نه ٿيندو. اسان ان وقت اثنين ڪلاس ۾ پهتا هئاسين ۽ هي ڪالڃج پيتارو بدران ميرپور خاص جي بلبنگ ۾ عارضي طور هو ته ڪرnel ڪومبس جيڪو سڀڪند ورلد وار ۾ چپانين جو قيدي (POW) به ٿي رهيو هو، اهو انگلیند کان اسان وٽ پرنسپال ٿي آيو. پهرين هفتني ئي هو اسان کي بس ۾ واري ميرپور خاص پرسان و هندڙ جهلوري نالي هڪ شاخ تي گھمائڻ لاءَ وئي هليو. اسان سڀ ڳوئن جا هئاسين ۽ ان جهلوريءَ کان ڏيئون شاخون ته اسان جي ڳوئن ۾ وئي ڏيئون هيونسين. اسان کي پنهنجي هن گوري پرنسپال تي ڏاڍي حيرت ٿي. اسان ته جڏهن گھڻ جو پتو ته اسان ته اهو ئي سوچيو ته هو اسان کي بس ۾ جيدر آباد وئي ٿو هلي جتي صدر جي نيو ميجيسٽ ڪ سئنيما ۾ انگريزي فلم پڻ ڏيڪاريندو پر هي اسان کي دوز ائيل پائيءَ واري جهلوري شاخ جي ڪناري تي وئي آيو. اسان مان ڪجهه ان ميرانجهڙي پاڻيءَ ۾

جهڙي تهڙي سئمنگ به ڪئي ۽ گپ لکل پيرن ۾ بوت پائي وري اچي هاستل جي بات روم ۾ وهنتا هناسين. پيو ڏينهن اچر جو هو. هاستل جي ميس ۾ اسان جو پرنسيپل نموندار ٿيو ۽ چيائين ته هو جھلوري شاخ جي ٿرپ بابت ڪجهه ڳالهائيندو. اسان سمجھيو ته هو اسان کي جھلوري شاخ تي وئي هلڻ ۽ بور ڪرڻ لاءِ افسوس جو اظهار ڪندو ۽ ان جي بدلي ۾ اج حيدرآباد وئي هلڻ لاءِ چوندو. پر اهي سڀ اسان جا ٻليءَ وارا خواب هئا. ڪرnel ڪومبس پنهنجي ڪڙڪدار آواز ۾ چيو ته ڪالهه نوهان کي آنون جھلوري شاخ تي گهمانڻ لاءِ وئي ويو هوس. اج تو هان پنهنجي ڪمري ۾ ويهي ان سير تي انگريزيءَ ۾ مضمون لکو جنهن جو عنوان ٿيندو:

Our Trip to Jhilory

اسان ته اهو ٻڌي ويتر پريشان ٿي وياسين ته "ڪھاپاپا ڪجهه نھين، گلاس تو زاباره آنا" وارو حساب ٿيو. پر سائين اهو پهريون ۽ آخرى دفعو نه هو. پنج سال جيڪي اسان ڪئڻت ڪاليج ۾ گذاريما اهي پنج ئي سال ڪرnel ڪومبس اسان جو پرنسيپل رهيو ۽ هن خبر ناهي اسان کان لئبرري جا ڪيترا ڪتاب پڙ هايا ۽ ڪيترا مضمون لکرايا ۽ ڪيتريون تقريرون ڪرايون جو اج سندس مون جهڙا ڪيترائي شاگرد لکڻ پڙ هڻ جا Addict (عادي) ٿي پيا آهن. هنن کي اڪيلائي ۽ بک به نٿي ستائي جي ڪڏهن هنن کي پڙ هڻ لاءِ ڪتاب آهي يا لکڻ لاءِ ڪجهه اچا پنا ۽ قلم آهي.

اجنبی عورت سان گالهائٹ ۾ خطرو

جهاز کوالالمپور مان اذام ٻعد سنگاپور مان ٿيندو ممبئی پهتو. چهه ڪلاڪن جو هي سفر توڙي ممبئي اينر پورٽ تي اث ڪلاڪن جو Stay لکڻ پڙهڻ ۽ ندن ۾ گذريو ۽ هاڻ ممبئي کان نئروبي جي بگهي اذام ۾ لنچ بعد وقت گزارڻ خاطر مون پر ۾ وينل مسافرن سان خبر چار ڪرڻ ٿي چاهي. هونء به چوندا آهن ته وقت پاس ڪرڻ جو سٺو طريقو اهو ئي آهي ته پئي سان حال احوال ڪجي ۽ ونجي. جيلان ۾ ساڳي ڪونڙيء ۾ بند قيدي اهو ئي ڪندا آهن. بگهن سفرن تي پائڻي جي جهاز ۾ سوار به اهو ئي ڪندا آهن. منهنجي پر واري سڀت تي هڪ عورت هئي. هوء ڪاٿين ايجر چوڪري به نه هئي. نوجوان عورت چني سگهجي ٿو. بهر حال مون کان ڪافي ٽندي هئي. سهڻي به ضرور هئي. گھڻي نه ته ڪجهه ڪجهه ڪپڙن ۽ به چار پائل زيون مان امير به لڳي ٿي. جنهن سٺي هند رائٺنگ ۾ هن پئي پور تي ڪجهه Notes لکيا ان مان هوء پڙهيل ڳڙهيل به لڳي ٿي. مرد يا عورت سان گالهائٹ جي شروعات ڪرڻ مون لاءِ مسئلو نه رهيو آهي، پلي ڪتي پهرين جي سڃاٿپ نه هجي. پر ويجهڙائيء ۾ هڪ لطيفو پڙهڻ ڪري هاڻ آئون ٻڌر محسوس ڪري رهيو هوس. اهو لطيفو پهرين توهان به پڙهو.

هڪ هوائي اذام ۾ مون جهڙي هڪ مرد مسافر پنهنجي پر ۾ وينل چوڪريء سان فري ٿيڻ جي ڪوشش ۾ هن کي چيو ته "سفر بگھو آهي. گالهه بولهه سان وقت گذريو وڃي. چو نه پاڻ ڪنهن ٿاپك تي هڪ پئي جي خيالن جي ذي وٺ ڪيون."

"مثال طور ڪھڙي عنوان تي؟" چوڪريء پچيو.

دلپشوري جي شوقين مرد مسافر خوش ٿي چيو: "مثال طور فضائي الودگي يا گلوبل وارمنگ وغيره تي."

چوڪريء چيو" گالهه ٻڌا! مونکي پهرين هن گالهه جو جواب ڏي. پڪري، گڏهه ۽ مينهن تئي جانور گاهاه کائنن تا پر اهو چو آهي ته پڪري پولڙيون لا هي ٿي، گڏهه لڏ ۽ مينهن چيلو؟"

همراهه چپ ٿي ويو. چوڪريء چيس: "توکي خبر آهي

Shit جي به ڪانه، سو هليو آهين گلوبل وارمنگ ۽ Atmospheric Pollution جهڙن اشوز تي بحث ڪرڻ."*

ڪنهن عورت سان گالهائٹ جو جوكم سوچي سمجھي ڪنجي ان ڪري مون به هن اذام ۾ چپ رهڻ جو ئي سوچيو پر جين منهجي

پاڙيسريائليءَ مون کان به ٿي سوال پاڻ ڪيا ته آئون به پهلوان مڙس ٿي پيس جنهن کي سنديءَ ۾ "هسبند مئن" به سديندا آهن.

"هيءَ فلايٽ نُوروبي لوڪل تائيم مطابق ڪنهن وقت ٻچندي؟" هن پچيو ۽ ان بعد اهو به پچيو ته آئون نُوروبي وڃي رهيو آهيان يا اڳيان ڪمپالا (يوگنڊا)... وغيره، ته مون يڪدم پنهنجو تعارف ڪرائي ٻڌايو مانس ته آئون مئرين انجينيرنگ جو پروفيسر آهيان ۽ نُوروبيءَ ۾ هن اadam مان لهي رات اتي ترسى بي ڏينهن باه رود ممباسا ويندس.

پاڻ ٻڌايلئين ته هن جا ماڻ پيءَ گجراتي آهن ۽ هن جي وڏن جو ڳوٽ ڪمپاٽ آهي پر پاڻ جائي نپني ڪمپالا ۾ ۽ بنادي تعليم ڪمپالا ۽ نُوروبيءَ مان حاصل ڪرڻ بعد ٻاڪٽري جي اعليٰ تعليم انگلند مان حاصل ڪئي ۽ هيٺر هوءَ يورو لاجست آهي. ٻاڪٽر رجنى ديشمک اهو ٻڌائي مون کان پچيو ته مون کي حيرت ته لڳي هوندي ته هوءَ گجراتي ٿي يوگنڊا ڪيئن جائي نپني!

"نه مونکي ان تي حيرت بلڪل نه لڳي آهي" ، مون ٻڌايو مانس، "مون کي خبر آهي ته هن پاسي يعني يوگنڊا، ڪينيا، تنزانيا پاسي، گھڻي عرصي کان گجراتي، هندو، آغا خاني، سندوي هندو ۽ بلوج رهن ٿا. هاڻ ته ڪيتراي انگلینڊ ۽ پين ملڪن ۾ لڏي ويا آهن، پر سٽ واري ڏهي جي آخرى سالن ۾ جڏهن منهنجو جهاز ممباسا ۽ آفريكا جي اوپر واري ڪناري جي بين بندرگاهن ۾ ايندو هو ته اسان جي ڪيترن ٿي سان ملاقات ٿيندي هي. هو هن ٿر جي واپار تي چانيل هن. بهر حال مون کي هڪ بي ڳالهه جي ضرور حيرت ٿي اهي."

"ڪهڙي ڪهڙي؟" هن اها ڳالهه جهت پٽ معلوم ڪرڻ ٿي چاهي ۽ جيسيين آئون چانهه جو آخرى ڍڪ پري ڪوب کي ايند هو سٽش حوالى ڪريان، مون ڏٺو ته هن جي چهري تي تمام گھڻو تجسس هو. جواب ۾ دير ڪرڻ ٿي هن وري پچيو ته اها ڪهڙي ڳالهه آهي.

"ڪا خاص ڳالهه ناهي. مون سمجھيو ٿي ته يور لاجست فقط مرد ٿيندا هوندا."

مون کيس ٻڌايو ته اهڙي طرح آئون اهو سمجھندو هوس ته گانڌالاجست فقط عورتون ٿين ٿيون. پوءِ 1960 ع ۾ جڏهن آئون مئنڪ ۾ هوس اسان جي حيدرآباد جي سول اسپٽال جي هڪ ٻاڪٽر سالارزار نالي ٻڌو سين ته اهو گانڌالاجست آهي. ملائيشيا جي شهر ملاڪا ۾، جتان هن وقت آئون اچي رهيو آهيان 1985 ع تائين هڪ به ليدي ٻاڪٽر نه هي گانڌالاجست سڀ مرد هن. چيني ۽ اندين

عورتون ته چا سلطانن جي مسلمانن زالن جي بلويوري به مرد
داڪتن ڪئي ٿي.

بهر حال باڪتر رجنی بيد دلچسپ شخصيت لڳي، يا ته هن
کي به گالهائڻ جي عادت هوندي يا هوءَ به وقت پاس ڪرڻ جي
چڪر ۾ هئي جو هوءَ ڪجهه مون بابت ۽ منهنجي پروفيسن بابت
پڇندي رهي ڪجهه پاڻ بابت ۽ سندس باڪترى فيلد بابت ٻڌائيندي
رهي. سندس ڪجهه مبيڪل چاڻ جون گالاهيون خاص ڪري ٻڪين
(گردن) ۾ پٽريون پيدا ٿيڻ بابت ڪجهه نقطاً پر هندرن جي چاڻ لاءُ
هتي لکي رهيو آهيان، چو جو هن مرض ۾ ايدو ته شديد سور ٿئي ٿو
جو هڪ دفعي جهاز جي خلاصيءَ کي اها تڪليف ٿيڻ تي اسان کي
جهاز موڙي بندرگاهه جو رخ ڪرڻو پيو. عام حالتن ۾ مریض کي
ڪنهن نه ڪنهن قسم جي دوا ڏئي جهاز کي مقرر ڪورس تي ٺي
ركيو وڃي ٿو جيسين شيبول مطابق جهاز منزل تي پوهچي ۽ پوءِ اتي
مریض کي اسپٽال ۾ داخل ڪيو وڃي ٿو. مون اها گالهه باڪتر
رجنيءَ کي ٻڌائي ته ڪيئن اسان هڪ دفعي اسپين جي بندرگاهه
بارسلونا مان لنگر ڪڻي مبيئرنين سمند جي مالتا بڀت ڏي روانا ٿياسين
ته رستي تي جهاز جي هڪ پورڙي خلاصيءَ کي گردي ۾ پٽريءَ جو
اهڙو ته شديد سور ٿيو جو هو ڪرڙي وانگر پئي ڦڪيو. اسان ڪيس
هر قسم جا Pain Killer ڏنا ته جيئن ڏينهن به هو آرام ۾ اچي وڃي ته
ڪيس مالنا پهچي اتي اسپٽال داخل ڪرايون. چو جو اسان جو وقت تي،
مالنا پهچڻ به ضروري هو. پر مریض کي ايدي ته بي چيني ٿي جو
انساني جان بچائڻ ڪارڻ اسان وري پڻيان پير ڪري بارسلونا
موئياسين جتي باڪترن هن جي يڪدم اپريشن ڪئي.

“بلڪل صحيح ٿا چئو”， باڪتر رجنیءَ چيو، “پٽريءَ جو
هي سور عورت جي Delivery Pains وانگر بيد شديد ٿئي ٿو.
توهان کي خبر آهي ته قديم زماني جا حڪيم چوندا هننا ته گردي جون
پٽريون مردن کي قدرت طرفان عورت جي پار ڄڻ جي سور جو
احساس ڏيارڻ جو ذريعو آهي.”

داڪتريليءَ جو اهوئي مطلب هو ته مریضن کي ان وقت
فرحت محسوس ٿي ٿي جڏهن هيءَ اذيت رسائيندر پٽري پيشاب
ذرعي خارج ٿئي ٿي.

- گردي ۾ پيدا ٿيندر هي پٽريون مختلف ڪيمائي جزن جون ٿين
ٿيون جيڪي گردن ۾ ڦاسي بيهن ٿيون. انهن پٽريون ۾ ڪي ته
ايدون ننڊريون ٿين ٿيون جو انهن کي فقط دوربين سان ئي ڏسي
سگهجي ٿو ته ڪي بادام جيديون به ٿين ٿيون.
ننڊيون پٽريون مثاني مان ٿينڊيون پيشاب مان نڪريو وڃن پر
-

- وڏيون پڙيون پيشاب جي ناليءَ ڦ قاسيو پون ۽ سخت سور جو سبب بُجن ٿيون چو ته گردن کان مثاني تائين واري نالي تمام سوڙ هي ٿي ٿي.
- تقربياً ڏهه سٽڪڙو ماڻهن جو زندگيءَ جي ڪنهن نه ڪنهن حصي ۾، گريدي جي پٽري سان واسطو پوي ٿو. هڪ انداري مطابق پنجن مریضن ۾ چار مرد ٿين ٿا.
  - هڪ دفعو گريدي مان پٽري نڪرڻ بعد پنجاهه سٽڪڙو ان ڳالهه جو امڪان رهي ٿو ته چهه ست سالن بعد نوهان وري ان ٺڪايف ڦ مبتلا ٿي سگهو ٿا.
  - گريدي جي پٽرين کي سرڪندر پڙيون به سڏين ٿا جو اهي گردن مان سِرڪي پيشاب جي ناليءَ ڏي اچن ٿيون ۽ پوءِ ماڻ موڙي ۾ خارج ٿيو وجن يا پنهنجي موجودگيءَ جو قيامت خيز اعلان ڪن ٿيون.
  - گريدي ۾ پٽريءَ جون علامتون هي آهن: چيلهه وٺ پييان سخت سور جيڪو لهڻ جو نالو نه وئي.
  - پيشاب ۾ رت جو اچڻ يا پيشاب جو رنگ گلادي نظر اچڻ.
  - پٽري چيڪڻهن پيشاب جي ناليءَ ۾ لهي ٿي ته پيشاب ۾ سازو ۽ هر هر اچڻ جي ضرورت محسوس ٿي ٿي.
  - گريدي ۾ جيڪي پڙيون يا هڪ پٽري ٿي ٿي اها گھڻو ڪري ڪلشيم واري ٿي ٿي. ڪلشيم حيتولٽيک انسان هي نارمل ڪادزي جو صحتمند جزو ٿي ٿو، جيڪو هڏن ۽ مشڪن (Muscles) لاءِ ضروري آهي. فالتو ڪلشيم گھڻو ڪري گردا، پيشاب ۾ باهر ڪڍي چدين ٿا پر ڪن ماڻهن جي گردن ۾ ڪلشيم اتي ئي ره gio وجي ۽ پٽريءَ جي شڪل اختيار ڪري ٿو. هڪ بي پٽري جيڪا Struvite سُنجي ٿي ان ۾ مئگنيشيم ۽ امونيا جا پراڊاڪت ٿين ٿا.
  - اهڙين پٽرين جي موجودگي ۾ باڪتر مریض کي لوڻ ۽ چڪائي وارين شين جي استعمال لاءِ منع ڪري ٿو.
  - پيشاب ۾ گھڻي تيزابيت ڪري جيڪا پٽري ٿي ٿي اها يورڪ ائسڊ واري پٽري سُنجي ٿي ان ۾ مریض کي گوشت گهٽ کائڻ كپي.
  - هر صورت ۾ گھڻي کان گھڻو پاڻي پيئڻ كپي. ڪوشش ڪري ڏينهن ۾ بارهن گلاس پاڻي پيئجي. چانهه يا ڪافي گھڻائي چڇجي.
  - علاج لاءِ باڪتر دواون به ڌئي سگهي ٿو، جيئن ڪلشيم يا يورڪ ائسڊ پٽريون نه ٿئن.
  - اڳ ۾ پٽري ڪيڻ جو طريقو صرف وڌ ڪت هو يعني سرجري هو، پر هاڻ اهڙا به طريقاً نڪري پيا آهن جن ذريعي پٽري کي

- ختم ڪري سگهجي ٿو. انهن مان هڪ ته لٺو ٽريپسي (سجو نالو: ESWL Extracorporeal shock wave lithotripsy) سڏجي ٿو. هن ۾ داڪٽر شاك ويوز ذريعي وڌي پٽريءَ کي پجي ذرزا ڪري ٿو جيڪي پيشاب ذريعي نڪريو اچن.
- گردي جي پٽري هڪ هلكي سرجري ذريعي به ڪڍي وجي ٿي جيڪا (Tunnel Surgery) سڏجي ٿي. هن ۾ سرجن مريلض جي پٽ ۾ هڪ سنھڙو سوراخ ڪري ان ۾ هڪ اوزار وجهي پٽريءَ کي ڪڍيو وئي. هن کي نيفرو لٿوتومي پڻ سڏجي ٿو.
  - گردي يا پيشاب جي ناليءَ ۾ ڦائل پٽري کي يوريٽرو اسڪوب ذريعي به ڪڍيو وجي ٿو Ureteroscope هڪ بگهي ثيو布 (Urethra) مان لنگهائي اڳيان مثاني (Bladder) ۽ Ureter تائين پهچايو وڃي ٿو. يوريٽر اها سوژ هي نالي آهي. جنهن ذريعي پيشاب گردن مان مثاني ۾ پهچي ٿو. هن ثيوب ۾ ڪميرا به ٿئي ٿي جنهن ذريعي داڪٽر پٽريءَ کي ڏسي ان کي پجي به سگهي ٿو ته چڪي باهر به ڪڍي سگهي ٿو.
  - بهر حال هن مرض جي ماهر داڪٽريائيءَ جو اهو ئي ميسح آهي ته اسان کي گھڻي کان گھڻو پاڻي پيئڻ کپي، ڏينهن ۾ 12 ڪن گلاس، جيئن اسان جا گردا گند ڪچري کان هر وقت صاف رهن.

آفریکا ڏي ایشیائی ماڻهن جي آمد

گذريل مضمون ۾ جنهن ليدى باڪر رجنيءَ جي ڳاللهه لکي آهي ۽ جنهن مون سان گڏ ممبئي کان نئروبي تائين سفر ڪيو تنهن پڏایو ته هن جو ڏادو يا شايد پڏادو انگريزن جي راج ۾ گجرات (اندريا) جي بندراگاهه کنيات کان آفریکا جي زئزبيار پيٽ تي 1895 ع ڏاري آيو هو. هن اتي هڪ ڪانياواڙي ڪوچي جي دڪان تي نوکر ٿي ڪم ڪيو ۽ پوءِ ممباسا اچي پنهنجو هتڙو ڪوليو. "منهنجو پيءُ" 1950 ع ۾ اسان جي ڏادي سان گڏ ڪمپالا اچي رهيو. 1960 جي منهنجي ماءِ سان بڙودا ۾ شادي ٿي ۽ آنون ڪمپالا ۾ چايس ۽ وڌي ٿيس. "هن پڏایو.

توهان کي آفریکا جي هن اوپر واري ڪناري جي ملڪن ۾، خاص ڪري ڪينيا، زئزبيار ۽ ڀوگڊنا ۾ جتي انگريزن جي حڪومت رهي، ڪيتراي نندوي ڪند جا ماڻهو ملندما. انهن ۾ سڀ کان گھٺا گجرات جا هندو آهن ۽ ٻئي نمبر تي انديا جي مختلف ساموندي ڪنارن وارن شهرن جا ڪوجا (اغا خاني)، بوهري، سك، هندو سندوي، ڪانياواڙي ميمڻ ۽ بيا نظر ايندا. انگريزن ملايا (اچ واري ملانئيشا)، سنگاپور کان امربيڪا جي ملڪن ۾، جتي جتي سندن راج هو، اتي آفيسون، دڪان، ريلوي ڪاتو ۽ پيون شيون ناهڻ چاهيون ٿي. هن کي ان ڪم لاءِ سب کان سلجهيل، هنرمند، عقلمند ۽ پڙ هيٺ ڳڙ هيٺ نندوي ڪند جا ماڻهو لڳا ٿي. ان ڪري انگريزن هن جي همت افزائي ڪئي ته پنهنجو وطن چڏي مختلف ملڪن ۾ ڪمائڻ لاءِ هلي رهن. انگريزن هن کي امن امان به ڏنو ٿي ان ڪري ڪيتزن ماڻهن انگريزن جي هٿ هيث آيل ملڪن ۾ ڪم ڪرڻ شروع ڪيو. جيئن سنگاپور ۾ ريلوي جي ڪم لاءِ انگريزن ڏکڻ هندستان جي تامل رهاڪن کي گهرايو، تيئن 1860 ع ۾ انگريز سرڪار نندوي ڪند جي 30 هزار ماڻهن کي ٿن سالن جي مقاطي (Contract) تي ممباسا کان ڪمپالا تائين جنهنگ صاف ڪرڻ ۽ ريل جا پتا وچائڻ لاءِ آفریڪا ۾ گهرايو. هن ۾ وڌو تعداد سکن جو هو، جن مان ڪجهه مرعي ويابا وطن واپس هليا ويا، اتڪل 7000 کن هندستانين ڪانترنڪٽ ختم ڪرڻ بعد آفریڪا جي ئي شهرن ۾ رهڻ پسند ڪيو. انهن سان گڏ ڪيتراي گجراتي هندو توڙي مسلمان واپار جي خيال کان هيداڻهن ممباسا، زئزبيار، ڪمپالا، نئروبي، دارالسلام آيا ۽ ٿکي پيا. وقت سان گڏ هي اندين، جن ۾ پنجاب ۽ سند جا هندو واپاري

بے شامل هئا، خوشحال ٿیڻ لگا. ان وقت پاڪستان وجود نه ايو هو ان ڪري هي سڀ اندين سڌيا هنَا چاهي ڪو بڙودا جو گجراتي هجي، امرتسر جو سک، لاھور جو پنجابي يا شڪارپور جو سندhi هجي. انهن جو اولاد اج به پاڻ کي اندين سڌائي ٿو جيتويٽيک نئروبي، ممباسا يا ڪمپلا جي گهينهن ۾ ڪيترا اهڙا آغا خاني (کوجا)، بوهري ۽ سندhi هندو ملندما جن جا مائڻ تلهار، سكر ۽ حيدرآباد ۾ رهن ٿا.

ان وقت انگريزن جي ڏينهن ۾ آيل کوجا، بوهري، سندhi، هندو ۽ گجراتي دڪاندار ۽ سوداگر هنَا، باقى بيا محنٽ مزدور ۽ پورهئي لاءِ افريڪا اچي رهي بيا پر پوءِ هنن جي بي ۽ ٿي تهي (generation) تعليم حاصل ڪري سرڪاري افيسن، بتنڪن ۽ پين ادارن ۾ نوڪريون به حاصل ڪيون ته پئسو گڏ ڪري نندو وڌو تندو ۽ امپورت ايڪسپورت جو ڪم به شروع ڪيو. انگريزن به هنن جي همت افزائي ڪئي ٿي جو مڪاني ماڻهن (شيدين) کي ڪنترول ۾ رکڻ لاءِ ۽ افيسن جو ڪم ڪار هلاتڻ لاءِ هنن کي اندين ڪلارڪ، پٽيوالا ۽ نندي ليول جا آفيسر ڪنا ٿي، جيڪي پڙ هيل ڳڙ هيل هجڻ کان علاوه چيوان ۽ محنٽي به هنَا.

هونءَ ائين هر گز نه آهي ته انگريزن هندستان جي ماڻهن کي افريڪا جي ڪناري تي آندو. انگريز ته انديا ۽ افريڪا پوءِ پهتا، ان کان گھڻو گھڻو اڳ هندستان جي اولله ڪناري يعني اڄ جي ڪراچيءَ کان گوادر، پسنی، چها بهار (ایران ۽ عمان) جا ماڻهو افريڪا آيا ويا پئي. جيڪڏهن تو هان هندی وڌي سمند جي نقشي ڏي نظر ڪنداؤ ته تو هان کي حيرت نه ٿيندي ته عرب ملڪن، اوپر افريڪا ۽ اولله انديا جي ڪنارن وارن بندرگاهن جي وچ ۾ واپار وڙو عام جام هليو ٿي، جنهن جون نشانيون 2000 سال پرائيون آهن. انگريزن کي ته هنن سمندن جي خير گھڻو گھڻو پوءِ پيئي، انهن کان اڳ جڏهن پورچوگالي ناكئو ۽ explorer واسڪو باگاما 1497 ع ۾ موزمبق، ممباسا ۽ لنديءَ پهتو ته: هن کي اتي وڌي تعداد ۾ عرب ۽ هندستانی ڏسي عجب لڳو. واسڪو باگاما افريڪا ڪند جو ڪيپ آف گڊ هوپ وٽ ڦورو ڪري مٿي اوپر ڪناري وٽ ان لاءِ پهتو هو ته ڪنهن نموني سان سمند رستي انديا پهچڻ جو گڪ ڳولجي. خشكى رستي ته پوريين ۽ انگريزن کي چين ويندي چاڻ ٿي چڪي هئي پر هنن کي اهو سمجھه ۾ نه پئي آيو ته سمند رستي ڪيئن پهچجي. پوءِ پوريين ۾ پهريون واسڪو باگاما هو جيڪو هندستان جي ڏاڪڻي ڪناري تي پهتو پر افريڪا ۾ رهندڙ ڪانجي مالم نالي هڪ هندستاني جي مدد سان. واسڪو باگاما جن ڏينهن ۾ افريڪا پهتو ته هن ڏٺو ته عرب ملڪن کان خوبصورت ڏائو پيڙيون افريڪا آيون ٿي ۽ ڪيتائي

عرب افریکا جی ڪناری وارن شہرن ۾ مسجدون ۽ کھر ٺاهی رهیا پیا هئا۔ اندين گھٹی پاگی عارضی طور رهیا ئی۔ چؤماسي جي هوائی سان گڏ آیا ویا ئی۔ انهن ڏینهن ۾ انجل اجا ایجاد نه ٿئي هئی سجو ڪم سڑهن تی هلندو هو۔ نزدين وڌن بیڙن کی هڪ یا هڪ کان وڌیکه ٺاهی ڪپڙی جا سڑه (Sails) ہوندا هئا۔ هوا جنهن طرف کان لڳندي هئی ان جي ٻئی طرف اهي ڪاث جا ننیا جهاز هلدا هئا۔ ہوشیار ناڪئنا (Navigators) سڑهن کی ٿورو پاسیرو رکی پنهنجن بیڙن کی ٿورو ساجی یا کابی ڪري سگھندا هئا۔ پر پنیان پیر ڪري نه سگھندا هئا۔ هوا جي بند ٿئٽ تی جهاز اتي بیهی ویندو هو یا لمبرن جي رخ تی توائي ٿيندو هو۔ اهڙن موقعن تی ڪنارن وٽ لکل ساموندی چور پنهنجين چپن وارين پېڙين ذريعي انهن جهازن تی پهچي ڦرل ۽ مار مارا ڪري پجي ویندا هئا۔ انهن ڏینهن جا ناڪئنا اسان وانگر ڪلئي سمنڊ ۾ جهاز نه هلايندا هئا۔ هو ڪنارو ڏئي هلدا هئا جن تی ساموندی ڏاڙيل (قذاق) آسانيءَ سان پهچي ویندا هئا۔ اچ طاقتور انجل ڪري اسان جهازن کي هڪ هندن کان ٻئی هندن ڪلئي سمنڊ مان وئي وچون ٿا پر ڏاڙيلن جو بپ اچ به رهي ٿو۔ هو هاڻ چپن وارين پېڙين (Rowing Boats) بدران اسپيد بوٽ م اچن ٿا ۽ اچ هن وٽ ڪھاڙين ۽ چرن بدران آئوميٽك هٿيار آهن۔

بهر حال پاڻ اڳاتي زمانی جي هندستانين جي ڳاللهه ڪري ر هيا هئاسين جڏهن هو سڑه جي پېڙين ۾ سفر ڪندا هئا، جن جو دارومدار فقط ۽ فقط هوائی جي رخ تی ہوندو هو۔ سند واري ڪناري ۽ گجرات جي پور بندر، اوکا، ڪنڊلا، پاونگر، سورت، کميٽ، رتناگري، ڪاليڪ ۽ ڪوچين جھڙن بذرگاهن مان سندی هندو، گجراتي مسلمان، آغا خاني، اثنا عشرى، بوهري ۽ ڪچي وغيره سباري واري چؤماسي ۾ يعني بسمبر کان فيبروري مهيني اندر اندبيا کان بپڙا هاڪاريندا هئا ته اچي افریکا کان نڪرندما هئا۔ جتي ٿي چار مهينا مال جي خريد و فروخت ڪري جيئن ئي اونهاري واريون چؤماسي جون هوائون مانسون (Monsoon) لڳديون هيون ته افریکا جو ڪنارو ڇڏي پنهنجي وطن اندبيا ورندا هئا۔ واپار ڦڄ جو اهم وکر عاج (هائيءَ جا ڏند)، مسالا، شيدي غلام، ڪپڙو ۽ ڪپهه وغيره ہوندو هو۔

اوڻهين صديءَ ۾ هن روئين ۾ اهم تبديلي آئي۔ عرب حاڪم سلطان سعيد سيد جيڪو 1806ع کان عمان جو حاڪم ٿيو هو، ان پنهنجي حڪومت جي گاديءَ جو شهر 1832ع ۾ مسقط مان بدلائي زئڙزييار بڀت ڪيو۔ زئڙزييار اچ ڪلهه تزرانيه ملڪ ۾ آهي پر انهن ڏينهن ۾ سنگاپور ۽ هانگ ڪانگ وانگر الڳ ملڪ هو۔ عرب حاڪم

جي زئنزييار ۾ لڏي اچڻ ڪري عمان جي اهميت گهنجي وئي ۽ زئنزييار ۽ اوپر آفريڪا ۾ واپار وڙو وڌڻ لڳو. عمان ۾ ۽ نندي كند ۾ رهندڙ ڪيترا بلوچ پنهنجي سلطان سان گڏ زئنزييار هليا آيا. هي اهي بلوچ هئا جن بعد ۾ ايندڙ پورچو گالين جو مقابلو ڪيو ۽ ڪينيا ۾ جيڪا بلوچ ڪميونٿي رهي ئي اهي هنن بلوچن جو اولاد اهي جن بابت تفصيلي تواريخي احوال، هي بيت هي ڪنارا "سفرنامي" لکي چڪو آهيان. بهر حال هتي اهو لکندو هلان ته شروع ۾ نندي كند کان جيڪي آفريڪا آيا تي انهن ۾ مسلمانن جو تعداد دڻ هو. هندو جيڪي آيا تي انهن ۾ سندوي هندو گھٹا هئا. هونءَ جيتوڻيڪ خشڪي رستي ڪڀرائي گجراتي هندو سيماء ملايا ڏي هڪ طرف، ته چين ۽ عربستان ڏي بي طرف وڃي نڪتا ٿي، پر ڪيترين هندن ۾ سمندڻدان سفر ڪرڻ taboo سمجھيو ويو ٿي، پر سندوي هندن سان مختلف گلهه هئي، هو ساڻ بيلو ۽ اڌيري لعل جا پوچاري هئا. هنن لاءِ پائڻي خوف ۽ نفرت نه پر پاك ۽ پيارو هو. هو نه فقط خشڪي رستي، پر سمندڻ رستي آفريڪا جي ملڪن کان علاوه ڏورانهن پيشن ڏي وڃي نڪتا. ستر واري ڏهي ۾ منهنجو جهاز جڏهن لاس پاماس، برمودا، ٿرنييداد جهڙن پيشن تي پهنو ته اتي مون کي سندوي هندن جي سيڪند ۽ ترب جنريشن نظر آئي. برمودا جي پيت تي مليل هڪ سندوي هندو فئلمي بابت اچ کان 40 سال کن اڳ واري هڪ سفرنامي ۾ لکي چڪو آهيان ته هن جڏهن احرڪ بait پنهنجي پيءَ کان چ gio ته اها چا ٿيندي آهي ته پيءَ بدران هن جي ڏاڻي کيس جواب ۾ ٻڌايو ته اها هڪ ڳاڙهن گلن واري چادر آهي، جيڪا سند ۾ مسلمان چٽ اوين ٿا.

بهر حال وقت سان گڏ نندي كند مان نه فقط بو هري، کوجا، ڪانيوازري ميمڻ ۽ هندو سندوي آفريڪا ڏي ايندا رهيا، پر آهستي آهستي گجراتي هندو، ملباري ۽ ڪوڪني وغيره به اچڻ لڳا. پر هندو بر همٽن سدن زالن کي سمند ٿپ لاءِ سختيءَ سان منع ڪيو ٿي. نتيجي ۾ هو آفريڪا ۾ به ٿي سال ڪمائڻ بعدوري انديما موئي آيا ٿي. جڏهن زئنزييار جو سلطان سيد بارقش ثيو ته هن هندن کي پنهنجين زالن کي وئي اچڻ لاءِ ڏايو همٿيو. اينريقدر جو پهرين هندو عورت جڏهن زئنزييار اچڻ لاءِ تيار ٿي ته سلطان هن لاءِ پنهنجو ڏاني جهاز موڪليو ۽ هن کي 250 شلنگ اوارد طور ٿنا. هن هندو عورتن جي رهائش لاءِ زئنزييار جو پراٺو ڦلعاو ڏيٺ جو واعدو ڪيو جنهن ۾ پائڻيءَ جي پائين ۾ چانديءَ جا نلڪا لڳايو ويا. انهي دوران گجرات جي هندو عورتن، بر همڻ ٻاون خلاف بغاوت جو اواز بلند ڪيو ۽ هو ڪامياب ٿيون ۽ هو آهستي آهستي ٿي پنهنجن مڙسن سان گڏ آفريڪا روانيون ٿئڻ لڳيون.

هک گالله آهي جتي اندبين (كوجن، بوهررين، هندو، سنددين، گجراتين، سكن ۽ بین) افريڪا ۾ اچي پاڻ ڪمايو ۽ پنهنجي لاءِ خوشحالی حاصل ڪئي اتي هن انگریزن جي سسٽم کي سٺي نموني سان هلڻ ۾ مدد ڪئي ۽ ان درتني ۽ ان جي رهواسين لاءِ به بهترني ڪئي. ان ۾ ڪوشڪ ناهي ته ڪجهه اندبين جي غلط ڪرتون، ڪنجوسپائي ۽ درتني ۽ جي ڌتھين کي ڪمتر سمجھڻ ڪري، هن لاءِ مكاناني ماڻهن جي دلين ۾ سخت نفترت هئي. اسان جڏهن سٺ جي ڏهي كان افريڪا جي مختلف بندراگاهن ۾ وڃڻ شروع ڪيو ته ڪيترن ملڪن کي سندن انگریز، پورچوگالي ۽ فرينج حاڪمن آزادي ڏئي هئي. يا ڏئي رهيا هئا بهر حال ڪينيا، يوگندا، موزمبيق، سينيگال جهڙن ملڪن مان انگریز ۽ يورپين جي لڻي وڃڻ بعد اندبين اتي ئي رهيا ۽ وڌي خير خوبى سان ملڪ جو معاشى ڪاروبار هلانئي رهيا هئا، پر پوءِ ڏٺوسيين ته هن لاءِ مكاناني ماڻهن (افريڪن) جي دلين ۾ نفترت وڌندي وئي. هو اهو محسوس ڪرڻ لڳا ته يورپين مان جان آزاد ڪرائيسين ته هي اندبين حاڪم ٿي ويهي رهيا آهن ۽ سجي ملڪ جو ڪاروبار هن جي هن ڻ ۽ آهي ۽ مكاناني ماڻهو ساڳي غربت جي چكي ۽ ۾ پيسجي رهيو آهي. ان جو نتيجو اهو وئي نڪتو ته عيدي امين جهڙن ليبرن اندبين کي پنهنجي ملڪ مان ڪڍي ڇڻيو.

4 آگسٽ 1972ع تي يوگندا جي صدر عيدي امين يوگندا ۾ رهندڙ اندبين کي (جن ۾ 90 سڀڪڙو ۽ گجراتي هئا) ملڪ ڇڏڻ لاءِ 90 ڏينهن ڏنا. هن تقرير ۾ اهو چئي حڪم ڏنو ته هن خواب ۾ ڏنو آهي ته خدا هن کي اندبين کي ڏيڍهه نيكالي ڏيڻ لاءِ چئي رهيو آهي. گجراتي هڪ هڪ ڦي ملڪ چئي ويا. ڪي پاڪستان ۽ اندبيا ته ڪي امريڪا، ڪنادا. گهڻا انگلند هليا ويا جو انهن کي برنس پاسپورٽ هو. يوگندا جي فوج ۽ مكاناني داداگيرن لڏي ويل اندبين جي دڪان ۽ گهرن ۾ ڦرلت ڪري في الحال خوب جدوا ڪيا. اندبين جو ڪاروبار ۽ نوڪريون مكاناني ماڻهن جي هن ڻ ۽ اچي ته ويون پر هو نه هن مند هئا، نه اندبين وانگر پڙ هيل گڙ هيل ۽ نه وري واپار وڙي جي آرت كان واقف. نتيجي ۾ ڇند سالان اندر يوگندا جي ايڪانومي وجي پٽ سان لڳي. ان كان علاوه عيدي امين به ملڪ جي پينگ ڪري ڇڏي. آخر ۾ سعودي عرب پچي وجي هن پنهنجي جان ٻچائي. گجراتين کي وري يوگندا ۾ گهرابيو ويو. ڪين واپار جون سهولتون ڏنيون ويون. ڪجهه موئيا گهڻا نه آيا. انهن ئي موئي اچڻ وارن ۾ ڊاڪٽ رجنى جا والدين به آهن جنهن جو احوال گزيرل مضمون ۾ ڪيو اٿوون.

عيدي امين جي منجهيل شخصيت ۽ سندس ڪيل ظلمن، خاص ڪري سالان كان رهندڙ اندبين کي ملڪ مان ڪڍي جي

ڪھائيء جا ڪيترائي ڪتاب ۽ فلمون اچي چڪيون اهن اندين کي
يوگندا مان ڏيهه نيكالي ڏينڻ جي بهترین عڪاسي The last king of Scotland
نالي ناول ۽ ان ئي تي 2006ع ۾ ٺهيل فلم ۾ ڪئي وئي
آهي. ڏيهه نيكالي واري ڪھائي 1991ع جي هڪ فلم، مسي سڀي
مسالا” ۾ به ڪئي وئي آهي. شهناز نانجي جي هڪ ناول Child of Dandelions

مغرب جي ماڻهن کي يوگندا ۾ ٿيل هن ڏيهه نيكاليء جي ظلم
كان سڀ کان پهرين ويست انبيز جي اندين ناول نويں وي. ايس.
نائيپال پنهنجي ناول A bend in the River ذريعي ڪرايو.

خطِ استوٽا تی برف سان پکیل جبل

کینیا ایئرویز جی هوائی جهاز جنهن جی پیچ تی انگریزیءَ ه
Pride of Africa لکلیل هو، رات جو اثین بجی ذاتی بتین سان
جهگ مگ کندر شہر نٹروبیءَ مٹان ٹیرو ٹکری ڈکھ اوپر واری
کند تی هتی جی انٹرنیشنل ایئرپورٹ تی لئند ڪيو. جهاز جی هک
مکانی حبش ایئر ہوسس ٻڌایو ته ڏینهن جو وقت هجی ها ته مون
واری دریءَ مان هتی جو مشہور جبل مائونٹ کینیا نظر اچی ها
ٻڌی پاسی واری دریءَ مان مائونٹ ڪلمجاو نظر اچی ها.

کینیا جبل (Mount Kenya) هن ملک جو سپ کان اناهون جبل آهي، جنهن جون اناهیون چوئیون باتیان (Batian) 5200 میتر، نیلان (Nelion) 5100 ئ لیانا 5000 کن میتر آهن. ياد رهی ته اسان جي ايشیا جي هماليا جبلن جي اناهین چوئی وارو ایوریست جبل 8850 میتر اناهون آهي جیکو سجي دنيا ۾ اناهون جبل مجيyo وجي ٿو. سندس هي انگریزی نالو 1865 ع ۾ اندبیا جي بریش سروپئر جنرل ائندریو واگھه جي سفارش تي رايں جاگر افیکل سوسائٹي وارن رکيو، نه ته ان کان اڳ ایوریست جبل Peak XV يعني پنڈر هين چوئی سدبو هو. اهڙي طرح کینیا جبل کي اتي جا مکاني قبلا مختلف نالن سان سديندا هئا پوءِ 1849 ع ۾ هن جو نالو انگریزن کینیا جبل رکيو. انهن دينهن ۾ کینیا ملک جو وجود نه هو. آفریڪا جو هي علاقو جيکو اج کینیا ملک آهي، British East Africa Protectorate سدبو هو. 1920 ع کان یوء انگریزن اهو نالو بدلاتے، کینیا جبل تان هن

ع 1920 کان پوءِ انگریزن اهو نالو بدلاًئی ڪینیا جبل تان هن ملک جو نالو ڪینیا رکيو، جيڪو پهرين Kenya لکيو ويو ٿي پوءِ Kenya لکجڻ ۾ آيو. 1963 ع ۾ جدهن هن ملک کي انگریزن خود مختیاري ڌني ۽ جومو ڪینياتا ملک جو پهريون صدر بٽيو ته هن به اهو ئي نالو برقرار رکيو. سندس ڪي ڪوئُو قبليي بابت هڪ تمام مشهور انگریزي ڪتاب آهي جنهن جو نالو آهي: Facing Mount Kenya ان جو پهريون ابيسيٽن 1938 ع ۾ چپيو هو. ڪینيا جو هي صدر جومو ڪینياتا جيڪو هتي جي ماڻهن لاءِ اسان جي محمد علي جناح جو درجو رکي ٿو، ان جو احوال اڳئي هلي ڪنداسين. انگریزن کان ازادي حاصل ڪرڻ دوران جومو ڪینياتا جيڪي پرجوش تقريرون ڪندو هو، اهي اسان ڪالڃيج وارن ڏينهن ۾ (جدهن 1960 ع ۾ مئرڪ ۾ هئاسين) اهرڙي شوق سان پٽدا هئاسين ۽ جوموکي ائين هيرو تصویر ڪندا هئاسين جيئن ستر واري ڏهئي جي شروع وارن

سالان **ڪالیجن** **ء** یونیورسٹین جا شاگرد ذو الفقار علی پئي جوں تقریرون پتندنا هئا **ء** هن کي هیرو تصور کندا هئا.

ڪینیا جبل تي **ء** ان جي چوئین باتیان، نیلان وغیره تي چڙ هي وجڻ (expedition) جي احوال جا ڪیترائی ڪتاب مارکیٹ **۾** آهن، جھڙوڪ: سر ھالفورد ماڪندر جو ڪتاب The First Ascent of Mount Kenya جنهن **۾** هن جبل جي باتیان چوئياء تي پهچڻ جي ڪھائي آهي. هڪ پيو ڪتاب H.W.Tilman جو ڪتاب Snow on the Equator آهي. هن ڪتاب تان مون کي یاد آيو ته جڏهن 1849ع **۾** جوهان لبوگ ڪراف نالي هڪ جرمن یورپي پهريون دفعو هن جبل جي هجڻ جو احوال دنيا کي ٿنو ته سائنسنيڪ سوسائني اهو ٻڌي حيرت **۾** پنجي ويئي ته لبوگ ڪراف جيڪو هن جبل جي چوئين کي برف سان ڀکيل چوي ٿو، واقعي سچ به آهي يا نه جو هي جبل جنهن جي Location بلڪل خط استوا وٺ آهي **ء** خطي استوا وارو بيلت معنيءِ پارهوي سخت گرمي اتي پلا برف ڪين ٿي ٿي سگهي! هي ائين آهي جيئن ماڻهن جڏهن چيو ته گورک هل جي چوئياء تي جون جولاء جي مهينن **۾** به ايڊو ٿڌكار رهي ٿو جو رات جو سور پائي سمھٺو پوي ٿو ته پهرين سڀني کي ڏندين اڳريون اچي ويون ته دادو جھڙو ضلعو، جتي انهن مهينن **۾** پاڻي به تهڪي ٿو اتي اهزئي ٿڻ پلا ڪين ممڪن ٿي سگهي ٿي.

ڪينيا جبل خط استوا واري زيرو ڊڪري ويڪرائي ڦاك جي بلڪل ڏڪڻ **۾** آهي **ء** نئروبي شهر کان ايترو پري آهي جيترو ڪراجيءَ کان ٿئو. هن جبل جي آسپاس واري علاقئي جي هڪ مشهور قبلي ماساني (Maasai) جا ماڻهو (جيڪي نيم بدُو طبيعت جا آهن)، رهن ٿا جيڪي پنهنجا وہت جبل جي چوڏاري چراگاهن **۾** چارين ٿا. هو هن جبل کي Ol Donyo Keri سڏين ٿا.

ڪينيا جبل سان واسطو رکڏ ڪجهه بيا ڪتاب جيڪي نئروبي جي ايئرپورٽ واري بڪ استال **ء** هوتلن جي لائونج **۾** نظر اچن ٿا، اهي آهن:

محمد امين **۽** نيللي جو لکيل On God's Mountain •

هامش ماڪلنис جو The Price of Adventure •

فيلائس جو No Picnic on Mount Kenya •

آفريڪا ڪند جي سڀ کان اناهين جبل ڪلمنجارو جو نالو اسان تڏهن بدُو جڏهن اسڪول جي ڏينهن **۾** اسان کي انگريزي ڪتاب پڙهڻ جو نئون نئون شوق پئدا ٿيو هو **ء** اسان جي دلپسند ليڪن **۾** ارنيست هيمنگوي به هڪ هو. انهن ڏينهن **۾** اسان هن ليڪ جو ڪتاب The

Snows of Kilimanjaro 1899 ع ۾ امریکا جی ریاست الینوس ۾ چائو. مٹیون کتاب هیمنگوی جو ماسٹر پیس میبو وجو ٿو جیکو هن افریکا جی توئر بعد لکیو، جتی هو اخباری نمائندی جی حیثیت سان ویو هو ۽ هی ڪتاب 1936 ع ۾ پھرین Esquire مئگزین ۾ چپیو هو.

ڪلمنجارو جبل ڪینیا جی پر واری ملڪ تترانیا ۾ آهي. جیکو اسان جی اسکول وارن ڏینهن ۾ ٿی گل ڪملڪ ڌانگا نیکا، زنریبار ۽ نیسا لند ھنا جن جون خوبصورت ٿیال جون ٽکلیون حاصل کری اسان خوش ٿیندا هئاسین. ڪلمنجارو جبل (جنهن جی اوحر چوئی 5900 میٹر اتاھین آهي) سچی افریکا کند ۾ اتاھون جبل آهي جنهن کان پوءی نمبر تی مائونٹ ڪینیا آهي. چپان جی فوجی جبل وانگر افریکا جا هي پئی جبل خوبصورت نظر اچن ٿا جن جون چوئیون برف سان ڊیکیل رهن ٿيون. مائونٹ ڪینیا ۽ ڦوچی جبل ۾ ته تمام گھٹی هک چھڑائی لگی ٿی جیکی پاسن کان هک چھڑو Slope ٺاهين ٿا. جبل جی شوقینن کی فرینچ لیک ک رولاند جو ڪتاب پڙھن ۾ ترجمو ٿیل ڪتاب From Kenya to Kilimanjaro خوبصورت حبش ایئر ہوسنّس کان سندس ایئر لائین یعنی ڪینیا ایئرویز بابت پچیم. آخری دفعو جڈهن منهنجو جهاز ڪینیا جی بندرگاه ممباسا 1975 ع ۾ آيو هو ته ان وقت خواب خیال ۾ به نه هو ته ڪینیا، یوگندا ویندی دینی، دوحا عرب امارت چھڑا ملڪ به ڪا هوائی جهاز ڪمپنی کولی سگھندا يا ان کی هلائی سگھندا. ان وقت جهاز رانی توڑی هوائی ڪمپنی (PIA) هلاڻ ۾ اسان جی ملڪ جو بول بالا هو. اسان کی اهو ئی ٿان ۽ هو ته اسان وڌی ڳالهه آهيون. ان وقت اهو سوچيو به نه هئوسین ته بُرن افعالن ڪري اسان جو اچ جھڙو حال به ٿي سگھي توء ۽ سنگاپور، ملائیشيا ۽ UAE جھڙن ملڪن جون هوائی ڪمپنیون، جیکی اسان جي ئی مائھن شروع ڪيون، دنیا جون مشهور آرامده ۽ امير هوائی ڪمپنیون ٿاٻن ٿينديون.

ناديا نالي عيسائي ڪینين ائر ہوسنّس پڏایو ته ڪینیا جي هيء قومي هوائی ڪمپنی (Kenya Airways) 1977 ع ۾ شروع ٿي ۽ اچ هن وٽ 26 وڏا هوائی جهاز آهن جن جي سراسري عمر اڻن سالن کان به گھٽ آهي. سدن جهاز افریکا، یورپ ۽ ايشيا جي ڪيترين ئي شهرن ۾ وڃن ٿا. گذريل چهن مهین ۾ 15 لک مسافرن سفر ڪيو آهي ۽ هيء هوائی ڪمپنی افریکا جي اعلي ۽ امير ڪمپنین مان آهي

جنهن جا جهاز مقرر وقت تي هلن ٿا ئے مسافرن جو بيد خيال رکيو وجي ٿو. سڀ کان وڌي ڳالهه ته حفاظت جي پھلوءَ کي هر وقت ترجيح ڏني وجي ٿي. ”ناديا ٻڌايو،“ ٿيون سالن ۾ اسان جي ڪمنيءَ کي فقط به حادثا پيش آيا آهن.“ ئے انهن پنهي حادثن کان آئون چڱي ريت واقف هوس.

ڪينيا ايئرويز جو پهريون موتمار حادثو 31 جنوري 2000ع تي ٿيو هو جڏهن سندن فلايٽ نمبر 431 جي A310 ايئرس 179 ماڻهن سان ڪوئا دي آوروي ملڪ جي هوائي اڏي عابد جان تان ٿيک آف ڪيو ئے ڪجهه ڪلاڪن بعد اٿلانٺ سمنڊ ۾ وجي ٿبي هنئي. هن اڏاڻ ۾ فقط ڏهه ماڻهو بچيا هنا 169 مري ويا.

ڪينيا ايئرويز جو ٻيو وڌو حادثو 5 مني 2007ع تي ٿيو. سندن بوئنگ 737-800 نئروبيءَ مان 26 ملڪن جا 105 مسافر ڪڻي عابد جان وڃڻو هو. رستي تي هن کي دوالا (Douala) هوائي اڏي تان ڪجهه مسافر ڪلتا هئا، پر ايئرپورٽ پهچڻ کان ٿي چار ميل اڳ ئي جهاز تباہ ٿي ويو. جهاز تي موجود ماڻهن مان هڪ به بچي نه سگهييو.

آفریکا جو شهر ڏسی حیران ٿي ویاسین

ڪینيا اینرویز جي هوائي جهاز ۾ آرامده سفر ڪرڻ تي جتي خوشی ٿي اتي دل ۾ ساز به پئدا ٿيو ته آفریکا جي ڪینيا جہڙي ملڪ جي هوائي ڪمپني به اسان جي قومي هوائي ڪمپنيءَ کان گوءِ ڪٺي وئي آهي. نُزوبي اينرپورت جي واش روم جي حالت ڏسی به دل ۾ ساز ٿيو، جيڪا اھڙي ته صاف سٺري هڻي جہڙي یورپ جي هوائي ادن تي هوندي آهي. هڪ شيدي واش بئسن جي سامهون لڳل آرسين کي صاف ڪري رهيو هو. هر شيء چمڪي پئي، باهر نڪرڻ وقت هو منهجي راه روکي نه بیٹو جیئن ڪراچي جي هوائي اڌي تي مسافر کان زوريءَ ٿپ پڻ جي بهاني صفائي وارو در کي اڌ ڪري بيهندو آهي. هتي هي ڪینين ڪم وارو پنهنجي ڪم ۾ مشغول رهيو. واش روم ۾ اها یورڪ ائسڊ جي ٿپ به نه هئي جيڪا اسان جي ملڪ جي ڪراچي، لاھور توڙي اسلام آباد جي هوائي ادن جي Uriners وٿ هوندي آهي.

نُزوبيءَ کان ممباسا وجڻ جي اڌام جو جيسيں فيصلو ٿئي تيسيں آؤن اينرپورت جي هن عمارت جي پنجين ماڙ تي ٺهيل سمنا (Simba) نالي ريسورنت ۾ اچي ويـش. چوڈاري مختلف ملڪن جا مائـهو، خاص ڪري یورپ جا گورا مرد ۽ عورتون چـيـن ۽ اسڪـرـتن ۾ ڏـسـيـ انـداـزوـ لـڳـاـيمـ تـهـ: جـيـتوـثـيـكـ هـاـڻـ انـگـرـيـزـنـ جـوـ رـاـجـ نـهـ آـهـيـ، هـنـ مـلـڪـ جـاـشـيـ حـاـڪـمـ ۽ بـيـورـوـكـرـيـتـ اـيـڏـوـ اـيـمانـدارـ نـهـ اـهـنـ، پـرـ انـ هـونـديـ بـهـ اـيـڏـوـ اـمـنـ آـهـيـ ۽ـ اـيـڏـيـ آـرـاديـ آـهـيـ جـوـ اـجـ بـهـ ڪـيـرـائيـ یـورـپـيـ پـنهـنجـيـ مـلـڪـيـ وـيـسـ وـڳـنـ ۾ـ هـتـيـ ٿـوـئـزـمـ لـاءـ پـيـاـ اـچـنـ. اـسـانـ وـٿـ بـهـ ڪـنـهـنـ زـمانـيـ ۾ـ ڪـراـچـيـ جـهـڙـنـ شـهـرـنـ ۾ـ اـئـينـ فـارـينـ ٿـوـئـرـستـ ۽ـ دـنـياـ جـيـ مـخـلـفـ جـهاـنـ جـاـ Sailors نـظـرـ اـيـنـداـ هـاـڻـ عـورـتونـ تـهـ چـاـ مـرـدنـ کـيـ بـهـ سـنـدنـ جـهاـزـ رـاـنـ ڪـمـپـنـيـونـ اـهـوـ چـتـاءـ ڏـيـنـ ٿـيـونـ تـهـ جـيـترـاـ ڦـيـنـهـنـ جـهاـزـ ڪـراـچـيـ ۾ـ رـهـيـ بـنـدرـگـاهـ کـانـ باـهـرـ هـرـگـزـ نـهـ نـڪـرـجوـ. وـرـليـ ڪـوـ دـڪـوـ ڪـرـغـستانـ، اـزـبـڪـستانـ، تـرـڪـمنـستانـ يـاـ ڪـزاـڪـسـتـانـ جـهـڙـنـ مـلـڪـنـ جـوـ ڪـنـگـلوـ شـهـرـ ۾ـ نـظرـ اـچـيـ ٿـوـ.

نـزوـبـيـ جـيـ اـيـنـرـپـورـتـ تـيـ هـنـ "ـسـمـبـاـ"ـ رـيسـورـنـتـ کـانـ عـلاـوهـ بـيـونـ بـهـ بـهـ کـنـ ڪـيفـيـتـاءـ، پـٻـ ۽ـ هـڪـ هـوـتـلـ نـظـرـ آـئـيـ. انـ کـانـ عـلاـوهـ جـتـيـ ڪـٺـيـ وـيـنـنـگـ مـشـيـنـوـنـ بـهـ نـظـرـ اـچـيـ رـهـيـونـ هـيـونـ، جـنـ ۾ـ سـڪـاـ وـجهـيـ مـاـئـهـوـ پـنهـنجـيـ ضـرـورـتـ مـوجـبـ کـائـڻـ پـيـئـ ڙـونـ شـيـونـ ڪـيـ رـهـيـاـ هـنـاـ. قـيـمـتوـنـ پـيـئـيمـ تـهـ اـهـيـ ئـيـ هـيـونـ جـيـڪـيـ مـمـبـئـيـ، كـوـلـمـبوـ، كـوـالـاـلمـپـورـ،

تهران ويندي منيلا ئهانگ ڪانگ ايئرپورت تي آهن. هڪ اسان جو ڪراچيءَ جو ايئرپورت آهي ئ پيو جدي جو جتي خبر ناهي چو مسافرن کي ڦريو وجي ٿو ئ ها، ٿيون دٻئي وارو هٿ ٿو ڪيو، ڀيوڻي فري "ايئرپورت! يارو ايڏي مهانگائي ته اوسلو، ڪوپن هيگن ئ استاڪوم جي هوائي اذن تي به نه آهي، جيڏي ڪراچيءَ، دٻئي ئ جدي ايئرپورت تي آهي.

نئروبيءَ جو هي بين الاقومي ايئرپورت شهر جي ڏڪڻ اوپر ۾ ايمباڪاسي نالي هڪ غربائي علاقئي ۾ آهي. سمجھو ته ڪراچيءَ جو ماريپور ۽ ڀونس آباد آهي. هي ايئرپورت 1958ع ٽئروبي ايمباڪسي ايئرپورت" جي نالي سان ٺهيو هو. تن ڏينهن ۾ انگريزن جو راج هو ئ هن ايئرپورت جو افتتاح راڻي ايلزبيث اول (اچ واري راڻي ايلزبيث جي ماڻ) کي ڪرڻهو، پر هن کي آسٹريليا ۾ هلندر پروگرامن ۾ دير ٿي وئي ئ نئروبي واري هن فنكشن ۾ پهچي نه سگهي. ڪجهه عرصي بعد هن هوائي اڌي جو نالو نئروبي انڌريشنل رکيو ويو. 1970ع ذاتي پراڻي هوائي اڌي جي بدلي هي نئون ايئرپورت ٺاهيو ويو جنهن جو نالو "جومو ڪينيات انڌريشنل ايئرپورت" آهي. هن ڏينهن ٿرميئن کي ٿي ڀونت آهن. بين الاقومي اڌامن لاءِ آمد ۽ روانگي لاءِ ٿيون ڊوميسٽڪ اڌامن لاءِ آهي جتان هوائي جهاز رستي ممباسا وجي سگهيڪ ٿي. ممباسا ويندر هاءِ وي به هتنان ايئرپورت جي پرسان لنگهي ٿو پر مون کي اها رات نئروبيءَ ۾ ٿي رهڻ لاءِ چيو ويو ئ آتون سمبان ريسٽورٽ ۾ چانهه ۽ سندبوج جا پئسا ڏئي ٿنڪسي ذريعي نئروبي جي مرڪزي علاقئي ۾ هليو ايس، جيڪو سيندل بزنیس بسٽركٽ سُدجي ٿو ئ ايئرپورت کان ڏنهه ميل کن پري ٿيندو.

منهنجي خيال ۾ منهجو پهريون دفعو 1970ع يا شايد 1969ع ۾ آفريكا جي بندرگاه ممباسا ۾ اچڻ ٿيو هو. ان کان ڏنهه سال کن اڳ ڇڏهن مئرڪ ۾ هناسين ته آفريكا ڪند بابت جاگرافيءَ جي ڪتاب ۾ پڙهند هناسين ته اهو اونداهو ڪند آهي جنهن ۾ اڌا گهارا ۽ جهنگلي قسم جا مائڻهو رهن ٿا. پرممباسا پهچي حيرت ٿي ته هتي جا روڊ رستا، ٿرٺڪ جو نظام، پوليڪ، مختلف ادارا ۽ ماڻهن جي ڳالهائڻ بولهائڻ ۽ فضيلت جو معيار اسان کان به وڌيڪ نظر آيو. مون کي ياد آهي ته ممباسا جي مارڪيٽ ۾ پلاستڪ جي ٿيليهن ۾ پئڪ ٿيل تازو کير ۽ ڪاسائين جا صاف سٽرا دڪان ڏسي مون هڪ مڪاني کوچي واقفڪار کي چيو هو ته هتي ته جهڙو ڀورپ لڳو پيو آهي. ياد رهي ته انهن ڏينهن تائين اسان وٽ اهڙيون سڀ مارڪينون شروع نه ٿيون هليون ۽ نه ائين ٿيليهن ۾ ڪير، پاچي يا گوشت پئڪ ٿي مليو ٿي.

“یار هی کھڑو اوندا هو کند اهي؟” مون هک دفعو وري هن کوجي سان اظهار کيو، جيکو کينيا جو شهری آهي ۽ سندس ڏادو 1930 ع سنڌ جي تلهار يا بدين شهر مان لذی هتي ممباسا ۾ اچي رهيو هو، “هتي جا شیدي ته اسان کان به وڌيک سلجهيل ۽ بالاخلاق نظر اچن ٿا۔”

“ندهن ته آلون چوان ٿو ته انگریزن کي ننديو کند ايترو جلد نه چڻ کپندو هو.” کوجي کينيائی همراه اذ سنڌي اذ کچي لهجي ۾ چيو، خاص ڪري سنڌ ٿه اڃان به رهن ها. چو جو انگریزن جي وڃڻ بعد سنڌ جو پڙ هيٺ طبقو هندو به هليو ويو ۽ سنڌ جي جاھل پير، مير، وڌيري سنڌ ۽ سنڌ جي عوام کي تباھه ڪري ڇڍيو آهي.

سندس اها ڳالهه ٻڌي مون کي آمريكا ۾ رهندڙ اترادي دوست باڪڻ ياد اچي ويو جيڪو سندس ڳوڻ ۾ وڌيري جي ظلمن جو روج روئي چوندو اهي ته“ انگریزن سنڌ تي ٿوري ٿوري ته به هک سُو سال حڪومت ڪئي پر لڳي ٿو ته هنن جي حڪومت جو اسان جي ڳوڻ تي هک ڏينهن جو به اثر نه ٿي سگھيو آهي. اسان جا وڌيرا، سڀاستدان ۽ پوتار اهي ئي ڄت ۽ ظالم آهن. تعليم، انصاف، انسانيت جهڙي ته ڪا به شيء، نه اسلام مان ۽ نه انگریزن کان سکي سگھيا آهن.”

بهرحال یورپ جي ملڪن جا بندرگاه گھمڻ بعد آفريeka جو هي بندرگاه ممباسا مون کي بيد سهٺو ۽ عجيب لڳو. چوڌاري ساوڪ ئي ساوڪ، جهڙالي موسم، نه یورپ جھڙو سخت سيء ۽ برFabari نه وري مهانگي سواري! هر هک ماڻهو جهڙو واندو واندو ۽ پُرسڪون! جنهن کان ڪٿي رستو پچ ته هو نه فقط اهو ٻڌائي پر پيو گڏ هلي ۽ گائيد ڪري. مختلف قسمن جي رنگين پوشائڪن ۾ شيدي مرد ۽ عورتون، ساڙ هين ۾ کوجاء، بوهري، گجراتي، عورتون جن لاء هتي هڪ ئي ترم“اندرين” استعمال ٿئي ٿو، چدين ۾ انگریز ۽ ڀوريبي، دڪانن اڳيان اونهاري ۾ به اچو ڪوٽ ۽ ڦئي تي پگ رکي هلندر سنڌي هندو ۽ پارسي.... سندن اهو استائيل هن وقت به اکين اڳيان ڦري رهيو آهي، جدهن هو زنجير ۾ پُدل ناس جي دٻيء جيڏي“ ميد ان سئيز” واج ڪidi وقت ڏسندا هننا. ان سنڌي زنجير جو بيو چيڙو سندن قميص ۾ لڳ سونن پيڙن مان هڪ اٺكيل هوندو هو. انهن ڏينهن ۾ ڪئي هيون ائين عام واقون، جيئن اج آهن. ڪنهن خوش پوشائڪ کي ڏسي وقت پچيو هو يا شهر جي گهئنا ڪهر وئان لنگهندى ٿائيم ڏسبو هو. پر 1970 ع اهو سال هو جنهن ۾ چپاني واقون خاص ڪري سيڪو ۽ سڀز نديا ۾ مشهور ٿي ويون هيون. نه ته ان کان اڳ اسان

جهاري افيسير بيوتي فري بندركاهن مان فورلوبا نالي سينزرلندي جي واج وندا هناسين. او ميگا واج سپ كان مهانگي هئي ئ اسان جي وس كان باهر هئي. وطن وربو هو ته ويجها ماڭ ئ دوست ولاشي واج جي فرمائش ڪندا هئا. اج ڪلهه ته ويھين رپئي ملنڌ چين يا تائيوان جي الڪرانڪ واج به صحيح ئائي بذائي ٿي. پر 1970 ع كان اڳ مكينيڪل واجون هونديون هيون، جن مان فقط ناليرين ڪمپنيون جون واجون هر وقت صحيح ئائي ڏينديون هيون. باقي واجون ڪجهه وقت استعمال ڪرڻ بعد مستري ڪان ان جا ڪاندا، اسپرنگ يا گراڻيون (Gears) پيون ٺهارائيون هيون.

ممباسا م هانگ ڪانگ، عدن ئ ڪولمبوا جهڙا بيوتي فري شاپنگ مال ئ انگلند جهڙا بار، پب ئ ڪيفيتاء ڏسي تعجب ٿيندو هو ته: هي ڪهڙي قسم جو بندركاه هئي جيڪو آهي ته آفريڪا جي سرزمين تي پر ان جارهاسو مڪاني شيدين كان علاوه ايشيانى ملڪو پل آهن ئ جنهن بندركاه جي ڪلچر ئ ماحول مان انگلند جو هڳاءَ اچي ٿو، جنهن جي نائي لائيف ۾ يورپ جي سڪنڌ (ءٽ پڻ) آهي! اسان جي مڪاني جهاز ران آفيس جو هڪ سک ڪلارڪ ايو تنهن پٽايو ته هو چائو پينو نئروبيءَ ۾ اج به هن جا مائت اتي ئي رهن ٿا، هو فقط نوڪريءَ ڪري ممباسا ۾ رهي ٿو ئ جيئن ئي هن کي موقعو ملندو ته هو پنهنجي بدلي نئروبي ڪرائي ويندو.

“يار ڪمال آهي!” مون حيرت مان چيو مانس، “ممباسا جهڙو زبردست شهر چڏي ويندين؟” مون ان وقت تائين ڪينيا ته چا سجي آفريڪا ڪند جو هي پهريون شهر ڏنو هو. (مصر جي شهرن جي ڳاللهه نئا ڪريون جيڪو ملڪ ايشيا ۾ به آهي ته آفريڪا ڪند ۾ به — جيئن ترڪي يورپ ۾ به آهي ته ايشيا ۾ به).

منهنجي چوڻ تي سک ٿنه پهه چيو: “ منهنجي شهر نئروبي سان ڪير نه پچي.”

“پر ممباسا بندركاهه هجي ڪري چوڙاري سمند آهي ئ اونهاري ۾ به موسم خوشگوار آهي نه ته ڪينيا جو ملڪ خط استوا واري پئي تي هجي ڪري ڪينيا ۾ جتي ڪٿي پارهولي گرمي هوندي.”

“بلڪل صحيح ٿا چو پر منهنجي شهر نئروبيءَ ۾ اونهاري ۾ به ڦڪار رهي ٿو جو اهو سطح سمند ڪان تمام گھٺو اتاھون آهي جيئن تو هان وٿ ڪوئنيا يا ڪوه مری آهي.”

اها به مون لاءِ واقعي حيرت جي ڳاللهه هئي جو منهنجي دماغ ۾ اهو ئي وينل هو ته آفريڪا اوندا هو ڪند يعني جاھل ئ چڻ جو ملڪ آهي جتي نه پاڻي آهي ئ نه کاڌو، جتي پارهولي سخت گرمي ٿئي ٿي. سو هي ڳالهيوں بڌي منهنجو حيران ٿيل نارمل هو. اها پي ڳاللهه آهي

ته پوءِ اڳئي هلي خبر پيئي ته رهوبيشيا ۽ سائوٽ افرييڪا خط استوا (Equator) کان ايڏو پري آهي جو اتي پارهونئي ٿئر هي ٿي ۽ سياري ۾ ته برف باري ٿئي ٿي.

انهن ڏينهن جي ڀعني 1970 عجي هڪ بي ڳالهه به ياد ٿي اچي ته مٿين سک کي جڏهن اسان پنهنجي ملڪ ۽ ڪراچي بندرگاهه جون ڳالهيون ٻڌائي Impress ڪري رهيا هئاسين (ياد رهي ته ان وقت جي ڪراچي بندرگاه جي صاف سوري ۽ Efficient هجڻ جي أمريڪن بهتعريف ڪندا هنا ۽ ڪراچي شهر جي سونهن سوپيا ۽ مادرن ٽيڪنالاجي ۾ بینانگ، ڪوالالمپور، جكارتا ويندي ٻئنڪاء ۽ منيلا به ڪجهه نه هنا) ته ڳالهيون ڪندي مون سک کي ٻڌايو ته ڪراچيءَ ۾ درائيو-ان سئنيما به آهي. جتي اسان ڪار ۾ ويهي فلم ڏسندآهيون ته هن ٿئه پهه چيو نئروبيءَ ۾ ته به آهن ۽ پوءِ ٿئڪ ڏيندي چيو، "اسان سک ڪميونتي جا نوجوان دوست ڪڏهن ڪڏهن مستي ۾ اچي ٿرڪ ۾ چڙ هي درائيو، ان سئنيما ۾ فلم ڏسڻ ويندا آهيون ۽ ٽڪيت فقط هڪ گاڻيءَ جي ڏيندا آهيون."

اهي ڳالهيون ٻڌي اسان وائزرا ٿي ويا هئاسين، ته افرييڪا سچو رج ۽ سچ به نه آهي. افرييڪا ۾ ممباسا ۽ نئروبي جهڙا شهر به آهن جيڪي انگلش استانيل شهر چئي سگهجن ٿا ۽ لارينزو مارڪس (جيڪو هاڻ موپونو سنجي ٿو)، بڪار ۽ عابد جان ۽ خارطوم جهڙا شهر به آهن. جيڪي نه صرف افرييڪا ۽ ايشيا جي خوبصورت شهرن جو ڏيڪ ڏين ٿا پر پورچوگال ۽ فرانس جي شهرن جون به سکون لاھين ٿا.

نُرُوبِي شهر جو وجود

نُرُوبِي نه فقط کینیا پر سجی دنیا ھے عجیب شهر آهي، جنهن ۾ پار ھوئی دنیا جا تؤیرست ایندا رهن ٿا، صاف ستھرو ۽ سھٹو شهر آهي. منجھس جتی مادرن ۽ اناهیون عمارتون ۽ هوتلون آهن. اتي سفاری (جانورن کی لکلی فضا ۾ گھمندو ڏسٹ جا موقعا)، ماونتننگنگ (جبل تی چڑھڻ) ۽ شکار جا شوق پورا ڪرڻ جا به بندوبست آهن. نُرُوبِي سیاسی ۽ معاشی طرح به هک اهم شهر آهي، جتی ڪیترین ئی بین الاقوامی ڪمپنیاں ۽ ارکانائزیشن جون آفیسون آهن. نُرُوبِي ۾ UNO جون آفیسون به آهن. نُرُوبِي اسٹاک ایسچینج (NSE) آفریکا جی سپ کان وڈی آهي ۽ تریننگ والیوم ۾ آفریکا جی چوٹین نمبر تی آهي جیسا روزانو ھک ڪروڙ سودا (Trades) ڪرڻ جي طاقت رکی ٿي. جیئن ڈور اوپر ڏي ٿوکيو، هانگ کانگ ۽ سنگاپور جھڙا شهر آهن ۽ عرب دنیا ڏي بیروت ۽ قاهرہ آهن ۽ اسان پاسی ممبئی آهي، تین آفریکا جي اوپر واري ڪناري ڏي نُرُوبِي شهر آهي. فرق فقط اهو آهي ته بیا سپ شهر آڳاتا آهن، نُرُوبِي ھک سو سال به پراثو ناهي. ويھين صدي جي شروعات ۾ یعنی 1900 ۾ به ڪنهن کي خبر نه هئي ته ڪو نُرُوبِي به شهر آهي، بلکه هو ئي ڪونه ته ڪنهن کي ڪھڙي خبرا!

پوري پي قومن جهاز ٺاهي سمند تي حڪمانی حاصل ڪرڻ بعد آفریکا ۽ ايشيا جا ملڪ گولڻ ۽ هٿ ڪرڻ جي چڪر ۾ اچي ويا. آفریکا جو ڪو حصو اٿلي ۽ وارن ڪنيو ته ڪنهن تي فرينجن ۽ پورچوگالين قبضو ڪيو، ڪنهن تي اسپين ۽ انگلند وارن قبضو ڪري پنهنجو راج قائم ڪيو. آمریکا ملڻ تي اوڏانهن اسپين ۽ پورچوگالين وارن گھڻي بوڙ پاتي، ان ڪري سواء ڪنهن ايڪ پيڪڙ ملڪن ۽ بېئن جي، باقي تي هسپانيوي ۽ پورچوگالي چانچجي ويا ۽ اچ چلي ۽ ڪولمبيا كان USA جي ڏاڪڻين رياستن ميڪسيڪو، ٿيڪساز ۽ لوزيانا وغيره تائين آمريڪا ۾ اسپيني ربان هلي ٿي. (اسپيني ۽ پورچوگالي زبان ۾ فقط اوڻهين ويھين جو فرق آهي، جيترو بنڌ ۽ سڀيش ۾ آهي يا جيترو پنجابي ۽ سرانگي ۾ آهي). آفریکا جي اوپر ڪناري وارو هي حصو جيڪو هائي ڪينيا ۽ يوگندا وغيره سنجي ٿو انگريزن جي قبضي ۾ اچي ويو. بين بورپين جي پيٽ ۾ انگريزن جو اهو گلن چائڻ جو گو آهي ته: هن جتي به حڪومت ڪئي، ان کي بين بورپين وانگر ڦريو لئيو به دل وڌان، پر

هڪ سٺي ڳاللهه ڪيائون ته اتي امن امان، جو ڊيشري، پوسٽ جو نظام، پوليڪاتو، تعليمي نظام، ويندي روڊ رستا ۽ ريلوي سستم ٺاهيائون. اهو ئي سبب آهي جو ملايا (اج واري مغربي ملائيشيا) ۽ سنگاپور کان هانگ ڪانگ ۽ انديا ۾ ريل جي پڻ جي چار وچايل آهي ۽ انگريزن جون ٺهيل آڳائون ريلوي استيشون اج به ڪيترن شهن ۾ قائم آهن. ويندي ڪراچي، حيدرآباد ۽ لاھور کي ئي ڪڻي ڏسو.

افريڪا جي اوپر ڪاري وارو علانقو (جيڪو اج ڪينيا ۽ يو گنڊا سڌجي ٿو) جيئن ئي انگريزن جي هٿ ۾ آيو ته هنن ممباسا کان ڪمپلا تائين ريل هلائڻ جو ارادو ڪيو. هيءَ 1899ع جي ڳاللهه آهي. انهن ڏينهن ۾ نئروبيءَ جو نالو نشان به نه هو. پر ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته ممباسا ۽ ڪمپلا ان وقت جا بليءَ تاريخي شهر هئا. ممباسا بندرگاه ۽ وڃ وڃاپار ڪري، ڪمپلا وڪوريا ڀندت ٿي هجڻ ڪري تمام سٺي موسم ۽ اهميت وارو شهر هو. انگريزن کي ڪينيا ۽ يو گنڊا ۾ چانهه، ڪافي، ڪان ۽ ٻيا فصل ممباسا ٿئي پنهنجي وطن انگلند پهچانتا هنا، ان ڪري ٿرانسيپورت لاءِ ٿرين ضروري هئي. ريل جا پتا ۽ ڪاث جا سليپر وغيره وچائڻ ۽ جهنگ صاف ڪرڻ لاءِ هنن ندي ڪند مان هزارين مستري ۽ مزور گهرايا. خاص ڪري پنجاب کان سک. جيڪي سخت جان ۽ محنتي به هنڌ ته ان ڪم جا چاٿو به هئا.

ريلوي وچائڻ جو جڏهن ڪم شروع ٿيو ته هنن اج واري نئروبي واري هند کي سامان رکڻ جو بيو ٻڌيو، جو هڪ ته اهو ممباسا ۽ ڪمپلا جي بلڪل وچ ۾ آيو ٿي. جيئن ڪراچي حيدرآباد سير هاءِ وي ٺاهڻ وارن اطالوين، نوري آباد وٺ وچ ٺاهيو جتي رستو ٺاهڻ جون مشينون ۽ ٻئي سامان جو بيو ٺاهيو ويو. نئروبي وارو هي هند نه فقط هن ريلوي لائين جو وچ ٿي پر ان هند کي ٻيون به خوبيون هيون. مٿاھين Elevation تي هجڻ ڪري ٺڌڪار هئي ۽ مزور ۽ انجينير آرام جي نند سمهي سگھيا ٿي. اتان ئي هڪ ندي وهي ٿي جنهن کي اتي جي مڪاني قبيلي ماسائي جي مائڻهن، انڪاري نائي روبي 'سڌيو ٿي. بهر حال ريلوي تي ڪم ڪڌڙن ۽ انگريزن هن نديءَ جو نالو نئروبي ندي ركيو ۽ پوءِ ڏسندني ئي ڏسندني ريلوي وارن جي ٺڌڙي ڪالونيءَ مان ٺڌڙو شهر ٿي ويو جنهن ۾ انگريزن جا سهڻا بنڪلا ۽ باع باغيچا ڏسڻ وٿان هئا ۽ هاڻ هي ٺڌڙو شهر نئروبي سڌڙ لڳو. ڪيتريون ئي سر ڪاري آفيسون ۽ واپارين جون ڪوئيون ممباسا مان شفت ٿي نئروبي اچي ويون ۽ سال 1907ع هن علاقئي جي گاديءَ جو هند ممباسا بدران نئروبي ڪيو ويو. ڀادر هي ته هن علاقئي جو ڪينيا نالو اڃان مقرر نه ٿيو هو. هي

سجو ملڪ ۽ يوگندا وارو ڳيل حصو اجان، "برٽش ايست افرييڪا" جي نالي سان سڌجي رهيو هو. بعد ۾ ڪينيا جبل تان هن ملڪ جو نالو ڪينيا رکيو ويyo.

1963ع ۾ انگرizen جي وجڻ بعد مكانی ماڻهن به هن ملڪ جو ساڳيو نالو ڪينيا رکيو ۽ ملڪ جو ساڳيو گاديءَ وارو شهر نئروبي قائم رهڻدو. بيرحال نئروبيءَ جو شهر سطح سمند کان 1800 ميٽر مٿاهون آهي ۽ شهر مان نئروبي ندي ائين و هي ٿي جيئن لڊبن جي وچ مان ٿيمس ندي ۽ ملاڪا شهر مان ملاڪا ندي و هي ٿي.

هونهن جن ڏينهن ۾ ممباسا كان ڪمپالا ريلوي لائين وچائي رهي هئي، تن ڏينهن ۾ نئروبي وارو هي علانقو، جيڪو اچ بورپ جي ڪنهن مابرين شهر جو ڏيڪ ڏئي ٿو گهاڻي جنڪ، ٻگهي گاهه ۽ پوسل ڪري اهڙو ٿي هو جهڙو شروع جي ڏينهن ۾ گپ وارو شهر ڪوالالمپور. ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته پيئڻ لاءِ منو پاڻي جام هو ۽ ڏڪار ڪري منجهند جو به فرحت محسوس ٿي ٿي، پر محر ۽ ان ڪري مليريا جو مرض ايڏو هو جو اهو ڏينهن ڪو خالي نه هو جو ڪنهن جو لاش نشي ڪٺو پيو ۽ هڪ دفعو ته هي شهر چڏي ماڻهو لڻ لاءِ به تيار ٿي ويا هنا.

انگرizer راج ۾ هي شهر تمام تيز رفتار سان وڌيو. ايتري قدر جو اوسي پاسي ۾ رهندڙ ماسائي قبيلي جا ماڻهو پنهنجي چوداري وڌن جي وڃڻ ۽ عمارتن جي ٺهڻ ڪري سخت بگڙي ويا. ان بعد ڪي ڪيو قبيلي جا ماڻهو به ڪاوڙجي پيا جن چاهيو ٿي ته انگرizer جيڪي زمينون ڦائي مالڪ بُنجي ويا آهن، اهي ڪين واپس ڪيون وڃن. انگرizer هنن جي protest کي ڊٻائڻ جي پوري ڪوشش ڪئي پر سندن غم ۽ حصو وڌندو ويو تان جو سندن قبيلي جي هڪ ماڻهو جومو ڪينياتا، مائو مائو، نالي هڪ تحريڪ ٺاهي ۽ انگرizer خلاف بغلوت جو اعلان ڪيو.

جومو ڪينياتا کي جيل ۾ به وڌو پر ٿاپر نه ٿي. بي جنگ عظيم ڪري انگرizer به ڀرڙا ٿي پيا. ننيو ڪند جنهن تي ڪين فخر هو، اهو به سندن هشن مان نكري چڪو هو. چوداري سندن مٿان پر بشر وڌن لڳا، ملاتيشيا، سنگاپور، نائيجيريا... هر ملڪ آزاد رهڻ لاءِ گهر ڪرڻ لڳو. آخر 1963ع ۾ انگرizer ڪينيا کي خود مختاري ڏئي ۽ پاڻ ٿي ڪڻي وجي لڊبن، لورپور، هل ۽ مانچستر جون اباتھيون ڪهڻيون وسائيون.

نئروبي افرييڪا جو هڪ شهر آهي پر هن ۾ ايترا ته غير ملڪي ادارا، بين الاقوامي بزنيس فرم ويندي يونائيٽي نئشن جون آفيسون آهن، جو ڏارين ملڪن جي ماڻهن جي، خاص ڪري بورپ ۽ أمريڪا جي

باشندن جي تم لکي رهی ٿي. انهن ماڻهن جي رهائش لاءِ اعليٰ قسم جون هوتلون ۽ ٿوئرستان لاءِ گهٽ بجيٽ وارين هوتلن جي چوڈاري چار وچائي پئي آهي. هڪ ڏاريون ماڻهو هوتلن جي گھٹائي ۽ ٿورستان جي آزاديءَ مان ملڪ جي امن امان جو اندازو لڳائي سکهي ٿو. افغانستان ۽ برنديءَ جهڙن آفريڪي ملڪن وانگر اسان وٽ ڪراچي جهڙي شهر ۾ به گذريل ٿيهه پنجبيهه سالن کان اهي ئي چار پنج فائو استار هوتلون آهن ۽ اهي به خالي خولي رهن ٿيون. اسان جي پيٽارو جو دوست محمود باويجا هر وقت چوندو آهي ته سندس، ”ريجنت هوتل“ (اڳوڻي ناج محل) ٿيهه سڀڪڙو به پريل ٿي رهی. ”ڪمائٽ ته هُلو ڪڏ ۾ ملازمن جا پگهار ۽ لائٽ ۽ گيس جا بل به خبر ناهي ڪيئن ٿا چڪي پورا ڪريون.“ ڪوالالمپور، سنگاپور، ممبئي، دھلي، تهران وانگر نئروبيءَ جي به گھڻي گھڻي ۾ خوبصورت هوتلن جون عمارتون ڏسي حيرت ٿي. مكاني شيديءَ ۽ گورا ٿوئرستان رات جو دير تائين نئروبي جي روڊن ۽ پارڪن ۾ واك ڪندو ڏسي دل ۾ خواهش پئدا ٿي ٿي، ته ڪاش اسان جي ملڪ ۾ به اهي حالتون موئي اچن. سٺ واري ڏهي ۾ ۽ ستر واري ڏهي جي شروع وارن سالن ۾ ڪراچيءَ جي شهر ۾ به ائين امن امان هوندو هو، پر هاڻ اسلام آباد ۽ لاہور ۾ به نه رهيو آهي. نئروبيءَ جي رستن تان هلندي نظر ايندڙ ڪجهه هوتلن جا نالا جيڪي هن وقت ياد چي رهيا آهن.

ستي سينٽر واري علانقى ۾ هوتل گراند ريجنسي، هلتون هوتل، انثر ڪانٽينٽل هوتل، نئروبي سيرينا هوتل، دي نور فوك، دي استينلي وغيره، جيڪي فائو استار هوتلو آهن، جن جي روز جي مسواڙ 90 كان 130 بالر آهي. ٿڪاروب تي سفاري پارڪ هوتل پڻ فائو استار هوتل آهي. جنهن جي مسواڙ 95 بالر آهي جيڪا اچ جي حساب سان به 8 هزار رپيا ٿي ۽ هيدانهن اسان وٽ شيرتن ۽ PC جهڙين هوتلن جي روزانا مسواڙ ڏهه پار هن هزار رپين کان به مٿي آهي.

نئروبيءَ ۾ هڪ هند وندر گولف ۽ ڪنوري ڪلب نالي پڻ فائو استار هوتل نظر آئي جنهن جي مسواڙ 100 بالر آهي. آئي سلور اسپرنگس نالي هڪ فور يا شايد ٿري استار هوتل ۾ رهيس، جنهن جي مسواڙ 43 بالر هئي UNO وارن کي جيڪو 10 سڀڪڙو بسڪانوٽ ڏين ٿا اهو به ڏنائون. نيروبيءَ ۾ ان جهڙيون فور ۽ ٿري استار هوتلون به ڪيتريون ئي آهن جهڙو ڪفيئر ويو هوتل، بليوارڊ هوتل، هاليدي ان، Jacaranda هوتل، لينانا مائونٽ هوتل وغيرها.

کينيا جي مائي جوري

اسان جذهن نائن اليون، القاعده، افغانستان واري جنگ جي گاللهه ڪريون ٿا ته کينيا جي هن شهر نئروبي کي به ياد ڪيون ٿا جتي 7 آڪست 1998 ع تي امريڪا جي سفارتخاني تي بم سان حملو ڪري سفارتخاني جي عمارت کي تباهه ڪيو ويو، جنهن ۾ 12 امريڪين سميت 212 ماڻهو مارجي ويا 4000 زخمي ٿيا.

بمن جا هي ڏمڪا ڏهن منهن جي وٺيء سان افريڪا ۾ بن امريڪي سفارتخانه تي ٿيا. هڪ هتي نئروبيء ۾ ۽ پيو پر واري ملڪ تنزانيا جي شهر دارالسلام ۾، جتي به 11 ڪن ماڻهو مارجي ويا ۽ 85 زخمي ٿي بيا. هنن بمن جو واسطو مصر جي اسلامڪ جهاد سان جوزپيو ويو، جنهن جا ماسٽر مائيند اوسماما بن لادن ۽ ايمن الزواهيри قرار ڏنا ويا. هن حملی جي جواب ۾ امريڪا جي صدر بل ڪلنڌن ڪروز ميزائل ذريعي سوبدان ۽ افغانستان تي حملو ڪيو. سوبدان ۾ انن ميزائيلن اتي جي الشفا فار ماسوئيل ڦئڪري تباهه ڪئي جنهن ۾ سوبدان جي ماڻهن ۽ جانورن جي بيمارين جون 85 سڀڪڙو دوائون نهيوں ٿي. ڪلنڌن جي انتظاميا اهو ئي چيو ته هن وٺ ثبوت موجود آهن ته هن ڦئڪري ۾ ڪيمائي هٿيار ٿهن ٿا، پر ميزائيلن جي ڪيل تباهieء بعد جذهن چگي طرح نقشيش ڪئي وئي ته خبر پيئي ته امريڪا جي انتيليجنس بپار ٿمنت جي اها رپورت غير اعتبار جوڳي هئي.

نئروبيء ۾ هاڻ جيڪا امريڪا جي ايمبسي آهي، اها نئن هند تي نئن ٿاهي وئي آهي. پراٽي تباهه ٿيل ايمبسي (سفارتخاني) جي جاء تي يادگار طور "ميموريل پارڪ" ٿاهيو ويو آهي.

جيئن ڪراجيء جو مرڪز، صدر وارو علاقنو چيو وجي ٿو. اهڙي طرح نئروبي شهر جو وج "ستي اسڪائير" آهي. جتان چوڙاري شهر پاهر ڏي وڌيو آهي. کينيا جي پارلياميئنٽ بلدينگ، هولي فئلمي ڪائينريل، نئروبي ستى هال، نئروبي جون ڪورٽون، کينيانا ڪانفِرس سينٽر جهڙيون اهم عمارتون، هتي ستى اسڪائير ۾ آهن. جيئن ڪراجيء جو شهر ڪلفتن، ڪيماري، چاكيواري، رنجور لائين، ناظم آباد، لياقت آباد، مليرو، مارپيور جهڙن علاقنو ۾ ورهاييل آهي، تيئن نئروبيء جا اهم علاقنا آهن: مڪادر، ڪاموڪنجي، لنگاتا، ويست لنڊس، ڪاساراني، ايماڪاسي وغيره. ڪيٽرن علاقنو، عمارتن ۽ رستن جا انگريزي نالا آهن، جن سان برٽش راج

جون يادون وابسته آهن.

نئروبي خوبصورت پارکن ۽ باعن جو شهر آهي، شايد ان ڪري نئروبيءَ کي "Green City in the Sun" به سڌيو وجي ٿو. روب رستن تي به گهاڻا وڻ نظر اچن ٿا. شهر مان درياءُ وهي ٿو. خط استوا تي هجڻ ڪري پارهولي مينهن وسي ٿو. اتاھين ليول تي هجڻ ڪري ٿڌكار آهي. هڪ ڏارئين کي نئروبي ۾ لهٽي، ڪارا ماڻهو ڏسي "نئروبي" افريڪا جو شهر لڳي ٿو نه ته نئروبي ڀورپ جي شهر جو ڌيڪ ڌيڪ ٿو. جيئن اچ ڪلهه ڪوالاميور، بندڪاك ۽ سنگاپور ٿي پيا آهن. شهر ۾ کلاميدا به جام آهن. لڳي ٿو، نئروبي شهر لنڊ ماڻيا کان بچيل آهي. ظاهري طرح ته افريڪي شهر آهي ۽ آفريڪا جي ڪيتڻ ملڪن جا حال پورا سارا آهن، پر ڪينيا ۾ وري به قانون قاعدو سخت آهي، ان ڪري ان جي نئروبي، ممباسا تورڙي بین شهرن جي رونق ۽ سوننهن برقرار آهي. نئروبيءَ جو سڀ کان بهترین پارڪ اوھورو (Uhuru) پارڪ آهي. اوھورو جي معنٰي آزادي آهي. عوام کي ڪنهن ڳالهه تي ڪاوز ايندي آهي ته لنڊن جي هائيند پارڪ وانگر ماڻهو هتي اچي مظاهارا ڪندا آهن ۽ حڪومت جي خلاف تقريرون ڪندا آهن. هن پارڪ جي وج ۾ ملڪ جي اڳين صدر ٻئيل آراب موئيءَ پنهنجي سڀاسي پارشي KANU جي لاءِ 62 ماز ۾ هيد ڪوارٽر ثاهي پارڪ جي ستينناس ٿي ڪئي، پر عوام گوڙ ڪيو، خاص ڪري "مئم او مگاري ماثائيءَ" صدر خلاف وڌي مهم هلائي جنهن ۾ هن کي ڪاميابي نصيب ٿي. ماثائيءَ جي ان قسم جي جدوجهد ۽ عوام جو ساٿ ڏيڻ جي خدمتن جي بدلي ۾ کيس 2004ع جو نوبل امن ايوارڊ مليو.

ماڻائي (سجو نالو Wangari Muta Maathai) لاءِ سال 2004ع ۾ جيئن ئي نوبل انعام جو اعلن ٿيو ته سڀني کي، خاص ڪري افريڪا جي شيدين کي، بيد خوشي ٿي جو هيءَ پهرين آفريڪن عورت هئي جنهن کي هيديءَ وڌي انعام لاءِ چونڊيو ويو هو. اسان کي به اهو معلوم ڪري ته هوءَ ڪينيا جي آهي هورا ڪورا ٿي ته ڪهڙي شهر جي آهي. هو چا پڙ هيل ڳڙ هيل آهي. هوءَ ڪهڙي نو ڪريءَ ۾ آهي ۽ هن امن لاءِ ڪهڙيون خدمتون انجام ڏنيون آهن. ماڻائي جي زندگيءَ جي ڪهائي به عجيب آهي. هوءَ هڪ غريب جي گهر ۾ جائي، جنهن جو پيءَ هڪ انگريز جي فارم تي ڏهاڙيءَ تي ڪم ڪيو ٿي ۽ هڪ اهڙي پهراڙي واري علاقئي ۾ رهيو ٿي جتي ڪو پرائوري تعليم به مشڪل سان حاصل ڪري سگهي. ماڻائي اڳئي هلي اعليٰ تعليم يافته عورت ثابت ٿي ۽ ڪينيا جي پهرين عورت آهي جنهن داڪتوريت (Ph.D) ڪئي.

ماثائي پهرين اپريل 1940 ع تي ڪينيا جي نائيري (Nyeri) ضلعي جي هڪ گوٽ ۾ وانگاري موتا نالي سان چائي. سندس واسطو ڪي ڪُويو (Kikuyo) قبلي سان آهي. جنهن سان هن ملڪ جي پهرين صدر جومو ڪينياتا جو پڻ هو. ماثائي جي پيءُ بُنبن تي مزوري ڪئي ٿي ۽ ماثائيءُ پنهنجن پائرن سان گڏ ماءُ جي گوٽ ۾ پرائمرى تعليم حاصل ڪئي. يارهن سالن جي ٿي ته کيس نائيري شهر ۾ هڪ عيسائين جي بوربنگ اسڪول ۾ رکيو ويو، جتي کيس عيسائي بُثائي ميري جوزفين نالو رکيو ويو. هن اسڪول ۽ بعد ۾ ڪاليج ۾ اول پُوزيشن ڪئي. ان بعد هن ڪمبالا جي "يونيورستي آف ايست افريڪا" ۾ داخلا وٺ جو پروگرام ٺاهيو. هي 1960 ع وارو زمانو هو، افريڪا جي ڪيترن ئي ملڪن ۾ انگرizer راج آخر پساهن ۾ اچي رهيو هو. ڪينيا جي هڪ سياستاندان ٿام بويا اها ڪوشش ورتى ته سندس وطن جي نوجوانن کي پاهرين ملڪن ۾ تعليم لاءِ گھرايو وجي. انهن ڏينهن ۾ جان ايف ڪينيدى امريكا جو سڀنيٽر هو، تنهن ڪينيا جي هن سياستاندان جي گاللهه قبول ڪئي ۽ سندس Kennedy خاندان جي فاؤنڊيشن ذريعي ڪينيا مان 300 هوشيار شاگردن کي امريكا ۾ اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ گھرايو ويو، جن ۾ ماثائي به هڪ هئي. هئي اهو به لکندو هلان ته نه فقط ٿام بويا (Tom Mboya) پر ڪينيا جي بین به ڪيترن سياستاندان پنهنجي ٿر جي سوين ڳونڌن نوجوانن کي بورپ ۽ امريكا جي مختلف ادارن کي Convince ڪري اعليٰ تعليم ۽ صحت جي بگريں لاءِ اسڪالرون وثرائي ڏنيون جيئن هو تعليم ۾ پڙ ٿي وڃن. ملاتيشيا ۾ به اتي جي سياستاندان جو اهو ئي ڪردار رهيو ۽ جنڪ جھڙو ملڪ اچ بورپ ٿي پيو آهي. در اصل اهي ئي شيون آهن، جن ۾ اسين مار کائي ويا آهيون.

ماثائيءُ کي امريكا جي ڪنساس رياست ۾ پڙهڻ لاءِ اسڪالرشپ ملي جتان جي ڪاليج مان هن 1964 ع ۾ بايلاجي ۾ گريجوئيشن ڪئي. ان بعد امريكا جي یونيورستي آف پيٽسبرگ مان M.Sc ڪئي. 1966 ع ۾ تعليم ختم ڪرڻ بعد هن کي نئروبيءُ ۾ پڙهائڻ جو حاب مليو. جتي هن جي وانگي ماثائي (Mwangi Mathai) سان ملاقات ٿي. وانگيءُ به هن وانگر آمريكا مان تعليم حاصل ڪئي هئي. نئروبي اچڻ تي ماثائيءُ پنهنجو عيسائي نالو ختم ڪري پنهنجو ڄمل وارو نالو، وانگاري موتا، واپس رکيو ۽ پوءِ وانگيءُ سان شادي ثيڻ تي پنهنجي نالي سان گڏ مڙس جي ذات ماثائي لڳايانهن ۽ پروفيسر ماثائي سُدجٽ لڳي.

سال 1967 ع ۾ ماثائي باڪٽوريٽ ڪرڻ لاءِ جرمني جي ڀونيورستي آف ميونخ ۾ داخلا ورتى. ائلامامي سڀجيڪت ۾ Ph.D

کیائين Ph.D کرڻ بعد 1969 ع ۾ هوءَ واپس نئروبی ائي ۽ نئروبي یونیورستيءَ ۾ اهو ئي سبجيڪت Anatomy پڙهائيندي رهي. کيس به بار ٿيا. هڪ پڻ واوېرو نالي ۽ هڪ ذيءَ ونجيرا نالي. سال 1977 ع ۾ سندس مڙس کانئس عالدگي اختيار ڪئي ۽ بن سالن بعد هن زال تي الزام هٿي ڪورٽ ۾ طلاق لاءِ درخواست ڏني. جج طلاق جي فيصلي ۾ مڙس جي ڳالهه کي صحیح قرار ڏنو. هن ڪيس کان ڪجهه ڏينهن پوءِ پروفيسر ماڻائيءَ Viva Incompetent آهي. هن جج لاءِ رمارڪ ڏنا ته اهو Corrupt Contempt of انترويوءَ جج کي سخت ڪاوڙ ڏياريءَ ماڻائيءَ تي Court جو ڪيس هليو جنهن ۾ هوءَ ڏو هارڻ قرار ڏني وئي ۽ کيس چهه مهينا جيل جي سزا اچي وئي.

1982 ع ۾ ماڻائيءَ پارلیامينتری الیڪشن وڙ هي، بلڪ وڙهڻ ٿي چاهي ته هن کي قانون موجب نوکري چڏڻ لاءِ چيو ويو. هن یونیورستي اف نئروبوي مان استعيفا حاصل ڪري الیڪشن لاءِ فارم پوريا جيڪي ملي پڳت ڪري حڪومت طرفان رد ڪيا ويا. ان بعد ڪيس وري یونیورستيءَ جي نوکري به نه ملي سگهي. هن جو چوڻ آهي ته ملڪ جو صدر آرآپ موئي هن جي خلاف هو، جو هن جو واسطو سندس مخالف قبيلي“ ڪي ڪُويو ”سان هو. ايٽريقدر جو ڪيس یونیورستي ڪئمپس واري گهر مان به ڀكم ڪڍيو ويو جنهن ۾ استعيفي بعد به چهه مهينا رهڻ جي اجازت ٿي ٿي. ماڻائي 2002 ع واري الیڪشن ۾ وري حصو ورتو جنهن ۾ نه فقط پاڻ ڪٿيانين پر سندس سياسي پارتي National Rainbow Coalition حڪومتي پارتي“ ڪينيا افريڪن نشنل یونين ”کي شڪست ڏني. کيس هن الیڪشن ۾ 98 سڀڪڙو ووت مليا. ان ڪري ته جيڪي ٻاد پاسي جي ماڻائي جوريءَ لاءِ چوندو اهياب ته ٿي سگهي ٿو پي دفعي هوءَ پنهنجي تک مان وڌي اڪثریت سان الیڪشن ڪئي وجي. آخر ڪار مئمن ماڻائيءَ لاءِ به ڪنهن ٿي سوچيو ته هوءَ قبيلائي سردارون، وڌيرن ۽ پوتارن سان مقابلو ڪري سگهندい! ڪينيا جي وزارت ڦرتني وسائل ۽ ماڻولييات جي هوءَ 2003 ع کان 2005 ع تائين نائب وزير به ٿي. هوءَ ڪالڃج جي ڏينهن کان وٺي ماڻولييات کي گدلائش کان بچائڻ ۽ عورتن جي حقن لاءِ پاڻ پتوڙيندي رهي. جنهن وقت مئمن ماڻائي کي نوبل پرائيز وٺن لاءِ سڏ ٿيو ته هن جي تعارف خاطر هي پڻ اعلان ڪيو ويو ته هن ظالم حڪومت جي خلاف هر وقت آوار بلند ڪيو ۽

She has served as aspiration for many in the fight for democratic rights and has specially encouraged women to better their situation.

هتي اهو به لکندو هلان ته جنهن پروگرام هيٺ مئدم ماڻائي
آمريكا ۾ پڙهي ان ۾ هن سان گڏ آمريكا جي هائلوكي صدر اوباراما
جو پيءُ پڻ هو. باراڪ اوباراما 2006ع ۾ جڏهن آمريكا جو سينيئر
هو ته هو آگست جي مهيني ۾ نئروبي ۾ آيو هو ۽ ماڻائي سان گڏ هن
او هورو پارڪ ۾ هڪ وڻ جو پوئو لڳايو. پوئو هڻ وقت اوباراما
پريس جي آزاديءُ جي عزت لاءُ زور پريندجي چيو هو:

Press freedom is like tending a garden. It continually has to be nurtured and cultivated

ماڻائي 2007ع واري الڪشن ۾ به حصو ورتو پر ان ۾ هوءَ
هارائي وئي. سندس هيٺيون تصنيفون پڙهڻ وئان آهن:

- Bottle-necks of Development in Africa.
- Unbowed: A momoir (2006).
- Rain water Harvesting (2003).
- The challenge of Africa.

واسکوداگاما کو چگو مڙس به نه هو...

آفریکا کند جا جیکي سڀ کان گھٺا فضيلت وارا، مادرن ۽ بهتر
امن امان وارا ملڪ آهن ۽ جن ۾ ڪيترين قومن ۽ مڏھبن جا ماڻهو
آزاديء سان رهن ٿا، انهن مان ڪينيا هڪ آهي. سندس گاديء واري
شهر نئروبيء جي به وڌي دوم آهي، جيڪو آفریکا سان گڏ ايشيانيء
برطانيوي شهر لڳي ٿو، جتي عرب، سک، انگريز، پارسي، آغاخاني،
مسلمان ۽ هندو به نظر اچن ٿا. سنتيماء ثيئرن جي پاهaran انگريزي،
عربي ۽ هندوي فلمن جا پوسٽر به نظر اچن ٿا. نئروبي شهر اوچين
عمارتن ۽ خوبصورت پارڪن جو شهر آهي، جنهن جي Skyline
ڏسڻ وڌان آهي. شهری سهولتن سان پُر هي شهر لندن، ممبئي، لاھور
۽ فاهره وانگر آڪاڻو لڳي ٿو، پر توهان کي حيرت ثيئني ته جڏهن
انگريزن 1843ع ۾ سند فتح ڪئي ان وقت نه هن ملڪ جو
نالو ڪينيا وجود ۾ آيو هو ۽ گاديء جو شهر نئروبي يا ان جو نالو!
1843ع ته ماضي بعيد ٿيو. جنهن کي 167 سال ٿي ويا... 120 سال
اڳ به نه ڪينيا هو ۽ نئروبي.

1899ع ۾ انگريزن ممباسا کان ڪمپالا تائين جڏهن ريلوي ٿي
ناهي ته انهن بنهي شهرن جي وچ ۾ (جيڪي اچ ڪينيا ۽ يوگندا ۾
آهن) هڪ هنڌ درياهه نئروبيء وڌ ريلوي بيو ناهيو، جيڪو پوءِ
وڌي وڌي ڳوڻ ۽ ننديو شهر ٿي ويو ۽ نئروبي سُدجُّ لڳو، ۽ ڪينيا
ملڪ جو نالو ته 1920ع تائين به وجود ۾ نه آيو هو. هي اچ وارو
ڪينيا ۽ يوگندا وارو علاقو جيڪو انگريزن جي قبضي هيٺ
هو، "برٽش ايسٽ آفریڪا" پروٽريڪٽوريٽ سڀو ويو ٿي. ان بعد هن
حصي جو نالو هتي جي مشهور جبل مائونٹ ڪينيا تان Kenya رکيو
ويو.

ڪينيا ملڪ جي بيهڪ ڏاڍي سٺي هند تي آهي. هندوي وڌي سمنڊ
سان لڳولڳ خط استوا وڌ آهي. جڏهن انگريزن هن علاقو تي قبضو
ڪيو ته هن پاسي اچ وارن ملڪن جون نه سرحدون هيون نه ملڪن
جا نالا. ممباسا، داراسلام ۽ زنجبار جهڙا شهر ۽ بندراگاهه پراڻا ۽
اڳاڻا هجڻ ڪري سندن پري پري تائين هاڪ هنـي. اچ جي هن ملڪ
ڪينيا جي اتر ۾ اٿوپيا ۽ سوماليا آهي، ڏڪڻ ۾ تنزانيا ۽ اولهه ۽ اتر
اولهه ۾ يوگندا، دنيا جي مشهور ڀند وڪتوريا ۽ سودان آهي.
پورچوگالي پهريان يورپين هئا، جيڪي اوپر آفریڪا جي ڪناري
تي پهنا. 1498ع ۾ پورچوگالي ناكؤ (Navigator) ۽ کوجي

(Explorer) پنهنجي سرّ هن واري پيزّي کي ڪيپ اف گد هوپ وارو خوفناڪ سمند ٿيائی افرييڪا جي اوپر واري ڪناري جي مشهور بندرگاه ممباسا ۾ اچي پهتو. هتان پوءِ هو اندبها آيو ۽ اڳيان چين تائين سمند رستي وڃڻ جي ڀوريين کي معلومات ٿي. هتي اهو لکندو هلان ته ائين نه آهي ته ڪو ڀوريين کي اندبها يا چين وغيره جي خبر نه هئي. مارڪو پولو ته ان کان به اڳ چين پهتو هو ۽ پين کي به خبر هئي ۽ هن جو واپار وڙو به هليو پئي ڀر اهو سمورو ڪم خشڪي رستي ٿيو ٿي، هو عرب ۽ ايران ملڪن مان ٿيندا، چين هليا ويادي. هن جو سفر ائن جي ڪافلن تي ٿيو ٿي. ڪڻي ڪڻي ايراني نار سمند ۽ بحر احمر جهڙا سمند هن جهازن رستي ٿيائى. پر هن کي اها خبر نه هئي ته ميديٽريينين سمند مان جبرالتر و تان باهر نڪري جيڪو ائتلانڪ سمند ۾ اچي ٿو، اتان افرييڪا کي ڦورو ڪرڻ سان افرييڪا جي وچ اوپر واري ڪناري (ممباسا، دارالسلام، زنجيريا و غيره) ۾ پهچي سگهجي ٿو. جتان اندبها جو ڪناري اوپر ڏي ستو ٿي سندو آهي.

ترڪي جي عثمانيه سلطنت جڏهن ڀوريين جا ترڪي، ايران، عربستان ۽ مصر وڌ خشڪي جا رستارو ڪيا ۽ هن جي واپار تي بندش هئي، ته پوءِ ڀوريين مجبور ٿي پيا ته ڪاراه ڳولجي، نتيجي ۾ پورچوگال ڪامياب ٿيو ۽ آفرييڪا ڪند جو ڦورو ڪري جهازان واسڪو دا گاما ممباسا پهچي ويو. پورچوگال جي لئه ٿي وئي ۽ ڪئين سالن تائين هن ممباسا يا اوپر آفرييڪا جي ڪناري جي بي ڪنهن بندرگاه تائين پهچڻ جو نقشو راز ۾ رکيو. هي ائين آهي جيئن اچ ڪلهه مختلف ڪاڌن ٿا هڻ جا طريقة نه فقط ڪتابن ۽ اخبارن ۾ ايندا رهن ٿا پر ٿي وي چتلن تان چووهيءَ جي ڪلاڪ ڏيڪاريندا رهن ٿا. پر اچ کان پنجاهه سٺ سال اڳ ڳوئن جون پور ٻيون ڪنهن کي آچار سندڻ يا پاچهريءَ جي ماني پچائڻ جي ترڪيب به نه ٻڌائيدينون هيون.

اچ دنيا جي سڀني سمندن جا نقشا آهن، سمند جو هڪ هڪ ميل ماپيل ۽ مئيل آهي. ڪنهن هند ڪو جهاز ٻڌي ٿو ته ان جي به نقشي ۾ نشاندههي ٿيو وڃي ته هن هند تي سمند هيترو اونهو آهي، جتي جهاز ٻڌ آهي. ان ڪري ان مٿان هلندي خيال ڪجو. سڄي سال جا چارت ملن ٿا، جن کي المناڪ سندجي ٿو، ان ۾ اڳواٺ لکيل آهي ته فلاڻي ڏينهن تي فلاڻي وقت تي وير چڙ هندي ۽ فلاڻي وقت تي لهندي، جنهن کي ذيان ۾ رکي جهاز جو رخ موڙيو وڃي ٿو. نقشا به نه رڳو پني جا پر الٰيڪرانڪ ٿي پيا آهن، تو هان کي بندرگاه ۾ بهجي دڪان تان نئين نقشي وٺ جي ضرورت ناهي. ڪمپيوٽر تي آلومنيٽ ڪيون گالهيون ظاهر ٿي وڃي ٿيون. پر واسڪو دا گاما وارو اهو زمانو هو جڏهن ملڪن کي خبر ئي نه هئي ته افرييڪا ڪند ڪڻي ٿو دنگ ٿي ۽

اٺلائڻک سمند ڪيڏانهن ٿو وڃي. واسڪوباداگاما جي اندڻي واري لئه هلهن بعد اسين تصور ڪري سگهون ٿا انه هن جي ڪيڏي لئه ويڻي هوندي ۽ پين يوربي ملڪن جا ناڪنا سوچ ۾ پنجي ويا هوندا ته هي ڪيئن ٿا انڊيا پهچن! واسڪوباداگاما اهو راز پنهنجي ملڪ جي بادشاه ڪي ئي ٻڌايو هوندو ته سائين هتان پورچوگال کان نڪ سامهون ڏڪڻ ڏي ويس پوءِ ڪاپي پاسي اوپر ڏي به ٿي ڏينهن هلي پوءِ اتر ڏسي وڏيس ته ممباسا اچي ويو ۽ پوءِ ممباسا کان اوپر ڏي ويس ته ٻن ڏن هفتُن جي سمند بعد ڪوچين (يا ڪالٽ) انڊيا جو ڪارو اچي ويو. بهر حال اها ڳالهه اچ جي دور ۾ به ڪا وڌي ڪانه آهي، پر ان وقت جڏهن ڪاث جا سرڙهه تي هلنڌ ٻيرڙا هنا، ڪادي پيٽي جا مسئلا هنا، سمندن جي خبر نه هئي، سو پين يورپي درویشن جو ته ساهه ٿي ويو. جيڪي پنهنجا ٻيرڙا آفريڪا ڪند جي چڀڙي تائين وٺي به آيا ته اهي ڪڀ آف گڏ هوپ جي خطرناڪ سمند ۾ غرق ٿي ويا ٿي. هتي اهو به لکندو هلان ته ممباسا کي ڪو پورچوگالين ڳولي نه لتو پر هنن پورچوگال کان ممباسا تائين پهچڻ جو رستو ڳولي لتو. جيستائين ممباسا بندرگاهه جو سوال آهي ان ۾ ته واسڪوباداگاما جي پهچڻ کان په صديون اڳ عرب، ايراني، ڪچي، سندوي، ملباري ۽ گجراتي وٺخارا پئي آيا ويا، جو هو اتي ئي هندى وڌي سمند جي بندرگاه ۾ هناء ۽ چؤماسي جي هوائن جو ايڊو بهترین سسٽم آهي جو سال جا مهينا مقرر ٿيا پيا هناء ته ڪھڙن مهينن ۾ هوا جو رخ ڪيئن هوندو ۽ ڪيڏانهن وجڻ ڪپي.

واسڪوباداگاما به ممباسا تائين پنهنجي مرڙسي سان پهچي ويو، پر پوءِ به انڊيا جي رستي جي خبر ڪانه ٿي پيس. پوءِ هڪ هندستاني ناكئي جي مدد سان انڊيا جي اولهه واري ڪناري تي پهتو. ان بعد هو اهڙو سيلو ٿي ويو جو پورچوگال پهچي هڪ پئي پويان چڪر هٿدو رهيو. ايٽري قدر جو ستون سال اندر، 1505ء پورچوگال جا جنگي جهاز بان فرانسڪو دي الميدا جي ڪمانڊ آفريڪا جي اوپر واري ڪناري وٽ پهچي ويا ۽ هنن مكاني مائڻهن سان جنگ جوئي قلوا (Kilwa) فتح ڪيو. قلوا اچ واري تنزانيا جي ڏاڪڻي حصي ۾ هڪ پيٽ آهي.

هتي ڪجهه ستون واسڪوباداگاما (Vasco Da Gama) بابت لکڻ ضروري سمجھان ٿو، جيڪو پنهنجي ملڪ پورچوگال جو ته هيرو مجيyo وڃي ٿو پر اسان جي نندي ڪند ۽ آفريڪا جي اوپر وارن ڪنارن تي هڪ ظالم ۽ بدمعاڻ پڻ سڌيو وڃي ٿو. ايٽري قدر جو سائون آفريڪا جي هڪ ميوزيشن ماسيڪيلا جو سامر اجن خلاف Anti Colonialist راڳ آهي، جنهن جو عنوان آهي ”واسڪو دا

گاما - دي سيلر مئن ”جنهن جي هك مصرع آهي:

“Vasco Da Gama was no friend of mine”

بعد هن بىئنکي راج خلاف هك پيو گانو ”Man” پڻ ٿاهيو.

واسڪوڊاڪاما جتي پنهنجي ملڪ لاءِ جهاز رانيءَ جون راهون گوليون ۽ انبيا ۽ آفريڪا مان خوب رسـم، سون، عـاج ۽ مـسـالـاـ قـريـ پورـچـوـگـالـ کـيـ اـمـيرـ ڪـيوـ ۽ پـنهـنـجـنـ مـائـهـنـ (پـورـچـوـگـالـينـ) ۾ هـبـريـ جـوـ درـجـوـ حـاـصـلـ ڪـيوـ. اـتـيـ عـربـ، اـنـدـبـينـ، مـسـلـمـانـ، آـفـريـڪـاـ جـاـشـيدـيـ کـيسـ گـارـيـونـ بـهـ ڏـيـنـ ٿـاـ، جـنـ جـيـ گـهـرـنـ کـيـ هـنـ شـخـصـ بـارـودـ ذـرـيعـيـ باـهـيـونـ ڏـنـيـونـ، جـنـ جـاـ بـنـدرـگـاهـنـ ۾ بـيـئـلـ جـهـاـزـ سـاـزـياـ، اـيـتـرـيـقـدرـ جـوـ هـكـ دـفعـيـ حاجـينـ جـيـ جـهـاـزـ جـيـ اـچـلـ جـوـ ٻـڌـيـ وـاسـڪـوـڊـاـڪـاماـ گـحـرـاتـ وـٿـ سـمـندـ ۾ اـنتـظـارـ ڪـرـڻـ لـڳـ. مـكـيـ کـانـ جـيـئـنـ هـيـ ”مرـيـ“ نـالـيـ مـسـافـرـ جـهاـزـ هـنـدـسـتـانـ جـيـ ڪـنـارـيـ جـيـ وـيـجهـوـ پـهـتوـ تـهـ هـنـنـ پـورـچـوـگـالـينـ حاجـينـ کـيـ پـنهـنـجـينـ بـنـدوـقـچـينـ ذـرـيعـيـ ڏـهـڪـاءـ پـيـداـ ڪـريـ، سـڀـ مـالـ مـتـاعـ قـريـ وـرـتـوـ. انـ بـعـدـ سـڀـنـيـ حاجـينـ کـيـ هـكـ جـهاـزـ جـيـ هـكـ فالـڪـيـ (گـدامـ) ۾ بـندـ ڪـريـ سـجيـ جـهاـزـ کـيـ تـيـليـ ڏـئـيـ سـاـزـيـ ڇـديـوـ.

پورچوگال کان ممباسا ۽ ڪاليڪٽ

ڪينيا جي بندرگاه ممباسا ۾ پهچڻ واري پهرين يوربي واسڪو داگاما جو واسطو پورچوگال سان هو. هو 1469ء ۾ پورچوگال جي ڏاڪڻي بندرگاه سائينس (Sines) ۾ نوسا سنڌهورا ڪليسا گهر جي پر واري گهر ۾ چائو جتي اج ڪلهه سندس قد آدم مورتي (statue) به نظر اچي ٿي. انهن ڏينهن ۾ هي بندرگاه هڪ ننڍڙو فشنگ وليج (مهائڻ جو ڳوٽ) هو. پاڻ بنيداري تعليم پر واري شهر ايورا (evora) مان حاصل ڪيانين، جتي لڳي ٿو ته هن مئش ۽ نيويگيشن به ضرور پڙ هي هوندي. ان کان علاوه ڳوٽ جي مهائڻ ۽ ناڪن کان هن تارن جي معلومات (Astronomy) پڻ سکي هوندي جو انهن ڏينهن ۾ رستو ڳولڻ يا سجائڻ جو وڌي ۾ وڌو اوزار ناس جي دٻيءَ جي سائينز جو قطب نما هو، جنهن ۾ گول ڦرنڌ سئي هر وقت اتر طرف اشارو ڪري ٿي. نيويگيشن جو باقي سجو ڪم تارن جي بيهڪ ۽ چرپر کي جانچڻ سان هليو ٿي. ڪمال جي ڳالهه اها آهي ته اج به اسانجا ڪبترائي مهائڻا فقط ۽ فقط تارن کي نظر ۾ رکي دٻئي، ايران ۽ پوج، ڪپيات کان وڃيو نکرن. ڪمزور بيرڙين ۽ سمند تي لڳنڌ طوفان ڪري هو توائي ٿيو وجن، سدن بيرڙا به پڏيو وجن پر هو نه رستو ۽ نه منزل کان پلجن ٿا. ڪراچي جي علانقى ماريپور، ڀونس آباد، گريڪس ۽ شمس پير تي ڪجهه اهڙن ناڪن سان به اون مليو آهيان، جيڪي بنا ڪنهن Navigation aids (سمند تي رستو ڳولڻ جي اوزارن) جي فقط تارن جي مدد سان جبوتي ۽ مساوا (سوماليا) کان وڃيو نکرن. پر هن کي پنهنجن وڌن يا استادن کان اها ڄاڻ مليل آهي ته ڪهڙو بندرگاه ڪٿي آهي. واسڪو دا گاما جي ڪيس ۾ هن کي تارن ذريعي رستو ڳولڻ يا پنهنجي پوزيشن معلوم ڪرڻ جو علم ضرور هو پر هن کي پهرين دفعي اهو معلوم نه هو ته ممباسا يا اندبيا ڪٿي آهن. بلڪ هن کي اها به پڪ نه هئي ته ائتلانٽك سمند ذريعي اتي پهچي سگهجي ٿو.

جنهن ڳوٽ ۾ واسڪو دا گاما پيدا ٿيو اتي ننڍڻ کان هن کي پيرڙيون هلاتڻيون ڀون ۽ جيئن اسان جا مهائڻا، اندبيا ۽ ايران جي ساموندي علانق ۾ به وڃيو نکرن تئن تئن پورچوگال، اسپين ۽ فرانس جا مهائڻا به نه فقط هڪ بئي جي ملڪن ۾ وجي نڪتا ٿي پر وجهه ملڻ تي اتان ڦرلت به ڪري آيا ٿي. هي يوريبي سڀ هاڻ سڌري يا آهن ۽ هڪ بئي سان وڙ هڻ بند ڪيو اٿن. تن ڏينهن ۾ غربت به اوچ تي هئي. ايشيا ۽

افريكا جي ملڪن مان اندل ڦرجي مال مان يورپي خوشحال ٿيا.
 1492 ع م پورچوگال جي سڀتوبيل بندرگاه ۾ جيڪو لسبان جي ڏڪڻ
 ۾ آهي، ڪجهه فرينج جهاز داداگيري ڪري اچي بيهي رهيا. ان وقت
 جي پورچوگالي بادشاھه جان پئي (Jhon II) واسڪوڊاڳاما ڪي ڪجهه
 فوج سميت ان بندرگاه ڏي موڪليو ته هو فرانس جا جهاز سوگها
 ڪري اچي، جيڪو ڪم هن خيرخوبie سان سرانجام ڏنو ۽ سندس
 واه واه ٿي وئي ته داڳاما نه فقط سٺو جهازان آهي پر داداگير به آهي.
 يورپ جي ماڻهن کي اها چائ پنجي چڪي هنڌي ته چين، اندبيا،
 ملايا ۽ ڏور اوپر پاسي نه فقط مسالا پر ريشم، سون، عاج، هيرا
 جواهر ۽ پيو فimenti مال آهي. بي ڳالهه ته مال ته گھٺو ئي آهي پر هو
 ٿيڪنيڪلي هوشيار نه آهن نه اٿن بم بارود نه مادرن جهاز- جهڙا
 يورپين ٿاهي ورتا هئا. هاڻ هو ان چڪر ۾ هئا ته اندبيا ۽ ڏور اوپر جي
 ملڪن ۾ پهچڻ جو ساموندي رستو گولجي ته آيا آهي به يانه ۽ جي
 آهي ته ڪٿان ڪٿان ڦري وڃي. ظاهر آهي انهن ڏينهن ۾ اچ وارا
 نفتنا يا ائنس ڪٿي هنَا، جن کي ڏسي بار به بدائي سگهي ٿو ته فلاٽي
 ملڪ ۾ پهچڻ لاءِ ساموندي رستو آهي يانه؟ ۽ جي آهي ته ڪٻين
 پهچي سگهي ٿو. نه وري تن ڏينهن ۾ هوائي جهاز يا سٽٽلائيت هئا
 جن دريعي خبر پئجي سگهي ته دنيا جي گولي تي سمند ڪٿي ڪٿي
 آهي ۽ ڌرتي ڪٿي آهي.

انديا واري ڪامياب سفر کان اڳ واري سفر ۾ واسڪوڊاڳاما
 سمند تي مهيٺو کن رهڻ بعد موئي ويو سندس 120 ماڻهن مان 50 کن
 به ڪي مس بچيا.

ان بعد 8 جولاء 1497 ع تي واسڪوڊاڳاما چئن جهازن جو پيڙو
 وئي لسبن (پورچوگال) کان رواني ٿيو. ڏٺو وجي ته انهن ڏينهن جي
 جهازن ۾ سفر ڪرڻ ڏينهن ۾ نه ڪادي جو سامان نه پاڻي جو بندوبست
 رهيو ٿي خودکشي ڪرڻ برابر هو. واسڪوڊاڳاما جيڪي چار
 جهاز پاڻ سان ڪٿي هيڻي وڌي سفر تي هليو هو، ان جون ماپون ۽
 وزن موجود آهن. اچ جا ڪل تي هلندر لوهي جهاز جن کي اسان ننڍيو
 سمجھون ٿا اهي به 600 فت کن ڳگها ٿين ٿا ۽ گهڻ ۾ گهڻ ويشه
 پنجوييه هزار ٿن وزن ڪلن ٿا ۽ وڌا جهاز ته هڪ لڪ ۽ ان کان به
 مٿي ٿن جا جهاز آهن. ان جي مقابلي ۾ واسڪوڊاڳاما جي چئن جهازن
 کي ڏٺو وجي ته ان ۾ سڀ ۾ وڌو جهاز ‘Sao Gabrial’ جيڪو
 واسڪوڊاڳاما پاڻ ٿي هلايو، فقط 178 ٿن جو هو، جنهن جي بيگهه
 90 فت مس هئي! ائلانڌنڪ ياهندوي وڌي سمند ۾ جڏهن موسم خراب
 رهيو ٿي يا ڪيپ آف گد هوپ وڌ اسان جي اچ جي لوهي جهازن جي
 به حالت اها هوندي آهي جو چڀات پيا ڪندا آهن، جڻ ته اجهو ٿا وچ

تان اذ ٿين ۽ رکي رکي وڏي چول تي ائين مٿي کجي وڃڻ بعد هيٺ اچي ڦهڪو ڪندا آهن، جو چڻ آندا ٿا پاهر نکرن. هر هڪ Seasickness جي اثر هيٺ هوندو آهي، جيسيين ان علاقئي مان ڏينهن اذ بعد جهاز گذری وڃي. اچ جا جهاز انجڻ جي ڪري هلن به تکو ٿا، پر انهن ڏينهن جي سڙهن وارن جهازن جو سوچجي ته چا حال هوندو! جتي جهاز هلايندڙن کي سچي ڏينهن ۾ مانيءَ جو هڪ ويلو به مس ٿي نصيب ٿيو ۽ پيئڻ جي پائيءَ جي هروقت اٿا رهي ٿي. سندن جهاز انجڻ بدران سڙهن جي زور تي هليا ٿي جيڪي هوا جا پايند هئا. ان جو اندازو ان مان لڳائي سگهجي ٿو ته؛ واسڪوڊاڪاما جڏهن ممباسا کان اندبما لاءِ نڪتو هو ته کيس هندستان جي هڪ گجراتيءَ صحيح وقت تي ممباسا جي پرواري بندراگاه مالنديءَ مان پاهر ڪيو ۽ هو 23 ڏينهن بعد اندبما جي بندراگاه ڪالڪٽ ۾ اچي پهتو. واپسي تي هو چؤماسي 'Monsoon' جي هوائين کي ڌيان ۾ رکڻ بناٿر تڪڙ ۾ ڪالڪٽ کان روانو ٿيو نتيجو اهو ٿيو جو مالنديءَ کان ڪالڪٽ جو 23 ڏينهن جو سفر ڪالڪٽ کان واپس مالنديءَ پهچڻ لاءِ 132 ڏينهن ۾ پورو ٿيو. يعني هنن کي سايدا چار مهينا سمند تي گزارٺا پيا. هن سفر ۾ واسڪوڊاڪاما جي 170 ماڻهن مان 90 کن مالهه رستي تي مري ويا هئا ۽ باقી جيڪي بچيا. انهن مان به ڪيترا هڏن ۽ چمڙي جي بيماري ۾ مبتلا ٿي پيا جيڪا بيماري سمند تي صحيح غذا نه ملڻ ڪري اچ به عام آهي.

واسڪوڊاڪاما جي جهاز کان علاوه باقી جيڪي 3 جهاز هئا انهن مان به ته اڃان به ننديا هئا. انهن بن نندين جهازن مان هڪ کي سيديءَ سامان سان پريو هئاؤن جيڪو جهاز ڪيب اف گڏ هوپ ته ٿي ويو پر ان بعد اوپر آفريڪا ڪناري وٽ خليج سائو براس (Sao Bras) پهچي ناكئن سميت ٻڌي ويو.

يورپ چڻ وقت انڌانڌ سمند ۾ ڪيب وردي نالي ٻيت آهن. جن تي اچ تائين پورچوگالين جو قبضو آهي. يورپ کان امريڪا ويندي اسان به هڪ به دفعو ڪيب وردي ٻيت تي جهاز لنگر انداز ڪري جهاز ۽ خلاصين لاءِ تيل ۽ سيدتو سامان ورتو هو. واسڪوڊاڪاما جي ڏينهن ۾ به اها روت عام هئي، يعني يورپ چڻ بعد ڪيب وردي ٻيت تي ساهي پئي پوءِ آفريڪا جي اولهه واري ڪناري تي جهاز آيا ٿي. واسڪوڊاڪاما هن ٻيت کان پوءِ آفريڪا جي اچ واري ملڪ سيراليون تائين ڪنارو ڏئي آيو، پوءِ هن ڏڪڻ ڏي سندو رخ ڪيو ۽ سجا سارا ٿي مهينا، هو ڪلئي سمند ۾ الڪل 6000 ميلن کان مٿي جو سفر ڪري پوءِ ڪيب اف گڏ هوپ تي مڙيو ۽ ڪناري جي پرسان جتي هنن 25 بسمبر وارو ڪرسمس بي ملهايو، ان هنڌ

جو نالو ناتال رکيائون. سائوت افرييكا جو اچ وارو ناتال شهر اهو ئي
آهي.

كيب آف گد هوپ لتاڻ بعد، هو آفرييكا جو اوپر وارو ڪنارو
وئي اتر ڏي وڌڻ لڳا. موزمبيق ملڪ جيڪو پوءِ پورچوگال جي
ڪالوني ٿي رهيو ان وقت ان جو حاڪم مسلمان سلطان هو.
واسڪوڊاڳاما کي اها چاڻ هئي ته افرييكا جي هن ڪناري وارن
بندرگاهن ۾ عرين جو وڏو اثر آهي. هن کي اهو ٻپ هو ته متنان هتي
جا مڪاني ماڻهو عيسائين جي خلاف هجن، سو واسڪوڊاڳاما پاڻ
کي مسلمان ظاهر ڪيو ۽ موزمبيق جي سلطان سان ملاقاتون حاصل
ڪرڻ ۾ ڪامياب ثيو. پر سگهوئي مڪاني ماڻهو هنن جي مختلف
حرڪتن ڪري شڪري ٿي بيا جيئن لارينس آف عربيا (رچرڊ بريٽن)
هڪ مسلمان ٿي حاجين سان گڏ پئي هليو. ڪنهن کي به هن تي شڪ
نه هو ته هو ڪو عيسائي آهي، پوءِ هڪ ڏينهن هو مڪي شهر ۾ جبي
۾ ڀيهي پيشاب ڪري رهيو هو ته پري کان هڪ پار ڏسي دانهون
ڪيون ۽ ببن جي به هن تي نظر پنجي وئي. اهڙي طرح واسڪو
ڊاڳاما به ڪن ڳالهين ۾ ظاهر ٿي پيو، جيڪي اسلام يا عرب ڪلچر
كان مختلف هيون. پوءِ ته محريل ماڻهن هن کي موزمبيق مان ڦچائي
ڪيو. بندرگاه ڇڏن وقت ماڻهن کي بيچارڻ خاطر هن شهر ڏي توبن
ذرعيي ڪيتراي گولا وسايا.

موسوي مان نڪرڻ کان پوءِ واسڪوڊاڳاما پنهنجن ڏن جهازن
سان گڏ (چوٿون جهاز جنهن ۾ سيدو سامان هو، اهو ته ٻڌي چڪو هو)
اچ واري ڪينيا ملڪ جي ڪناري جي ويجهو اچي لنگر انداز ٿيو ۽
قذافن وارا ڪم ڪرڻ لڳو. يعني عرب سوداڳرن جا ٻڙا جيڪي
ممباسا ۽ زنزيبار ڏي آيا ٿي ۽ جيڪي بنا هشيارن جي هناء انهن کي
هنن پنهنجي Cannons (توبن) ذريعي بيچاري، ڏمڪائي لٿ مار
ڪئي ۽ پنهنجاز جهاز پريا. ان بعد چڱا مڙس ٿي ممباسا بندرگاهه ۾
داخل ٿيا پر ماڻهن جي پاڻ لاءِ نفرت محسوس ڪري اتان ڀجي نڪتا
۽ پوءِ ڪجهه مٿي اتر ۾ مالندي بندرگاه ۾ اچي لنگر ڪيرابيو جتي هنن
جو دوستاڻو آترياء ڪيو ويو جو هن بندرگاه مالندي جا ڏيراء ۽
سردار ممباسا جي چڱا مڙس سان وڙهيل هناء ۽ ان فسم جون حالتون
يورپي ڦورن کي وٺيون ٿي جو هنن گهر جي جهيزي ۾ ٿپي هڪ تر
جو پاسو ڪئي فائدو حاصل ڪيو ٿي. بهر حال مالندي (Malindi)
بندرگاهه ۾ رهي واسڪوڊاڳاما هڪ سونهون ناڪلو هٿ ڪيو جنهن
کي هندي سمنڊ ۽ ان تي لڳندر هوان جي چاڻ هئي. ڪي ٿا چون ته
هي عرب نيويگينر ابن مجيد هو ته ڪن جو چوڻ آهي ته اهو گجراتي
مسلمان هو، جنهن واسڪوڊاڳاما جي رهنمائي ڪئي ۽ انبيا جي

بندرگاهه ڪالیکٽ وئي ايس. ڪالیکٽ جو انهن ڏينهن ۾ زمورين نالي حاڪم هو. پورچوگالين چاهيو ٿي ته هنن کي گجرات ۾ واپار جي اجازت ملي پر مکاني ماڻهن ۽ عرب سوداگرن سخت مخالفت ڪئي. واسڪوڊاڳاما پنهنجا ڪجهه ماڻهو چڏي وطن وريو. 8 جولاء 1497ع تي هو پنهنجي ملڪ جي لسبن بندرگاه کان نڪتو هو ۽

اگست 1499ع ۾ پورن بن سالان بعد وطن پهتو. ان بعد 12 فيفيروري 1502ع تي هو وري پي سفر تي نڪتو پر ان کان اڳ پورچوگال جي هڪ پئي ناكني پيدرو ڪابرال کي ان روت تي انديا موڪليو ويyo.

هي اهو نيويگيئر آهي جنهن اڳجي هي برازيل گوليyo. ڪابرال انديا پهتو ته خبر پيس ته سندس هم وطنی جن کي واسڪوڊاڳاما ڪالیکٽ چڏي ويyo هو، انهن کي مکاني ماڻهن قتل ڪري چڏيو آهي. مکاني ماڻهن جي پاڻ لاءِ مخالفت ڏسي هن ڪالیکٽ شهري تي سخت بماري ڪئي. ان بعد ڪوچين آيو جتي هن جو وڌي مان شان سان آدر پاءُ

ڪيو ويyo ۽ انديا ڇڏل وقت سندس جهاز کي سلڪ، ريشم ۽ سون سان پريو ويyo. ان بعد جڏهن واسڪوڊاڳاما پئي سفر تي آيو ته پاڻ سان

جنگي جهاز وئي آيو ۽ اوپر آفريڪا وارو بندرگاه قلوا جيڪو عرين جي هٿ ۾ هو ان تي حملو ڪري پنهنجي قضي ۾ ڪيو. ان بعد انديا جي بندرگاه ڪالیکٽ ۾ بيٺل 29 جهاز تباه ڪيا ۽ ڪالیکٽ جي حاڪم زمورين واسڪوڊاڳاما کي واپاري سهولتن جي نالي ۾ هر شيء لكت ۾ ڏئي چڏي ۽ هو خوش ٿي پورچوگال مونتو. ان بعد هو جڏهن ٿي سفر ۾ ڪالیکٽ آيو ته 1524ع ۾ مليريا وگهي مردي ويyo ۽ کيس انديا جي شهري ڪوچي ۾ سينت فرانسنس چرج ۾ دفن ڪيو ويyo. بعد ۾ 1539ع ۾ هن جا هدا ڪيءi سون ۽ هيرن سان جڙيل پيئي ۾ رکي پورچوگال موڪليا ويا جتي لسبن ۾ دفن ڪيا ويا ان مٿان سندس وڌو مقبرو ٺهيل آهي.

واسڪوڊاڳاما ۽ سندس زال ڪاٽرينا کي چهه پت ۽ هڪ ذيءُ هئي جن مان هڪ پت Estevao انديا جو يارهون گورنر 1540ع کان 1542ع تائين ٿيو. هڪ پت "ال وارو" ملاڪا (ملايا) جو ڪڀن به ٿيو. ياد رهي ته ملاڪا (ملايا) تي پهرين پورچوگالين فبضو ڪيو، ان بعد بچ آيا ۽ پوءِ اهي پت انگريزن حوالي ٿيا. بهر حال ڏئو وڃي ته پورچوگال کي طاقتور ۽ امير بنائي ۾ واسڪوڊاڳاما جو وڌو هٿ رهيو. اهو ئي سبب آهي جو پورچوگالي هن کي وڌو پير ٿا سمجھن. انديا جي رياست گوا جيڪا انديا جي آزاديءَ تائين به پورچوگال جو حصو سمجهي وئي ٿي ان جي هڪ بندرگاه جو نالو اچ به "واسڪوڊاڳاما" آهي. چند تي هڪ گهپ Crater جو نالو به واسڪوڊاڳاما آهي. برازيل ۾ ٿئي فت بال ڪلب اهڙا آهن جن جو نالو

واسکوداگاما اهي. دُكُٹ هندستان جي ڪيرالا صوبى جي هڪ شهر ڪوچيءَ م هڪ ڪليسا گهر جو نالو پڻ واسکوداگاما اهي. ڪڀن ٿائون ڦهر جي هڪ ٻهراڙيءَ واري علاقئي جو نالو پڻ واسکوداگاما اهي. پورچوگآل جي گاديءَ واري ڦهر لسبن م ته ڪيترن رستن ۽ چوواڻن جي نالن کان علاوه هڪ پل ۽ هڪ ٿاور نما بلندگ جو نالو هن نيويگيئر مٿان رکيل آهي.

کينيا جي مختصر تاريخ

آفرييكا جي هن خوبصورت، مادرن، یونيونيرستين واري ۽ ممباسا جهڙي تارخي ۽ جهوني بندرگاهه واري ملڪ کينيا (Kenya) جي تارخ ڏي نظر وجهبي ته ڪا خاص پراطي نظر نه ايندي. عرين (خاص ڪري عمان وارن)، ايرانيين ۽ سندوي ڪند جي گجراتي، سندوي، آغا خاني، ڪچي ميمڻ ۽ بوهري سوداگرن جي، هن طرف (يعني آفرييكا جي اوپر واري ڪناري ڏي) ۽ هوڏانهن عربستان ڏي هڪ بن صدين كان اچ وج لڳل هئي، جو اهي سڀ هندی سمند جي ڪناري تي رهيا ٿي. هن علاقئن جا ماڻهو چؤماسي جي هوائين كان به واقف هنا، سو انهن جو فائدو وٺي سال جي مقرر وقتن ۾ هڪ کان ٻئي هند آيا ويا پيا. انجليون ته گھڻو گھڻو پوءِ، سمجھو ته هاڻ ڏيءَ صدي کن اڳ ۾ ايجاد ٿيون، نه ته دنيا جا جهاز صدين کان سرڙهن ذريعي سمندين تي هليا ٿي. سرڙهه ڪپڙي جون وڌيون بئرڪون ٿين جن کي هوا لڳل ٿي جهاز کي اڳيان ڏڪين ٿيون. بھر حال هي سڀ وڌجara هنا. هن جو وڌج وپار سان واسطو هو ۽ هن جي موجودگي فقط ڪناري وارن شهن تائين محدود هئي. ڪوچين، ڪمپاٽ، دوراكا، ديلٽ (ٿي) کان سامان ڪي ممباسا، ملڊي، زئزبيار دارالسلام وغيره آيا ٿي ۽ پوءِ ا atan ئي پيو مال وٺي موئيا ٿي. هو اندروني انديا يا اندروني آفرييكا ۾ نشي ويا. بي ڪالهه ته ان دور تائين انديا جا پيشا، سك يا پنجابي (هندو ۽ مسلمان) آفرييكا جي هن پتن ۾ نه پهتا هنا. اهي، گھڻو گھڻو پوءِ 1899 ڏاري، جڏهن انگريزن ممباسا کان ڪمپاٽ تائين ريل پٽري وچائڻ جو ڪم شروع ڪيو، ته هن انديا کان اهي ماڻهو گهرايا جيڪي اندروني آفرييكا ۾ ڪم ڪرڻ لڳا ۽ انهن مان ڪجهه اتي ئي Settle ٿي ويا نه ته شروع جي دور وارا گجراتي، عرب، آغا خاني ۽ سندوي وغيره آفرييكا ۾ رهيا ٿي ته به ڪناري وارن شهن ڻ.

آفرييكا جي اولهه واري ڪناري تي جتي موراڪو، سينيگال ۽ موريطانيا جهڙا ملڪ آهن اتي يورپي ماڻهو گھڻو اڳ پهچي ويا هن جو اهي ملڪ فرانس، اسپين ۽ پورچوگال کان ويجهما هن پر آفرييكا جي اسان واري پاسي يعني اوپر واري ڪناري تي پهريان يورپي جيڪي پورچوگالي هن، 1498ء پهتا ۽ ڪين اهو رستو ڏيڪارڻ وارو واسڪو داڪاما هو. پورچوگالين وٺ پڪڙ ڪري آفرييكا جي اوپر واري ڪناري تي بن ٿن هنڌن تي پنهنجو قبضو ڄمايو. پوءِ ته هو ڇن

عالانقى جا داداگىر ئى پىا. جىكۈ جهاز ھىدأانهن ھوڈانهن ويندو ڈسْن تە هن كان زبردستي پىتو وۇن، انكار ڪرڻ تى سندن جنگى جهازن هن تجارتى جهاز تى بارود جو وسکارو ڪري پورى چۈپ ئى. 1593 ع ھن پورچوگالىن ممباسا ھ فورت جيسز نالى ھ قلعو ئاهى پنهنجى پوزىشنى مضبوط ڪئى. ساڳى وقت يورپ جون بیون قومون بە ھتى ڈتى ڪىپ آف گد هوپ اڪري هندى وڌي سمند ھ اچى پهتىيون ۽ هن نشي چاهيو تە پورچوگالى اسڪيلى سر موج مزا ڪن. ان ڪري دچ ۽ انگرير، هن جا پىز ڪتلىڭا. ساڳى وقت عمان جا عرب ۽ بلوچ، جىكى هن يورپين كان گھەتو اڳ كان افرييڪا ھ موجود هئا، پورچوگالىن جي مخالفت ڪرڻ لىگا. هو پورچوگالىن جي ثېھيل قلعن تى قبضو ڪرڻ ۽ سندن جنگى جهاز تباھه ڪرڻ ھ چڱو ڪامياب ثابت ثىا. پورچوگالىن جي تاريخ رهى آهي تە هو جتى بە رهيا آهن، تە اتى هن مکاني ماڭهن كى عيسائى بنائىن جي ڪوشش ڪئى پوءِ اهو چاهى گوا هجي يا ملاڪا، موزميق هجي يا لىاندا، مکائۇ هجي يا برازيل. هتى افرييڪا جي اوپر ڪناري تى بە دىرۋو چمائىن بعد هو مکاني افرييڪى ڪارن ۽ ايشيا جي ماڭهن كى عيسائى بنائىن لىگا. سندن چيو نه مجىن وارن تى ظلم كىا ويا. جڏهن ظلم وڌي ويا تە مکاني ماڭهن مسقط (عمان) جي ان وقت جي سلطان امام سيف بن سلطان اليروبى كان مدد حاصل ڪرڻ لاءِ ھك وفد موكليلو.

سلطان سچو احوال ٻڌي ممباسا ۽ ان جي اوس پاس جي شەرن جو جائزو وٺل لاءِ پنهنجو ھك خاص ماڭھو موكليلو. ان شخص جو نالو مير شهداد هو ۽ هي بلوچ هو. مير شهداد پھرین ميلندي آيو ۽ پوءِ ممباسا پهتو ۽ پورچوگالىن بait لىك چب ھ معلومات حاصل ڪرڻ لىگو. ملندي (Malindi) ممباسا كان 70 كن ميلن جي فاصلى تى اتر ھك بندرگاه آهي ۽ اج ڪلهه ڪينيا ھ اچى ٿو. ان وقت هي بندرگاهه به ممباسا جي ئىك جو هو. ميلندي اج ڪلهه توئرزم جي ڪري به مشهور آهي، جتى ان وقت جي جامع مسجد، گرجا گهر (Church) ۽ 1498 ع ۾ واسڪو داگاما جو اپو بيهاريل شپيو Coral Pillar اج به موجود آهي. بھر حال مير شهداد هن شەرن ھ پورچوگالىن جي جاسوسى قائم رکي. پورچوگالىن كى هن ھ شڪ پئجي ويو ۽ كيس گرفتار ڪري ورتو. هو ڪجهه عرصو قيد ھ رهيو. ان بعد انان پجي نڪرڻ ھ ڪامياب ئى ويو ۽ عمان پەچي سلطان كى سچو احوال ٻڌايو ۽ پورچوگالىن جي فوجي قوت ۽ انهن جي ڪمزورين كان آگاهه ڪيو. نتيجي ھ سلطان جي فوجين مير شهداد جي سربراهيء ھ ممباسا جي قلعي (فورت جيسز) جو گھيراء ڪيو ۽ ايائى سالن جي

محاصري بعد سن 1689ع ۾ ان قلعي تي قبضو کري ورتو. سلطان آف عمان مير شهداد جي بهادريءَ ۽ وفاداريءَ مان متاثر ٿي پنهنجي پڻ جي شادي هن سان ڪرائي. ان کان پوءِ مختلف جنگي مهمن ۾ بلوج سپاهي سلطان جي فوج سان گڏ ايست آفريڪا جي ڪناري تي ايندا رهيا. اج جيڪي بلوجن جا پاڙا، نئروبي ۽ ممباسا شهرن ۾ نظر اچن ٿا، اهي ان وقت جي ٽڪيل (Settled) بلوجن جو اوولاد آهن. بهر حال گھڻي پاڳي ۾ بلوج مستقل طور آفريڪا ۾ ان وقت آباد ٿيا، ڇڏهن اوڻهين صديءَ جي آخرى اي ڏع عمان جي بوسعبدي حاڪمن پنهنجي گادي مسقط کان زئزبيار منتقل ڪئي. ان وقت ممباسا جي بندرگاه ۾ جنهن هندت تي بلوج اچي رهيا، اهو علاقو آهي جتي اج ڪلهه آغا خان اسپٽال ۽ گرلز اسڪول آهي. ممباسا ۾ ته اج به ايترا ته بلوج آهن جو هڪ گھڻيءَ جو نالو بلوجي استريت آهي. ممباسا ۾ بلوجن جون به مسجدون به آهن جن جا نالا مبارڪ مسجد ۽ بلوجي مسجد آهن.

بهر حال بلوجن ۽ مکاني ماڻهن پورچوگاليين جي ايڻي ته مخالفت ڪئي جو هنن کي ڪينيا ۽ تنزانيا وارا ڪنارا 1730ع تائين چڻتا پيا. هونءَ به پورچوگيز سلطنت جي مسالن جي تجارت (Spice Trade) ۾ دلچسيپي نه رهي جو ان ۾ هاڻ ڪو خاص فائدو نه رهيو هو. هنن جي حڪومت فقط موزمبيق تائين محدود وجي رهي جيڪو 1975ع تائين هنن جي هٿ ۾ رهيو.

ساموندي زندگيءَ ۾ اسان جو موزمبيق جي پن بندرگاهن، لارينزو مارڪس ۽ بيرا ۾ پورچوگاليين جي حڪومت دوران هڪ به دفعو ۽ هڪ به دفعو پوءِ وڃڻ ثيو، جنهن جو تفصيلي احوال انهن ڏينهن جي سفرنامن ۾ لکندو رهيس. لارينزو مارڪس پورچوگالي نالو آهي، جيڪو شهر اچڪلهه موپتو جي نالي سان سڏجي ثو، جيئن اسان وٺ لائل پور، موئنگمري، جيمس آباد جهڙن شهرن جا انگريزن جا رکيل نالا بدجي چڪا آهن.

پورچوگاليين جي ٿئي ٿئي تي ممباسا، زئزبيار، ملندي، دارالسلام وارن شهرن ۽ اوس پاسي تي، عمانى سلطانن جو راج هلڻ لڳو. پهرين هنن جي دلچسيپي فقط ڪناري وارن شهرن يعني بندرگاهن سان ڳنديل هئي. پر پوءِ لونگن جي پوك ۽ شيدى غلامن جي وڪري مان ملنڌر وڌي نائي ۽ 1839ع ۾ عمان جي گادي مسقط مان زئزبيار شفت ڪرڻ بعد هنن پنهنجي طاقت کي اندروني آفريڪا ۾ پڻ وڌائڻ ۽ قائم رکڻ شروع ڪيو. اوڻهين صدي جي اذ بعد آهستي آهستي انگريز، جن جو راج اندبيا مٿان ته قائم ٿي چڪو هو، آفريڪا جي هن ڪناري

وارن بندرگاهن $\textcircled{m}$ به دلچسپی و نٹ لکا $\textcircled{e}$ عمانی عربن جي هر معاملی $\textcircled{m}$ تئگ اંકائ્ન لગા. اوથેિન صديءَ جي آخرી سالن $\textcircled{m}$ انگرizen، અફ્રિકી ગલમન જી ચરપ્ર $\textcircled{e}$ وકરી તી બનદુસ હન્ની. ઉમાની ઉર્બ કુંચી ને સુગ્હેિયા જો અન્ગરizen વઠ ટાફ્ટોર જન્ગી જેહાર હના. સુન્દ તી હલન્ડર હો મલ્ક જી જેહાર કી અન્ગરizen જો હુક્મ મિઠ્યો પ્રિય થી. આર્કાર અફ્રિકા જી ઓપર વારી સ્કારિ તી કીનિયા $\textcircled{e}$ યુક્ના વારી ઉલાન્ચી તી અન્ગરizen જો ની રાજ હેલ્ન લગ્બો. ઉમાની ઉર્બન જો દાબો ફેલ્ત રિન્ઝિયાર $\textcircled{e}$ પ્રિમિયા પીઠ તી ઓઝી રહ્યો, જીક્યો 1964 વારી એફ્લાબ બદ હો પીઠ ખ્તમ થી વિયો. બેહ્રાલ ઉમાની ઉર્બન જી ઓલાદ જો એજ બે કીનિયા જી સ્કારિ વારન શહેરન $\textcircled{m}$ વડ્ધો સિયાસી એથ આહી $\textcircled{e}$ આહી એમિર ત્રીન માન્યો સુમજેયા વજન થા. 1885 વિન્દ રિન્ઝિયાર તી પેહરીન જરમણ જો ક્રષ્ણ થિયો, પર પોણે સુગ્હેિયા ની અન્ગરizen જી એથ હીથ રહ્યો. અન્ગરizen એન્ડિયા $\textcircled{e}$ મલાયા વાંગ અફ્રિકા $\textcircled{m}$ બે રીલ કાઢી હ્લાન્ચ ચાહી થી જન્હન જો ક્રમ 1899 વિન્દ મમબાસ કાન ક્રમપાલ નાનીન શરૂ ક્રિય વિયો.

آدمخورن جي شهر ۾ . . .

انگریزن جي ریل گاذی هلانٹ تي ڪینيا ۽ یوگندا جي ڪیتن ئي قبیلن خاص ڪري ناندي قبیلي احتجاج ڪيو. هڪ ته ریل جا پتا جهنگ ۽ هنن جي وستین مان گزريا ٿي ۽ انهن پڻ ۽ ریل گاذين لاءِ مكانی ماڻهن کي عجیب خوف، وسوسا ۽ شڪ شبا هئا ته ریل گاذی جي وجود سان سندن تباھي اچي ويندي. هنن قبیلن لڳاتار ڏهه سال کن 1895ع کان 1905ع تائين سخت مظاھرا ۽ پچ داھه ڪئي، پر انگریزن هر صورت ۾ ریلوی لائين وچائي ریل گاذی هلائي پوءِ ساھه پتيو. ریل جي ڪم لاءِ انگریز حاڪم نندي کند مان مستري ۽ پور هيٽ گھرائيندو رهيو ۽ جتي هنن کي سٺي پگهار جي آفر ڏني وئي ٿي، اتي هنن لاءِ آفريڪا ۾ ڪيتراي خطراءِ لاحق هن. هن ريلوي لائين جي تياريءِ ۾ اڌ کن نندي کند جا سک، پنجابي، پناڻ ۽ مكانی ورڪر موت جو شڪار ٿيا، جن مان گھٺا مليريا، سؤ پيرين نانگ بلائين، وچن جي ڏنگن وگهي مری ويا. ڪجهه ته جنگلي جانورن جو به کاچ ٿيا. هيءَ ان دور جي ڳالهه آهي جڏهن ريلوي لائين جو ڪم ساواو (Tsavo) وٺ هلي رهيو هو ته ڪيترا سک توڙي مكانی شيدي ورڪر اتي جي پن آدمخور شينهن جي حملن جو شڪار رهيا. هي په شينهن دننيا ۾ Tsavo Maneaters جي نالي سان مشهور آهن. هنن جي مرڻ بعد هنن جي ڪلن ۾ بهه پري اصلئي وانگر ٿاھيا وي، جيڪي هاڻ شڪاڳو فيلڊ ميوزيم ۾ رکيل آهن. نتروبيءَ کان ممباسا، باءِ رود ويندي سلطان همود، ڪب ويزي (Kibwezi) ۽ اندئي شهن بعد هي Tsavo شهر اچي ٿو، جنهن جي نالي اهي آدمخور شينهن دننيا ۾ مشهور آهن. اچ جي هن مادرن ۽ سهٺي شهر ۾ ريلوي اسٹيشن جي هڪ اينر ڪنڊيشنڊ رسپورنٽ ۾ چانهه پيئندي آئون هڪ صدي اڳ جو زمانو سوچيندو رهيس، جڏهن اسان جي کند جا غريب سک، پنجابي ۽ پناڻ پنهنجون زالون ۽ معصوم ٻچا پڻيان چڏي روزگار لاءِ هتي جي سخت گرمي ۽ جيتن ۽ نانگ بلائين سان پريل جهنگ ۾ اچي ڪم ڪيو ٿي ۽ سندن گهر پاتين کي سندن ۽ سندن ڪمايل نائي جي پهج بدران سندن موت جي خبر ملي ٿي. امرتسر ۽ پشاور ۾ ر هندڙ ماڻهن، مچرن ۽ مليريا جو ته سوچي سگھيو ٿي پر هنن کي ڪھڙي خبر ته هنن جا پيارا جنهن ڈرتيءِ تي ڪم ڪن ٿا اتي اهڙا به شينهن آهن، جيڪي هرڻ، پڪري يا پئي ڪنهن جانور کي مارڻ بدران ستل انسانن کي گھلئي وجن ٿا.

کینیا جي هن رو هژري ئے کونژري جهڙي شهر جو نالو Tsavo
نديءَ تان پيو آهي، جيڪا هن شهر مان لنگهي ٿي. دریاه اڪڻ لاءِ
هن مٺان پل ٺهيل آهي، جيڪا 1898 ع ۾ ريلوي جي هلنڌ ڪم دوران
ٺهرائي وئي هئي. هن ڀل ٺهرائڻ جو پروجيڪٽ بريطانيا جي آرمي

جي هڪ ڪرnel جان هيٺري پٽرسن حوالي هو. هن شهر Tsavo
سان وابسته انهن آدم خور شينهن جي مون کي به خبر نه پوي ها ته
اهي ڪي اهڙا مشهور آهن، پر کينيا اچڻ کان فقط مهينو به اڳ مون
کي مٿين ڪرnel پٽرسن جي ڪتاب "The Man-Eaters of

Tsavo" جا ڪجهه چپئر پڙ هڻ جو موقعو مليو ئے هڪ فلم "دي گھوست ائند دي دارڪ" نيس "ڏنم جيڪا ساوو جي ادمخور شينهن
بابت آهي، هيءَ فلم 1996 ع جي آهي، ساوو (Tsavo) جي هن بن
ادمخور شينهن بابت هڪ بي بيد پرائي فلم، Bawana Devil جي
نالي سان پڻ آهي. جيڪا 1952 ع ۾ نهي هئي. ساوو جي بس استاپ
تي هڪ بڪ اسئال واري پڏايو ته ان فلم جي سڀي بي نڙوبسي ئے
ممباسا جي وديو دڪانن تان ملي وڃي ٿي.

انگريز افريڪا ۾ اج کان 110 سال کن اڳ ممباسا بندرگاه کان
ڪمپيلا (اج جي يوگنڊا جي گاديءَ جي شهر) تائين جيڪا ريل جي
لانين وچرائي رهيا هنَا ان لانين کي ساوو (Tsavo) نالي گوٺ وٿان
به لنگهٺو هو. جتي اها لانين شهر مان لنگهندڙ درياه تي ڀل ٿاهي، ان
مٺان ٿيائني هئي. هي شهر (ويندي نڙوبسي) اج ههڙا مادرن ٿالگن نه
ته ان وقت سوء ممباسا ۽ مليندي جي پيا سڀ گونڙا هئا ئے چوڏاري
سخت گهاٺو جهنج ۽ جانور هئا. رات جي وقت کو به اڪيلو
پنهنجي ڪمپ کان پري وجي ٿئي سگهيو. جهنج جا جانور جڏهن
ڪنهن کي اڪيلو ڏسن ٿا ته ان تي ته حملو ڪن ٿا پر ٿولن ۾ ويلن
جي ويجهو ويندي بچن ٿا. بي ڳالهه ته کو به جانور پاڻ تي حملو
ٿيندو ڏسي، يا خوف جي صورت ۾ انسان ذات تي حملو ڪري ٿو. نه
ته عام حالتن ۾ هو نندن جانورن کي کائي پيٽ گذر ڪن ٿا. ڪڏهن
ڪڏهن اهڙا جانور به پيدا ٿين ٿا، خاص ڪري شينهن ۽ چيتنا وغيره،
جن جي زبان انساني رت تي هريو وجي ۽ اهي بي شڪار جي هوندي
به هر وقت انسان جي گولا ۾ رهن ٿا.

ساوو (Tsavo) جي هن بن نر ادمخور شينهن وڌي عرصي کان
مڪاني شيدين کي پئي ڪادو ۽ هي شينهن مڪاني مائڻهن جي وٺ پڪڙ
كان زور هئا. 1898 ع ۾ جڏهن انگريزن "ممباسا ڪمپيلا ريلوي
لانين" جي سلسلي ۾ ساوو نديءَ تي ڪم شروع ڪيو ته سجا سارا 9
مهينا هي شينهن اندبيا جي سك، پنجابي ۽ پيشاڻ ورڪن کي رات جو
سندين تبنن مان چڪي ٻاهر ڪڍي ٿي ويا. هن مزورن شينهن کان پاڻ

بچائڻ لاءِ گھڻو ئي کي ڪجهه ڪيو. بيجارڻ لاءِ سجي سجي رات باهيون پاريون، نغارا وجايا، پر هي شينهن اهڙا نود ۽ بي دپا هئا جو باز نشي آيا. ان بعد مزدورن جي ڪمپن جي چوڏاري هتي جي سخت ڪندن وارن وٽن Bomas جا لورڙا ناهيا ويا، پر هي شينهن انهن کي به هنائي يا انهن جي هيٺان ريز هيٺون پائي اندران ماڻهو ڪڻ ۾ ڪامياب ٿي ويادي. آخر سوين مزور ڪم چڏي ساوو مان پجي ويا ۽ پل نهڻ جو ڪم رڪجي ويو. ان بعد هن پل جي پروجيڪٽ انچارج پئرنس ڪيترين قسمن جا ڪوڙڪا منديا پر ڪاميابي نصيبي نه تيس. هي شينهن ڪٿان نه ڪٿان ماڻهو ڪڻ ٿي ٿي. آخر ڪار 9 بسمبر 1898ع تي پهريون شينهن ٿري ناث ٿري جي گوليء سان ماريوي ويو.

پورن ٿن هفتنهن بعد بيو شينهن وٽ ۾ اچي ويو ۽ کيس گوليء سان ماريوي ويو. پهريون شينهن جي ٻڳههه ورتني ولئي ته اها نڪ کان پچ جي آخر چيرڙي تائين 9 فٽ 8 انچ هئي يعني 3 ميئر ٿي. سندس لاش کي اٺ ماڻهن ڪٿي ڪمپ تائين پهچايو. پل ٺاهڻ وارا مستري ۽ مزور ڪم تي موئي آيا ۽ هيء پل جنهن جي پر واري ريسٽورٽ ۾ چانهه پي پوءِ اڳتى جي سفر تي روانيو تيس، فيبروري 1899ع ڦئهي راس ٿي. هنن ٻن شينهن ڪيتريون انساني جانيون هضم ڪيون، ان جو چڱي طرح رڪارڊ ناهي. هڪ انداري موجب 135 ماڻهو چيا وڃن ٿا جن ۾ 35 کن انديا جا پورهيت مزور هناء ۽ باقي مکاني قبيلان جا شيدي هئا.

پئرنس پنهنجي ڪتاب The Man-Eaters of Tsavo لکي ٿو ته... مون پهريون شينهن تي مارتني انفيلد رائفل ذريعي گولي هلاي جيڪا هن جي پئشين حصي ۾ لڳيءَ هو پجي ويو. ان بعد هو وري بي رات ايو ۽ مون مئس گولين جو وسڪارو ڪيو، ان هوندي به هو مون تي حملو ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳيءَ پوءِ پويان پير ڪيانين. اسان سندس پيرا ڪناء ۽ صبح ڏاري هڪ هنڌ مثل ڌنوسيں... پئي شينهن کي 5 گوليون لڳ جي باوجود اسان تي حملو ڪندو رهيو. ان بعد مارتني هيٺري ڪاربائين ذريعي هن کي ماريوي ويو.

انهن پنهنجي شينهن جي كل پئرنس جي برائينگ روم ۾ انڪل ايدائي ڏهانيون سال وچائي رهي. 1924ع ۾ آمريكا جي شڪاڳو فيلد ميوزم وارن پئرنس کان هنن ٻن شينهن جون ڪلون 5000 دالرن ۾ خريد ڪيون ۽ انهن ۾ بهه پري انهن کي اصلی صورت ۾ پنهنجي موزيم ۾ رکيو، جيئن ايندڙ تهي هنن شينهن کي ڌسي انهن غريب ماڻهن جو سوچين جن کي هنن چيري ڦاري ڪاڌو هو.

ڪيترا ماڻهو اهو سوچين ٿا ته اهي ڪهرزيون مجبورين هيون جن جي ڪري هنن شينهن ڪنهن پئي جانور کي ڪاڻ بدران هر وقت

انسانن جو گوشت کادو ٿي؟ تو هان هن ٿر جي ماڻهن کان پڇندائو
 يعني هن شهر ساورو ۽ پر وارن شهرن ووئي (Voi)، مارياسکاني يا
 ممباسا مان پڇندائو ته تو هان جو مختلف ٿيورين سان واسطو پوندو
 جن مان ڪجهه هن ريت آهن:

- انهن ڏينهن ۾ متئن علاقني ۾ رندرپيسٽ نالي وبا پکڙي هئي،
 جنهن ۾ اهي سڀ جانور گهڙجي ويا جن تي شينهن جو گذر ٿئي ٿو.
 نتيجي ۾ هو انسانن کي کائڻ لاءِ مجبور ٿي ويا.

ساورو (Tsavo) شهر جا اهي شينهن ادمخور ان ڪري به ٿيا هجن جو
 انهن ڏينهن ۾ زئزبيار ڏي ويندڙ غلامن جا قافلا هتان و هندڙ نديءَ
 وٺان لنگهندما هئا. انهن قافلن ۾ مرپي ويل غلام اڪثر هن نديءَ ۾ اچليا
 ويندا هئا ۽ هن نديءَ جا واكجهه ۽ شينهن ماڻهن جا لاش کائي کائي
 ادمخور ٿي پيا. ياد رهي ته عمانى عرب ۽ ڪجهه بورپي قومن جا
 ماڻهو انهن ڏينهن ۾ بهراڙي وارن علاقن ۾ وڃي نوجوان شيدين کي
 ماري ڪڻي يا نشو پياري زنجيرن ۾ پڌي غلام بنائيندا هئا. پوءِ اهي
 غلام زئزبيار پهچايا ويندا هئا، جن مان ڪجهه وکرو ٿي سند پهچندما
 هنار ته ڪجهه عرب رياستن ۾، ته ڪجهه ترڪي جي حرمخانن ۾،
 جتي هنن کي ڪڏرو ڪري گهر جي ڪم ڪارين ۽ سريتن جي خدمت
 چاڪريءَ لاءِ رکيو ويندو هو. ان جو احوال مون واري
 سفرنامي “هي بيت هي ڪنارا” ۾ اچي چڪو اهي. بهر حال هتي اهو
 پڌائڻ ٿو چاهيان ته اهي شيدي غلام گهڻي موچڙي مار، بک يا نشي
 وڳهي رستي تي مرپي به ويندا هئا، جن کي هنان ساورو وٺان لنگهندما
 درياهه ۾ لوڙ هيو ويندو هو.

ڪيترن جي اها به ٿيواري آهي ته ريلوي لائين تي ڪم ڪندڙ
 ڪيتراي هندو سندن ساٿيءَ جي مرڻ تي هن کي اذ گاپرو ساڙيل
 حالت ۾ چڏي ڏيندا هئا جن کي کائڻ ڪري هي شينهن آدم خور ٿي
 پيا.

ڪيترن جو اهو به چوڻ آهي ته بن شينهن مان جيڪو پهريون
 ماريوب ويو هو ان جا ڪنهن حادثي ۾ ڏند پچي پيا هئا ان ڪري هو
 قدرتني طرح شكار ڪرڻ بدران تبن ۾ ستل ماڻهن کي چڪي
 ويندو هو.

بهر حال اڄ ڪلهه ڪينيا جي حڪومت ۽ عوام اهو چاهي ٿو ته
 اهي پئي شينهن آمريڪا جي شڪاڳو ميوزم کان واپس حاصل ڪري
 ڪينيا جي نشنل ميوزم ۾ رکيا وڃن.

کینيا جا اسکول وڈیرن جون او طاقون چو نه آهن؟

پاٹ کینيا جي تاریخ جي گالهه کري رهيا هئاسين ته هن علاقئي ه پورچوگاللين ۽ عمانی عربن جي زور بعد انگریزن ڈاكو چمایو. هندی سمند جي پنی پاسی، ویندی سري لنسکا، ملایا، سنگاپور ۽ هانگ کانگ انگریزن جي هٿ ۾ هو. انگریز نه فقط پنهنجو پاٹ ۾ آرگانیز هئا پر هنن هڪ مضبوط فوج ۽ نیوي قائم کري رکي هئي، ان کري کنهن مکاني حکومت يا يورپي طاقت کي همت نئي ٿي ته انگریزن جو مقابلو کري. هنن ڦرلت جي باوجود ايشائي توڙي آفريڪي ملڪن ۾ تعلم، عدل انصاف، ريلوي، تپال ۽ تار جا ادارا قائم ڪيا. منهنجو ڪيترن ٿي ملڪن ۾ وڃڻ ٿيو آهي پر جھڙو تپال ۽ ريل جو سستم انگریزن جي ڪالونين ڪينيا، یونگندا، ناجيريا، هانگ ڪانگ، پاڪستان، اندیا، ملائيشيا و غيره ۾ آهي، اهڙو ڪنهن به فرينج، پورچوگالي، هسپانوي، جرمن يا اطالوي ڪالوتين ۾ نظر نتو اچي، پوءِ اهي ملڪ ڪٿي موزمبيق، لئاندا هجن يا سينيگال ۽ لبنان. ڪينيا ۽ یونگندا واري علاقئي تي جيئن ٿي انگریزن جو قبضو ٿيو، تيئن هنن ممبasa کان ڪميالا تائين ريلوي لائين و چائڻ جو ڪم شروع ڪيو. هن کان اڳ پورچوگاللين جو يا عمان جي عربن جو واسطو فقط ڪناري وارن شہرن (يعني بندرگاهن) سان رهيو ٿي. پر انگریز حتی به رهيا هنن اندر تائين Explore ڪيو ۽ مال حاصل ڪري پنهنجي ملڪ موڪليو. هتي آفريڪا ۾ به چانهه، ڪافي ۽ ببن شين جي پوک ۽ ڪچي مال کي حاصل ڪرڻ لاءِ هنن ريلوي جو ڪم شروع ڪيو، جيئن مال کي اندرولي آفريڪا کان ممبasa بندرگاه تائين پهچايو وجي جتان بحرى جهازن رستي هنن انگلند جي بندرگاهن ڏي موڪليو ٿي.

ريل جي هلن ڪري جتي انگریزن ۽ مکاني ماڻهن جي ڪمائی ۽ سک ٿيو اتي مکاني ماڻهن ۽ مختلف افريڪي قبيلن جي زندگي ڏکي ٿي ۽ هو هنن ڏارين جي خلاف ٿي پيا. هنن لاءِ اهو برداشت ڪرڻ ڏکيو ٿي پيو ته سندن زمين جا مالڪ ڏاريان ٿي پون. پورچوگاللين توڙي انگریزن اچڻ سان مکاني ماڻهن کي جيتوٺيڪ عيسائي بنائي پئي جهان ۾ سندن سک جي ضمانت ڏئي پر هاڻ هي شيدي ڏسڻ لڳا ته ڏورانهن ڏيهن کان هي جڏهن هتي آيآ ته بائيل هنن جي هتلن ۾ هئي، ۽ زمين مکاني شيدين جي هئي. هاڻ

روز بروز زمينون انگريزن جي قبضي $\textcircled{w}$ ثينديون وجن $\textcircled{w}$ بائيل سندن هنن $\textcircled{w}$. ريل جي نهنهن $\textcircled{w}$ انگريز پوليس $\textcircled{w}$ فوح جو اندر تائين ڪنترول رکڻ ڪري انگريزن جي اچڻ جو تعداد وڌندو وي. هو شڪار خاطر جهنگلي جائزون کي هڪ طرف مارڻ لڳا ته پئي طرف زمينن تي زوريءَ قبضو ڪري ان تي پنهنجي حساب سان پوکون ڪرڻ لڳا. انگريزن جي قانون موجب کو به مكانى شيدي زمين تي ڪليم نٿي ڪري سگهو. ان جا مالڪ انگريز هنـا.

اڪست 1914ع $\textcircled{w}$ بي عالمي جنگ شروع ٿي. ان بعد انگريزن جو آفريڪن $\textcircled{w}$ ايشين ملڪن تي وڌيڪ مارو ٿيو. ڪينيا $\textcircled{w}$ 30 هزار انگريز اچي رهيا، جن چانهه $\textcircled{w}$ ڪافي جي پوك تي ڪنترول ڪيو. ڪين سياسي عهدا پڻ دڻا ويا. مكانى ماڻهن $\textcircled{w}$ انگريزن خلاف احتجاج ٿيڻ لڳا، جن کي هو في الحال ڏڻدي جي زور تي ڊٻائڻ لڳا. بي عالمي لڙائيءَ بعد انگريزن جي اها طاقت نه رهي. سگهو ئي انببيا جي آزادي حاصل ڪرڻ جي جدوجهد، هنـن آفريڪي ملڪن کي به راهه ٽيڪاري $\textcircled{w}$ ڪيتريون ئي تحريڪون اهڙيون نمودار ٿي پيوون جن انگريزن کي ڪنهن به صورت $\textcircled{w}$ برداشت نٿي ڪرڻ چاهيو. انهن تحريڪن $\textcircled{w}$ سڀـان مشهور $\textcircled{w}$ طاقتور تحريڪ مائو مائو (Mau Mau) هئي، جنهن جي گوز ڪرڻ تي انگريزن 1952ع كان 1959ع تائين امر جنسى هنـي. هيء امر جنسى آڪتوبر 1952ع $\textcircled{w}$ لڳي، جنهن كان فقط 6 مهينا اڳ فيبروري جي مهيني $\textcircled{w}$ انگلند جي بادشاhe جارج چهين جي وفات تي، سندس ذيءَ ايلزبيث راتي ٿي جيڪا اچ به موجود اهي. هتي اهو به لکندو هلان ته ان وقت ايلزبيث جيڪا اڃان شهزادي هئي، نئروبي گھمڻ آئي هئي. نئروبي $\textcircled{w}$ مننهنجي گائين نئروبي جي ٿري ٿاپس هوئـل ٽيڪاريندي چيو هو: "سر هيء اها هوئـل آهي، جنهن $\textcircled{w}$ گھڙـن وقت ايلزبيث، شهزادي هئي $\textcircled{w}$ نڪرـڻ وقت راتي ٻـڃـجي وئـي."

مون کي هن گائين جي گـالـلهـ پـهـرينـ سـمـجهـهـ $\textcircled{w}$ نـهـ آـئـيـ پـرـ پـوءـ خـبرـ پـيـئـيـ تـهـ اـيلـزـبيـثـ جـيـ نـئـروـبـيـ وـارـيـ دـورـيـ $\textcircled{w}$ ڪـينـياـ جـيـ چـيفـ جـسـسـ سـرـ هـورـيسـ هـيـڪـتـرـ (جيڪو 1951ع تائين سلون جو چـيفـ جـسـسـ هو $\textcircled{w}$ هـاـلـ هـتـيـ ڪـينـياـ $\textcircled{w}$ بـدلـيـ ٿـيـ آـيوـ هوـ) 5 فيبروري 1952ع تـيـ اـيلـزـبيـثـ کـيـ نـئـروـبـيـءـ جـيـ مـتـينـ هوـئـلـ $\textcircled{w}$ سـرـڪـارـيـ طـرحـ بـنـرـ ڏـنـيـ. بـنـرـ دورـانـ هـنـنـ کـيـ اـطـلاـعـ مـلـيوـ تـهـ انـگـلـنـدـ جـوـ شـهـنـشاـهـ (اـيلـزـبيـثـ جـوـ پـيءـ) جـارـجـ چـهـونـ وـفـاتـ ڪـريـ ويـوـ. ظـاهـرـ آـهـيـ، هـنـ جـيـ مـريـ وـڃـ ٻـعدـ وـسـيـعـتـ موـجـبـ، انـگـلـنـدـ جـيـ تـخـتـ $\textcircled{w}$ تـاـجـ جـيـ مـالـڪـيـاـتـيـ اـيلـزـبيـثـ ٿـيـ وـئـيـ. يـعنـيـ هوـئـلـ مـانـ نـڪـرـڻـ وقتـ هوـءـ رـاـتـيـ هـئـيـ.

ڪـينـياـ جـيـ آـزاـدـيـ جـيـ تـحـريـڪـ $\textcircled{w}$ مـكانـيـ ماـڻـهـنـ جـيـ آـواـزـ کـيـ ڪـافـيـ حدـ تـائـينـ گـھـڻـيوـ ويـوـ. مـائـوـ مـائـوـ تـحـريـڪـ جـيـ ماـڻـهـنـ کـيـ

Detention ان کم پنیان برطانيا جي وزیر اعظم سر و نسٹن چرچل جي به آشیرواد هئي. برطانيو فوج ئے مکاني "کنگس افريڪن رائیفل" جي سپاهين ماڻو ماڻو تحريريڪ جا اٺکل 4700 ماڻهو ماري ڇڏيا، جيڪي هنن جي حساب سان تحريريڪ جا 42 سڀڪڙو ماڻهو ٿيا ئي. 21 اڪتوبر تي ماڻو ماڻو جي هڪ ليڊر ديدان ڪيمائي جي قتل بعد في الحال ٺاپر اچي وئي ئے ظاهري طرح ائين ئي لڳو ته ماڻو ماڻو تحريريڪ كي شڪست اچي وئي. پر انگريز به سمجھي ويا انه هاڻ چل چلانو جو وقت اچي ويو آهي ئے حڪومت جون و اڳون ڪنهن چمچي حوالى ڪري، مليو مثل ڇڏي هلجي. پر هنن جهڙو ماڻهو چونبرائڻ چاهيو ٿي اهو چوندجي نه سگهييو. 1957ء انگريزن افريڪن جي ليجلسوڻو ڪائونسل جي الیڪشن ڪراي. انگريزن مطابق Moderate قسم جي سياسي پارتي جو ڪو سياستان چوندجي نه سگهييو. الیڪشن مخالف پارتي KANU (ڪينيا افريڪن نشنل ڀونين) ڪئي ئے جومو ڪينياتا حڪومت ناهي، جيڪو اڳتي هلي 12 بسمبر 1963ء تي ڪينيا کي خود مختاري ملڻ تي ملڪ جو پهريون صدر ٿيو. 1978ء ڪينياتا جي وفات تي ڪينيا جو صدر بنٽيل ارپ موئي (Deniel Arap Moi) صدر ٿيو ئے سال بعد 1979ء ٿينذر الیڪشن هـ هو بنا مقابلی جي صدر چونديو ئے پوءِ ته هر الیڪشن هـ صدر ٿيڻ جو ڇل ته هن کي ٿيڪو ملي ويو. هڪ ئي ماڻهوءَ کي ايدو پاور ملڻ ڪري هو ڇل بادشاه سلامت ٿي ڀيو. 2002ء مس مس منجهانش جان ڇڻي ئے عوام کي نئين صدر وائي ڪبائي (Mwai Kibaki) جي صورت هـ روشنيءَ جو تروڙو نظر آيو. وائي ڪبائي ڪينيا جو ٿيون صدر آهي ئے سندس تعلق NARC (نشنل رينبو ڪوليشن) سياسي پارتي سان آهي. پاڻ گذريل الیڪشن جيڪا 2007ء ٿي ان هـ به ڪينائيين ئے ملڪ جي صدارت جي بي ٿرم جو قسم نامون به ڪينائيين. پاڻ 1931ء ۾ ڪينيا جي نائيري (Nyeri) ضلعوي ۾ جاؤ. الٽيءَ جي هڪ عيسائي تبلigli جماعت ذريعي هن کي عيسائي ٻڌائي ايميلو استينالي نالو رکيو، پر هي اج تائين وائي ڪبائي سنجي ٿو.

ڪبائي نندي هوندي كان پڙهائيءَ هـ هو شيار هو ئے هميشه پهريون نمبر آيو ٿي. پنهنجي ضلعي جي اسڪولن مان پڙ هي او ليول ڪينائيين. هو پنهنجي ڳوڻ جي ٻن پور هن سپاهين مان بيد متاثر هو، ان ڪري هن پاڻ به سپاهي ٿيڻ چاهيو ٿي، پر انگريز حڪومت هن کي اهو چئي فيل ڪري ڇديو ته هن جو ڪيڪويو (Kikuyu) قبيلي سان تعلق آهي، جيڪو قبيلو انگريزن جي ڪينيا هـ موجودگي جي سخت خلاف هو. ان كان علاوه ايمبو ئے مير و قبيلا ٻڻ اهڙا هناء،

جیکي انگریزن جي خلاف هناء انگریز انهن کي به پنهنجي فوج هه ان خوف کان پرتی نئي کرڻ چاهيو ته منان سپائي هو سندن خلاف نه ٿي بیههن. بهر حال ڪينيا جي هن موجوده صدر ڪبakiي فوج هه ڦونڊجي ڪري ڪمپالا جي ماڪريري يونیورستي ڪالڃيج هه داخلا ورتی، جتي هن جاسبيجي ۽ ايڪانامڪس، هسٽري هه پوليٽيڪ سائنس رهيا. هو پنهنجي ڪلاس جي شاگردن هه پهريون نمبر آيو هه بي اي انرس جي بگري ايڪانامڪس هه حاصل ڪيانين. گرجوئيشن بعد ڪبakiءَ شيل ڪمپيءَ هه استنت سيلز منتير جي هيٺيت سان نو ڪري شروع ڪئي. ساڳي سال هن کي برنس يونیورستي جي ڪنهن تعليمي اداري مان پوسٽ گرجوئيشن ڪرڻ جي اسڪالار ملي. ڪبakiءَ لندن اسڪول آف ايڪانامڪس مان پيلڪ فائنس هه مٿاين پوزيشن سان بگري حاصل ڪئي. ان بعد 1958ع هه هو ليڪچرار جي هيٺيت سان ڪمپالا جي ماڪريري (Makerere) يونیورستي هه پڙهائڻ لڳو. 1962ع هه ڪبakiءَ جي هڪ اسڪول هيد ماستر جي ڌيءَ لوسي مٿونيءَ سان شادي ٿي، جيڪا اڄ ڪينيا جي فرست ليدي سدائي ٿي. کين چار پار آهن. جن مان بيو نمبر جمي ڪبaki سڀاستدان جي هيٺيت سان اپري رهيو آهي. ڪجهه وقت اڳ ميديا هه اها خبر آئي هئي ته صدر ڪبakiءَ کي ميري واميوني نالي بي زال به آهي، جنهن مان وانگوئي نالي ڌيءَ به آهي. جن ڏينهن هه آتون ممباسا هه هو س ته ڪبakiءَ پنهنجي فرست ليدي لوسي سان گڏ پريس ڪافرننس ڪري ميديا اڳيان ان خبر جي سختيءَ سان تردید ڪئي. هن ٻڌايو ته هن کي فقط هڪ زال آهي.

بهر حال ڪينيا جي شيدی صدر يا شيدی وزيرن کي هڪ زال هجي يا به يا چار. پر هڪ ڳالهه جيڪا آتون واضح ڪرڻ چاهيان ٿو هه بيد متاثر آهيان ته هي آفريڪا جاسڀاستدان جن کي دنيا ڪارو ڇئي ٿي، جاھل چئي ٿي، جنگل چوي ٿي يا اسين کين ڪاوز مان شيدی چئون ٿا يا پيار مان ڏادا، هڪ ڳالهه مجڻ لائق آهي ته هو اسان جي سڀاستدان کان وڌيڪ سلجهيل هه پڙهيل ڳڙهيل آهن. ان ڪري مون چائي وائي ڪينيا جي هن موجوده صدر ڪبakiءَ جو نديڻ جو احوال لکيو آهي ته هو هڪ ڳوٽ جو ٿي ڪري ڳوٽ جي اسڪولون مان پڙهيو آهي ته هو هڪ ڳوٽ جو ٿي، جتي هن نه رڳو بگريون حاصل ڪيون، پر سجي ڪلاس هه ٿاپ ڪيانين. ان جي مقابلې هه اسان جي ڪيترن سڀاستدان جي ثرب بويزن هه A.B به نه ٿيل هوندي. بي ڳالهه اها ته نئروبيءَ کان ممباسا بس هه ويندي منهنجو ڪيترن ئي سند جي قمبر، چنبر، نري ميرواه، سرهارزي هه ڦبو سعيد خان جهڙن ڳوڻ مان لنگهه ٿيو، جتي جا صاف سثرا هه سهڻين عمارتن وارا اسڪول هه

منجهن مرکندر چهرن وارن بارزّن جا میز نسی دل ۾ خیال ايو ته
 وذیرا ۽ سردار ڪینيا جي ڳوڻن ۾ به موجود آهن پوءِ ڪینيا جي ڳوڻن
 جا اسکول اسان جي اسکولن وانگر وذيرن جون او طاقون يا گڏهن
 جا وٺائڻ چو نه آهن؟ اسان جي ڳوڻن ۾ ته ڏاڙهين وارا ٺڀر به اغوا
 ٿيو وڃن ۽ هتي ڪينيا جي ڳوڻن جي اسکولن جون ڪوئڻ جهڙيون
 سهڻيون ماستريائليون، اسڪرت پائي پيون هلن ته به کين بپ ناهي. ان
 كان علاوه ناروي ۽ سڀدين جهڙن ملڪن جون ٿوئرست عورتون به
 ڪينيا جي ڳوڻن ۾ گنڊهرن ۽ جهندگان جو سير ڪنديون وتن. سچي
 ڳالهه اها آهي ته اچ ڪينيا، يو گندا، موزميق يا سينيگال، دنيا لاءِ
 خوفانتا ملڪ نه رهيا آهن، اچ دنيا جا ماڻهو اسان جهڙن ملڪن ۾
 ايندي بچن ٿا، پلي ڪلٽي اسان وٺ موهن جو دڙو، ڪوئڻيجي يا اروڙ ۽
 گورک هل جهڙيون تاريخي ۽ تفريحي مقام هجن!

بن دلين جو ميلاب نه ٿي سگهيو

ڪينيا جو سڀ کان اتاھون جبل ماڻونٿ ڪينيا آهي، جنهن تان هن ملڪ تي نالو رکيو ويو. اهو جبل 17000 فت (انڪل 5200 ميئر) بلند آهي. ڪينيا ملڪ جي پكيز 580400 چورس ڪلوميئر آهي ۽ دنيا جي ملڪن ۾ 47 نمبر تي وڌو ملڪ آهي. ڪينيا کي تو هان ملائيشيا وانگر گهڻ قومو ۽ گهڻ مذهبيو ۽ ملطي ڪلپرل ملڪ چئي سگهو ٿا، جنهن ۾ گهڻائي عيسائين جي آهي. 45 سڀڪڙو پروٽيسٽٽ عيسائي ٿيندا ۽ 33 سڀڪڙو رومن ڪٺولڪ آهن، جيڪي اسان جي ملڪ ۾ به آهن. مسلمان به ڏدهه سڀڪڙو ٿيندا. خاص ڪري ممباسا، ملدبوي ۽ پين ڪنارن وارن شهرن ۾ تمام گهڻا مسلمان رهن ٿا. هندن جي به چڱي آدمشماري آهي ۽ سحي ڪينيا ۾ 5 لکن کان مٿي هندو ۽ سڪ رهن ٿا. ڪليسا گهرن سان گڏوگڏ جتي ڪٿي مسجدون، مندر ۽ سكن جا ٻڌڪاڻا به نظر اچن ٿا. ملڪ جي سرڪاري زبان سواحلي (Swahili) آهي جيڪا نه فقط ڪينيا ۾ ڳالهائي وجي ٿي پر آفريڪا جي اوپر ڪناري تي، ويندي اتر موڙميق تائين ۽ آفريڪا جي ڪيترن اندروني ملڪن ۾ پڻ سواحلي، يا انه سرڪار زبان آهي يا عام ڳالهه ٻولهه (Communication) جي آهي. انگريزن جي دينهن ۾ ڪينيا جي زندگيء جو حال احوال معلوم ڪرڻو هجي ته ڪينيا جي مشهور ليڪ گوگي واٿيانگو (Ngugi Wa Thiong'o) جو ڪتاب Weep Not, Child ضرور پڙ هجي. هي ناول آفريڪا ۾ هڪ بهترین ناول سمجھيو وڃي ٿو. هي ناول 1964ء چڀيو هو ۽ پهريون ناول آهي، جيڪو ڪنهن اوپر آفريڪا جي باشندى لکيو آهي. واٿيانگو جيڪي به ناول لکيا آهن، انهن ۾ مڪاني آفريڪي مائهن ۽ آفريڪا ۾ رهنڌ استعماريت پسند Colonialists گورن جي تعلقات بابت آهن. هن برطانيوي ڪالونيل راج تي بيد گهڻي تنقيد ڪئي آهي. Weep Not, Child ناول ۾ هن ماڻو ماڻو تحريڪ جي زور وٺ جو احوال لکيو آهي. مڪاني مائهن کان سندن آبائي زمينون ڪسجڻ جي ڪهاڻي بيان ڪئي آهي. گوگي واٿيانگو هي ناول ان وقت لکيو جڏهن هو ڪمپلا ۾ ماڪريري يونيورستيء جو شاگرد هو.

Weep Not, Child بن حصن ۾ ور هايل آهي ۽ سندس 18 چئتر آهن. ناول جو پهريون حصو جارج (Njorge) جي تعليم سان تعلق رکي ٿو. جارج هن ناول جو اهم ڪردار آهي، جنهن جي سچي ڪتاب ۾ اها خواهش (goal) آهي ته هو جيترو ممڪن ٿي سگهي. گهڻي کان

کھڻو تعلیم یافته ٿي سگهي. ڪتاب جي ٻئي حصي جو تعلق ڪينيا ۾ وڌندڙ انقلابي فوتن ۽ انگريزن خلاف هنگامن بابت آهي.

ناول جي ڪھائي هن ريت آهي ته: جارج نالي هڪ نوجوان چوڪري کي سندس ماء اسڪول وجڻ لاءِ زور پري ٿي. هي پنهنجي ڪتب جو پهريون ٻار آهي، جنهن کي اسڪول ۾ يڙهائڻ لاءِ سندس والدين همت ساري آهي. جارج جا ماءُ پيءُ، جارج ۽ سندس بين پائرن سان گڏ جئڪب نالي هڪ مكانني شيدي جي زمينن تي جھوپر ٿي اڏي رهيا ٿي. جئڪب انهن ماڻهن مان هو جنهن ڏارئين ٿيهه کان ايل هن گورن غاصبن جي چمچاگيري ڪري پئسو ٺاهيو هو. جئڪب مسٽر هائلنس نالي هڪ جاڳيردار انگريز وٽ ڪمدار هو. جارج جو هڪ پاءُ ڪمانو چوڻ جي وايدي وٽ ڪم سكيو ٿي. سندس وڌو پاءُ جنهن کي انگريز سرڪار بي عالمي لڙائي ۾ هڪ ٻئي پاءُ سان گڏ زوريءَ وڙهڻ لاءِ لڳايو هو، ان جي دماغ تي پنهنجي پاءُ جي موت ۽ پنهنجي ڏکويل تجرين جا پريشان ڪندڙ اثر موجود آهن. جارج جو پيءُ گوئو (Ngotho) جيڪو تر جو هڪ معزز ماڻهو مڃيو وڃي ٿو اهو مسٽر هائلنس حي فصل جي نظرداري ڪنهن اجوري جي ڪري ٿنو ڪري پر اهو سوچي ڪري ٿو هڪ ڏينهن وري کين واپس ملي وڃي جي آهي ۽ ٿي سگهي ٿو هڪ ڏينهن وري کين واپس ملي وڃي اسڪول ۾ پهرين ڏينهن وجڻ تي جارج جي ملاقات هڪ وهاڪي (Mwihaki) نالي چوڪريءَ سان ٿئي ٿي. جيڪا انگريز جاڳيردار جي شيدي ڪمدار ۽ چمچي جيڪب جي ڏيءَ آهي. وهاڪي جارج کان هڪ سال متئين ڪلاس جي شاڳريائلي آهي. جارج کي اها بيد وٺي ٿي ۽ ساڳس دوستي رکڻ چاهي ٿو. گهر ۾ جارج جي پائين جي سڀ کان وڌي وندر ڪچري ٿاهي. شام جي وقت جارج جو پيءُ گوئو ڪانپ ٻڌي و هندو هو ۽ چوڏاري جارج جا سڳا ۽ ويڳا پائين ۽ گوئو جون ٻئي زالون يوڪابي (Nyokabi) ۽ جيري (Njeri) سندس چوڏاري دائر ۾ ٿي و هندا هئا. هڪ ڏينهن جارج جو پيءُ گوئو پنهنجي گهر جي پائين کي ٻڌائي ٿو ته ڪين هي زمينون، جن تي اج انگلند جا گورا قبضو ڪري پنهنجيون سمجھي وينا آهن. اهي اسان جي ڏاڻن پڙ ڏاڻن جون آهن.

هن ناول ۾ ليڪ ڏيڪاري ٿو ته جارج پنهنجي ڪلاس جي سڀني شاڳردن ۾ هوشيار آهي. هن کي هڪ ئي سال به ڪلاس ڪرايا وڃن ٿا. اهڙي طرح هو سڳا ڪلاس ۾ اچي وڃي ٿو، جنهن ۾ جئڪب جي ڏيءَ وهاڪي آهي. هڪ ڏينهن جاڳير تي ڪم ڪندڙ پورهيت مзорوي وڌائڻ لاءِ هرڙتال تي سڏ ڏين ٿا. جارج جي پيءُ گوئو کي سمجھه ۾ ٿو اچي ته هو پنهنجي ماڻهن جو پاسو ڪٿي يا انگريز

جاگيردار جو. چو جو انگريز ۽ سندس چمچي ڪمدار جئڪب جو پاسو نه ڪڻ تي هن جي نوڪري هلي وڃن جا امكان هن. آخر ڪار هو اهو فيصلو ڪري ٿو ته گهٽ ۾ گهٽ هو پور هيتن جي مينتگ ۾ شامل ٿئي. جيتوٽيڪ سندس ٻئي زالون کيس ائين ڪرڻ کان جهelin ٿيون. مينتگ دوران پور هيٺ پگهار وڌائڻ لاءِ نعرا هڻن ٿا ۽ اتي اوچتو وهاڪي جو پيءُ جئڪب نمودار ٿي ٿو. هو هن استرائيڪ کي ختم ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ٿو، جنهن تي جارج جي پيءُ گوٺو حملو ڪيو. پوءِ ته ٻئي هڪ ٻئي کي مار ماران ۾ لڳي ويا. سڀني چيو ته اچ ٻنهي جا لاش ئي ڪلطا پوندا. بهر حال جئڪب بچي ويو ۽ هن گوٺو کان بدلو وٺ جو قسم ڪنيو. جارج جي فنمليءَ کي زميندار جي زمين تان ٿپڙ ٻڌايا ويا ۽ نوڪريءَ مان به ڪيو ويو. ان بعد جارج جي پڙهائيءَ جو خرج سندس پاڻ هتي پور هيٺ ڪري پرڻ لڳا.

وهاڪي ۽ جارج جي وچ ۾ سندن پيئن جي جهيرڻي ڪري ڪا دوري ٿئي اچي. هو هڪ ٻئي جا سنا دوست رهندما هلن ٿا ۽ اسڪول ۾ به ڪاميابي حاصل ڪندار هن ٿا. اڳي هلي هنن جي ان ڪري جدائى ٿي ٿي جو وهاڪي هائي هڪ اهڙي اسڪول ۾ داخلا وئي ٿي، جيڪو فقط چوڪريں لاءِ آهي ۽ بوربنگ اسڪول هجڻ ڪري هن کي هاسٽل ۾ رهڻو پوي ٿو. جارج جو پيو اسڪول به سندس گهر پرسان ٿئي آهي.

سجي قوم سان گڏ هنن جو ڌيان به جومو ڪينياتا تي هلنڌ ڪيس جي فيصلٰي تي آهي. جومو ڪينياتا هن ديس جي مکاني ڪارن ماڻهن جو پيارو ليبر آهي جيڪو ڪينيا جي آزاديءَ خاطر تحريڪ هلانئي رهيو آهي ۽ انگريزن جي ڦر مار جي خلاف آهي. ڪينيا جي وڌي اڪثریت اهو سوچي رهي هئي ته هو اجهه ٿو آزاد ٿئي ۽ ملڪ کي به آزاد ڪرائي، پر جومو ڪينياتا هي ڪيس هارائي ويو ۽ کيس جيل اچي ويو. انگريزن سمجھيو ته جومو کي قيد ڪرڻ سان سندس تحريڪ ماني ٿي ويندي، پر ائين نه ٿيو. سجي ملڪ ۾ احتجاج ۽ گوڙ گهمسان جي لهر شروع ٿي وئي. ساڳي وقت انگريز سرڪار هن ملڪ جي ڪارن کي ماث ڪراڻ لاءِ هنن تي وڌيڪ مارڪ ۽ گوليون هلانئ شروع ڪري ٿي.

انگريز جاگيردار مسڻ هائلنس ۽ سندس چمچو ڪارو ڪمدار مائو مائو تحريڪ جي وڌنڌ احتجاج ۽ ماڻهن کي بندوقن جي زور تي دٻائڻ لڳا. مائو مائو ڪينيا جي مکاني باشندن جي اها تحريڪ هئي، جن ٿئي چاهيو ته انگريز ڪين بي گهر ڪري، سندن ڌرتيءَ جا مالڪ ٿي رهن. هن پنهنجي وطن ڪينيا کي معاشى، سياسي ۽ تهذيبى طور هڪ آزاد ملڪ

دُسْن چاهيو ٿي. پر انگريز جن هندستان ۽ سري لنكا کي ته ازاد کري چلپيو هو پر هنن نشي چاهيو ته ڪينيا کي ڇڏي ڏجي. ان ڪري مائو ماڻو تحريريک جي هڪ هڪ ميمبر کي ڳولهي ان کي موت جي نند ٿي سمهاري. جيئن آزاديءَ جي اندڙ اواز جو ڳلو گهنجي وڃي. وهاڪي جي پيءَ جارج جي پيءَ گوڻو کان بدلو وٺ لاءَ هن تي الزام هنيو ته هو مائو ماڻو تحريريک جو ليبر آهي ۽ سجي فئللي کي جيل موڪلن جي ڪوشش ڪيانين. انگريز جاگيردار مستر هائلنس جارج کي اسڪول مان ڪدائني تفتيش (interrogation) لاءِ موڪليانيس. پنهي پيءَ پتن کي پچائي دوران سخت مار ڏئي وئي. پيءَ ته بلڪل مرڻينگ حالت ۾ گهر موڻيو. انهي دوران ڏسندى ئي ڏسندى ملڪ جون حالتون بيد بگرڙن لڳيون. سندن ڳوٽ مان چهه ڪارن کي پوليڪ رات جي اوندهه ۾ گهران چڪي وئي. جيڪي وaps نه موڻيا. پئي ڏينهن جنهنگ ۾ سندن لاشن کي جانور ۽ ڳجهون پئي رهيوون هيون.

هڪ ڏينهن بوربنگ اسڪول مان موٽن تي وهاڪيءَ جي جارج سان گس پنڈ تي ملاقات ٿي وئي. پيءَ جي جهڙي ڪري هنن جي تعلاقات ۾ رخنو پئدا نه ٿيو هو. ان بعد جارج ڪنهن اهم اسڪالار لاءِ داخلا جو ٽيست ڏئي ٿو جنهن ۾ هو مٿاهين نمبر ۾ پاس ٿئي ٿو. جارج جي ههڙي ڪاميابيءَ جو بڌي سچو ڳوٽ خوش ٿئي ٿو ۽ چندو ڪري جارج کي تعليم لاءِ هاءِ اسڪول موڪلين ٿا.

ڪجهه مهينن بعد جئڪ قتل ٿي وجي ٿو. مائو ماڻو تحريريک جو ڪو ميمبر هن کي سندس آفيس ۾ قتل ڪري ڇڏي ٿو. هن قتل ۾ جيتويٽيڪ جارج جي فئلليءَ جو ڪو به هٿ نه هو پر ان جو سچو ڏوهه جارج جي پائزرن تي ٿاقيو وجي ٿو ۽ ڪمائو (جارج جي پاءُ) کي عمرقيڊ جي سزا اچي وجي ٿي. جارج جو بيو پاءُ بورو، مائو ماڻو جو وجي ليبر ٿئي ٿو. جارج جو پيءَ جيڪو پوليڪ جي وحشياتي مار ڪري ڪت تي پيل هو اهو زخمن جو تاب نه جهلي آخر مري وجي ٿو. فقط جارج ۽ هن جون به ماڻرون جيل کان پاهر رهن ٿيون. ماڻرن ۽ پنهنجي پيٽ گذر لاءِ جارج پڙهائي ڇڏي ٿو ڏئي ۽ سخت نالميد ٿي پوي ٿو.

جارج کي هاڻ فقط اها اميد وجي رهي ٿي ته من سندس محوبا وهاڪي هن جي ڪا مدد ڪري سگهي. پر هوءَ پنهنجي پيءَ جي قتل ٿئي تي سخت غم ۽ غصي ۾ آهي. جارج هن کي پيار جو واسطو ڏئي ٿو پر هن تي ايڏو ته خوف طاري اهي جو هوءَ جارج سان شادي ڪرڻ لاءِ دل نشي پڌي سگهي. جارج آخر هي شهربنده جو فيصلو ڪري ٿو ۽ پنهنجي زندگيءَ جو ڏڀو اجهائڻ لاءِ خود ڪشيءَ جو پڪو پهه ڪري ٿو، پر جيئن ئي سندس ماڻرن کي خير پوي ٿي ته هو هن کي ريهي ريهي ان ڳالهه تان لا هين ٿيون. ناول

جي آخر هك بيد مايوسي جي ماحول ه شئي شئي جنهن ه جارج پنهنجا هوش حواس و جائي ويهي تؤ... .

هن ناول جي ليكك گوگي واثيونگو لاءه هتي به اكر وڌيڪ لکندو هلان ته پاڻ 5 جنوري 1938ع تي چائو، يعني اسان واري امر جليل ڪل سال نندو آهي. هن جا بيا به ڪيتراي ناول، افسانا، مضمون ۽ دراما لکيل آهن. پر مٿيون ناول ”وبپ نات، چائلد“ واقعي ماستر پيس آهي. ڪينيا ه ڪنهن کي نوڪري يا بزنис لاءه گھٺو وقت رهڻ جو موقعو ملي ته هن کي ڪينيا جي ڪلچر، آزاديء لاءه جدوجهد ۽ تاريخ کي سمجھڻ لاءه هي ناول ضرور پڙهڻ ڪپي.

گوگي واثيونگو کي پڻ آزادي جي جدوجهد ه جيل اچي ويyo هو ۽ 1977ع ه جيل مان آزادي ملڻ بعد هو آمريڪا ه رهيو جتي هن اتي جي Yale يونيورستي ه ڪجهه سال پڙ هايو. ان بعد نيويارڪ يونيورستي ۽ يونيورستي اف ڪليفورنيا ه پڻ پروفيسر جي هيٺيت سان Comparative Literature ۽ پرفارمنس استديز په سڀيڪت پڙ هايانا.

گوگيء مٿيون ناول 1964ع ه ان وقت لکيو جڏهن هو انگلند جي University of Leeds ه پڙ هي رهيو هو. هن ناول جي ان ڪري به گھڻي اهميت آهي جو هي انگريزي زيان جو پھريون ناول آهي، جيڪو ڪنهن آفريڪي لکيوء آفريڪا ه چپيو. يعني اوپر آفريڪا ه چپيو Weep Not, Child بعد گوگيء (Ngugi Wa Thiong'o) پيا به ڪيتراي ڪتاب لکيا. جن مان هك بيو ناول ”The River Between“ سال 1965ع ه لکيو. جيڪي پڻ تمام گھٺو مشهور آهي. اهو ناول به ماڻو ماڻو بغاوت جي پس منظر ه لکيوء ان ه هن عيسائين ۽ غير عيسائين جي وچ ه ناڪام معاشقن بابت لکيو آهي. گوگيء جو هي ڪتاب ڪينيا جي سينكري اسڪولن جي سليبس تي رکيل آهي.

آفریکا جی غلام حسین و سالجی کان میران تائين

ڪينيا ۾ انگریزن جي حڪومت کان وٺي اڄ به نندی ڪند جي ماڻهن جو وڌو تعداد رهي ٿو. اڄ جيڪي ممباسا، نئروبي يا ڪينيا جي پين شهرين ۾ سک، گجراتي، ملباري، مارواڙي ۽ سنڌي نظر اچن ٿا، انهن مان ڪيترا ٿي يا چوئين جزريشن جا آهن. 1970ع ۾ ممباسا ۾ جيڪي بو هري کوجا، سنڌي هندو يا ميمڻ ڪاثيواڙي دڪاندار ملندا هئا، اهي بڌانيندا هئا ته هنن جا پيءُ يا ڏاڏا هتي ايا ۽ ممباسا ۾ رهندڙ بلوچن جا ڏاڏا ته سڀ کان گھٺو آڳ آفریکا جي ڪناري وارن شهرين ۾ پهتا. ڪينيا جي تاريخ، تهديب، ثقافت، انگریزن جي راج جا داستان نه فقط هتي جي مڪاني شيدين فلمبند ڪيا آهن، پر ان سلسلي جا ڪيتراائي ناول ڪينيا ۾ رهندڙ اندبن به لکيا آهن. اهڙن مان هڪ ايم.جي و سالجی آهي جنهن جو 2003ع ۾ چپيل "The In Between World of Vikram Lall" عڪاسي ڪري ٿو. هي ناول هڪ افسانوي (Fictional) يادگيريون آهن، ان ڪينيا جي اندبن شهريءُ جون، پنهنجي اندبن ورثي جون ۽ لڻي نئروبيءُ ۾ اچي رهي ٿو. هن کي ان وقت ۽ انگریزن جي وڃڻ بعد پاڻ کي ڪينيا ۾ Adjust ڪرن ۾ ڪھڻيون مشڪلاتون سامعون اچن ٿيون، انهن جو احوال ڏنل آهي. ايم جي و سالجی (سجو نالو معيز غلام حسین و سالجی) کي هن ڪتاب تي Giller Prize به ملي چڪو آهي.

غلام حسین 30 مئي 1950ع تي ڪينيا جي گاديءُ واري شهر نئروبيءُ ۾ چائو ۽ سندس اسڪول وارا ڏينهن دارالسلام ۾ گذر يا جيڪو اڄ ڪلهه تنزانيا جو شهر آهي.

غلام حسین جو آغا خانين سان تعلق آهي ۽ سندس ڏال 1921ع ۾ ٿي پاسي جي ڪنهن ڳوٽ کان ممباسا آيو هو. هي ۽ هن جهڙا ٻيا، جن جا ڏاڻ سند يا بلوچستان کان هتي آيا، اڄ ڪلهه اندبن ڪينين سڏجن ٿا جو انهن ڏينهن ۾ جڏهن هنن جي وڏن پنهنجو وطن ٿنو، تلهار، حيدرآباد، شڪارپور، ڪوئيٽا ۽ سبي ڇڏيو، ان وقت اهي شهر اندبيا جا شهر سڌيا ويا ٿي ۽ اڄ به اهڙن ماڻهن جي پاسپورتن تي ان وقت کان لکيل، "اندين" هلنڊو اچي. بهر حال معيز غلام حسین جيڪو پنهنجي ذات "وسائ جي" سان M.G.Vassanji Sڏائي ٿو، منهنجي نظرن ۾ بيحد قابل ۽ پڙ هيل ڳڙ هيل ماڻهو آهي ۽ کيس سندس ڪتابن تي ڪيتراائي بين الاقوامي ايوارد ملي چڪا آهن. دنيا ۾ هي پھريون اديب آهي، جنهن کي Giller Prize ايوارد به دفعا ملي چڪو آهي. مٿي ذكر ڪيل

ڪتاب تي سال 2003ع ۾ ۽ هڪ ان كان اڳ 1994ع ۾ Secrets تي ايوارڊ مليو.

يونيونيرستي اف نئرو بيءِ ۾ پڙهڻ دوران وسائجيءَ کي امريڪا جي مساقچو سڀش انسٽيٽيوٽ اف ٺيڪنالاجي ۾ نيو ڪلير فرڪس پڙهڻ لاءِ اسڪالار ملي. ان بعد هن يونيونيرستي اف پينسلوانيا ٻاله Ph مڪمل ڪئي. ان بعد 1978ع ۾ ڪئانا نوكري لاءِ هليو ويyo. به سال نوكري ڪرڻ بعد هن لکڻ جو سوچيو 1980ع ۾ ٿورنٽو اچي رهيو. اچ ڪلهه هو ٿورنٽو ۾ ئي آهي ۽ پنهنجي زال نورجهان عزيز ۽ بن پتن سان گڏ رهي تو. وسائجي جي ناولن ۽ افسانن ۾ گھڻي پاڳي انهن اندبين جو احوال آهي جيڪي اوپر آفريڪا ۾ رهن ٿا. جن به ٻه دفعا هجرت ڪئي. هڪ اندبيا كان آفريڪا ڏي. ان بعد آفريڪا كان انگلند، امريڪا وغيره ڏي. معيز غلام حسين وسائجي جا ڪجهه ناول ۽ افسانن جا مجموعا هن ريت آهن:

The Gunny Sack • هي سندس پهريون ناول آهي،

جيڪو 1989ع ۾ چپيو.

No New land • 1991 (ع)

Amriika • 1999 (ع)

The Assassin's Song •

Uhuru Street • (افسانن جو مجموعو جيڪو 1992ع ۾ چپيو).

When She was a Queen • (2005).

آفريڪا جي گهٽ چاڻ رکنڌا اهو ئي سمجھن ٿا ته آفريڪا اوندا هو ڪند آهي، جتي جا ماڻهو تعليم ۽ ٺيڪنالاجي ۾ پٽني پيل آهن. آئون به نندي هوندي اهو ئي سوچيندو هووس. پر پوءِ سڀدين جهڙي يونيونيرستيءَ مان تعليم دوران پنهنجن آفريڪي ڪلاس مينن سان جڏهن خيالن جي ڏي وٺ ٿي ته موٽ کي بيدحيرت ٿي ته هو ڪن ڪن ڳالهين ۾ اسان کان به سلجهيل آهن. ڪينيا جهڙن ملڪن جي سياستدانن جي زندگيءَ جو احوال پڙهيم ته معلوم ٿيو ته کين ڄت چوڻ ائين آهي جيئن؛ مينهن ڀڳيءَ کي، پچ ڪاري سڏي. آفريڪي ماڻهن جي لکيل ڪتابن، ناهيل فلن ۽ آرت جي دنما مان سندن ذهانت جي خير پوي ٿي. اسان جي نندي ڪند جا ماڻهو اسماعيلي، بوهرى، ڪچي، سک، گجراتي، سندوي هندو ۽ بيا، جيڪي پنهنجو وطن ڇڏي واپار وڙي، پور هئي مزوري يا ڪنهن ٻئي روز گار لاءِ ڪينيا، ٻو گندا يا آفريڪا جي بين ملڪن ۾ پهتا، انهن جي اولاد ڪيترين تعليمي ڳالهين ۾ نالو پئدا ڪيو. آفريڪا جي يونيونيرستين مان پڙهي امريڪا ۽ انگلند جي يونيونيرستين ۾ اتي جي مكانى گورن انگرېزن ۽ امريڪن کي

پڑھایو. اهڙن مان هڪ ”علی الامین مزروئي“ هو. جيڪو 1933ع ۾ ممباسا ۾ چائو ۽ دنيا ۾ مشهور ليڪ مجيyo وجي ٿو. پاڻ آفريڪن ۽ اسلامڪ استٽيز جو تعليمي ۽ سڀاسي ليڪ سڌجي ٿو.

علي مرزوئيء ممباسا جي اسڪولن مان بنڍادي تعليم حاصل ڪرڻ بعد 1960ع ۾ مانچسٽر يونيورستي انگلند مان B.A ڪئي ۽ نيويارڪ جي ڪولمبيا يونيورستيء مان M.A ۽ آڪسفورد يونيورستيء مان Ph.D ڪئي. ان بعد هو مكاريري يونيورستي ڪمپالا (يوگنڊا) ۾ پوليٽيڪل سائنس جو هيد 1966ع ۾ سوшел سائنس فٽڪلٽيء جو بين ٿي رهيو. هن يونيورستيء ۾ هن 1966ع کان 1973ع تائين نوڪري ڪئي. ان بعد عيدي امين جي حڪم تي ته ڪو به اندبن افريڪا ۾ نه رهي، علي مرزوئيء کي به ملڪ بدر ٿيڻ پيو 1974ع ۾ هن کي يونيورستي آف مشيڪان ۾ پروفيسري ملي وئي، جتي هو 1978ع کان 1981ع تائين افرو امريڪن اند افريڪن استٽيز سڀتر جو ڊائريڪٽر ٿي رهيو. 1989ع ۾ هو بنگهمن

يونيورستيء استٽ يونيورستي آف نيويارڪ جو Albert Schweitzer پروفيسر ٿي رهيو جيڪو بيد وڏو اعزاز آهي. نوڪري جي آخرى سالن ۾ جومو ڪينياتا يونيورستي آف انجريڪلچر ۽ ٿيڪنالاجي، نئروبي جو چانسلر ٿي رهيو 1999ع ۾ رٿاڻد ٿيو. پاڻ BBC جي ٿيلويزن سيريز A The Africans: Triple Heritage کان افريڪا ۽ بورپ ۾ مشهور آهي.

اهڙو ئي هڪ بيو افريڪا جو رهاڪو اندبن ممداني آهي جنهن کي انگريزي، هندી ۽ گجراتي سان گڏو گڏ فرينج، پنجابي، اڙدو ۽ افريڪي سواحلી، گواح ۽ لڳاندا زبانون به آيون ٿي. پاڻ 1947ع ۾ ڪمپالا ۾ چائو ۽ اج ڪلهه امريڪا جي ڪولمبيا يونيورستي ۾ انڌروپالاجي ۽ پوليٽيڪل سائنس جو پروفيسر آهي. محمود ممداني جو ڏادو افريڪا آيو هو. بنڍادي تعليم ڪينيا ۽ يوغنڊا مان حاصل ڪئي.

ان بعد 1962ع ۾ جيئن ئي يوغنڊا کي خود مختاري ملي ته ممدانيء کي اعليٰ تعليم لاءِ امريڪا طرفان اسڪالار شپ ملي. هن B.A يونيورستي آف پٽسبرگ مان ۽ M.A نفس يونيورستي مان ڪرڻ بعد 1974ع ۾ هارورڊ يونيورستيء مان Ph.D ڪئي. داڪٽوريٽ ڪرڻ بعد ممداني يوغنڊا پهتو ته عيدي امين بين اندبن سان گڏ، هن کي به ملڪ بدر ڪري ڇڻيو. هو ڏيهه نيكالي وارا ڏينهن انگلند ۾ رهيو، پر پوءِ سگهو ئي کيس تنزانيا جي يونيورستي آف دارالسلام ۾ نوڪري ملي وئي. عيدي امين جي سعودي عرب پجي وجڻ ۽ ملتن اوبوتي جي نئين صدر ٿيڻ تي ممداني يوغنڊا موئي آيو ۽ اتي جي ماڪريري يونيورستي ڪمپالا ۾ نوڪري ڪئي. ان بعد

1996 ع کان 1999 ع تائین یونیورسٹی اف کیپ ٹاؤن (سائوت آفریکا) ۾ پڑ پروفیسر ٿي رهيو. پروفیسر محمود مదانيءَ تمام گھٹو ۽ تمام سٺو لکيو آهي، مطالعی جي شوقين لاءِ هتي ڪجهه ڪتابن جا نالا لکنس، جيڪي مدانيءَ مختلف وقتن تي لکيا اهن:

- From citizen to Refugee •
- Politics & Class Formation in Uganda •
- When Does a Settler Become Native •
- Good Muslim Bad Muslim •

پروفیسر مدانۍ انڊيا ۽ پاڪستان جي ماڻهن ۾ ايترو مشهور نه آهي جيترو سندس زال اهي. سندس زال جو نالو ڪندس ته انڊين فلمي دنيا جا شوقين هن کي ضرور سجالٽدا. منهنجي به سائڻ واشنگن ۾ یوگندا جي قومي ڏينهن واري فنكشن تي ڪينيا جي هڪ دوست سچاچت ڪرائي ته مون کي به حيرت ٿي هئي. پروفیسر مدانۍ جي زال نيو يار ڪ ۾ رهندڙ انڊين فلم دائريڪٽر ۽ پروفيسور ميرا نير آهي جنهن جو "سلام بامبي" ۽ "مسى سڀي مسالا" انگريزي فلون ڏاڍيون مشهور ٿيون ۽ يورپ ۽ امرريڪا ۾ وڌي شوق سان ڏينون ويون.

ميرا نير (Mira Nair) به ڪافي پڙ هيل ڳڙ هيل ۽ قابل عورت آهي. سندس مڙس پروفیسر مدانۍ وانگر ميرا به هارورڊ یونیورسٹي جي گريجوئيت آهي، پر هن جي ملاقات یونیورسٹيءَ ۾ نه پر ڪمپالا (يوگندا) ۾ ٿي، جڏهن ميرا 1988 ع ۾ ڀنهنجي انگريزي فلم دفعو یوگندا پهتي هئي. پروفیسر مدانۍ وڌي عرصي کان یوگا ڪندو آيو ٿي. مира فلم جي شروعات فلم جي عملی جي یوگا ڪرڻ سان ڪئي ٿي، جنهن لاءِ هن کي مدانۍ سان صلاح مشورو ڪرڻو پيو هو.

ميرا 1957 ع ۾ انڊيا جي اوڙيسا جي شهر روڙ ڪيلا ۾ هڪ سرڪاري ڪاموري جي گهر ۾ چائي. هن بنيداري تعليم شملا جي هڪ ڪانويينٽ اسڪول مان حاصل ڪرڻ بعد دهلي یونیورسٹي مان سوشالاجي ۾ گريجوئيشن ڪئي جنهن کان پوءِ هڪ دراما ڪمپني ذريعي استريٽ ٿيڻ ۾ حصو ورتو. 1976 ع ۾ جڏهن هوءَ 19 سالن جي هئي ته هن کي اسڪالار شپ ملڻ تي امرريڪا وڃڻو پيو ۽ هارورڊ یونیورسٹيءَ مان ساڳي سجبيڪيت سوشالاجي ۾ وڌيڪ تعليم حاصل ڪئي.

ميرا جي پهرين فلم سلام بامبي آهي، جيڪا هن 1988 ع ۾ ناهي.

هی ء فلم هندي ء انگریزی زبانن ۾ اهي. ميرا هن فلم جي ڪھائيڪار، داڻريڪٽر ء پروڊيوسر اهي. هن فلم جا اداڪار آهن، شفیق سيد، هنسا وٺل، ڇندا شرما، انيتا ڪنور، نانا پانڀڪر ء رڳوير ياديو. هي ء فلم بمٻئي جي گھئين ۾ هلندڙ رول پارن بابت آهي، جنهن ۾ ڏيڪاريل بي گهر بار سچ پچ ممبئي جي گھئين جا آهن جن کي ائڪتنگ جي ٿریننگ ڏني وئي. 1989ع ۾ مира هڪ "سلام بالڪ ٿرست" نالي سوسائني ٺاهي جنهن ذريعي فلم ۾ ڏيڪاريل تقربياً سڀني پارن کي روزگار سان لڳاني گهر گهات مهيا ڪيو ويو. ميرا جي هي ء سوسائني اج به ممبئي، دهلي ۽ پوبن شور شهر جي گھئين ۾ گھمندڙ بي گهر ء ڀتيم پارن جي سار سڀپا جو بندوبست ڪري ٿي. هن فلم ۾ ڪرشانا جو رول ادا ڪندڙ شفیق سيد اج ڪلهه بئنگلور ۾ رکشا برائيوه آهي.

ميرا جي هڪ بي فلم جيڪا فقط انگریزی زبان ۾ اهي، مسي سڀي مسالا اهي، جيڪا 1991ع ۾ امرريڪا ء انگلستان ۾ ريليز ٿي هئي. هن فلم ۾ بينزل واسنگن، روشن سڀت، ساريتا چوڌريءَ ۽ شرميلا ٿنگور پڻ ائڪنگ ڪئي آهي. 1972ع ۾ يوگندا جي صدر عيدي امين هڪ ڏينهن صباح جو اٿڻ سان اهو حڪم جاري ڪيو ته سندس ملڪ ۾ رهندر سڀ انددين (جن ۾ هندو، مسلمان، گجراتي، ڪچي، آغا خاني، سندوي اچي وياڻي) 30 ڏينهن اندر هئين خالي يوگندا چڏي وڃن ۽ سندن جاين، جڳهن، دڪان ۽ واپار تي مڪاني شيددين، خاص ڪري عيدي امين جي سڀاهين خوب جوا ڪيا. ڪجهه عرصي لاءِ ته هن عيش ڪيو پر پوءِ جيئن ته واپار جهڙو ڪاروبار هلانئي نه سگهيا ۽ نه دنيا ۾ ساك قائم ڪري سگهيا، ان ڪري هن ملڪ جي حالت اهڙي تباوهه ٿي وئي، غربت ۽ مهانگائي ايترمي وڌي وئي جو اها ئي قوم عيدي امين جي ايپترو ته خلاف ٿي وئي، جو ملڪ جو هي ٻڪٿير پنهنجو ملڪ چڏي سعودي عرب ۾ وڃي لکيو. بي ڳالهه ته ڪينيا يا يوگندا جي ملڪ ۾ جيڪي انددين (جن ۾ گھائي گجراتي کوچن، بوهربن، ڪچين، هدن ۽ سني مسلمانن جي هئي) اچي Settle ٿيا، اهي بندوق جي زور تي نه آيا. هنن کي انگریزن پورهئي ۽ دڪان هلانڻ لاءِ سڌيو. اُفريڪا ۾ رهي، هنن خير جا ڪم ڪيا. امن امان سان هليا. پنهنجي اوlad کي پڙ هايو، جن مڪاني شيددين کي تعليم ڏني. ٻاسڪر، وڪيل، انجينئر ٿي ڪينيا ۽ يوگندا جي عوام ۽ ملڪن جي خدمت ڪئي ۽ هاڻ سندن ٿي چوئين تهئي هتي رهي ٿي ۽ هنن گجرات کي نه پر يوگندا ۽ ڪينيا کي ئي پنهنجو وطن سمجھيو ٿي ته هڪ ڏينهن ملڪ جي دماغ ڦريل صدر ۽ ظالم ٻڪٿير کين بي گهر ۽ بي وطن ڪري چڏيو.

میرا نیر جي انگریزی فلم "مسی سپی مسالا" در اصل هڪ اهڙي ترب جنريشن، یوگندا جي اندبن فئولي جي ڪھائي آهي، جيڪا یوگندا جي گاديء واري شهر ڪمپالا ۾ رهي ٿي جنهن کي 1972ع ۾ عيدي امين جي حڪومت ملڪ بدر ڪري ڇڏيو آهي. هن فئولي جو پيءُ (روشن سڀ) پنهنجي زال (اُرميلا ٿنگور) ۽ ڌيءَ مينا (ساريتا چودري) سان گڏ مسي سپي (USA) هليا وڃن ٿا، جتي هنن جي مائڻن جو موٽل بزنیس آهي. 1990ع ۾ چووبيه سالن جي ڌيءَ مينا جيڪا ايل (رنجيت چودري) جي موٽل مانٿي ڪرسنو ۾ صفائءَ جو ڪم ڪري ٿي بميرس (بينزل واسنڪن) نالي هڪ افريڪي امريڪن (يعني امريڪا جي هڪ شيدي جنهن جا وڌا افريڪا مان غلام ٻڌجي امريڪا آيا) سان عشق ٿي وڃي ٿو. بميرس ان ساڳي موٽل ۾ غالباً صاف ڪرڻ جو ڪم ڪري ٿو. هاڻ سجو چڪر اهو هلي ٿو ته هڪ طرف اندبن چوڪري آهي ته ٻئي طرف شيدي. مينا جا مائڻ ان ڳالهه کي خراب ٿا سمجهن ۽ ٺڻا چاهين ته چوڪريءَ جي شادي هڪ شيديءَ سان ٿئي پر چوڪري ۽ چوڪريءَ جو هڪ ٻئي سان بېي انتها پيار آهي ۽ چوڪري (مينا) پنهنجي عاشق بميرس جي گاديءَ ۾ هن سان گڏ پجي وڃي ٿي. انهي دوران یوگندا جو عيدي امين هليو وڃي ٿو ۽ ان جي جاءءَ تي چونڊيل نئون صدر ملڪ مان تڙيل اندبن کي یوگندا موٽل ۽ پنهنجي ملڪيت حاصل ڪرڻ لاءِ اعلان ڪري ٿو. جنهن ڪمپالا موٽي پنهنجي گهر کي حاصل ڪرڻ لاءِ ڪورٽ ۾ ڪيس داخل ڪري ٿو.... وغيره وغيرها.

هن فلم جي ڪھائي نيويارڪ جي علاقي بروڪلن ۾ تيار ڪئي وئي جنهن تي ميرا سان گڏ سندس هارورڊ جي ڪلิก تراپوري والا ڪم ڪيو آهي. مسي سپي واريون سينون مسي سپي جي شهن گرين ووب، گريناڊا، بلاڪسي ۽ اوشن اسپرنگ ۾ ورتل اهن ۽ یوگندا واريون ڪمپالا ۾ نڪتل آهن. بهر حال توهان افريڪا جي تاريخ کان واقف آهي ۽ فلمن جا شوقين آهي تو پك اٿم ته توهان کي ميرا جون فلمون پسند اينديون. مٿين پن فلمن کان علاوه ميرا جي هڪ مزاجيه فلم The Perez Family پر ز فئولي 1995ع ۾ ثهي جيڪا امريڪا ۾ پناهه وندڙ ڪيوها جي رهاڪن بابت آهي. Monsoon Wedding جي ڪھائي سابريانا ڏاون جي لکيل آهي، جنهن جي بئريڪشن ميرا نير ڪئي ۽ 2001ع ۾ رليز ٿي. هيءَ هڪ رومانتڪ قسم جي فلم آهي، جنهن ۾ هڪ روایتي قسم جي پنجابي شادي دهليءَ ۾ ڏيڪاريل آهي.

چئن زالن وارو صدر جومو کینیاتا

کینیا جي مائهن لاءِ جومو کینیاتا ائین آهي جین اسان پاکستانیں لاءِ قائد اعظم محمد علی جناح آهي. جین جناح صاحب پاکستانی قوم جو ابو سمجھو و جی ٿو تئن جومو کینیاتا کینیا وارن لاءِ آهي. جین اسان جي ملڪ ۾ ڪیترین ئی شین جو نالو جناح صاحب سان منسوب آهي، تین نزرو بیءَ جی هوئی اذی جو نالو، ملڪ جي وڌی ۽ اهم یونیورسٹیءَ جو نالو یا ڪیترن ئی شہرن جی اهم روپ، عمارت، پارکن ۽ پلین جو نالو جومو کینیاتا آهي. جومو کینیاتا هن ملڪ (Kenya) کی انگریزن کان آزاد ڪرائڻ لاءِ ڪیترائی سال جدو جهد ڪئی، جیل ڪاتیا، عام مائھوءَ ۾ شعور پیدا کیو. پاڻ کینیا جو پھریون صدر ٿی گزريو آهي. جتي کینیا ۽ جومو کینیاتا جي گالهه ٿی هلي اتي ڪیکویو (Kikuyu) ۽ مائو (Mau Mau) جانا لابه اچن ٿا. مائو مائو کینیا جي اها تحریک آهي، جیڪا جومو کینیاتا جھڙن هلائی ۽ انگریزن کی ملڪ چڻ لاءِ مجبور کیو. انگریزن هن تحریک جي میمبرن جو وڌو انگ قتل کیو. ڪیکویو کینیا جو هڪ قبیلو آهي جنهن سان جومو کینیاتا ۽ پین ڪیترن مائو مائو جي میمبرن جو واسطه هو. افريڪا جي پین ملڪن وانگر کینیا ۾ به ڪیترا ئي قبیلا آهن جن ۾ ملڪ جا مائھو ورهايل آهن. هر قبیلي جو پنهنجو ڪاجر، رسم رواج ۽ اصول آهن.

ڪیکویو کینیا جو سڀ کان وڌو قبیلو آهي، جنهن جي مائهن سند جي حرن وانگر، انگریز راج جي سڀ کان گھڻي مخالفت ڪئي. ڪیکویو جنگجو قسم جا مائھو اهن، جین انديا ۾ سڪ ۽ گورکا - جن کي انگریزن پنهنجي فوج ۾ رکيو. ڪیکویو قبیلي جي مائهن انگریزن جي فوج ۾ نوکري لاءِ وڃڻ به چاهيو ٿي ته به انگریزن کين رکڻ نشي چاهيو، جو انگریزن کي هنن جي وفاداريءَ تي هميشه شڪ رهيو ٿي. بهر حال هن قبیلي بابت ڪو عام مائھو يا انتروپالاجي جو شاڳرد معلومات حاصل ڪرڻ ۾ دلچسپي رکندو هجي ته هن کي جومو کینیاتا جو ڪتاب Facing Mount Kenya پڙهڻ کپي. کینیا جو هي بباءِ قوم اسان جي جناح صاحب کان ڪافي نندو هو. محمد علي جناح 18 سالان جو هو ته جومو کینیاتا 1894ء ۾ گانتدو ۾ چائو. چوڈاري انگریزن جو راج هو. هن ملڪ جو اچ وارو نالو کینیا اچان وجود ۾ نه ايو هو. هي علاقئو "برنس" ايست

افریکا" سڈبو هو. جومو کینیاتا (JOMO KENYATTA) چمن وقت نالو کمانو (KAMAU) هو. کی مائہو، خاص کری مسلمان ملکن جا اهو ٿا سمجھن ته جومو مسلمان هو ۽ سندس نالو جمعو هو، جیکو نالو اج به افریکا جي مسلمانن ۾ عام آهي. جومو پنهنجي ڪتاب ۾ پنهنجي طهر جو به احوال لکيو آهي. دراصل اج به افریکا جي ڪیترن قبیلن ۾ چوکرن توڙي چوکرین جو پنهنجي قبیلي جي ڪلچر مطابق طهر ٿئي ٿو. افریکا جي ڪیترن ئی ملکن ۾ ویندی ملانیشیا جھڙی ملک ۾ چوکرین جي هن قسم جي طهر بابت تفصیلی احوال آون پنهنجي اڑدو واري سفرنامی "سمندر کي دن" ۾ لکي چکو آهيان. چوکرن ۽ چوکرین جا هي طهر تولن ۾ ٿئن ٿا ۽ هو ان ٿولي جي نالی سان ائين سڈبا آهن جيئن ڪو پنهنجي ڪالیج جي پنج جي نالی سان سڈائي ٿو، يا جيئن CSP آفیسر پنهنجي گروپ ۽ پنج جي نمبر سان سڃاڻپ ڪن ٿا. هي طهر وڌي عمر ۾ گھٺو ڪري شاديءَ کان اڳ ڪيا وڃن ٿا. جومو کینیاتا جو طهر به اسکول جي پڙهائی پوري ڪرڻ بعد، 1912ع ۾ جڏهن هو 18 سالن جو هو ته قبیلي جي بین هم عمر پارن سان گڏ رسمن مطابق اجتماعي طهر ٿيو ۽ ڪیکویو قبیلي جي ان گروپ جو نالو Kihiu Mwiri رکيو ويyo.

سو جومو کینیاتا جڏهن چائو ته سندس پيءُ موئي گائي ۽ ماء، وام بوئي ۽ پنهنجي پت حو نالو "کمانو" رکيو. کمانو اجان ننیو ئي هو ته سندس پيءُ گذاري ويو، جنهن کان پوءِ سندن قبیلي جي و هنوار مطابق سندس چاچي کيس پت ڪري پاليو ۽ پنهنجي چاچي گينگي (Ngengi) جو پت سندڙ لڳو ۽ قبیلي جي رسم مطابق سندس ماء، گينگيءَ جي زال ٿي رهڻ لڳي. سگھوئي سندس ماء پڻ گذاري وئي ۽ کمانو پنهنجي ڏاڻي وٽ اچي رهيو، جيڪو جڙين پوئين جو حڪيم هو ۽ مٿيگا گوٽ ۾ رهيو ٿي. کمانو ڏهن سالن جو هو ته کيس پيرن ۾ ڦٿي پيا ۽ سندس ڏاڻو انگريز عيسائين جي هڪ گرجا گهر (Church) واري اسپٽال ۾ وئي ويس، جتي هڪ انگريز باڪر سندس پنههي پيرن ۽ هڪ ٿنگ جي آپريشن ڪئي. کمانوءَ لاءِ هي پهريون موقفو هو جو هن يوربي فوم جي گورن کي ڏنو ۽ هو بيد متاثر ٿيو.

ڪمانوءَ جي جتي آپريشن ٿي اتي هن عيسائين جي گرجا گهر سان گڏ هڪ تبلیغی جماعت جو مشنري اسکول به هو. هن اسکول ۾ داخلا وٺ لاءِ ڪمانوءَ کي سندس باڪر ۽ بین عيسائين مطمئن ڪيو هو. سو چاق ٿيڻ بعد هڪ ڏينهن ڏاڻي جو گهر چڏي اچي، هن اسکول جي هاسٽل ۾ رهيو. اسکول جي في پرڻ لاءِ هو اسکول

جي پير هندر انگریز جي گھر شام جي وقت نوکر ئى كم ڪرڻ لڳو. اسڪول ۾ ڪمانو جا سبجيڪت انگریزي، منش، بائيل ۽ ڪارپينيري (وايدڪو ڪم) هو.

1912ء ۾ اسڪول جي پڙهائی مڪمل ڪرڻ بعد هن وايدڪو ڪم شروع ڪيو ۽ ساڳي وقت سندس قibili ڪيڪويو جي رسمن رواجن مطابق هن جو طهر ٿيو ۽ قibili جو هڪ بالغ فرد قرار ڏنو ويyo. ٻن سالن بعد ڪمانوء پنهنجي اسڪول واري گرجا گھر جي پادرین جي سمجھائڻ تي عيسائي مذهب اختيار ڪيو ۽ پنهنجو نالو پيئر ڪمانو ۽ پوء ڪجهه مهينز بعد جانسن ڪمانو رکرايو. هي اهي ڏينهن هئا جڏهن پهرين عالمي جنگ (World war I) شروع ٿي چڪي هئي ۽ انگریز حڪومت ڪيڪويو قibili جي صحمتند نوجوانن کي زبردستيء ونگار ۾ ڪم تي لڳائڻ شروع ڪري ڏنو هو. جومو ڪينياتا پنهنجو قibili ڇڏي نارو ڪ نالي هڪ شہر ۾ ماسائي قibili جي ماڻهن سان اچي رهيو، جتي هو هڪ گجراتي سڀت وٽ ڪلارڪ ٿي ڪم ڪرڻ لڳو. هن کي هاڻ انگریزن لاء سخت نفرت پئدا ٿي پئي، جو هنن ڪيڪويو قibili لاء جيئن جنجال ڪري ڇڏيو هو. هي اهو وقت هو جڏهن جوموء پنهنجي قibili جي علامتي نشاني خاطر موتبين وارو بيلت ٻڌڻ شروع ڪيو ۽ پنهنجي ڪيڪويو قibili سان واسطو هجڻ جو اعلان ڪيو. قibili جي هن بيلت (پئي) کي سندن زيان ۾ ڪينياتا سُدجي ٿو، جنهن جي معني اهي ”ڪينيا جي روشنی“. هئي ڪينيا جبل ڏي اشارو آهي، جنهن تان هن ملڪ جو Kenya نالو پيو. ڪينياتا سواحلی زبان جو لفظ آهي، جيڪا آفريڪا جي اوپر واري ڪناري تي تمام گھڻي ڳالهائي وجي ٿي.

1919ء ڪمانوء جي پهرين زال ”گريں واهو“ سان ملاقات ۽ شادي ٿي، جنهن مان سال بعد ڪيس پهريون پت ”پيئر موئي گائي“ ڄائو. ڪمانو روزگار خاطر مختلف نوکريون ۽ پورهيا ڪندو رهيو، جن مان هڪ ترجمي ڪار (انثر پريئر) جو به هو. هن نئروبي جي هاء ڪورٹ ۾ انگریزي ۽ سواحلی جو ترجمو ڪيو ٿي. ان کان علاوه هن هڪ سيدي جو هت به ڪوليyo. 1922ء ۾ هن پنهنجا سمورا پراٺا نالا ختم ڪري، نئون نالو ”جومو ڪينياتا“ اختيار ڪيو. جومو ڪيڪويو قibili جو نالو آهي، جنهن جي معني پرندر ٻالو آهي. جوموء ڪجهه عرصو نئروبي شہر جي ميونسپالشي جي نلڪن جو ميئر ريدر به ٿي ڪم ڪيو. هي اهي ڏينهن هئا جو جوموء سياست ۾ دلچسيپي ورتئي ۽ 1924ء ۾ ڪيڪويو سينترل انسوسيئيشن (KCA) جو ميمبر ٿيو ۽ پوء هن تحريرڪ جي اخبار جو ايبيئر ٿيو ۽ 1928ء ڏاري پاڻ KCA جو جنرل سڀڪريئري چونديو ويyo. ان بعد هن

میونسپالٹی جي نوکري چڏي ٿئي. انگريز سرڪار کان مکاني ماڻهن جا حق حاصل ڪرڻ لاءِ جومو 1929ء لندن روانو ٿيو پر هن کي ڪاميابي حاصل ڪرڻ بنا موئٽو پيو. مئي 1931ء KCA جي نمائندجي جي هيٺيت ۾ جومو کي هڪ دفعه وري لندن چڻو پيو. پر هن جي هر ڳالهه ۽ درخواست تي ڪن لاتار ڪئي وئي. جومو ڪينياتا واپس اچڻ بدران انگلند ۽ روس جي مختلف ڪاليجن ۾ تعليم حاصل ڪندو رهيو ۽ پنهنجي ملڪ کان 15 سال پاهر رهيو. ڀونيرستي ڪاليج، لندن ۾ تعليم دوران هن پنهنجي قبلي ڪيكويو جي زبان ۽ انگرزي جي ڊڪشنري تيار ڪرڻ ۾ مدد ڪئي. 1938ء ڌاري چڏهن هو اسڪول آف ايڪاناماڪس لندن ۾ انتروپالاچي پڙهي رهيو هو ته. هن Facing Mount Kenya ڪتاب لکيو جيڪو سندس ايم اي پاس ڪرڻ ۾ ٿيسز هو. هي ڪتاب ايدو مشهور آهي جو اچ ڏينهن تائين لڳاتار چپيو رهي ٿو. هن ڪتاب ۾ جومو ڪينياتا عورتن جي طهر جي حق ۾ تمام گھڻو لکيو آهي ۽ سندس قبلي Kikuyu جي ان رسم کي قائم رکن لاءِ هن تمام گھڻي وڪالت ڪئي آهي. بهر حال جومو جي هن ڳالهه به تمام گھڻي Controversy پيدا ڪي آهي.

انگلند ۾ رهائش دوران ۽ خرچ جو پورائو ڪرڻ لاءِ هو مختلف پور هيا ۽ نوکريون ڪندو رهيو. گھڻو وقت هن هاري ڪيو ٿي، ڪڏهن ڪڏهن مختلف ڪاليجن ۾ ليڪچر به ڏنا ٿي، بُنن ۽ باغن ۾ ڏهاڙيءَ (Wage Worker) جي حساب سان ڪم ڪيو ٿي. هڪ فلم جيڪا 1943ء Sanders of the River جي نالي سان رليز ٿي ان ۾ ايڪسپردا جو رول ڪيو اشن. 1942ء جومو ڪينياتا ايدنا ڪلارڪ نالي هڪ انگريز آيا سان بي شاي ڪئي جنهن مان کيس پيڻر مئگا نالي پڻ چائو.

جيئن جيئن بي عالمي جنگ (World war-II) وڌنديءَ وئي، انگرizen جي حالت ڪمزور ٿينديءَ وئي. اندبما جهڙا ڪيترائي ملڪ انگرizen ۽ يوريپين کان آزاديءَ جي گھر ڪرڻ لڳا. مختلف ملڪن جا پڙهيل ڳڙهيل ۽ آزاديءَ جي تحريڪن جا پرجوش آفريري ۽ ايشائي ميمبر، جيڪي لندن ۾ رهيل هن، اهي هڪ هنڌ گنجي ميٽنگون ڪرڻ لڳا ۽ پنهنجن پنهنجن ملڪن کي غلاميءَ جي چار مان پاهر ڪيڻ جو سوچل لڳا. ٻاڪڻر هئستنگس باندا (Banda) جيڪو پوءِ ملاوي (Malawi) ملڪ جو صدر چونڊيو ويو، بي جنگ دوران لندن ۾ ئي ڦاسي پيو جو مسافر ڪڻ وارا جهاز بييهي ويا هن. باندا کي لندن ۾ پنهنجو گھر هو جتي جومو ڪينياتا ۽ آفريري ڪا جا بيا ليڊر آزاديءَ بابت ميٽنگون ڪرڻ لڳا. انهن مان ڪيترا آزاديءَ ملڻ بعد پنهنجن ملڪن جا

صدر ۽ وزیر اعظم ثیا، جینن ته گهانا جو ڪوامي نڪرما، رهو بيشيا جو هئري موانگا ڪوبولا، ڏڪن آفريڪا جو ناول نويس پيئر ابراهام ۽ بيا.

سيپٽمبر 1946ع تي ڪينياتا پنهنجي برٽش زال کي اتي ئي ”قٽو ڪري“ ڪينيا موئيو ۽ گريٽس وانجيڪو نالي حبشن سان ٿي شادي ڪينيين ۽ گتونگوري شهر جي ”ڪينيا ٿيرس كاليج“ جو پرسپٽال ٿي رهيو. سندس پرائي پارشي KCA تي انگريزن طرفان بندش لڳي چكي هئي، ان جي جاءء نيء هاڻ KAU (ڪينيا آفريڪن ڀونين) ملڪ جي آزاديء لاءِ جدو جهد ڪري رهي هئي، جنهن جو ڪينياتا کي 1947ع ۾ صدر بنایو ويyo. ڪينياتا سجي ملڪ جا دورا ڪري ماڻهن ۾ آزاديء حاصل ڪرڻ لاءِ سجاڳي پيدا ڪئي.

1950ع ۾ جومو ڪينياتا جي ٿين زال بار چڻ دوران مردي وئي ۽ سال کي هن جي غم ۾ ڪائي نگيه مُوهو هو نالي هڪ بي حبشن سان چوئين شادي ڪينيين. ان ئي سال برٽش حڪومت ماڻو ماڻو جي تخربي ڪمن جي آڙ ۾ جومو ڪينياتا کي جهلي مٿس ڪيس هلايو. هي ڪيس پي چار مهينا هلندو رهيو. ڪورٽ جي جج ڪلي طرح جومو جي مخالفت ڪئي. هن ڪيس کي سجي دنيا ۾ وڌي مشهوري ملي. جج جومو ڪينياتا کي ڏو هاري قرار ڏيئي ست سال سخت پور هئي سان قيد چي سزا ڏني. جومو جي جيل دوران برطانيا راج ماڻو ماڻو تحريريک تي وڌي وٺ پڪڻ ۽ مار ماران ڪئي ۽ هن تحريريک کي ذري گهٽ نابود ڪري ڇڒيو. جومو ڪينياتا جي غير حاضري ۾ تحريريک ۽ سياسي پارشي جو ڪم ٿام مبويا (Tom Mboya) هلانيندو رهيو ۽ KAU پارشي کي هڪ نئين سياسي پارشي KANU (ڪينيا آفريڪن نئشنل ڀونين) سان ملايو ويyo. 21 آگسٽ 1961ع تي جومو ڪينياتا کي ان شرطتي آزاد ڪيو ويio ته هو ڪنهن به سياسي پارشي جو عهديدار نه ٿيندو. انگريز سرڪار به هاڻ تدا ويرڙ جي تيارين ۾ هئي. حالتن جو جائزو لڳائي انگريز اهو ئي سوچيو ته ڪينيا کي هاڻ سندن ماڻهن حوالي ڪيو وڃي. هن ڪينيا کي آزاديء ڏيڻ کان اڳ ملڪ ۾ چونڊون ڪرايوں ۽ جومو ڪينياتا حڪومت ٺاهي. 12 بسمبر 1963ع تي انگريز ڪينيا کي آزاديء ڏني، جنهن جو پهريون وزير اعظم جومو ڪينياتا ٿيو. هڪ سال بعد صدارتي نظام قائم ڪيو ويyo ۽ جومو ڪينياتا صدر چونڊيو ويyo. 1977ع ۾ جومو کي دل جو دورو پيو پر بچپي ويyo. 14 آگسٽ 1978ع تي هن ممباسا ۾ پنهنجي سجي فئولي جي گنجائي ڪئي جنهن ۾ سندس انگلند وارو پٽ پيئر به پنهنجي فئولي سان ممباسا ۾ اچي مليو. پوري هفتى بعد 22 آگسٽ تي جومو ڪينياتا نند ۾ گذاري ويyo. پاڻ ان وقت 80 ورهين جي ڄمار جو هو. ڪيس 31

اکست 1978 ع تي نئروبيءَ ه دفن ڪيو ويو جتي سندس وڏو مقبرو ٺهيل آهي.

جومو ڪينياتا جي وفات وقت ملڪ جو نائب صدر بئنيل اراپ موئي هو جيڪو پوءِ جومو جي جاءِ تي ملڪ جو صدر ٿيو.

آفریکا م تعلیم ئه کان وڈیک شادیون

کیترن جي شاید اها سوچ هجي ته آفریکا جا شاگرد ائین ئی صفا موچا مئر اهن. گھٹھ م گھٹھ پوست گرئجوئیشن ڪرڻ کان اڳ تائين مون به اهو ئی سوچيو ٿي. پوءِ جڏهن سئیندين جي "ورلد یونیورسٹی مالمو" MSc ڪرڻ جو موقعو مليو ته یونیورسٹي ۾ توڙي هاسٹل ۾ آفریکا جپ مختلف ملڪن جي جبشي شاگردن جي ذهانت ۽ پازیئن سوچ کي دسي بیحد حیرت ٿي. جنهن جو اظهار مون پنهنجن Scandinavia وارن سفرنامن: ڪراچي کان ڪوپن هيگن، ملير کان مالمو جہڙن سفرنامن ۾ ڪيو آهي. اسانجي 200 کن شاگردن جي ٺولي ۾ 60 کن شاگردن آفریکا ڪند جي ملڪن جا هئا. هر لیڪچر بعد هنن سوال ڪيا ٿي، لیڪچر غور سان ٻڌا ٿي ۽ امتحان ۾ مٺاهون نمبر آيا ٿي. انهن 60 کن شاگردن ۾ 20 کن عورتون هيون جيڪي ڪمپلا، نئروبي، دارالسلام جي یونیورسٹین مان گرئجوئیشن ڪري آيون هيون. اچ انون پنهنجو پاڻ کي انهن یونیورسٹین جي سرزمين (آفریکا ڪند) تي موجود ڏسي عجيب محسوس ڪري رهيو آهيان.

ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته نئروبي جون یونیورسٹيون ممبئي، ڪلڪتي يا لاھور جي یونیورسٹین وانگر بیحد آڳاتيون نٿيون چئي سگهجن. جتي نئروبي جھڙو شهربئي هڪ سؤ سال کن پرائو هجي اتي ان شهر جون یونیورسٹيون پلا ڪيتريون آڳاتو ٿي سگهن ٿيون. ڪينيا جي سڀ کان جهوني یونیورسٹي "دي یونیورسٹي آف نئروبي" آهي. جيڪا 1956 ۾ وجود ۾ آئي ۽ یونیورسٹي آف ايست آفریڪا جو هڪ حصو سنجھ لڳي. ان جا باقي حصا ڪمپلا ۽ دارالسلام واريون یونیورسٹيون هيون. بهر حال هن یونیورسٹي 1970ء خود مختياري حاصل ڪئي. يعني هن یونیورسٹي ڪان ته چام شورو جي مهران یونیورسٹي جهوني ٿي. منجھس 22000 شاگردد تعليم حاصل ڪن ٿا. ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته یونیورسٹي ۾ سخت بسپلين نظر اچي ٿو. ان کان علاوه شاگردد پوري وقت تي اچن ٿا. پڙهائڻ وارا تعليم يافته، تجريبيڪار ۽ محنتي نظر اچن ٿا. نئروبي جي هڪ بي یونیورسٹي ڪينيا یونیورسٹي آهي. جيڪا UON (یونیورسٹي آف نئروبي) کان پوءِ پئي نمبر تي وڌي یونیورسٹي آهي. شهر جي مرڪزي علاقئي کان 20 ڪلوميٽر پري "نئروبي-ٺيڪا" روڊ تي ڪاهوا نالي علاقئي ۾ آهي. 1965ء انگرizen جي فوجي بئرڪن (تيمپلر بئرڪس) ۾ ڪينيا ڪاليج نالي

هڪ تڀر تريننگ انسٽيٽيوٽ کولي وئي ان بعد 1985ع هن ڪاليج جو نالو بدلائي ڪينيانا یونيونيرستي رکيو ويو.

ڪينيا جي هڪ بې مشهور یونيونيرستي "ڪمائي یونيونيرستي ڪاليج آف ٽيڪنالاجي" (KUCT) آهي. جيڪا نائيري شهر ه آهي. پڻ یونيونيرستين ۽ ڪاليج کان علاوه ڪينيا ۾ آغا خان یونيونيرستي (aku) پڻ آهي. آغا خان یونيونيرستيون دنيا جي ڦن ڏندين تي 8 ملڪن ه موجود آهن. جن مان سڀ کان وڌي ۽ پراٽي ڪراچيء ه آهي.

پڻي نمبر تي هيء ڪينيا واري آهي. اچ ڪلهه هڪ یونيونيرستي تزانانيا جي شهر اروشا ۾ پڻ ٿئي رهي آهي. آغا خان HARVARD OF THE ڇا ميديڪل ڪاليج اڪثر EAST سجن ٿا.

ممباسا جي "پوليٽيڪنڪ یونيونيرستي ڪاليج" ه جنهن ڏينهن پهنس ته ان ڏينهن ڪينيا جا سڀئي ڪاليج، یونيونيرستون ۽ آفيسون بند هيون. خير پئي ته هي ڏينهن باراڪ اوباما جي صدر ٿيڻ جو ڏينهن آهي جنهن کي ڪينيا ۾ عام موڪل ڪيو ويو آهي. گذريل سال به اهو قومي ڏينهن قرار ڏئي موڪل ملهائي وئي ۽ هن سال پڻ اهو ڏينهن موڪل ڪيو ويو آهي. سچ ته مونکي ڏاڍي حيرت ٿي اسان جهزاء ڪيتراي ملڪ، جن کي دنيا، امرريڪا جو چمچو هجڻ جو الزام هنيو آهي. اهي امرريڪا کي خوش ڪرڻ لاء چا چا نثا ڪن پر ڪينيا جو اهو ڏينهن موڪل ڪرڻ ته حد ٿي وئي! جنهن ملڪ امرريڪا جو هو صدر آهي اڃان به اهو ملڪ ان ڏينهن تي موڪل ڪري ته اها ڳالهه سمجھه ه اچي ٿي. پئي ڏينهن "ميٽرجي" جي پروفيسر چن تي ٿوک واري مرڪ آٿي چيو ته "اسانجي ملڪ" کي فخر آهي ته اوباما اسانجي ملڪ جي ح بشيء جو پٽ آهي ". "واه سائين واهه!" مون چيو، "چئيو ته اوباما جو اصل ملڪ ڪينيا آهي! واقعي حيرت ۽ خوشي جي ڳالهه آهي جو ڪينيا جو ح بشيء: امرريڪا جهزائي وڌي، امير ۽ طاقتور ملڪ کي هلائي رهيو آهي".

"سر مڙيئي اسان چريا پيا خوش ٿيون ته اوباما اسان جو آهي" هن مونکي سربات ه چيو، "امرريڪا اسان کي ڪنگهي به ڪونه، باقي اسان کيس وڏو ماڻ سمجھيو وينا آهيون". ان بعد هن هڪ شيدڪي استائيل ه ٿئڪ ڏئي مونکي چيو: "امرريڪا جهزائي ملڪ جو صدر ٿي پيو آهي ته هاڻ هن کي سجو ملڪ پيو پنهنجي سڌي، نه ته پيء به، نه پئي ڪنگهيں. ڏهن سالن ه ڪ دفعو سندس شڪل ڏسڻ گوارا ڪيائينس".

اهي ڳالهيوں ٻڌي آئون به ڪلندو رهيس. دراصل ان وقت انهن ڳالهين جي حقiqet تان نه، پر جنهن چرچائي استائيل ه

METALLURGY جو هي پروفيسر گالهاني رهيو هو، ان استانيل تان آء کلندو رهيس. هونء به شيدين جي گالهائن جو پنهنجو انداز هوندو آهي. هو چاهي ماتلي، منکهو پير مکران ڪوست (ڪناري) جا هجن يا ممباسا، موزمبيق، مشيگان يا مسي سپي رياست جا هجن. هو غمکين گالهه کي به اهڙي نموني سان ڪندا جو ان مان کل، خوشي يا چرچو پيو بکندو. پر پوءِ ممباسا ۾ باقي ڏينهن بارڪ او باما ۽ سندس سڀي ماءُ پيءُ ويڳي پيءُ جي زندگي بait سوچيندو رهيس. ته ممباسا ڀونينوريستي جي هن پروفيسر صاحب جي گالهين ۾ پڻ حقیقت لڳي ٿي ۽ واقعي ڪينيا بدران ته انڊونیشيا کي موڪل ڪرڻ کي جتي وري به او باما پنهنجي ماءُ ويڳي پيءُ سان ڪافي سال رهيو، ۽ اتي ئي بننادي تعليم حاصل ڪيائين ۽ ٿوري گھڻي ملئي زبان (يعني پاسا اندونيشيا) گالهاني به ٿو. ڪينيا ۾ ته هو هڪ ڏينهن به نه رهيو. سندن زندگي جو مختصر احوال هيٺ ڪٿي لكان ٿو ۽ موٽنکي پڪ آهي ته پڙ هندڙن کي پڻ مون وانگر ڪجهه گالهين ڏي ضرور تيان ويندو.

انهن ڏينهن ۾ ڪينيا (۽ آفريڪا جي بين ملڪن ۾ به، پر جيئن ته هتي اسان جو فوكس ڪينيا آهي ان ڪري انهيءُ حوالى سان گالهه ڪنداين). هر سياسي ليبر يا چار درجه وڌيڪ پڙ هيل، پنهنجي ربتي جي وڌڻ سان ان مطابق شادي ڪئي ٿي. هر هڪ شادي يعني پهررين شادي پنهنجي رسم مطابق پنهنجي قبيلي مان ڪئي ٿي ۽ پوءِ تعليم دوران يا نو ڪري دوران بي، ٿي ۽ چوڻين پنجين شادي ڪئي ٿي يا هڪ عورت ڇڏي پي سان ڪئي ٿي. اهو رواج، اسان جي ملڪ گذريل ٿئي ۾ به هو. خاص ڪري سند جي مسلمانن ۾ نظر آيو ٿي. اسانجي ڪيترن پيرن ميرن، وڌيرن، سرڪاري ڪامورن، ڪارخانيدارن ۽ سينينرن پهررين شادي نندي هوندي ڪئي ٿي اها ڏاڍي پوئي واري سڌي وئي ٿي. اڳي هلي اها ڳوٽ جي ڪوٽن ۾ ئي رهندى هن. اسان جو هيرو وڌن شهن مان ڪنهن پڙ هيل ڳڙ هيل يا ڪنهن ڳانٿي يا اداڪاره سان شادي ڪري ايندو هو جيڪا ڳوٽ ۾ پڙ دو ڪري ويهڻ بدران مڙس سان گڏ شو پيس ٿي هلندي هئي. اهو ئي فيشن آفريڪا ۾ هو. ڪينيا جي پهررين صدر جومو ڪينياتا به چار يا پنج شاديون ڪيون جن مان هڪ ته انگريز به هن. جيتويٽيک پاڻ ۽ بين آفريڪي قومپرستن انگريزن سان نفترت ڪئي ٿي پر ساڳي وقت پنهنجي ملڪ جي ڪارن تي لئه رکڻ لاءِ هڪ عدد انگريز يا ڀورپي گوريءَ سان به شادي رچائي ٿي. پوءِ اها گوري ڪٿي ڪائنن عمر ۾ وڌي هجي، ڌوپيلائي هجي، پنگلائي هجي، پر سندس چمزري اچي هجي. جومو ڪينياتا جيتويٽيک پاڻ هيدو پڙ هيل ڳڙ هيل هو. اها رسم يا اسان جي نندي ڪند ۾ به هڪ عرصو قائم STATUS SYMBOL

ر هيو. اها بي گالله اهي ته هاڻ اسان جو تورڙي افريكا، جو نوجوان هڪ ئي شادي ڪري ٿو ۽ زال جي چونڊ اهو سوچي ڪري ٿو ته هن کي زندگي جي ساٿي جي ضرورت آهي هو عورت کي هاڻ ريد ٻكري ٿو سمجھيءَ نه ان کي SHOW PIECE طور استعمال ڪري ٿو.

اميڪي صدر جي پيءَ، چار پنج شاديون ڪيون. هڪ نندي هوندي پنهنجي قبلي مان ڪيانين ته بي اميڪا ٻڙ هڻ ۾ پڙ هڻ دوران اتي جي گوريءَ (أوباما جي ماءُ) سان ڪيانين ۽ هن کي وري ٻڌائيئن به ڪونه ته هو اڳي ني شادي شده آهي. پوءِ بعد ۾ چيانين ته منهنجي قبلي واري زال مونکي بي شاديءَ جي موڪل ڏيئي ڇڏي هئي. پاڪستان ۾ به مرد جو هڪ بعد بي شادي ڪرڻ کي DISCOURAGE ڪرڻ لاءِ ايوب خان قانون ڪيو ته ڪوبه مرد پنهنجي پهرين زال جي اجازت بنا شادي نه ڪندو. هن شايد سمجھيو ته هاڻ ڪنهن به مرد لاءِ اهو ڪم سولو نه ٿيندو پر اسان جا وڌرا، پوتار، جاڳيردار، سياستدان ۽ ڪامورا بي شادي ڪندا رهيا. پهرين ڏاڻي پوئي واري زال کي چا مجال جو اها ٻڌڪ به باهر ڪي. هن لاءِ ته مٿي لکي چڪو آهيان ته هن جي هيٺيت ريد ٻكريءَ کان به گهڻت هئي.

مزى جي گالله اها ته ملائيشيا ڄڙو ملڪ جنهن کي توهان اچ يورپ ڄڙو ڏسو ٿا ۽ جتي يورپ وانگر جوڙا جوڙا نظر اچن ٿا ۽ اچ جو نوجوان گهڻو ڪري هڪ ئي شادي ڪري ٿو ۽ بي شادي فقط محوري جي حالت ۾ ڪري ٿو. يعني پهرين زال جي مرڻ يا ان سان ٿا هنه نه ٿئي تي ان ڪان علحدگي اختيار ڪري پوءِ بيءَ شادي ڪري ٿو. پر ستر واري ڏهي جي شروع وارن سالن ۾ جڏهن منهنجو پهريون دفعوملائيشيا جي شهن ۾ وڃڻ ٿيو ته اهو ڏسي حيرت ٿي ته ڪيترائي ملئي سياستان، زميندار، وڌيرا ۽ رئايرڊ پوڙها ڪامورا هڪ عدد جوان عورت کي زال طور وئي هليا ٿي. سندن COMBINATION عجيب لڳندي هئي. زال نندي ٻڌي ڏيءَ برابر ٻڪا ٻڪا پوڙها ۽ وري پاڻ کي جوان بنائڻ لاءِ ٽڪٽ تي رهيل چند وارن کي خضاب ڪري هلندا هنَا. تن ڏينهن ۾ وارن جا رنگ به اهڙا سادا هوندا هنَا جو وارن کي ڪارو ڪرڻ سان گڏ ٽڪٽ تي به ڪارا لينگها ٿئي ويندا هنَا. سندن ڳچيءَ جي كل پئي لڙڪندي، ڏند پيا ڏندنا، ۽ پيريءَ ۾ پرٺيل جوان زال سان ٽڪڙو هلندي پيا ٽاپڙندا پر خوش نظر ايندا هئا ته هن هڪ نندي ٻڌيءَ سان شادي ڪري وڌي ڪيب ڪئي آهي. اهو ئي حال آفريكا ۾ گذريل صديءَ ۾ هو. جن مان هڪ باراڪ اوباما جو پيءَ به هو.

تنگ پچٹ بعد هونو لولو پهتو.....

پاڻ آمریڪا جي صدر اوباما جي ڳالهه ڪري رهيا هناسين ته ڪينيا جي ماڻهن کي خوشيءَ فخر اهي ته آمریڪا جو صدر هڪ ڪينيا جي باشندي جو پڻ اهي. ان خوشيءَ عزت جو اظهار ان مان لڳائي سکھجي ٿو ته هنن اوباما جي صدر ٿئڻ واري ڏينهن کي هميشه لاءِ قومي ڏينهن قرار ڏئي عام موڪل جو اعلان ڪيو اهي. آمریڪا جي چوئيٽاليهين ۽ موجوده صدر اوباما جو سچو نالو "باراڪ حسین اوباما" اهي. مزي جي ڳالهه اها ته سندس پيءَ جو نالو پڻ ساڳيو باراڪ حسین اوباما (BARACK HUSSAIN) OBAMA اهي. پڻ پيءَ جي سچائپ خاطر پيءَ باراڪ اوباما ون "يا" باراڪ اوباما سينيئر" سنجي ٿو ۽ پڻ "باراڪ اوباما ٿو" يا "باراڪ اوباما جونئر" سنجي ٿو.

اوباما (سينيئر) 1936ء ڪينيا جي ڪنيا ڌيانگ ڳوڻ جي لوئر قبيلي ۾ چائو. هي ڳوڻ وڪوريا ڏيند جي ڪناري تي آهي. آفريڪا جي هيءَ وڏي ڏيند جيڪا مختلف مڪاني نالن سان به سڏي وڃي ٿي، آفريڪا جي هڪ خوبصورت ۽ وڏي ۾ وڏي ڏيند آهي، جنهن جي پكير 70 هزار ڪلوميتر اهي. مينهن جي پاڻيءَ کان علاوه مختلف ندين جو پاڻيءَ هن ۾ اچي چوڙ ڪري ٿو. هن ڏيند مان فقط هڪ ندي جيڪا سفيد نيل ندي (WHITE NILE) سنجي ٿي. اها اڳيان هلي مصر واري نيل ندي ٺاهي ٿي. وڪوريا ڏيند جي چوڙاري يوگندا، تنزانيا ۽ ڪينيا حاصلڪ آهن. ڏيند جو ڪنارو وئي هلجي ته 5000 ڪلو ميئر ٿيندا. ڏيند جي چوڙاري ڪنارن تي ڪيترائي جهونا، تاريخي ۽ مادرن سهڻا شهر آهن. جن مان گهڻا يوگندا ۽ تنزانيا جا شهر آهن. ڪينيا جي حصي ۾ هيءَ ڏيند فقط 6 سيمڪڑو اچي ٿي. آمريريڪي صدر اوباما جي ڏاڻي کي تي زالون هيون جن مان پيو نمبر زال حبيبا اڪومو مان اوباما سينيئر (يعني آمريريڪي صدر جو پيءَ) چائو پر کيس ٿيون نمبر زال ساران نپايو. چو جو حبيبا اوباما سينيئر چڻ بعد، مڙس سان سگھوئي رسپ طلاق وئي هلي وئي. انهن ڏينهن جي آفريڪن جون ڪھاڻيون پڙ هندا ته تو هان کي اها شيءَ عام نظر ايندي. جهڻ پڻ شاديون جهڻ پڻ طلاقون، هڪڙن جا بار بين وئي پلجن ڪئي ته اوباما وانگر پيءَ ۽ پڻ جو ساڳيو ساڳيو نالو. ڪن جو پيءَ گذاري ويون ته نه فقط هو چاچي جو پڻ تي ويون، پر هن جي ماءُ به چاچي جي زال تي وئي. سو ان فسم جون ڳالهيون ٻڌي آفريڪا ڀيندر هڪ نئين

ماڻهو لاءِ حيرت پڏا ٿئي ٿي. ان کان علاوه ڪو دهريو اهي يا پنهنجي
قيبي جي رسم رواج مطابق ڪنهن وٺ ڦا جائز ڀا پکيءَ کي
پوجي ٿو، ته ڪو ڪنهن عيسائي پادری جي ور چڙ هُن سان يڪدم
عيسائي ٿيو پوي.وري واپس دهريو ٿيندي ڪيس ويرم ئي نشي لڳي.
وري ڪنهن عرب يا آغا خاني وٺ نوکري ڪرڻ سان سنڌي، شيعو
يا اسماعيلي ٿيو پوي،وري چهن مهينن بعد واپس عيسائي ٿيو وڃي!
 يعني گذريل زماني ۾ ٿوري ٿوري عرصي بعد حالتن ۽ مود مطابق
جوءِ يا مذهب مٿائڻ ڪا ڳاللهه ئي نه هئي. جنهن وقت او باما سينئر
چائو ان وقت سندس ٻيءَ اون ڀانگو عيسائي هو ۽ سندس زال حببيا
مسلمان هئي. اون ڀانگو هڪ ڀوريبيءَ وٺ بورچي هو. جنهن سان هو
يووريپ، اندبيا ۽ ڙنڌيزيار (زنجبار) پيڻ تي رهيو، جتي هو رومن
ڪٿولڪ (عيسائيءَ) مان مسلمان ٿيو ۽ سندس پڻ بارڪ حسين
او باما (آمريڪا جي صدر جو پيءَ) نندي هوندي مسلمان هو پوءِ
دهريو (ATHEIST) ٿيو. هو 1950 ع كان 1953 ع تائين ماسينيو
شهر ۾ عيسائين جي بوربنگ اسڪول مان پڙ هيو. ان ۾ ڪو شڪ
نااهي ته هو ڳوٽ جو چوڪرو ٿي ڪري بيحد هوشيار هو. سندس
اسڪول جي پرائي ريكارد بڪ (رجسپر) تي ان وقت جي هيد
ماستر جا او باما سينئر لاءِ رمارڪ آهن ته:

He is very keen, steady, trust worthy and friendly.
 Concentrates, reliable and out going”
 هن اسکول مان فارغ ثیٹ بعد 1954ع ۾ جڏهن هي ارڙهن سالن
 جو هو ته هن قبيلائي رسمن موجب ڪيزيا أوكو (Kezia Aoko)
 نالي خاندان جي هڪ چوڪريء سان شادي ثي ۽ 23 سالن جو ثيڻ
 تي هن کي أمريكا جي، ڀونينورستي آف هوائي ۾ اعلى تعليم حاصل
 ڪرڻ جي اسڪالارشپ ملي. هو پنهنجي پيت سان زال ۽ پٿ کي
 ڪينيا ۾ چڏي أمريكا پهچي ويو. ان سان گڏ هن اسلام به چڏي ڏنو ۽
 پاڻ کي دھريو سدائڻ لڳو. أمريكا جي پنجاهين رياست هوائي جي
 شهر Maui ۾ هن جي ملاقات ساٿس گڏ پڙ هندڙ انگريز نسل جي
 أمريڪن چوڪري ائن بنهايم ساٿي. 2 فيبروري 1961 تي هنن جي
 شادي ثي ۽ 4 اگسٽ 1961ع تي کين او باما جونز (أمريكا جو هائڻ
 وارو صدر) چائو. ائين انگريز زال کي اها به خبر نه هئي ته سندس
 گههٽ اڳي ئي شادي شده ۽ بن بارن جو پيءُ آهي. اها جاڻ كيس گھٺو
 گھٺو پوءِ پئي. پار چمٿ تي هن جي نڀاچ خاطر هوءِ پنهنجي پڙ هائي
 چڏي گهر ۾ اجي وېسي ۽ هن پنهنجي مڙس کي پڙهڻ جو موقعو ڏنو.
 (أوباما سينٽر) 1962ع ۾ بدگري حاصل ڪرڻ بعد وڌيڪ پڙ هائي ۽
 لاءِ هارورڊ ڀونينورستي ۽ داخلا ورتى. جتان هن ايڪانامڪس ۾

ماسترس بگری حاصل ڪئی. پنیان هن نه امریکن زال جو ۽ نه ان مان چاول پار او باما جونئر جو خیال رکيو. نتيجي ۾ ائن بنهام هونولولو جي ڪورٹ ۾ اچي طلاق لاء درخواست ڏئي سندس مڙس ڪورٹ ۾ شناوئيءَ تي ئي ڪونه آيو ۽ هن جي طلاق ڪورٹ طرفان قابل قبول ڪئي وئي. اها مارچ جي 20 تاریخ ۽ 1964 جو سال هو.

هارورد یونیورسٹي ۾ او باما سینئر رُتبسند نالي هڪ

ماستریائیءَ سان عشق ڪري ئي شادي ڪئي. جنهن کي پڙهائی محمل ڪرڻ بعد پنهنجي ملڪ ڪينيا ۾ وني آيو. هن ٿئن شاديءَ مان کيس په پار ٻئود ۽ مارڪ ٿئا جن مان ڏو ٻئود موئر سائينڪل جي حادثي ۾ مری ويو نندو مارڪ نزرو بي ۾ آهي سندس لکيل نيم آتم ڪٿا بيد مشهور آهي.

او باما سینئر جي هيءَ ئي شادي به ڪا به ئي سال مس هلي زال گhero ظلم جا الزام هڻي طلاق حاصل ڪئي ان بعد او باما سینئر جائل (jael) نالي ڪينيا جي هڪ جيش سان چوئين شادي ڪئي جنهن مان کيس جارج او باما نالي پت ٿيو.

امریکا کان 1965 ع ۾ موئڻ بعد او باما سینئر ڪينيا جي وزارت ٿرانسپورت ۽ ان بعد وزارت خزانى ۾ سینئر ایکانامت ٿي رهيو. 1969 ع ۾ ڪينيا جي سیاسي لیدر ٿام مبويا (Tom Mboya) جي قتل بعد او باما سینئر جو زوال شروع ٿيو. جومو ڪينياتا (ڪينيا جي پھرین صدر) او باما سینئر جي ڏنگي چال کي نظر ۾ رکي نه فقط کيس نو ڪريءَ مان ڪڍي چڏيو پر کيس ڪينيا ۾ بليڪ لست ڪري چڏيو. ان دوران هن جو هڪ خطرناڪ رود حادثو ٿيو ۽ تقربياً سچو سال ڪيس اسپٽال ۾ گذار ٿو پيو. ان بعد 1971 ع جي آخری مهيمن ۾ جڏهن هو پنهنجي پت (اچ واري امریڪي صدر) سان ملڻ لاءِ هوائي ويو ته هن جي حادثي ۾ هڪ ٿنگ بيڪار ٿي چڪي هئي، جنهن جو ذكر او باما جونئر (اچ واري صدر) پنهنجي ڪتاب "بريمس فرام ماءِ فادر" ۾ صفحى 71-64 219-71 ٿيو آهي.

او باما سینئر جي باقى زندگي شراب ۽ غربت ۾ اهڙي ته ڦاسي وئي جو هو ان مان پاھر نڪري نه سگھيو. بدفصمتی اهڙي ٿي جو هن جو پيو به ڪار انڪسيدينٽ ٿيو جنهن ۾ پئي ٿنگون ضایع ٿي ويس ۽ جيڪا ثوري گھڻي خانگي نو ڪري ڪري رهيو هو اها به هلي ويس. 46 سالن جي چمار ۾ 1982 هن جو ٿيون ڪار ڪرئش ٿيو جنهن ۾ هو مارجي ويو. کيس سندس اباتي ڳوٽ نيانگوما ۾ دفنايو ويو. هو ڏانهن او باما جونئر (امریکا جي 44 هين صدر) جي ماءَ ائن بنهام جو احوال ڪجي جيڪا امریکا جي "هوائي یونیورسٽي" جي روسي زبان جي ڪلاس ۾ او باما سینئر سان ملي هئي. سندن ڦاديءَ

بعد سگھوئی طلاق تیئ بع دھک بئی فارین شاکردار لولو سوئیتورو سان شادی کئی، جنهن جو تعلق اندونیشیا سان هو. 1967 می جدھن اندونیشیا جو فوجی لیبر سھارتو پاور ۾ آيو ته هن ولايت ۾ پڑھندر سپنی شاکردار کی پنهنجی وطن ورڻ لاءِ حڪم جاري ڪيو. لولو سوئیتورو پنهنجی زال ائن بنھام ۽ ان جي پھرین مڙس مان ڄاول پڻ اوبارما (اچ واري امریڪي صدر) سان گڏ جڪارتا جي مينينگ علاقئي ۾ اچي رھيو. ان وقت اوبارما جي عمر 6 سال هئي. هو ڏهن ورهن جي ڄمار تائين جڪارتا جي بيسوڪي پيلڪ اسڪول ۽ سينت فرانسز اسڪول ۾ پڙھيو. 1971 ع ۾ اوبارما پنهنجي ناني وٿ هونولولو (هوائي پيت) ۾ اچي رھيو. هي اهو سال آهي جدھن سندس ڪينيا وارو سڳو پيءُ سائنس پھريون دفعو ملڻ آيو. صدر اوبارما جونئر پنهنجي نديپ ڇي يادگيرين ۾ پنهنجي پيءُ لاءِ لکي ٿو ته: هونولولو جي جنهن محل ۾ هو پنهنجي ناني سان گڏ رھيو ٿي، اتي پري پري تائين پئس جھڙو ڪو ڪارو شيدی نظر نشي آيو، هو وڌيڪ لکي ٿو ته:

My father was black as pitch, my mother was as milk.

اوبارما جي ماءُ ائن بلهام اوبارما کي ڏسڻ لاءِ هونولولو ايندي رهي ٿي پر هن نوڪري جڪارتا ۾ کئي ٿي. هن ڀونيورسٽي آف هوائيءُ مان ائنثرا پالاحي Ph.D ڪئي هئي ۽ هن فود فاؤنڊيشن طرفان جڪارتا ۾ ڪم ڪيو ٿي. آخر ڏينهن ۾ هن کي ڪئسر ٿي پئي ۽ هونولولو موئي آئي، جتي 1995 ع ۾ گذاري وئي. سندس جم جو سال 1942 هو.

اوبارما ڪجهه سال هوائي ۾ رهڻ بعد وڌيڪ تعليم لاءِ 1979 ع ۾ لاس اينجلس اچي رھيو. به سال رهڻ بعد 1981 ع ۾ هن نيويار ڪ جي ڪولمبيا ڀونيورسٽي ۽ ڪوڙن زيون جو دڪان هو، جتي ڪولمبيا ڀونيورسٽي جي استوبنتس جو هر وقت ميزاڪو هوندو هو. اسانجو جهاز جدھن به نيويار ڪ جي بندرگاه ۾ لنگر انداز ٿيندو هو ته اسان لاءِ عبدالرزاق شيخ جو هي دڪان شالمار او طاق هوندو هو يعني وطن جي ماڻهن سان meeting place هو. جتي شالمار دڪان هلايندر سليم شاه، پيڻ پروين، سپريم ڪورٽ جو وڪيل عبداللطيف انصاري ڇھڙا هر وقت نظر ايندا هئا. ان کان علاوه تنبو قيصر جو نور احمد نظامائي، جهڙي جو مير مبارڪ ٿالپر ۽ پير پاڳاري جو سوت سعيد آباد جو پير فضل الحق شاه به اتي ٿي ويجهو رهيا ٿي. ٿي سگهي ٿو اوبارما به ڪدھن يا ڪيترائي دفعا ان دڪان تي آيو هجي پر

ان وقت اسان حي پارن مان ڪنهن کي خبر ته هي او باما اڳتي هلي
 آمريكا جو صدر ٿيندو. انسان کي جي مستقبل جي چاڻ هجي ها ته
 پوءِ هن جو سڳو پيءُ ههڙي پڻ کي چو ڇڏي ڏئي ها. کيس ڄمڻ وقت
 به نه ڏئائين ته منهنجو پڻ ڪهڙي مهاندي آهي. جي ٻوٽيک هو ان ئي
 شهر هونولولو ۾ رهيو پيو هو. پوءِ جڏهن ٿنگ پڳس، نوڪري ويس،
 دارون لاءِ پئسو نه هوس ته خبر ناهي ڪڻان ٿڪيت جا پئسا هت
 ڪري پڻ کي ڏسڻ لاءِ نئرو بي کان هوائي آيو هو.

هر خرابیءَ جو بنیاد- عورت!

پهانکا ئے چوٹیون پڻ منهجو نندیل کان شوق رهيو آهي. پهانکن جو هڪ انگریزی ڪتاب Proverbs of Far East ۽ هڪ سندی ڪتاب "رُڻي آهي گھوت سان" اڄ کان ويهه سال اڳ چچي چڪو آهي. چین، چپان ۽ ملائيشيا (جن ملڪن ۾ منهجو سڀ کان گھٺو وقت وڃڻ يا رهڻ ثيو) جا پهانکا ڏنا آهن سندی پهانکن جي ڪتاب ۾ سندی ۽ اڙدو جي پهانکن جي Collection آهي.

پهانکن مان نه فقط عقل ۽ ڏاهپ جي ڳالهين جي خبر پوي ٿي پر ان ملڪ ۽ قوم جي ڪلچر، سوچ ۽ حالتن جي به خبر پوي ٿي، "ڌنو پٽ چڻي جو ذات جو آسودو" جهڙي چوڻي پلا اسان جهڙن ملڪن جي ئي ثيندي. سئدين يا سعودي عرب جي ته ٿي ئي سگهي. "آسمان تان ڪريو، کجيءَ ۾ اُنكيو" جهڙي چوڻي ته هر ملڪ جي ٿي سگهي ٿي پر "شينهن نه ڏيڪيا ته ڏيڪ بِلارا، چور نه ڏيڪيا ته ڏيڪ سونارا" فقط اسان جي نندی ڪند جي ملڪن جي ئي سگهي ٿي. "اڻ ڌنو چور پيءَ برابر" يا "تڪڙ ڪم شيطان جو" ٻل ته دنيا جي هر ملڪ ۾ عام هجي پر "چنگهون يارن هٿ ۾، هلي آهي گمبڻ گهمڻ" يا "ڪاڻي منهن مريم جو ڪاڻي الهاير" اسان جي سند جائي پهانکا ئي سگهن ٿا. اهڙي طرح هتي آفريڪا ۾ به ڳالهه ڳالهه جيڪي پهانکا، چوڻيون يا مثال ٻڌايا وڃن ٿا، انهن ۾ ڪي ته اهڙا آهن طور، اسان وٽ يا ڀوري پ ۾ ڪيرائي پهانکا ئے چوڻيون عورت خلاف ضرور آهن، جنهن جو سبب اهو ئي سگهي ٿو ته اهي پهانکا ٺاهڻ وارا مرد حضرات آهن، پر چبان ۾ ان قسم جا پهانکا هيڪاندا گھٺا آهن جو اتي جي عورت هر وقت موچڙي مار ۽ ڦٿ لعنت هيٺ گھٺي آهي. چي: نانگ کان وڌيڪ عورت کان خبردار رهجي. چپانين لاءِ پياپكي به عورت ته بيوقوف ۽ خوفناڪ شيءَ به عورت! جيئن اسان وٽ عورت لاءِ هڪ چوڻي عام آهي ته عورت جو عقل ڏائي ڪڙيءَ ۾ ٿي ٿو.... سو به هلندي ڪريو پوي. ان ۾ ته ڪا اهڙي حقيت آهي ئي ڪانه. ان ڳالهه پويان ڪھڙو ساننسى يا ميدبيڪل دليل آهي جو ان کي م gio وجي؟ ان پويان فقط اهو سبب آهي جو اسان جي سوسائئي

Male Dominated اهي. ان کان علاوه ان قسم جا پهاكا ناهن وارا، لکن وارا ۽ چيڻ وارا سڀ مرد حضرات آهن ۽ چيان جي سوسائني ته اجان به وڌيڪ مرداني طاقت واري اهي ته اتي عورت کي اجان به وڌيڪ ذليل ڪيو وچي ٿو. چي: ”شادي جي پهرين ڏينهن تي زال کي درست ڪجي“. يا ”گهر صاف رکڻ واريون زالون دوزخ کان بچي سگهن ٿيون“. يعني اهو به نه آهي ۽ جنت ۾ وجي سگهن ٿيون. جنت ۾ رڳو چپاني مرد ويندا، شايد. جيڪي شراب به پيئن ته ساهيريون به رکن. يا هڪ پيو پهاكو آهي ”عورت اها وفادار جيڪا دير تائين جاڳي مڙس جو انتظار ڪري“. يا هڪ پيو چپاني پهاكو ياد اچي رهيو آهي. ”عورت تي ڪڏهن به پروسونه ڪجي، پلي ڪڻي هن ست پٽ چڻي ڏڻا هجن“. وغire وغire.

اهو ئي حال هتي جي آفريڪي معاشرى جو آهي. آفريڪا جو اهو ڪهڙو ملڪ آهي جنهن ۾ عورت جي خلاف پهاكا نه هجن. سڀرائي پهاكا عورت کي ذليل ۽ نيج ثابت ڪرڻ لاءِ ٺاهيا ويا آهن. سچ ته اها ڳاللهه آهي ته هاش مڙئي جتي ڪٿي سدارو اچي رهيو آهي، جو سجي دنيا هڪ گلوبل گوٽ ٿي پئي اهي. نه ته ستر واري ڏهي يا ان کان اڳ وارن سالن ۾ جڏهن اسان جو آفريڪا جي اوپر توڙي اولهه ڪناري وارن بندراگاهن ۾ تمام گھڻو اچڻ ٿيندو هو، ته هتي جي عورتن جو حال ڏسي اسان کي پنهنجي ملڪ خاص ڪري سند ۽ بلوچستان حاظارا ياد ايندا هئا. آفريڪا ۾ عورت جو قدر هڪ گلهه کان به گهڻ نظر آيو ٿي ۽ ان بابت طنز طور لکي چڪو آهي ان ته ڪنهن آفريڪي مرد کان جڏهن پچيو ويو ته ”توهان گاه جون هيديون وڌيون پريون يا به به تي ٿي پاڻي ۽ جا متڪا عورتن کان ڪلائين ٻڌان هڪ گاڊو (Wheel Borrow) چو نٿا رکو جنهن تي ايڻو وزن آسانيءَ سان ڀوي سگهو“. هن کي اها ڳاللهه واري ۾ نه آئي ۽ دليل ڏئائين ته گاڻي (Rizzi) ۾ ڪڏهن ڦيو خراب ٿيو پوي ته ڪڏهن ان جي بيرنگ بدلاتي پوي ٿي يعني ان ۾ خرج ٿي خرج آهي.

آفريڪا جو مرد جسماني قوت توڙي اخلاق ۾ پاڻ کي وڌي وٺ سمجهي ٿو، جنهن اڳيان هتي جي عورت پهاري يا چنل چئمپل مثال آهي. هتي جو هڪ مشهور ۽ عام پهاكو اهي ته ”عورت مرد ٿي نشي سگهي“. يعني مرد پلي ڪاھل، سست، بداخلاق ۽ ڪمينو هجي، پر هو هڪ اهڙو پير مرشد ۽ اهم مخلوق اهي، جنهن جي برابري عورت ڪري ئي نشي سگهي. مونکي چپاني ياد ٿا اچن. هڪ عام ٿوئرست کي محسوس ٿنو ٿئي، پر جي ڪڏهن ڪو مون وانگر چپاني سان گڏ گھڻو وقت رهيو آهي ته ان کان پچي سگهو ٿا ته؛ چپاني عورت جي سندس معاشرى ۾ خاص ڪري اذ صدي اڳ تائين ڇا

حالت رهی اهي؟ ايترىقدر جو 1950ع تائين چپاني عورت کي قدرتي چشن جي پاڻيءَ ۾ ونهنچن جي اجازت نه هوندي هئي. هن کي ايدو پليد سمجھيو ويٺي، جو هن کي پاڪ فوجي ياما (جبل) کي ڏسڻ جي موڪل نه هئي. بهر حال آفريڪا جا هي شيدى ته انهن کان به گھٺو گھٺو اڳ اهن، جنهن جو احساس سندن پهاڪن مان ئي پنجيو وڃي ٿو.

جي: “اهڙي عورت سان شادي هرگز نه ڪجي جنهن جا پير توهان کان وڌا هجن، اهڙي نه نموني جا ڪجهه ٻيا پهاڪا آهن:

- عورتن کي وات ناهي

- ڏاڙ هيءَ وارو وات ڪڏهن به ڪوڙ نٿو ڳالهائي. (يعني مرد ئي سچا ثين ٿا. ظاهر آهي ڪهڙي عورت کي ڏاڙ هي ٿي ٿي.) آفريڪا ۾ ڪيتراي مرد هڪ کان وڌيڪ زالون رکندا يا هڪ زال چڏي بي سان شادي ڪندا وتن ۽ ان ڪم کي صحيح ثابت ڪرڻ لاءِ، يا جيئن کين ڪوبه ان بابت نه ٿوکي، ڪيتراي پهاڪا ناهيا آهن. مثال طور:

- فقط هڪ زال رکڻ هڪ اک هجڻ جي برابر آهي. (يعني بهتر زندگيءَ لاءِ، بهتر ڏسڻ لاءِ هڪ کان وڌيڪ زالون ضروري آهن).
- هڪ زال وارو فقط انهن جو ئي سردار ٿي سگهي ٿو جيڪي مرد غير شادي شده آهن.

- خراب زال کي سزا دڻ لاءِ بهتر طريقو نئين زال کي آڻڻ آهي.
- اهي مرد جن کي فقط هڪڙي زال آهي ته هن جي بيمار ٿيڻ تي مڙس ڪمزور ٿيو پوي. (يعني هر مرد لاءِ به ٿي زالون رکڻ ضروري آهن جيئن هڪ بيمار ٿي ته بي مرد جي خدمت چاڪري ۽ رڏ پچاءُ وغيره ڪري).

- عورت بنا مڙس جي ”پچ بنا پني“ آهي
- جيڪڏهن ڪا چوڪري شادي کان انڪار ٿي ڪري ته سندس چاتين ڀرڪڻ جو انتظار ڪر.
- عورت کي موچڙو مار ڪرڻ ۽ ان کي justify ڪرڻ لاءِ پڻ ڪيتراي پهاڪا آهن:

- جيڪڏهن توهان پنهنجي زال کي واقعي پيار ڪريو ٿا ته هن کي مار به ڏيندا ڪريو.

- ڏنگي زال موچڙي سان ئي ڪنترول ۾ رهي ٿي.
- خوبصورت زال گهر ۾ بيماريون لئي آهي ٿي.
- سست عورت چوندي (قئيءَ جي چوندي يا اناج جي ڪئائي) جي

- موسم هـ ئی پیت سان ئى ئى.
- بهرحال عورتن جي خلاف پهاڪن کي ڇڏي ڪجهه بيا آفريڪي پهاڪا دُسون ٿا.
- ڏينپو ڏينپوءِ کي نٺو ڏنگي (ھڪ انسان پئي انسان کي ئي نقصان رسائي ٿو).
  - ڪڏهه کي سونئي هڻ سان هو، مهرباني، چوي ٿو.
  - ڪوئا مار اهو نٺو دُسي ته هن هـ ڏو هاري يا معصوم ڪوئو ڦاسندو.
  - ٻڙندر جهاز کي ڪڀن حي ڪهڙي ضرورت.
  - ڏدين ٽنگ واري کي زراف جي شڪار لاءِ نڪرڻ نه کپي.
  - تو هانجي مٿان ڪڻي ڪيترو به مينهن پوي ته به تو هان پنهنجي مٿي تي ڪيلو پوكى نٿا سگهو.
  - پيريءَ مـ غريب ٿئڻ کان بهتر آهي ته جوانيءَ هـ رهجي.
  - نون ءـ ڏهن هـ کو ڏو فرق ته نه آهي (اهو ائين آهي جيئن ڪنهن شي هـ گهٽ فرق هوندو آهي ته اسين چوندا آهيوں ته اوڻهين ويھين جو فرق آهي).
  - هڪ اگر سان جؤن مارڻ محال آهي. (جيئن چوندا آهيوں ته تازئي بن هٿن سان ئي وجى ٿي. جون به بن ننهن جي وچ هـ چڀاڻي ماري سگهجي ٿي).
  - ڪڪڙين جي پڻ تي عاقاب پريشان نٿا ٿين.
  - (ان قسم جي اسان وٽ هڪ چوڻي عام آهي ته “ڳجهن جي پڻ تي ڪدهن يور مئا؟”)
  - جيڪو سان جاسگ کائي چڪو هوندو. اهو ڪاري رنگ جي ڦڳيءَ کان به پيو بچندو.
  - اهو ماڻهو ڏو بيو قوف آهي جنهن جي ريد بيو دفعو پچي وڃي.
  - جنهن ڪورٽ جا جج باز هجن اتي ڪهڙي جهرڪي باعزت بري ٿي سگهندني.
  - آخر هـ ڪجهه بيا عورت بابت آفريڪي پهاڪا:
  - عورت ءـ آسمان کي اچ ڏينهن ثانين ڪو سمجھي نه سگھيو آهي.
  - عورت مکئي جو سنگ ناهي. جنهن کي سجائڻ لاءِ فقط ڪلون لاہڻ ڪافي اهن.
  - عورت پاچي وانگر آهي. هن جي پڻيان وچ ته هوءَ اڳيان وڌندني ويندي. هن کي ڇڏي ڏي ته تو هان جي پڻيان پڻيان ايندي.
  - عورت جي سونهن فقط سندس چاتيون نه آهن. به ٿڻ ته پڪريءَ کي به ٿين ٿا.

- خالی گهر کان خراب عورت به چگی.
- عورت گئی مثال آهي. جنهن کي اويد سان چک ٿا لڳن ئه لاھڻ
سان سيءُ ٿو پوي.
- جيڪڏهن توهان بار لاءِ بي صبرا آهيو ته ڪنهن ڳورهاري زال
سان شادي ڪريو.
- جهڙيلو زال کان بهتر آهي ته سج جي گرميءَ ۾ وجي سمهجي.
عورت هر خرابيءَ جي پاڙ آهي. هن جي نقصان کان اسانکي فقط
اسانجو روح بچائي سگهي ٿو.

انگریز راج جا دکان

جیتوٹیک اچ جی دور ۾ بورپ ۽ آمریکا سان گاً آفریکا به کیترن ڳالهین ۾ مادرن ٿي ويو آهي جتي تو هانکي جپانی ۽ جرمن ڪارون نظر اچن ٿيون، ڪمپیوٹر ۽ ٿي وي چئن نظر اچن ٿا. آفریکا جي هر ملڪ ۾ جیتوٹیک کیترائی ماڻهو پڙ هيل ڳڙ هيل نظر اچن ٿا پر مجموعي طور سجو آفریکا گھوٽکي ۽ جیڪ آباد لڳو پيو آهي.وري به ڏنو وڃي ته انهن سيني ملڪن ۾ ڪينيا بهتر آهي. آفریکا جا اتراهان ملڪ مصر، ليبيا، ٿيونيشا، الجيريا ۽ موراكو، اهي پونچ (مبيترینين) سمند وارا ملڪ آهن، جيڪي يورپ جي ويجهو ۽ تيل ۽ ٿوئرزم ڪري امير ملڪ آهن. باقي صحرا رڻ پت کان هيٺ وارو سجو آفریکا اچ به هيٺن حالن ۾ آهي. آفریکا ڪند جو هيٺ پوچڙ وارو ملڪ جيڪو سائوث آفریکا سُنجي ٿو، ان کي اسان هنن ۾ شامل نئا ڪريون، جو اهو ملڪ اچ به گورن انگریزن جي هٿ ۾ آهي ۽ اهو بيو انگلند لڳي ٿو. باقي پيا ملڪ انگولا ۽ نيمبيا هجي يا زيمبيا ۽ ملاوي، برندبي ۽ رواندا هجي يا چاب ۽ برڪانو فاسو.... ڪريپش، چوري، ٺڳي، غير قانونيت، بدامني جام آهي. اهي ناسور اسان جي ايшиما جي ملڪن ۾ به آهن، پر ڪي ڪي ملڪ جيان، ملانيشيا، سنگاپور، ڪويت، سعودي عرب به آهن جيڪي يورپ جي ملڪن جي برابري ڪن ٿا ۽ پيا کيترائي ڪوريا، فلپين، ٿائلند، ڊٻئي، ايران ۽ اندبيا جهڙا انهن کي فالو ڪن پيا.

اسان هتي فقط ڪينيا ۽ آفریکا ڪند جي اوپر واري ڪناري جي ملڪن جي ڳالهه ڪري رهيا آهيون، جن سان صدين کان اندبيا، ايران ۽ عرب ملڪن جو واپار هو. جتي اسان جي ملڪن جا ماڻهو واپار وڙي، نوكري ۽ پور هئي لاءِ ويا ٿي ۽ اتان لونگ، چانهه ۽ شيدي غلام اسان وٺ پهنا ٿي ۽ جن ملڪن جي بولي ۽ ڪلچر تي هڪ ٻئي جو اثر رهيو. آفریکا ڪند جي اوپر واري ڪناري جو مٿان کان جائز وٺيو ته اٿوپيا ۽ سوماليا کان شروع ٿئي ٿو. اٿوپيا جنهن کي ڪنهن زماني ۾ ائبيسينيا به سڌيو هو ۽ عربي زبان ۾ حبس سڌيو هو، جيئن زنزيبار، زنجبار، سڌيو هو ۽ اڃان به عرب ان نالي سان سدين ٿا. حبس (اٿوپيا) دراصل بحر احمر (ڳاڙ هي سمند) جو ملڪ آهي.

هڪ طرف سعودي عرب آهي ته ٻئي پاسي حبس آهي. حضور ﷺ جن جي ڏينهن ۾ حبس وڏو امير ملڪ هو، جنهن بادشاهه جي سلطنت يمن تائين هئي. مکي جا مسلمان بېڙين ذريعي هجرت ڪري حبس

پهتا هئا. حضرت بلال هن ملک جو هو. عربن جو گھٹو واسطو حبس جي پاڻهن سان رهيو ٿي، جيڪي ان وقت حبشي سڏبا هئا. بعد ۾ جڏهن سودان، ڪينيا، تنزانيا ۽ افريڪا جي بين ملڪن جا شيدي پهتا ته اهي پڻ حبشي سڏجڻ لڳا، جو اهي سڀ حبس کان ٿيندا سعودي عرب پهنا ٿي ۽ ماڻهن هنن کي حبس جو سڌيو ٿي. جيئن ملايا (اج واري ملائيشا) ۾ اڳائي زماني ۾ هر هڪ ذاريون ماڻهو بنگال واري ڪناري کان ٿيندو اتي پهتو ٿي ۽ بنگالي سڌيو ويو ٿي. پورچوگالي به خليج بنگال وارو ڪنارو ڏيني ملايا پهنا ته انهن کي به ملنی ماڻهن بنگالي سڌيو پر شڪل جا گورا هجڻ ڪري کين اچو بنگالي (پوتتح بنگالي) سڌيو. سو اهڙي طرح اسان وٺ به هر افريڪن لاءِ "حبشي" لفظ استعمال ٿئي ٿو. بهر حال اج ان حبس ملڪ (اثوپيا) جي حالت سڀ کان خراب آهي، جنهن جا ماڻهو ڪينيا ۾ امير ترين سدنيا ويا ٿي پر هاڻ سوماليما ۾ به سخت بدامني آهي. يمن و انگر جتي ڪئي اغواڪاري لڳي پئي آهي. هيٺ ملاوي، موزمبيق، سوازى لند ۾ به اهو ئي حال آهي. وري به یوگنڊا، تنزانيا ۽ ڪينيا انهن ۾ بهتر آهن جن تي انگريزن جو راج هو. اهي ٿئي ملڪ و ڪنوريا ڀيندجي چوڏاري آهن. انگريزن جي ڏينهن ۾ اهو علاقئو "ایست افريڪا" سڌيو هو ۽ سچو علاقئو سلجهيل سمجھيو ويو ٿي. یوگنڊا جي سٽياناس عيدي امين ڪئي، تنزانيا جي به سٽياناسن حالت خراب ڪري رکي آهي. ان ڪري بچيو وجي ڪينيا آهي. ان ڪري ڪنهن یورپي يا امرريڪن کي افريڪا گھڻ جو شوق ٿئي ٿو، ته هو ڪينيا جو رخ ڪري ٿو. پوءِ اتان ڪو اد، هڪ فاريئر پر واري افريڪي ملڪ ۾ به وجعي ٿو. ڪينيا جا نئروبي ۽ ممباسا سڀ کان مشهور شهر آهن. جتي تمام گھڻا ٿوئرست اچن ٿا. نئو وجي ته نئروبي ته ائين آهي جيئن اسلام آباد يعني نئون آباد ٿيل شهر. پوءِ اسلام آباد ڪئي اد صدي اڳ ٺئيو ۽ نئروبي هڪ صدي اڳ ٺئيو. پر ان جي مقابلوي ۾ ڪينيا جو شهر ۽ بندرگاه ممباسا ائين آهي، جيئن اسان وارو نئو. پاڪستان جي وجود کان به صديون اڳ نئو ٿو هو. اهڙي طرح ڪينيا ملڪ جون سرحدون نهڻ ۽ مٿس اهو نالو پوش کان صديون پراٺو ممباسا هو، جتي عربستان، ايران (جيڪو ان وقت پرشيا سڌيو هو) ۽ انديا جا سوداگر چؤماسي جي هوائن جو فائدو وئي پنهنجين ڏائون (پيزين بتيلن) سان اچي ممباسا کان نڪرندما هئا. ممباسا اج ڪينيا جو پيو نمبر وڌو شهر آهي پر صدين تائين ممباسا سجي اوپر افريڪا ۾ پنسي ڏوڪر، عمارتن، وڃ واپار، ٿوئرستن ۽ خوشحاليءَ ۾ اول نمبر شهر هو جنهن جو مقابلو زنزنبيار ۽ دار السلام جمهڙن بندرگاهن سان هليو ٿي. گھٺو پوءِ، یوگنڊا جو شهر ڪمپالا مشهور ٿيو ۽ پوءِ انگريزن جي راج ۾ جڏهن انگريزن ڪمپالا کي ريل رستي ممباسا سان ملايو پئي ته ان وقت يعني 1900ع ۾ اج واري نئروبي شهر واري هند تي ريلوي

بپو ئە ئى گودام ئە مزدورن ئە افيسرن لاءِ چار گهر ثەرائي 'نئروبي' شهر جي شروعات كئي وئى. سئني آب هوا، مئي پاڭي ئە ريلوي اسٽيشن كري هي شهر ھك سئو سالن ھ دكچ آفريكا جو بهترین ئە مادرن شهر ئى بپو اهي. ملڪ جي گادي جو هند ھجۇ كان علاوه بين الاقوامي ايئرپورت به نه فقط كينيا جو آهي. پر ممباسا جي حي ثيت اچ به اهم اهي. جو ممباسا اچ به نه فقط كينيا جو پر اوسي پاسى جي ملڪن ھ اهم ئە وۇ بندراگاهه مڃيو وجي ثو. يوگندا جهڙن ملڪن جو سامان به ممباسا مان اچي وجي ثو جو افغانستان وانگر يوگندا كى پنهنجو بندراگاهه ناهي.

1968ع ئە 1973ع جي وچ ھ منهنجو هن بندراگاهه ئە اوپر آفريكا جي بين بندراگاهن: زنجبار، دارالسلام، لارينزو ماركس (جي كو اچكالهه مويپوتون سنجي ثو)، بيرا وغيره ھ تمام گھلو اچىل ثيو. انهن ڈينهن ھ سئيز ڪئنال بند هو، ان كري جنهن به جهاز تى بدللى ئى ته اهو جهاز هنان ضرور لنگھيو ئى ئە ممباسا ھ سارگون نه ھجۇ جي باوجود اسان كى جهاز جي لاءِ تيل پاڭي ئە جهاز جي عملى لاءِ راشن وئى لاءِ ممباسا ھ ڈينهن به ترسنچ پيو ثي. ممباسا ھ اندىن ئە مسلمان دكاندار ھجۇ كري اسان كى هر شىء مرچ مسالن كان حلل گوشت ملي ويو ئى. جهاز جي مرمت لاءِ سجى آفريكا ھ اھڙو كو سٺو بندوبست نه هو جهڙو چپان يا يورپ جي بندراگاهه ھ نظر آيو ئى پر تنهن هوندى بھ ممباسا وري بھ غنيمت سمجھيو ويو ئى ئە معمولي مرمت لاءِ بھ هفتون ديد لڳي ويو ئى پر كم ئى ويو ئى. ان بعد باقى سمند جا ڈاده پندر هن ڈينهن گذاري يورپ يا أمريكا جي ڪنهن بندراگاهه ھ پهچي وياسين ئى.

چپان چين يا يورپ جي بندراگاهن مان ئى ممباسا پهچبو هو ته عجيب احساس ٿيندو هو. خاص كري ادم شماري جي خيال كان. چا هودانهن ماڻهن جا مير ھ گاڻين موئرن جا گور شور ئە چا ممباسا ھ خاموشي، ول ۋەتكار! ماڻهو چڀو، پکي پکن هر ھك جهڙو واندو نظر ايندو. منجهند جو جڏهن دنيا جي بين ملڪن ھ رش ئە ماڻهن جي پيهه پيهان هوندي هئي، هتي ممباسا ھ ماث متزورو هو. انهن ڈينهن ھ انگريز راج كان اهو دستور ايان هلندو رهيو ئى ته منجهند جو ايدائى سلاك كن موكل ئى ئى جيئن هر ڪو سجهه دير ند ڪري ئە ڈينهن ٿاري پوءِ كم، پور هئي يا پېزهش لاءِ اچي. اسان وٽ سند ھ بھ انگريز جو ثليل اهو قانون ڪافي عرصو هليو ئە اسان جي ڈينهن ھ پرائمرى اسڪول پن فسطن ھ ٿيندو هو. آدمشماري جي حساب سان ممباسا اچ به اھڙو ئى لڳي ثو. حيدرآباد جيئي شهر جي اچ ڪله 8 لک كن آدمشماري اهي.

1970ع ھ ان جي اذ برابر چئي وئى ئى. سنگاپور ھ ڪوالالمبور وانگر هتى ممباسا ھ بھ ڪافي تبديلي اچي وئى آهي نه ته ڪلنبنى روب (جي كو هاش اڳوڻي صدر جي نالي سان موئي ايونيو سنجي ثو) جادڪان ائين انگريزىي استائيل جا هئا جيئن ڪوالالمبور ھ باتو روپ (جي كو هاش جالان تتكو عبد الرحمن روپ سنجي ثو) ھ سنگاپور جي هاءِ استريت جهڙا دڪان هئا. وڏا، ڪشادا ھ

مئاهین چتین وارا هوادار دکان، سندن اگیان چت وارا وراندا ۽ پوءِ فٹ پاڻ ۽ گاڻین جي هلڻ جو رستو هوندو هو. مون کي تنهي شهن جي دکانن اگیان انهن دکانن جا سندني هندو، گجراتي ۽ پارسي سڀت سفید ڪوئن ۽ ٿوپين ۾ واڪ ڪندي اچ به اکين اگیان تري رهيا آهن. 1960ع کان اڳ تائين ڪراچي جي صدر وارن دکانن جو به اهو حال هوندو هو. پوءِ ادمشماري، لاريون، موئرون ۽ ٿوئرست وڌن ڪري اهي سکون وارا ڏينهن ختم ٿي ويا. پر اسي واري ڏهي جي شروعاتي سالن تائين ان قسم جا دکان ويست اندبيز (ڏڪل امريري) پاسي برمودا، ترينداب ۽ ڪيوپا پاسي ضرور موجود هنا. اتي به هائي ختم ٿيندا وڃن جو زمين جو اگهه ايڊو ته وڌي ويو آهي جو هڪ فٽ هزارين بلڪ هڪ لک روپي تائين ٿي ويو آهي. تعجب جي ڳالهه اها آهي ته ممبئي، جيڪا انگريزن جي ڏينهن ۾ بامبي ۽ بمبهي سڌي هئي اتي فورٽ واري علانقى ۾ اجان به ڪيتاني دکان ان قسم جا ملن ٿا. ڪراچي ۾ جيڪڏهن ان دور جو ڪو دکان ڏسٹو اثانو ته صدر جي علانقى ۾ جتي فوئو گرافن ۽ واقن ڪمپيران جا دکان آهن، اتي پرشن بيڪري نالي سؤ سال کن پراؤ دکان ان شڪل ۾ اجان موجود آهي، جيڪو ايرانيں جو آهي ۽ سندن بيل روئي، پاپا، پيٽيز ۽ ڪيڪن جو سواد اهو ئي هلندو اچ 50 کن سالن کان ته آئون به ڏسندو اچان ۽ سندس منهنجي عمر جا مالڪ جيڪي 1960ع ۾ پهريون دفعو ڏنا هئم ته مون وانگر چوڪرا هئا. هاڻ مون وانگر پوڙهاڻي ويا آهن. هن دکان ونان لنگهندى آئون توهان کي Suggest ڪندس ته اندر تائين هليا وجو جتي ڪم وارا آلو پيا ڳوهين ۽ کوري ۾ بدل روتى ۽ بسڪت بيا پچائين. ان هڪ دکان مان پر ۾ ٺهيل اچ وارن دکانن جهڙا گهڻ ۾ گهڻ پارنهن تيرهن ٿئي وڃن. سو ان قسم جا اڳاندا دکان يا حيدرآباد جي بامبي بيڪري جهڙا شاپ هائوس ملائيشيا جي ڪيترن ئي شهرن ۾ ڪجهه نه ڪجهه اچ به موجود آهن. جن مان انگريز راچ ۾ انگريزن ۽ پورپين خريداري ڪئي ٿي.

هندی فلمن جو دلپسند شهر ممباسا

ممباسا هک عجیب شهر آهي جیکو آفریکا جو ٿي ڪري عرب نموني جو لگي ٿو. ڪجهه ڪجهه ته بلڪل دٻئي ۽ دوحا جھڙو به لگي ٿو پر دٻئي دوحا اڄ وارانه پر 1968ع وارا، جڏهن ائون جو نئر انجنر حي هيٺيت سان "سندر بنس" نالي جهاز ذريعي پوريون دفعو اتي پهتو هوس. ڪڏهن ڪڏهن ته نڌيٺ وارو ڏنل هيراباد يا ڪولمبولگي ٿو. ڇو جو هتي آفریکا جي مکاني ڪارن ماڻهن کان علاوه عرب ۽ ايراني (خاص ڪري شبراز جا) نظر اچ ٿا ته سک، گجراتي، آغا خاني ۽ سند جا هندو به جام آهن. اندروني آفریکا ۾ دونهنجين يادگيرين ۾ پنهنجي پيءَ لکيو آهي ته "چهج ڪارو هو." سو ممباسا ۾ اهزرا ڪاري رات جھڙا بيحد ڪارا شيدي به ملندا ته ڦلهير جھڙا به ۽ انهن پن رنگن جي وچ ۾ مختلف ڪارسون Shades جا به ملندا. اهو ان ڪري جو شروع ۾ جيڪي عرب ۽ ايراني آيا اهي شادي شده هوندي به ممباسا ۾ اڪيلا آيا پوءِ هتي اچي مکاني شيدي عورتن سان شادي ڪيائون. انهن جو اوولاد ۽ غلام ڪنيزان جو اوولاد مختلف شيبن وارو نظر اچي ٿو. انگريز ان معامي ۾ خبردار هنَا باقي پورچوگالين ته ڪلني عام مکاني جيشي عورتن سان شادي ڪئي ٿي يا انهن کي Concubine طور رکيو ٿي ۽ سندن اولاد کي سندن راج وارن ملڪن (موزميق، انگولا و غيره) ۾ توڙي پورچوگال ۾ ڪافي حد تائين سهولتون مليون ٿي. سو ممباسا رڳو آفريري شهر نٿو لگي پر ڪجهه ڪجهه ايشيانۍ، عرب ۽ انگلسٽاني شهر لگي ٿو.

ممباسا ۾ ذارين ملڪن جي ماڻهن جو اچڻ وجڻ ڪو هاڻ ويجهڙائيءَ کان نه آهي پر ستين ائين صدي کان شروع ٿيو. انگريز ته سڀ کان آخر ۾ پهتا. انگريزن الٽ اهو ڪيو جو هون ۽ هر ڪو فقط بندگاهه ممباسا تائين آيو ٿي يعني فقط ڪناري وارن شهن تائين آيو ٿي ۽ اتي ئي رهيو ٿي، پر انگريزن اندر تائين رستا ۽ ريلون ٺاهي ڳاندماپو ڪري چڏيو. پلين، گهرن، رستن ريلن ٺاهن لاءِ هنن سکن، پنجابين ۽ بين اتر انديا جي ماڻهن کي آندو جيڪي لاھور ۽ دھلي پاسي اهڙن پراجيڪتن تي ڪم ڪري چڪا هئا. سنڪاپور ۽ بينانگ پاسي به انگريزن ائين ڪيو. اهي ٻئي پيٽ انگريزن حوالي ٿيڻ کان اڳ پڙپانگ ۽ سخت ويران هئا. اڄ به انهن جھڙا ويران بيت اوسي پاسي ۾

جام اهن. انگریزن جي قبضي کان اگ هنن بیتن تي فقط ساموندي چور ۽ قداق رهيا ئي جيکي هتان هتان ملاکا ڳچي سمند ۽ چيني سمند مان ڦرون ڪري انهن بیتن تي اچي لکيا ئي. سو به ڪناري واري مختصر علاقئي ۾، اندر گهاٺو جنگل، نانگ بلائون، سؤ پيريون ۽ پيون هئا. پوءِ انگریزن اچي صفائيون ڪرايون ۽ پاڻ به رهيا ته بین لاءِ به امن امان ۽ واپار جون سهولتون پئدا ڪري ڏڻاون. بهتر حالتون، انصاف، جان ۽ مال جي سلامتي ڏسي نه فقط اوسي پاسي جا ملنی ۽ چيني اچي رهيا پر ڏورانهن ملکن کان، خاص ڪري جن ملکن تي انگریزن جو راج هو، اتي جا پسني وارا سودي ۽ واپار وڙي لاءِ، غريب ماڻهو روزگار ڪمائڻ لاءِ، هنن بیتن تي اچي رهيا. انگریز ممبئي (بامبي) کي به ائين ورسایو ۽ هڪ ویران بیٹ مان ڪاسموپولیتن شهر ئي ويو ۽ جبنن پینانگ ۽ سنگاپور پر وارن جهونن شهرن کان به وڏا ۽ سهولت وارا ئي پيا تيئن ممبئي ۽ نئروبي به ڏسندی ئي ڏسندی صدين کان وڏن ۽ مشهور شهرن، سورت، بڙودا، گوا ۽ ممباسا ۽ مليندي کان به گوءِ ڪڻي ويا. بهر حال ان ۾ کو شڪ ناهي ته هندي وڌي سمند ۾ جتي اندیا جي اولهه ڪناري وارا شهر سورت، پورنيلدر، ڪالیڪت ۽ ڪوچين مشهور ۽ مشغول بندرگاهه هئا، اتي هن پاسي آفريڪا ڪند جي اوپر واري ڪناري تي ممباسا ۽ زنجبار صدين کان سٽر هننا جتي پار هونئي چوماسي جي هوائين مطابق ناكئن ۽ وُتحارن حا ميلا مثل هئا. هنن جي بیڙن اچڻ سان هنن بندرگاهن ۾ رونقون اچي ويون ٿي ۽ پوءِ هوائين جا رخ بدجھن ۽ لنگر ڪڻت تي هنن بندرگاهن جون بازاريون سجيون ۽ ويران ٿي ويون ٿي.

اوپر آفريڪا جي ممباسا ۽ زنجبار (Zanzibar) جو اسان جي نندي ڪند (خاص ڪري سند، گجرات ۽ ڏڪڻ هندستان جي اولهه ڪناري) جي شهرن تي تمام گھڻو Influence هو. آنون منڑڪ ڪلاس ۾ هيوس يعني 1960 ع جي ڳالهه آهي ته مون ٿندو قيسر ۽ حيدرآباد ۾ به اهڙيون پور هيون شيدياڻيون به ڏنيون جيکي زنجبار کان ٻئريڪت سند ۾ وڪرو ٿيون هيوس يعني اهي پهرين جنريشن جون هيوس بعد ۾ انگریزن Slave Trade (غلامن جي وڪري) تي سختيءَ سان بندش هٿي چڏي. بهر حال ان کان علاوه پين به ڪيترين شين جو بزنیس اسان جي پاسي جي شهرن جو ممباسا سان هليو ٿي. هاڻ ريبيو، ٿي وي، جيڻ جهاڙ، انڌريت معرفت دنيا ڳنڍجي وئي اهي نه ته اسان ننديا هئاسين ته اسان جي ڏاڻين نانين جي واتان لندن، عروس (روس) ۽ جرمن بعد ممباسا، زنجبار، دارالسلام، عدن ۽ ڪولمبو جا نالا ٻڌيا هئا. ڪوالالمپور، بئنڪاڪ، جكارتا جهڙا نالا

هاظ مشهور ثیا اهن. جڪارتا واري ملڪ اندونيшиا جا اڃان به جاوا ۽ سماترا مشهور هئا جتي شڪارپور ۽ حيدرآباد جا سندھ هندو واپار لاءِ ويندا هناءِ شاهه لطيف به پنهنجن بيتن ۾ جاوا، عدن ۽ لنڪا جو ذكر ڪيو آهي. اڄ ڪلهه ته پاڪستانی فلمون ۽ ثي وي دراما به لڊن، پُرس ۽ ڪوالالمپور ۾ فلمائجن ٿا. 1973ع ۾ اسان پهرين اندين فلم "ایوننگ ان پُرس" ڏنيسين جيڪا فرانس ۾ فلمایل هئي نه ته ان كان اڳ واريون فلمون جيڪي اسڪول وارن ڏينهن ۾ ڏنيون سين انهن ۾ ڪافريين فلمایل هوندي هئي ته معني ممباسا، زئزبييار يا ٿانگانيڪا ۾ فلمایل هوندي هئي. هڪ اهڙي فلم جو گانو هن وقت به ياد اچي رهيو آهي ته: "تم ني ديكها کيا بهلا، گر نا ديكها آفريڪا! ٿانگا نيكا! ٿانگا نيكا!" وغيره.

هاظ ته ٿانگانيڪا جو ملڪ به نه رهيو آهي نه ته اهو ۽ زئزبييار الڳ الڳ ملڪ هئا. هاظ ٿانگا نيكا، زئزبييار ۽ نياسلند ملڪن گڏجي هڪ نئون ملڪ تزانانيا ٺاهيو آهي جيئن مليا، سباح ۽ سراواڪ گڏجي نئون ملڪ ملائيشيا ٺاهيو.

سو ممباسا جو ماضيءِ ۾ وڌو مان ۽ شان هو. زئزبييار وانگر ممباسا به فقط آفريڪي نه پر اندين، عرب ۽ پرشن (ايراني) بندرگاه سمجھيو ويو ٿي. ڪينيا، ڀوگدا ۽ تزانانيا اندر سواحل ۽ آفريڪي زبانون هليون ٿي پر زئزبييار، دارالسلام ۽ ممباسا ۾ عربي، فارسي، گحراتي ۽ اڙدو زبانون به ڳالهابيون ويون ٿي ۽ اڄ به ڳالهابيون وجن ٿيون.

سنگاپور، پينانگ ۽ هانگ ڪانگ وانگر ممباسا هڪ شهر به آهي، بندرگاهه به آهي ته بيت به آهي. انگريزن جي قبضي كان اڳ تائين ممباسا جي الڳ ٿڳ حييث هئي ۽ زئزبييار وانگر هڪ ننڍرو ملڪ سمجھيو ويو ٿي جنهن تي سڀ کان گھڻو اثر عرين جو هو. انگريزن ڪينيا جو ملڪ ٺاهي ممباسا بيت ان جو حصو بنائي. اڄ به ممباسا جا امير ماڻهو انهن ڏينهن جي عرين جو اوولاد آهن ۽ ڪينيا ۾ سڀ کان گھڻا مسلمان ۽ مسجدون هتي ممباسا ۾ آهن. ويندي ممباسا نالو عربي ۽ جو آهي جيڪو منبعثه لکيو وجي ٿو ۽ انگريزيءِ ۾ به پهرين Manbasa لکيو ويو ٿي پر پوءِ Mombasa ٿي ويو جيئن بمبهي پوءِ بامبي ٿي ويو. آفريڪا جي مڪاني زبان سواحل ۽ هن بيت (ممباسا) کي Kisiwa Cha Mvita سڌيو وجي ٿو. يعني جنگ جو بيت! اهو انڪري جو هن بيت جي مالڪيءَ تان ڪيتزن مڪاني ۽ ڏارين ڏرين جي وڃ ۾ جنگ هلندري رهي جن ۾ عرب، ايراني، پورچوگالي، بلوچ، انگريز سڀ اچي ويا ٿي. ممباسا بيت ڪينيا جي سرزمين سان اتر طرف نiali نالي پڻ

سان گندييل اهي جيئن سنگاپور ڪازووي برج ذريعي ملائيشيا جي سرزمين سان گندييل آهي. هيء پل ڪنكريت ۽ گردر جي ثهيل آهي ۽ هينان جيكو ساموندي نالو آهي اهو Tudor Creek سدجي ٿو. همباسا جو پيت اوپر پاسي Makupa ڪازووي ذريعي ڪينيا جي سرزمين سان گندييل آهي. سنگاپور واري ڪازووي وانگر هن ڪازووي تان ڪارن، بسین کان علاوه ريل گاڏي به هلي ٿي، جيڪا ڪينيا مان ٿيندي يوگندا جي شهر ڪمپالا ۾ دنگ ڪري ٿي. ان کان علاوه فيري سستم به آهي جنهن ذريعي ماڻهو ۽ سندن سواريون همباسا کان ڪينيا جي شهر لكوني جي وج ۾ اچ وج ڪن ٿيون، جيئن هانگ ڪانگ ۾ "استار فيري سستم" وڪتوريا پيت ۽ ڪولون جي وج ۾ هلن ٿيون. هتي جي فيري ڪمپني ۽ جو نالو Likoni Ferry اهي، جيڪا انگريزن 1937 ع کان شروع ڪئي. هن فيري 40 ميلون جي مسافر مفت ۾ سفر ڪري سگهن ٿا، باقي ڪارن ۽ موئر سائيڪلن لاءِ في ڏيٺي پوي ٿي. ان کان علاوه رش اور ۾ همباسا ۽ Mtongwe شهر جي وج ۾ هڪ پسینجر فيري هلاني وجي ٿي جنهن جي تحکيت رکيل آهي. 1994 ع ۾ هيء فيري ڪاري کان فقط 40 ميلون جي فاصللي تي اونڌي ٿي ويني. هن فيري 400 مسافر Capacity فقط 300 مسافر هئا. پر گهڻي رش هجڻ ڪري ان ۾ 400 مسافر چاڙ هيا ويا هئا جن مان 272 ڏي ٿي مردي ويا. سمند جي جنهن ڏكري کي هيء فيري ڪراس ڪري ٿي ان کي ڪلندي (Kilindini) ڪريڪ سدجي ٿو. اتي ئي ڪلندي هاربر آهي، جنهن ۾ اسان جو جهاز اچي بيٺو ٿي. بندرگاه کان شهر جي وج تائين و هندڙ ويڪرو رستو پڻ ڪلندي روڊ سڀو هو پر هاڻ Moi ايونبيو سدجي ٿو جيكو هن ملڪ جي سابق صدر جي نالي آهي. ڪلندي سواحلی زبان جو لفظ آهي، جنهن جي معني اونھو (Deep) آهي. ڪينيا ۾ ڪيٽريون ئي شيون آهن، جن جو نالو ڪلندي آهي.

ابن بطوطة ئې بىن جى ممباسا م آمد

ان ھ کو شە ناهى تە اوپىر آفرىيکا وارو ڪنارو جنهن کي هندى و دۇ سىند چەيى ٿو، ان تى ممباسا تمام جەھونو ۽ مشغول بىندرگاھه لىكىو ويو ٿي. پورچوگالى، انگرىز ئې بىا يورپى تە گھەنۇ گھەنۇ پوءِ آيا پر ايرانى، مصرى، عرب، سومالى نندى كند جا و اپارى، هنر مند، پورھيت صدین كان ممباسا ۾ ايندارهيا. هو پاڻ کي به خوشحال بئائيندا رهيا تە ممباسا کي به سكىيو ستابو ٺاهيندا رهيا. اج به انهن ماڻهن جى پنجين يا چهين ٿئي (جنريشن) ممباسا جي ترقى لاءِ ڪم ڪري رهي آهي. ماڻسيءَ ۾ ممباسا ائين هو جيئن اتر ۾ عدن، ذكٽ ۾ ڪولمبيو ۽ اوپر ۾ جاوا - جنهن لاءِ سند ۾ چوڻي مشهور آهي تە "جيڪى ويما جاوا، سى همىشە ثىا ساوا!".

ممباسا بابت لكت ھ گھەنۇ مواد پورچوگالى دائيرىن ۽ ممباسا مان ملي ٿو. سڀ کان اڳاتيون لکٿيون 16 صديءَ جون آهن. هي لکٿيون ان وقت جون آهن جڏهن پورچوگالين ٿئي کي 1555ع ۾ سازيو پاريyo. 1558ع ۾ آدم شاهه ڪلهورزى جي وفات ٿي، بعد ۾ ان صديءَ جي آخر ۾ 1592ع ۾ مرزا جاني بيگ ترخان کي شڪست آئي ۽ مغل شہنشاھه اڪبر سند کي دھليءَ سان شامل ڪري چڏيو. بھر حال پورچوگالين جا ممباسا بابت لکيل هي تواريخ طاهرى كان به اڳاتا آهن جيڪا مير طاهر محمد نسيانىءَ 1621ع ۾ لکي.

ممباسا بابت ابن بطوطة بە پنهنجي سفرنامى ھ لکيو آهي. ابن بطوطة هك مسلمان سياح هو. سندس نالو ابو عبدالله محمد هو. پاڻ 1304ع عيسوي سن ۾ موراكو (مراڪش) جي شهر طنج (Tangier) چانو. يعني مغل شہنشاھه همايون ۽ بابر کان به گھەنۇ اڳ چانو. 21 سالان جي چمار ۾، يعني 1325ع ۾ هو گھaran حج لاءِ نڪتو پر پوءِ موئڻ کان اڳ ملڪ ملڪ گھمندو رهيو. هو سند ۾ به آيو ۽ پنهنجي سفر ۾ بكر، سيو هن، لاھري بندر ۽ ٿئي جي ڳوڻ جنهان سومرا جو به احوال لکيو انس. هو عدن پهچل بعد اوپر افرىيکا وارو ڪنارو ڏيئي ممباسا بھتو هو. عدن کان پهرين زيلا شهر پھتو جنهن ۾ هن کي چار ڏينهن لڳا. اج جو مادرن شهر زيلا (Ziala) جبوتي كان 24 ميل پري ڳاڙ هي سمند (Red Sea) جي ڪناري تي آهي. هن سمند جي اتراهين ڪناري تي جده ۽ عدن جھڙا شهر آهن تە ڏاڪڻي ڪناري تي جبوتي ۽ زيلا وغيره. زيلا لاءِ ابن بطوطة لکي ٿو تە "هن شهر جا مسلمان

ڪارا شيدي اهن ۽ بربرا سنجن ٿا. هو امام الشافعي مكتب فڪر جا مسلمان آهن. ڪيتائي شيعا مسلمان آهن جيڪي ريون ۽ اث چارين ٿا.”

زيلا بعد ابن بطوطا مغديشو (سوماليا) آيو. اج جي حساب سان اهو نن چن ڏينهن جو ساموندي سفر اهي پر ابن بطوطا جنهن تختي واري پيرزيء ۾ ۽ جنهن زمانی ۾ ساموندي سفر ڪري رهيو هو ان ۾ اجان انجلُيون ايجاد نه ٿيون هيون. اهي سرّهن وارا بيرزا، هوا جي رحم و ڪرم تي هليا ٿي ۽ ابن بطوطا کي زيلا كان مغاديشو پهچ ۾ مهينو لگي ويyo. انهن پيرزین ۾ چا ته سڀ سکنيس ٿيندي هئي ان جو اندازو تو هان ابن بطوطا جي هن ڳالهه مان ئي لڳائي سگهو ٿا: ”مغديشو ۾ سڪل مچي ۽ اٺن جي رت جي ايڏي ته ڌپ هوندي جو رات جو پنهنجي جهاز تي وجي سمهندو هوس جيتويٽك رف سمند ڪري سچي رات جهاز لڏندو رهيو ٿي.“ يعني ان زمانی جي جهازن جي بندرگاه ۾ به اها حالت هئي.

مغديشو ۾ ڪجهه ڏينهن رهڻ ۽ اتي جي سلطان جون دعونون کائڻ بعد ابن بطوطا وڌيڪ ڏکڻ ڏي سفر شروع ڪيو. سوماليا كان پوءِ ڪينيا ۽ تنهن بعد تنزانيا ۽ موږ مق آهي. ابن بطوطا لکي ٿو ته هن جو جهاز ڪلوا ۽ زنج بعد ممباسا پهتو. ممباسا لا ۽ ابن بطوطا لکي ٿو ته ”آتي اناج جي پوك نشي ٿي. ممباسا جي رو هواسين لا ۽ سمورا اناج پر وارن بيڻ ۽ شهرن كان آيو ٿي. ممباسا جي ماڻهن جو عام کاڻو مچي ۽ ڪيلو اهي. ممباسا جا مسلمان شافعي آهن. هو بيد ايمندار ۽ اعتبار جو ڳا لڳن ٿا. هن جون مسجدون ڪاث جون ٿهيل آهن. هر مسجد جي در اڳيان هڪ يا به کوهه آهن. مسجد ڏي هر هڪ اڳاڙن پيرن سان وڃي ٿو....“ ڪلوا (Kilwa Kisiwani) اوپر افريڪا جي هڪ ٿرينج پوست هئي. 9 صديء ۾ هن ڪناري جي هڪ افريڪي امير جيشي اها ايران جي سوداگر علي بن الحسن (جنهن بعد ۾ شيرازي گهرائي جو بنيار رکيو) کي وڪي ڏني. علي بن الحسن سوداگر اتي هڪ خوبصورت مسجد پڻ شهرائي. تير هين صدي تائين ڪلوا هڪ بيد طاقتور ۽ امير شهر ٿي پيو، جتي تنزانيا كان عاج ۽ غلام وڪري لا ۽ آيا ٿي ۽ ايشائي ملڪن كان ڪپڙو، زبور، چينيء جا ٿانو ۽ مسالا آيا ٿي. ڪلوا جو اثر ڏورانهن بيڻ تائين هو جيئن اتر ۾ پيمبا بيڻ تائين (جيڪو اج ڪلهه تنزانيا جي قبضي ۾ آهي ۽ ڏکڻ ۾ صوفارا شهر تائين صوفارا (Sofara) موږ مق ملڪ جو اج وارو بيرا (Beira) بندرگاه آهي جتي ڪيترا دفعا اسان کي پڻ جهاز وٺي اچڻ جو موقعو مليو. ڪلوا (Kilwa) جي پاهرن دنيا سان وافقيت ابن بطوطا

ڪرائي. ابن بطوطا جي گهمي وڃڻ كان پورا 170 سال پوءِ پورچوگالي هنن پئن تي پهنا. پورچوگالين کي ان ڳالهه جو جس ضرور ڏيل کي ته هنن ڪلوا جي تاريخ لکي. جتي ابن بطوطا کي مغذيشو ۽ زيلا جھڙا بندرگاه نه وئيا اتي هي ڪلوا ۽ اتي جي مائهن جي سونهن ۽ سوپيا مان بيد متاثر ٿيو.

هڪ پيو عرب سياح ۽ جاگرافر ٻڻ ٿي گذريو آهي. جنهن ممباسا بابت ابن بطوطا کان به گھٺو اڳ لکيو، جنهن کي نقشاناهڻ ۾ اچ به ماهر محيو وجي ٿو. جنهن جا سمندن ۽ ملڪن جا نهيل نقشا ۽ جاگرافي جي چاڻ مان واسڪو داگاما ته چا پر ڪولمبيس به فائدو وندو رهيو. اهو توئرسٽ، نقشن ناهڻ جو چاڻو، جاگرافر ۽ مصر جو ماهر ابو عبدالله محمد الادرسي هو. جيڪو مغرب جي دنيا ۾ فقط الادرسي (Al-Idrisi) سڌيو وجي ٿو. الادرسي سليلي (اٿلي) ۾ رهيو ٿي ۽ شهنشاهه راجر دوم جي ڪورٽ ۾ نوکري ڪيائين ٿي. پاڻ اتر آفريڪا جي بندرگاهه صباتح 1100 ۾ چائو جيڪو هاڻ سڀوتا (Ceuta) سڌجي ٿو ۽ اسپين جي حڪومت هيٺ آهي. جيتويٽيک جاگرافيانી طور اهو مراكش جو حصو آهي ۽ ان سان ئي مللي آهي. بهر حال الادرسي جي ڏينهن ۾ سڀوتا (صباتح) الموراود سلطنت جي قبضي ۾ هو. الادرسي آفريڪا ۽ ايشيا جي ملڪن جو چڱو سير سفر ڪيو ۽ هن پنهنجي سير ۽ جاگرافيانી چاڻ بابت به به کن ڪتاب لکيا. هڪ عربي ۾ ”ڪتاب نز هت المشتاق“ آهي ۽ بئي ڪتاب جو انگريزي ۾ ترجمو ٿيل آهي، جنهن جو نالو آهي:

“A diversion for the man longing to travel to far off places.”

پاڻ ممباسا لاءِ لکي ٿو ته“ هڪ شاهو ڪار بندرگاه آهي جتي هندي، عربي ۽ ايراني ماڻهو نظر اچن ٿا. جتي سون، عاج ۽ مسالي جو وڏو واپار هلي ٿو.“ الادرسي 1166 ۾ سليلي (Sicily) ۾ وفات ڪئي ۽ اتي ئي دفن آهي. هتي اهو به لکندو هلان ته الادرسي سٺو فارما ڪالاجست ۽ داڪتر ٻڻ هو.

1415 ۾ چين جو هڪ مسلمان ائمرل، زهينگ هي، هڪ يا پن جهازن سان نه پر سجي فليٽ سان ممباسا آيو هو. هن نيوں فليٽ ۾ جنهن جي اڳاڻي“ زهينگ هي ”پاڻ ڪري رهيو هو، ائڪل ڏدهه کن وڏا جهاز جن مان هر هڪ تي 500 کن ماڻهو هئا ۽ ٿيهه چاليهه کن نديا جهاز هئا. زهينگ هي هن سفر سميت ڪل ست وڏا سفر ڪيا. ساموندي دنيا ۾ زهينگ هي جنهن جو نالو حاجي محمود شمس هو هڪ زبردست قسم جو جهازان، بپلوئٽ، فليٽ ائمرل ۽ Explorer ٿي گذريو آهي. جنهن ابن بطوطا ۽ مارڪوپولو کان به

وڌيڪ سفر ڪيا جيئن اسان وٽ ابن بطوطة ۽ سند باد ساموندي سفرن جي حوالى سان چاتا سڃانا وڃن ٿا، تيئن چين، ملائيشيا ۽ ڏور اوپر پاسي زهينگ هي هڪ طسماتي شخصيت ٿي گذريو آهي، جنهن هر ان بندرگاه کي چھيو جنهن تي هندی وڌي سمند جون چوليون پهچن ٿيون.

“زهينگ هي” جو تفصيل سان ذكر نه ڪرڻ نالنصافي ٿيندي ۽ ان جو احوال الڳ چڀتر ۾ ئي ڪريون ٿا.
 زهينگ هي، چيني سياح بعد 1498ء واسڪوداگاما ممباسا آيو. هي پوريون يوريبي شخص هو جيڪو سمند رستي آفرييكا جي اوپر واري ڪناري تي پهتو. آفرييكا جي اوللهه واري ڪناري تي ته صدين کان يوريبي ائين پئي آيا جيئن عرب، ايراني، سندی، گجراتي ۽ بلوچ اوپر ڪناري تي پئي آيا ويا. يورپ ۽ انکلنڊ جا جهازي آفرييكا جي اوللهه واري ڪناري جي ملڪن: موراكو، موريطانيا، سينيگال، گنمبيا ويندي لائبريريا تائين ته آرام سان (ڌكڻ طرف وٺي) پهچي ويا ٿي جو ساڳيو ائتلانٽ سمند هو. ان بعد به ساڳيو ائتلانٽ سمند اهي پر آفرييكا ڪڊ جي شڪل اهڙي آهي جو لائبريريا کان پوءِ وڌيڪ ڌكڻ ۾ وڃڻ سان ان وقت جا جهاز ڪنارو hit ڪري نه پئي سگهيا. تي چار دڻينهن اڳيان وڃي وري دٻ ۾ موئي ٿي آيا جو انهن دڻينهن ۾ اهو به ثابت نه ٿي چڪو هو ته دنيا گول آهي. هر هڪ اهو ٿي سمجھيو ته دنيا رومال وانگر flat آهي جنهن جي انددين (borders) تي پهچن کان پوءِ هيٺ ڪنهن کاهيءَ ۾ ڪري پئو. پوءِ اڳي هلي اهستي اهستي ائوري ڪوست، گهانا، نائيجيريا، ڪمرون کان گئن، انجولا ۽ لاناڊا تائين به پهچي ويا پر سائبٽ آفرييكا واري موڙ وٽ، جتي هندی وڌو سمند اچي ائتلانٽ سمند سان ملي ٿو ۽ بن سمندن جي ٽڪراءءَ ۽ چوليون جي ائل پئل ڪري هنن جا ان زماني جا سڙهن وارا جهاز سٽ جهلي نئي سگهيا. بهر حال واسڪوداگاما پوريون يوريبي هو جيڪو ڪڀ آف گَد هوب (ڌكڻ آفرييكا جو هيٺيون حصو) پار ڪري آفرييكا جي اوپر واري ڪناري تي پهچي ويو. جتان پوءِ هو ممباسا پهتو ۽ اڳيان ميلندي بندرگاه ۾ ڪجهه عرصو ترسي پوءِ اندبيا آيو.

اسماعيلين لاءِ آفريكي شيدين کي عزت

اچ کان چاليهه سال کن اڳ جڏهن اسان جي جهاز ران ڪمپني جي جهازن جو افريكا جي مختلف بندراگاهن ۾ تمام گھٺو اچڻ وڃڻ هو تڏهن توئرزم جو ايڏو رواج نه هو ۽ نه هوائي جهاز جو سفر ايڏو آسان هو. هاڻ نئروبي ۽ ممباسا اچڻ کان اڳ سوچي رهيو هوں ته اچ ڪلهه جڏهن جتي ڪٿي بدامني لڳي پئي آهي، ڪهڙو توئرست آفريكا گھمن لاءِ نڪرندو هوندو؟ صحيح آهي، انگريزن ۽ يورپين جي ڇڻ بعد ۽ آفريكا جي ملڪن کي آزادي ملڻ بعد، آفريكا جي حالت ويترا خراب ٿي پئي آهي پر يارو تڏهن به سلوون وانگر ڪينيا اهڙو ملڪ آهي، جتي روز بروز توئرستن جي پيهه پيهان وتندي رهي ٿي. نيءِ آهي سريلنڪا (سلون) وانگر ڪينيا جي شهر نئروبي ۾ القاعده وارن جي بمباري ٿي، ممباسا ۾ هنگامو ٿيو پر اهي سڀ اڪا دڪا ڪيس آهن. ڪجهه به هجي ڪينيا اهو آفريڪن ملڪ آهي، جتي ڪافي حد تائين امن امان آهي. اتي جي يونيويرستين ۽ شاگردن کي ٿو ڏسجي ته حسرت ٿي ٿي ته اسان وٽ بهوري اهڙو نظام موئي اچي. نئروبي ۽ ممباسا ته ٿيا وڌا شهر ميهڙ، شهدادڪوٽ ۽ ٿل جهڙن سند جي گوٽن جهڙا ڪينيا جا ڪلفي، ميلندي ۽ واتامو جهڙا گوٽ ٿا ڏسجن ته اتي جون هوتلون به ڏاريئن ملڪن جي سياحان سان پيريون پيون آهن. چوڏاري گورا توئرست نظر اچن ٿا. ان جو مطلب چا آهي؟ اهو ئي ته ملڪ ۾ امن امان آهي. تڏهن ته بهراڙين ۽ ويران گوٽن ۾ به ڏاريما پيا اچن ۽ سمند جي ڪناري تي مرد ۽ عورتون ڪچن ۽ بڪنин ۾ لينيا پيا آهن. امن امان ۽ ملڪ جي حالت صحيح نه هجي ته هي گورا هتي ڪڏهن به نه اچن. اچ ڪلهه جي الينڪشنڪ ميديا، ريديو، ئي وي ڪمپيوٽر ۽ انترنيٽ جي دور ۾ هر هڪ کي گهر ويٺي خبر پئي بوي ته پين ملڪن ۾ چا پيو وهي واپري. تڏهن ته سئينن جي ڪجهه عورتن کان جيڪي ڪراجيءِ مان مون سان گڏ ساڳي جهاز ۾ ڪوپن هيگن لاءِ سوار ٿي رهيوں هيوں، مون پچيو ته ”توهان جڏهن ڪراجي آيون آهيyo ته 5000 سال پرائو موهن جو درُو ڏسڻ لاءِ اندروني سند چو نٿيون وجو“ ته هنن مون کي ائين گھوري ڏئو جڻ ڪو چريو هجان ۽ پوءِ چيو: ”اسين خبرون نٿيون بدلون چا؟“ ۽ ائون ڦهڙو منهن ڪري کائنن پري وجي وينش. هاڻ چاليهه سالان بعد ممباسا، نئروبي ۽ پيا اوسي پاسي جا آفريڪي گوٽرا ٿو ڏسان ته پاڻ کي ڪيڻو پئتي محسوس ڪريان ٿو. آفريڪا جا ملڪ ته چا ملائيشيا

ء سنگاپور جھڙا ملڪ به اسان کان پئتي هن. اچ اسان جي ملڪ کي خبر ناهي ڪنهن جي نظر لڳي وئي آهي، جو اسان جي ملڪ جي سکي جي ڪينيا جھڙي افريڪي ملڪ جي سکي جيترى عزت به نه رهی آهي. ممباسا جي هڪ دڪاندار کان پچيم ته توهاڻ وٽ لائيت وجي ٿي. وراثائين "ها".
"ڪنهن وقت؟" مون پچيو.

"جنهن وقت به سنج آف ڪريون ٿا ان وقت هليو وجي."
سعودي عرب ۾ تي سال نوڪري ڪرڻ بعد جڏهن دادو جي هڪ فئولي پنهنجي گوٽ موٽي ته انهن جو چئن سالن جو پار معصوميت مان پنهنجي ماء پيءَ کان پچي ثو ته "هتي لائيت آئوميٽڪلي ڪين هلي وجي ٿي؟ جدي ۾ ته پاڻ جڏهن سنج آف ڪريون ٿا جڏهن ئي لائيت وجي ٿي."

ممباسا بٽ سنگاپور ۽ بٽنگ ٻيٽن کان به ننيو آهي. سندس بيهجهه 15 ڪلوميٽر ۽ ويڪر 13 ڪلوميٽر آهي. ممباسا جو اهو روب موئي (Moi) ايونينو آهي جيڪو انگريزن جي راج ۾ ان بعد به ڪافي سال ڪلندي روب جي نالي سان سڊيو ويو ٿي. هن روب تي هائي ڻجي نيشن (Tusks) جھڙو اچي رنگ جو ٺيل دروازو هر ٿوئرست جي نظر جو مرڪز رهندو اچي. چئن هائي ڏندن جي شڪل مان نهيل به دروازا اصل عاج جانه پر ڪنهن ڏانوءِ جا آهن جن کي هاڻ زنگ لڳي چڪو آهي ۽ مرمت جي سخت ضرورت آهي. هن دروازن اڳيان بيهي اسان به جوانيءَ جي ڏينهن ۾ (سترواري ڏهي جي شروع وارن سالن ۾) چڱا فوتو ڪيرايا هن. اسان جو جهاز جڏهن به ممباسا ۾ لنگر انداز ٿيندو هو ته اسان جون شامون هن روب (ڪلندي) تي گذرنديون هيون جتي ڪيٽرن ئي گجراتين، کوچن ۽ سنڌي هندن جادڪان هن جن مان هڪ جو نالو ته "سنڌ جنرل استور" هو. پر هاڻ انهن دڪانن مان هڪ به نظر نه آيو. يوگنڊا ۾ عيدي امپن جي ظلمن جي دڀ کان ڪينيا جا به ڪيٽرائي اندين هي ملڪ ڇڏي ويا. بهر حال هن روب تي نهيل ڪئسل هوٽل، استتبول بار، ڪينيا ڪافي هائوس اڃان به ساڳين نالن سان قائم آهن.

دنيا جي بٽن شهن وانگر جن تي انگريزن ۽ يورپين جو راج هو، پنهنجن پراٽن گورن حاڪمن جانا لابدلائي نوان رکيا ويا آهن. موئي ايونينو جي بلڪل سدائيءَ ۾ وهندر (parallel) روب جو نالو هيل سلاسي روب رکيو ويو ۽ ان جي سدائيءَ وارو روب ملڪ جي پهرين صدر جومو ڪينياتا نالي آهي. انهن تنههي اهم روبن کي ملاڻ وارا رستا آهن: شبيو روب، سنيفو ڪومبو استريٽ، بيكو روب وغيره. موئي روب اوپر ۾ نڪرما روب ٿيو وجي. اتر ۾ جتي نيو پيلز هوٽل ۽ الناصر

لاج اهن، مصر جي وزيرا عظم عبدالناصر نالي روب گنري ٿو. اهڙي طرح ڏڪل ۾ نريري ايوبينيو پڻ آهي.

موئي روب تي جتي هاشيءَ جي ڏندن جا به دروازا ٺهيل آهن ۽ جتي توئرسٽ آفيس پڻ آهي اثان اتر ڏي ويندر روب آغا خان نالي آهي. آغا خانين (اسماعيلين) جا ممباسا توڙي نئروبيءَ ۾ ڪيتراي سماجي ۽ تعليمي ڪم آهن. اوشنڪ هوٽ وٽ هڪ روب جو نالو پرنس اندريو پڻ آهي. باقي وڪورياءَ ڪئينس روب جهڙا رستا هتي پڻ زيب النساتون استريت ٿي ويا آهن. هن روب جي هيٺان بلڪل سمند جو ڪنارو ڏئي وهندڙ روب ماما نگينه روب آهي، جنهن تي ڪيتراي تعليمي ادارا آهن. هي روب اتر ڏي وجي نريري ايوبينيو ۽ مبارڪي روب سان ملي ٿو.

ڪينيا جي ڪيترن ئي شهن سان اسان جي نندي ڪند جي ماڻهن جون يادون وابسته آهن. ممباسا ۾ ته هڪ سڄي گهڻي بلوچن جي آهي، جن جا وڌا پسني گوارڊ ۽ عمان کان لڏي ايا هئا. ان کان علاوه لامو پرсан هڪ سچو ڳوٽ بلوچن جو آهي. آغا خانين جي موجوده امام پرنس ڪريم آغا خان جو ننڍپڻ ڪينيا جي گاديءَ واري شهر نئروبيءَ ۾ گذريو. شروعاتي تعليم، هن گهر ۾ پرائيوپ ٽيچر ذريعي حاصل ڪئي. هن جي ڏاڻي آغا خان سوم، على گڙ هه يونيونيرستيءَ جو هڪ اسڪالار مصطفى ڪمال، پنهي پائرن پرنس ڪريم ۽ پرنس امين کي رکي ڏنو هو.

نندي ڪند جي بین ماڻهن سان گڏ ڪيتراي سند ۽ گجرات پاسي جا آغا خاني آفريڪا جي اوپر واري ڪناري جي شهن ممباسا، مليبندی، لامو، زئزبيار (زنبار)، دار السلام ۽ هودانهن وڪورياءَ يند جي ڪناري وارن شهن ڪمپلاٽ جنجا (جيڪي هاش يوگنڊا ۾ اچن ٿا) رهيا ٿي. اهڙي ئي هڪ فمليءَ جو ذكر مون پنهنجي هڪ سفرنامي، هي پيٽ هي ڪنارا” ۾ ڪيو آهي ته ڪين هڪ غريب چوڪرو گجرات کان سڙهن واري پيڙيءَ ذريعي پهرين زئزبيار اچي هڪ گجراتي جي دڪان تي نوڪر ٿئي ٿو پوءِ اهستي آهستي پئسو گڏ ڪري پاڻ به دڪان کولي ٿو. وطن وجي فاطمه نالي هڪ چوڪريءَ سان شادي ڪري وري آفريڪا اچي ٿو ۽ هاش زئزبيار بدران وڪورياءَ يند واري شهر ۾ ڪاروبار ڪري ٿو. هو ڪين مشڪلاتن کي منهن ڏئي ٿو. لوفر قسم جا شيدي هن جي دڪان جي ڦر ڪن ٿا، جهيزو ڪن ٿا، انهن کان علاوه هڪ آدم خور قسم جو شينهن سندس گهر تي ان وقت حملو ڪري ٿو جڏهن هن جي زال گهر ۾ اسڪيلي، ٿچ تي هڪ بار سان گڏ آهي. هي زال مڙس ڪين ان قسم جي ڏاڪڙن کي منهن دين ٿا ۽ پنهنجي جيائي لاءِ جدوجهد ڪن ٿا،

هڪ قسم جو مثال اهي، جنهن مان پڙ هندڙن کي Idea ٿي سگهي ٿي ته ڪيئن اسان جي ندي ڪند جي ماڻهن پنهنجي ٻچن جي مستقبل کي بهتر بنائي لاءِ پنهنجي وطن جا ڪک چڏي پرديس ۾ خطرن کي منهن ڏنو ۽ ڪاروبار ڄمائڻ لاءِ محنت ۽ مزدوري ڪئي. هنن مختلف مكاني طور پيدا ٿيندڙ سياسي ۽ سماجي حالتن کي به منهن ڏنو ٿي.

1880ع ڌاري ڀوري پي قومن جو آفريڪا جي اوپر واري ڪناري ٿي قبضو ٿي وييو ۽ هنن ناني ڪنڙو ڪري آفريڪا جا حصا پتيون ڪري پاڻ ۾ ورهائي ڪنيو. آيندريقدر جو زنجبار (Zanzibar) جنهن تي عمانى سلطان جي حڪومت هئي اهو به هنن پنهنجي قبضي ۾ ڪري چڏيو. هن بيٺکي راج آغا خانين (اسماعيلين) لاءِ ڪيتريون ئي رنڊڪون پئدا ڪيون، هنن جي حق جو خيال نه رکيو ويyo. هنن کي مڪمل طرح سياسي ازادي ڏيڻ ۽ مرادي موجب جتي وٺي اتي بزنис ڪرڻ کان رو ڪيو ويyo. ڀوريپين نشي چاهيو ته ايشائي ماڻهو واپار وڙي ۾ سندن مقابلو ڪن يا حڪومت جو حصو ٻڃجن. هنن اهو به نشي چاهيو ته انديا جا يا ايران ۽ عرب ملڪن جا ماڻهو جتي وٺين اتي Settle ٿيندا رهن.

ڪينيا ۾ رهندڙ اسماعيلين حالتن کي منهن ڏئي ان موجب هلڻ چاهيو ٿي. خير ان وقت تائين ته نه ڪينيا جو نالو وجود ۾ آيو هو ۽ نه نزروبي جو نالو. جيڪو اچ ڪينيا، ڀوگڊا ۽ ترزانيا آهي، اهو ان وقت ايسٽ آفريڪا سڌيو وي ٿي ۽ اهو انگريزن جي هٿ چڙ هيو. اهڙي طرح چاب، زائر ۽ نائيجر جهڙا ملڪ فرينجن حواليءِ ٿي ويا ۽ انهن ملڪن وارو علاقئو سينترل آفريڪا سڌيو هو. موزمبق ۽ انگولا پور چوگڪالين رکيا. ممباسا، زنجبار، ڪمپلا ۽ جنجا پاسي رهندڙ اسماعيلين سمجھيو ٿي ته ڪجهه به هجي ته انگريز ۽ سندن حڪومت ڪرڻ جو طريقو وري به بين ڀوريپين کان بهتر اهي. هنن کي انديا ۾ ره ڦكري برطانيا راج جو تجربو هو ته انگريزن جي حواليءِ جيڪي به ملڪ ٿيا (انديا هجي يا هانگ ڪانگ، ملايا هجي يا سنگاپور) هنن اتي سڀكior ٿي ۽ مواصلات جو تمام سٺو بندوبست رکيو ٿي. هو انگريزن جي ورڪنگ کان واقف هئا ۽ ساڳي وقت آفريڪا ۾ ڪافي عرصو ره ڦكري هو آفريڪا ۽ اتي جي مكاني ماڻهن کان به واقف هئا. نتیجو اهو نڪتو ته اسماعيلي جيڪي انگريزن کان اڳ جا آفريڪا ۾ ٽڪيل هئا گزارو ڪري ويا ۽ انگريزن جي وڃڻ کان پوءِ به ترسي پيا ۽ اچ تائين آهن ۽ پاڻ به خوشحال زندگي گذاريin ٿا ته مكاني ماڻهن جو به خيال رکن ٿا. بنگلاديش ٿيڻ بعد جڏهن چنگانگ ۾ پنهنجي ڪلاس ميٽ دوست وٽ گهمڻ ويس ته آغاخانين کي ساڳي پوزيشن ۽ بزنис ۾ نسي مون هن کان پچيو

ته، “توهان پنجبین ئے بھارین کي ته ملک بدر ڪري ڇڏيو پر اسماعيلين کي نه؟”

“ان ڪري جو آغا خاني جھڙي فساد وارا ماڻهو نه آهن ئے نه وري مكانی ماڻهن جي ڪلچر ئے زبان سان هٿ چراند ڪن ٿا. هو واپار ئے تعليم ذريعي پاڻ به سکيا ستابا ٿين ٿا ئے مكانی ماڻهن جو به خيال رکن ٿا.”

مون کي حيرت ٿي جڏهن مون ممباسا جي ٽيڪنيڪل ڪاليج جي هڪ پروفيسر كان اهو سوال ڪيو ته هن به ساڳيو جواب ڏنو ئے مون کي ڪينيا ۾ اهي تعليمي ادارا ئے اسپٽالون ڳڻائڻ لڳو جيڪي اسماعيلي ڪميونتي مكانی ماڻهن جي خدمت لاءِ ناهيا آهن.

ممباسا جو ”علی ذنو و سرام هاء اسکول“

توهان جو جيڪڏهن ممباسا، نئروبي يا ڪينيا جي ڪنهن پئي شهر ۾ اچڻ تئي ته اتي رهندڙ اسماعيلين (آغا خانين) سان خبر چار ڪري هنن کان سندن فنملي بابت پچي سگهو ٿا ته سند، ڪچ يا گحرات کان هنن جا وڌا ڪڏهن ۽ ڪين آفريڪا ۾ آيا. آفريڪا ۾ پهرين ڪھڙي شهر ۾ آيا ۽ پهرين ڪھڙو ذندو يا مزوري ڪيانون... وغيره. هر هڪ جي دلچسپ ۽ حيرت ۾ وجهندڙ ڪھائي آهي.

1970 ع وارن ڏينهن ۾ جڏهن منهنجو ممباسا، زئزبيار ۽ لاريزنزو مارڪس (هڻ اهو شهر موپوتو سُنجي ثو) اچڻ ٿيو ته منهنجي ڪيترن ئي اسي نوي سالن جي پور هن اسماعيلين سان ملاقات ئي جن گجراتي ڳالهائني ٿي ۽ ڪن سندى به ڳالهائني ٿي يا شايد اها ڪچي گاڏڙ سندى هئي، انهن مان ڪيتراي پهرين جنريشن جا ماڻهو هئا ۽ هنن پنهنجو فrust هئند اڪائونت ٻڌايو ٿي ته هو ڪين سورت، پاء نگر يا ڪراچيءَ کان ڪاث جي ڪمزور پيڙن ذريعي آفريڪا آيا. ان سفر ۾ ڪيترا ڪمزور دلين ۽ صحت وارا ته رستي ئي مري ويا ٿي جيڪي سلامت پهناڻي تن کي به سجو سفر Sea Sickness ڪري وڌو ٿي. هڪ ڪراچيءَ ٻڌايو ته انهن سره ذريعي هلندر ڪاث جي جهازن ئي جيڪڏهن ڪارگو ۾ چانور هوندا هئا ته اسين خوش ٿيندا هئاسين ته جيڪڏهن جهاز توائي ٿي ويو ۽ منزل تي پهچڻ لاء گهڻا ڏينهن لڳي ويا ته ڪائڻ لاء ڪارگو مان چانور ڪيدي موت سان مقابلو ڪري سگهجي ٿو. پائڻ لاء هر وقت اسمان ڏي اکيون هونديون هيون ته مينهن وسي ته چمڙي جي چادرن ۾ گڏ ڪري ديا پرجن. لنگر ڪلڻ وقت جيڪو پائڻي ڪندا هئاسين اهو هفتى ڏڀ ۾ ختم ٿي ويندو هو، جو اهو هڪ مقرر انداز ۾ ڪندا هئاسين جو ان جهاز ۾ ماڻهن کي به و هارڻو پيو ٿي ته واپار لاء ڪنيل وکر به ڪلڻو پيو ٿي. هوا جو رخ سٺائو هوندو هو ته بن اڍائي هفتن ۾ به پهچي وجبو هو نه ته سورت کان زئزبيار پهچڻ ۾ مهيني کان مئي لڳي ويندو هو، خاص ڪري تدهن جڏهن هوا لڳن بند ٿي ويندي هئي، يا پيشان لڳن بدران سامهون کان لڳ شروع ٿي ويندي هئي.

اچ کان هڪ به صدي اڳ آفريڪا جو اوير وارو ڪنارو اندبيا جي ماڻهن لاء ائين هو جيئن اسان لاء ستر ۽ اسي واري ڏهي ۾ دٻئي، ڪويت يا سعودي عرب هو. اندبيا جا ماڻهو پنهنجي بهتر مستقبل لاء آفريڪا ايندا هنا جتي هنن کي روزگار حاصل ڪرڻ جا بهتر طريقا

میسر هئا. جیتوٹیک سفر جون صعوبتون هک طرف هیون ته آفریکا جي جنگلی قبیلن، نانگن بلائن، وچن سوپیرین ۽ بین وحشی جانورن جو خوف پئی طرف هو. پوءِ هنن اهي سپ Risk کنیا ٿي. منجهانئن کي ڪامیاب ٿیا ٿي ته کي ساموندی چولین ۽ مرن جو به کاچ ٿي ويا ٿي.

اندیا کان جیکي به آفریکا ڏي آیا ٿي ته هو پھرین زنجبار (Zanzibar) لٹا ٿي جو اهو بیت پھرین ٿو اچي. زنڈیبار ۾ هنن اتي جي پھرین ايل اسماعيلي، گجراتي ۽ سندین جي دکانن ۽ ڪارخانن ۾ ڪم ڪري تجربو هک طرف حاصل ڪيو ٿي ته پئسو ڏوکڙ، مکاني رسم و رواج ۽ نمونا سمنا ۽ سندن زبان سواحلی سکي ٿي. ان بعد هو مٿي تي سامان جون هڙون رکي آفریکا جي اندروني ويجهن حصن ۾ ريزگاري وکرو ٿي ۽ پوءِ سائيڪلن تي سامان رکي ڪجهه وڌيک اندر ويا ٿي. پوءِ ڪجهه پئسو بچت ٿي ٿي ڪجهه ڏورانهن گوئن ۾ دکان کوليما ٿي. اندیا کان ايل ڪپڙو ۽ پيو سامان آفریکا جي ماڻهن کي وکيو ٿي ۽ هائين جو عاج، لونگ، ڪافي، چانهه ۽ پيو سامان اتان خريد ڪري ممباسا ۽ زنڈيبار وڌين سڀين ڏي موڪليو ٿي، جن اهو سامان اندیا ۽ عرب ملڪن ڏي موڪليو ٿي. ان سجي پچ ڊك ۾ هر وقت ڪمائني نٿي ٿي. ڪيترا دفعا مکاني ماڻهو اوذر کائي ويا ٿي، چوريون ۽ ڏاڙا به عام هئا. مليريا، ٿائينفانيڊ ۽ هندو بخار (Yellow Fever) جهڙين خوفناڪ بيمارين جو هر وقت بپ ڦر هيو ٿي. نه رڳو ننديو واپاري مارجي ويو ٿي پر وذا وذا سڀت به فقير ٿي ويا ٿي. خاص ڪري جهاز ٻڌي ٿي هنن جو هر مال لڙ هي ويو ٿي. مکاني لڙاين خاص ڪري پھرین جنگ عظيم ۾ ته ڪيتراي تريپ ٿي ويا. پر ان هوندي به هنن پرديسي سوداگرن همت نٿي هاري. پيلڪ جي حالت ۾ هک علانقو چڏي پئي ۾ وجي پاڳ آزمایو ٿي. پئسو ڪمائڻ ۽ خوشحال ٿي ٿي نه فقط هنن پنهنجو ۽ پنهنجي خاندان کي سُکي بنایو ٿي پر مکاني ماڻهن جو به سوچيو ٿي، خير خيرات ڪيا ٿي، ڏکوويل انسانن جي خدمت ڪئي ٿي. انگريزن جي راج ۾ جيئن ئي تعليم عام ٿي ته هو پاڻ به پڙ هيا ۽ مکاني ماڻهن جي پلي لا ۽ هنن خيراتي اسڪول ۽ اسپٽالون ڪوليون. جيئن ممبئي ۾ پارسين، سندوي هندن، بوهرين، کوجن، گجراتين، عيسائين ۽ ويندي يهودين جا ڪيتراي خيراتي اسڪول، اسپٽالون، پارڪ، مسافرخانا، ڪيڻ جا ميدان ۽ ڀتيم گهر آهن، تيئن آفریڪا جي هنن شہرن ۾ اسان جي ننديي ڪدب جي ماڻهن جا ٺهيل آهن. هو هتي اچڻ وقت غريب هئا، مسکين هئا. هنن محنتون ۽ پورهيا ڪيا، پنهنجي جان جو ڪي ۾ وڌي. ڪي الله کي ڀڪم پيارا ٿي ويا ڪي وذا امير ٿي ويا. هنن پنهنجي

ڪمایل دولت ۾ هتي جي ماڻهن جو به حصو سمجھيو ۽ هنن انهن ماڻهن جي به سک ۽ پلائيءَ جو سوچيو.
 اڄ کان چاليهه سال کن اڳ جڏهن ائون پهريون دفعو ممباسا آيو هوس ته ان وقت به ۽ هاڻ به ممباسا ۾ ”علي ڏنا وسراام هاءِ اسڪول (AVHS)“ اڳيان بيهي فوتو ڪيرايمن. ممبئي جي ساسون لئبرري، گرانٽ كاليج، وي ئي استيشن وانگر يا ڪراچي جي دي.جي. كاليج، ميونسپل ڪارپوريشن ۽ اميريس مارڪيت وانگر ممباسا جي هن اسڪول (هال شايد كاليج ثي ويو آهي) جي بلندگ به اهڙي آهي جو هتي ايندڙ هر ٿوئرست ڪشش محسوس ڪري ٿو ۽ هن اسڪول جي عمارت اڳيان بيهي تصوير ڪيرائي ٿو. منهنجو هي سفرنامو جنهن اخبار، رسالي يا ڪتاب ۾ چڀجي ان جو ايديٽر يا پيلشر جاءه جي ٿلت ڪري شايد تصويرون نه ڏني سگهي ۽ پڙ هندڙ اهڙين تصويرن ڏسڻ کان محروم رهجي وڃن ان ڪري ممباسا ۽ نئروبي جون تصويرون NET تي وجهي رهيو آهيان ۽ پڙ هندڙ هي تصويرون picasa.com جي ويب سائينٽ کولي ان ۾ search جي خاني ۾ Mombasa ۽ اهڙيءَ طرح ”الطااف شيخ شيخ ڪينيا“ لکي افريڪا بابت منهنج فوتن جا مختلف اليم ڏسي سگهن ٿا. انهن مان ڪجهه فوتو ”گوگل اميجز“ ۾ به متian عنوان انگريزيءَ ۾ لکڻ سان اچي سگهن ٿا.

ممباسا جو علي ڏنا وسراام (Allidina Visram) هاءِ اسڪول شهرائڻ وارو علي ڏنو ڪير هو؟

سيٺ علي ڏنو وسراام ڪائرا ڳوٽ جو ڪچي آغا خاني (اسماعيلي) هو جيڪو 1863ع ۾ (يعني اڄ کان ڏيءَ سو سال اڳ) هندستان جي ملبار ڪناري کان جهاڙ رستي زئنيزيار بېت تي پهتو. هو ان وقت ڏهن پار هن سالان جو چوڪرو هو. زئنيزيار جي مختلف خوجا ۽ گجراتي سڀين وٽ مزوري پور هيو ڪري هن افريڪا جي ياكاميويو ڳوٽ کان پنهنجي ڏنڌي جي شروعات ڪئي. هن اتي ويهي اڄي جي تائين پنهنجو ٽندو هلايو ٿي ۽ واپار وڙي ۾ هن کي وڌي ڪاميابي نصيٽ ٿي. ايٽريقدر جو 1899ع ۾ جڏهن هو 50 ورهن جي چمار جو هو ته امام سلطان محمد شاهه هن کي ممباسا لاءِ پارت ڪئي، ته ان شهر کي به هو پنهنجو ڪري سمجھي. علي ڏنو هاڻ سجي تر ۾ سيٺ سڌيو ويو ٿي ۽ هن جا ڪيتائي ڏنڌا هليا ٿي. اناج کان علاوه افريڪا جي ڏور انهن علاقهن ۾ پنهنجا نائب موڪلي لوونگن، ميل (Wax) ۽ عاج جو سودو ڪيو ٿي جنهن جي بدلي ۾ هن اندبما کان گهرail ڪپڙو و ڪيو ٿي. يورپ کان ايندڙ شڪار جي شوقين کي هن بندوقون، ڪارتوس ۽ بيو شڪار جو سامان سپلاء

ڪيو ٿي. انگريزن جڏهن ممباسا کان ڪمپالا تائين ريلوي لائين و چائڻ شروع ڪئي ته ان تي ڪم ڪندڙ سوين مكانى شيدي مزورن ۽ انديا کان گهرail سک پور هيتن جي ڪادي پيتي جو سامان سڀ علی ڏني وسram ڪيو ٿي ۽ انگريزن پوءِ هن کي pay ڪيو ٿي. ريلوي لائين نهُن ٻعد سڀ وسram يوگندا جي ڪيترن ئي شهron: ڪمپالا، جنا، اينتبي ۽ ماساكا ۾ پنهنجا واپاري مرڪز کوليا. هن ڪپهه جي خريداري، ٿائل ۽ ايڪسپورٽ جو ڪم پل شروع ڪيو. هن وٽ 100 کان به مٿي دڪان ٿي ويا هناء، جتي انديا کان ايندڙ خوجن نوکري ڪئي ٿي. ڪجهه پئسو ٿئي ٿي هن کين پنهنجو الڳ ڪاروبار شروع ڪرڻ تي همتايو ٿي. اچ به ممباسا ۽ نثروبي ۾ ڪيتريون ئي اهڙيون اسماعيلي فلمليون آهن جيڪي بڌائين ٿيون ته هنن جا وڌا جڏهن مسڪيني ۽ جي حالت ۾ افريكا جي ڪناري تي پهنا ته سڀ علی ڏني وسram هنن لاءِ روزگار مهيا ڪيو. ان وقت جي أغاخان سڀ علی ڏني وسram جي انسان ذات جي خدمتن خاطر کيس، 'وزير' جو خطاب ڏنو جيڪا هڪ وڌي عزت جي گاللهه سمجهي وجي ٿي.

سڀ علی ڏني وسram جي سماجي ۽ خيراتي ڪمن ۽ سندس مختلف بزنس جي لست تمام بگهي آهي. هو هڪ اهم شخصيت سمجهي وجي ٿي. آخر ۾ مختصر طور هي لکندو هلان ته هڪ سج ٻه پاچا. ڌندتي جي لحظاً کان سڀ وسram جا آخري ڏينهن ڏايا ڏکيا گذرپا. ان جو سب پهرين وڌي لڑائي هئي. 'فرست ورلد وار' ۾ جتي دنها جا بيا ملڪ عناب ۾ اچي ويا اتي افرييكا ۾ به مصبيت ۽ ڏڪار جي حالت پئدا ٿي وئي. ماڻهو اوتروون کائي ويا، ڌندو ڏاڙي بيهي ويو. آفريكا ۾ رهندڙ اندين دڪاندارن تي سڀ کان گھلو اثر ٿيو. سڀ وسram به وڌي نقصان ۾ اچي ويو، جنهن جو پورائو ڪرڻ لاءِ هو نيون راهون ڳولهڻ لڳو. هو ڪينيا، تنزانيا ۽ يوگندا ۾ اكين سان پنهنجي بزنس جي تباهي ڏسي ڪانگو ڏي رواني ٿيو، جيئن اتي ڪو هٿ پير هڻي سگهي پر افسوس جو کيس ڪاميابي نصيبي نه ٿي. هو وري پنهنجو ڌندو ڄمائي نه سگهيyo. هر هند هن کي ناڪامي نظر اچ لڳي. 1916ع 66 ورهن جي ڄمار ۾ گذاري ويو. اچ سندس ٺهرايل اسڪول اڳيان بيهي اهو ئي سوچي رهيو آهيان ته ههڙو خوبصورت اسڪول ٺهراين ۽ واري انسان جي دل ڇا ته خوبصورت هوندي. تو هانجو ممباسا اچ ڻتني ته هن اسڪول کي ضرور ڏسجو.

کینیا جو هک بیو آغا خانی.... ایبو پیرپائی

گذریل مضمون ۾ پاڻ سیت علی ڏنَا وسراام جي ڳالهه ڪئی سین. جیڪو هک ڪچي اسماعيلي مخیر (Philanthropist) ۽ بزنس مئن هو جنهن ڪینیا جي مختلف شہرن ۾ ڪيتراي خير جا ڪم ڪيا.

ڪینیا ۾ اج به ڪيتراي اسماعيلي (آغا خاني) نظر اچن ٿا جيڪي تمام سکيا ستابا آهن ۽ سندن مکاني سوسائٽي ۽ ۾ وڌي عزت آهي. هنن جا نئروبي ۽ ممباسا ۾ ڪيتراي ٿرست اهن جيڪي خيراتي قسم جون اسپٽالون ۽ تعلیم جا ادارا هلاتئن ٿا، جن مان نه فقط اسماعيلي ڪميونٹي پر مکاني شیدي به فائدو حاصل ڪن ٿا.

اسماعيلين جا ڪینیا ۽ یوگندا جي ڪيترين ئي شہرن ۾ ڪميونٹي، سینتر ۽ جماعت خانا آهن جن ۾ پسگردائي ۾ رهندڙ اسماعيلي عبادت لاءِ يا خوشيءَ عميءَ جي موقعن تي گنجائي ڪن ٿا. ممباسا جي مختلف علانقن ۾ ويندي جن جماعتخانن تي نظر پئي اهي هن ريت آهن:

- ممباسا جماعت خانو: هي بام بُوري علانقى ۾ آغا خانين جي بام بوري سڀٽر اندر ئي آهي. عرفان سامجي هن جماعت خاني جو انچارج آهي سندس فون نمبر به هتي لکي رهيو آهيان: 29492-254-720.

- ممباسا جي ڪوزي (Kuze) رود وارو جماعت خانو جيڪو سڏجي ئي ”ممباسا ڪوزي جماعت خانو“ ٿو. هن ۾ مکي نوردين صدردين دوسا نالي هک اسماعيلي انجارج سان ملاقات ٿي.
- اسماعيلين جو هک جماعت خانو: منهنجي هوٽل واري رسٽي ٿام مبوبا ايوينيو تي آهي جيڪو ممباسا ٿيوبير جماعت خانو سڏجي ٿو. هن جو مکي سليم فضل جمال آهي. سندس فون نمبر 254-722-715210 آهي ۽ اي ميل اندريس آهي.

Saleem @ africaonline.co.ke.

ڪینيا ۾ رهندڙ اسماعيلين جي ڳالهه نكتي آهي ته ڪجهه سٽون پيرپائيءَ بابت نه لکڻ نالنصافي ٿيندو. ديوان سر ایبو پيرپائی ڪینيا جو اهو آغا خاني باشندو آهي جنهن جي خذمن جو اعتراف نه فقط سندس اسماعيلي ڪميونٹي ۽ جا ڪندا پر مکاني شيدي پڻ. 85 ور هن جي ڄمار ۾ 4 جنوري 1990 تي جڏهن پيرپائيءَ لنبن ۾ وفات ڪئي ته اتي جي پارڪ لئند اسماعيلي ڪلچرل سينتر هال ۾ جنازي جون رسومات ان وقت جي ڪینيا جي صدر بنئيل ار اپ موئي، وائيس

پریزبینت ئ و زیر خزانان نئروبی کان هلي، لنبن اچي ائنبد کيون هیون.

پیرپائی (Diwan Sir Eboo Pirbhai) 1905 م بيرپائي گانگجيء جي گهر م ممبئي م چائو. سندس پيء وذى عزت م پئسي وارو هو جنهن جو ٿورو گھڻو ڪاروبار پهرين کان آفريڪا م هلي رهيو هو. 1910 م جدھن ايو پيرپائي 5 سالن جو هو ته هن جي فئ ملي، ممبئي مان لذى، زنجبار آئي جتان پوء هو نئروبيء م اچي رهيا. بنيدادي تعليم ديوک آف گلوستر (Hanch Jamhuri) هاء اسکول مان ڪرڻ بعد هو واپار م گھڙيو. 1926 م جڏهن هو 21 سالن جو هو ته هن هڪ ٽڪسي وٺي هلانڻ شروع ڪئي ئ پوء ويو هڪ مان به بن مان چار ٺاهيندو. اهڙي طرح هن وٽ مختلف گاذين جو فلئت ئي پيو جن مان ڪجهه ٽڪسي طور هلانڻ لڳو بيون انهن يورپين کي مسواؤ تي ڏيڻ لڳو جيڪي ڪينيا م سفاريء لاء آيا ئي. يعني هن گاذين م چڙ هي هتي جي مقرر جنگلن م جانورن کي وڃجهڙائيء کان ڏسڻ چاهيو ئي.

ايو پيرپائيء جي ڪينيا م رهندڙ هڪ اندين سڀت ڪرم علي ناثو جي ذيء ڪلثوم سان شادي ئي جيڪا Seaforth ڪاليج ئ ڪئمbrig ئ چيلتين هيم ليديز ڪاليج، انگلند جي پڙهيل هئي. 1937ع م ايوء جي اها خوش فسمتي سمجهي وئي ته هو ان وقت جي اسماعيلي امام جي ڪار هلانڻ لڳو 1944ع م پرنس علي خان ئ ان جي زال جو پرانيويت سڀكريتري ئي رهيو 10 آڪست 1946ع م جدهن آغا خان جي دارالسلام م دائمند جوبلي ملهائي پئي وئي ته هن پنهنجي ڪميونتيء امام خاطر وڌيون خدمتون ئ فربانيون ڏنيون. امام هن جي تمام گھڻي تعريف ڪئي ئ کيس هڪ عدد پيڙول پمپ کولڻ جي صلاح ڏني. ان پيڙول پمپ مان ايوء ايدو ڪمايو جو هو اوپر آفريڪا جو ٺاپ جو ڪار ديلر بُججي ويو.

ايوپيرپائي بزنس کان علاوه سياسيء سماجي ڪمن م به حصو وٺندو رهيو. هو نئروبى جي ميونسپل ڪائونسل جو ميمبر رهيو ئ پوء 1948ع کان 1960ع تائين ڪينيا ليڪسليتو ڪائونسل جو ميمبر رهيو ئ جومو ڪينيانا جي اڳواڻيء م ڪينيا لاء آزادي حاصل ڪئي. ملڪ جو پهريون صدر جومو ڪينيانا ايوپيرپائي جو تمام ويجهو دوست هو ساڳي طرح ملڪ جو پيو صدر بئنيل اراب موئي پڻ پيرپائي جو گهاٺو دوست ئي رهيو. ايوپيرپائي جي سماجي ڪمن ڪري انگرizer به منجهانئس خوش رهيا ئي. سندس خدمتن جي ڪري برطانيا جي شهنشاه جارج چهين هن کي 1946ع MBE (أردر آف برٽش ايپائز) جو ايوارد ٺنو 1956ع م رائڻي ايلزبيت هن کي نائيت هد

ڏئي ۽ sir جو خطاب ڏنو.

ایبو پیرپائی 1938 ع کان 1958 ع تائين ڪينيا جي "سينترل مسلم انسوسيشن" جو صدر به ٿي رهيو ۽ مسلمان جا ڪم ڪرڻ ڪري کيس 1956 ع ۾ Brilliant Star of Zanzibar 1966 ۾ "دي ڪمانڊ آف گرين ڪريسينٽ ڪراس آف ڪومورس" جو خطاب عطا ڪيو ويو.

1972 ع ۾ جڏهن يوگندا جي صدر عيدي امين اندين سان گڏ ڪينز نئي اسماعيلين کي به ڏيئه نيكالي ڏئي ڇڏي ته پيرپائيه پنهنجي امام آغا خان جي رهنمايءَ هيٺ دربر اسماعيلين کي ڪنابا ۾ Settle ڪرڻ ۾ مدد ڪئي. هن جي مختلف سماجي ۽ خيراتي ڪمن ڪري کيس على جاه ۽ راءِ صاحب جا به خطاب ڏنا ويا. 1946 ع آغا خان طرفان کيس "وزير" جو لقب پڻ ڏنو ويو. 7 جولاءِ 1983 ع تي جڏهن اسماعيلين جي لندن ۾ وڌي پئماني تي سلور جوبلي ملهائي وئي ته ان ۾ آغا خان پيرپائيه کي "ديوان" جو لقب پڻ ڏنو. سچي ڪينيا ۾ ڪوبه مكانى شيدى، اندين يا ڀوريپي نه هوندو جنهن کي ايترا لقب ۽ خطاب مليا هجن جيترا ديوان سر ايبو پيرپائي وزير کي مليا. ان كان علاوه پاڻ بزنیس ۾ به گھڻن کان اڳرو هو. پاڻ ڪيترين ئي ڪمپنيں جو مالڪ هو. ان كان علاوه جوبلي انشورنس ڪمپنيءَ جو چيئرمين ٿي رهيو. انڊسٹريل پروموشن سروسز (IPS)، ٿوئرزم پروموشن سروسز (TPS) ۽ دائمنڈ ٿرست جو سينئر ڊئريڪٹر هو، ۽ ڪينيا جي آغا خان فائونديشن جو چيئرمين ٿي رهيو. سندس وفات وقت سندس زال ڪلثوم، ٿي ڌيئون، به پت ۽ ڪيترا ڏهنا پوئا هنا جن من اچ ڪلهه ڪجهه انگلند ۽ ڪجهه ڪنابا ۾ رهن ٿا. ايبوپيرپائيه جي وفات تي ڪينيا جي روزنامي انگريزي اخبار "بيلي نشن" ۾ ايبيئورييل ۾ آيو هو ته:

"The Death of Sir Eboo Pirbhai closes a chapter of Kenyan history- a history in which he played a distinguished role as one of the most influential leaders of the Asian communities in the country...."

کینیا جا کجهه بو هري

کینیا ۾ جيڪي ننديي کند جا ماڻهو رهن ٿا انهن ۾ نه فقط اسماعيلي پر ڪيتائي سک، سندتي هندو، گجراتي، ڪجي، ميمڻ پڻ ناليرا آهن. هن جي وڌن جون هن ملڪ لاءِ ڪيل خدمتن جي واڪان هتي جا مڪاني شيديءِ به ڪن ٿا. اج به هنن جا ٺاهرايل خيراتي اسڪول، ڪالڃ، اسپٽالون ۽ پارڪ وغيره ڏسي هتي جي ماڻهن جي دلين مان دعائون نڪرن ٿيون. اج به هتي رهندڙ ننديي کند جا ماڻهو جن جا ڏاڻا يا پڙڏاڻا سوت، دوارڪا، ڪوچين ۽ سند کان هتي اچي Settle ٿيا، بزنيس ۽ تعليم ۾ هن ملڪ جو نالو روشن ڪري رهيا آهن. گذريل مضمونن ۾ ننديي کند جي ماڻهن مان هڪ بن اسماعيلي (آغا خانين) جو ذكر ڪيوسين جن جي جماعت خانن ڀا خاص ڪري علٰينو وسرام هاءِ اسڪول جي عمارت اڳيان لنگهه ٿيو ٿي. ممباسا ۾ هڪ بي آڳائي زماني جي بلبنگ ونان لنگهه تي فوتو ڪيڻ لاءِ دل چيو ٿي اها ممباسا ۾ رهندڙ بو هرا ڪميونتي جي ٺاهرايل آهي جنهن تي انگريزيءِ ۾ ”برهانيا بلبنگ“ لکيل آهي. پاڪستان، انديا، سنگاپور وانگر کينيا ۾ رهندڙن بو هرين جو به گھڻو واسطو بزنис سان آهي. کينيا جي وڌن شهنر نئروبي ممباسا توڙي ندين شهنر ۾ جيڪي سدن دڪان آهن، انهن ۾ گھڻي پاڳي رنگ روغن ۽ هارڊويئر جا آهن، يعني انهن تي نٿ، بولت، پانا، هٿوڙا ۽ ان قسم جو لوهي ۽ الٰڪٽر جو سامان نظر اچي ٿو. رکي رکي ڪٿي بر هان دين، سيفي يا سيدنا جهڙي نالي جي سائين بورڊ مان بو هرين جي موجودگي جو احساس ٿئي ٿو. نئروبي جو خوبصورت ”جيوانجي گاربنس“ به بو هرين جو ٺاهرايل آهي. بلڪ سجي کينيا ۾ اهو ئي هڪڙو باغيچو (Jeevanjee) آهي جيڪو هتي جي عوام جو آهي جيڪو علي پائي مولا جيوانجي نالي هڪ بو هري طرفان نئروبي جي غريب عوام کي ثيل آهي. هن پارڪ جي سار سنپال هڪ ٺرست طرفان هلائي وجي ٿي.

علي پائي (Ali bhai Jeevanjee) زرينا پئيل ٻڌايو ته هو 1856ع ۾ ڪراچيءِ ۾ ڄائو هو. يعني انگريزن 1843ع ۾ سند فتح ڪئي، ان کان تير هن سالان بعد ڄائو. تن ڏينهن جي ڪراچي ۾ رهندڙ بو هرين وانگر جيowanجيءِ به گجراتي ۽ سندتي ٻالهائي ٿي ۽ هن جي فئمليءِ جو سندتي هندن وانگر انديا جي مختلف شهنر ۽ اوپر آفريڪا ۾ سننهو ٺاهو بزنس هليو ٿي. زرينا پئيل اج ڪلهه جي سٺي ليڪڪا، جنرلسٽ، آرٽسٽ ۽ انسانن

جي حق لاء جاكورز ڪندر مجي وجي ٿي. ڪينيا مان نڪرندڙ انجريزي رسالي 'Awaaz' جي ايڊيٽر پڻ آهي. سندس رسالو سائبون ايشين هستري ۽ ڪلچر کي فوكس ڪري ٿو. سال به اڳ نئروبي جي بلدر ماڻيا ۽ ڪجهه سياستان جيونجي پارڪ جي ڪجهه حصن تي قبضو ڪرڻ چاهيو ٿي جنهن جي بچاء لاء زرينما پٽيل ڪراجيءَ جي ايڊلجي ڪواسجي وانگر اخبار ۾ ڪالم لکي ۽ عوام جون ريليون ڪدي پارڪ کي آزاد ڪرايو. زرينما پٽيل هڪ سٺي ليڪا به آهي. ۽ سندس ڪجهه ڪتاب امريكا جي مشيگان استيت ڀونيويرستي پريس پڻ چپيا آهن، جهڙوڪ:

- Challenge to Colonialism

- Unquiet: The life & Times of Makhan Singh

زرينما پٽيل هڪ ڪتاب پنهنجي ناني جيونجي بابت پڻ لکيو آهي جنهن ڪتاب جو نالو ئي آهي: The Grand old man of Kenya- "Alibhai Mulla Jeevanjee"

علي پائي 34 سالن جو هو ته 1890ع ۾ هو اوپر آفريڪا لڏي آيو هو. ڪينيا جا جيڪي اوائلني بزنيس مئن ۽ مخير حضرات Philanthropist (هاڻ انهن مان هڪ آهي. نئروبي شهر لاء شروع ۾ لکي چڪو آهيان ته اهو ڪو پراؤ شهر ناهي. 1895ع ڌاري جڏهن انگريزن ممباسا کان ڪمپلا ٿائين ريلوي لائين وچائڻ جو سوچيو ته ان وقت هن شهر جو نه نالو هو ۽ نه ڪو گهر به نهيل هو. پوءِ انگريزن هن شهر واري هنڌ کي مزدورن ۽ انگريز افيسن جا ڪواثر ٺاهي اها ٺيٺت ڏئائون جيڪا اٿياء وارن جڏهن ڪراجي کان حيدرآباد سڀر هاء وي ٺاهيو هو ته نوري اباد کي ڏني. نئروبي درياء جي ڪناري تي ۽ مٿاھين Elevation تي هجڻ ڪري ٿڌكار سبب هر ڪو هتي رهڻ لڳو ۽ ويهارو سالن اندر نئروبي هڪ ننڍڙي ڳوڙڙي مان شهدادپور ۽ ٿندو ادم جهڙو ڏئائون ٿي ويو. علي پائي جيونجيءَ ان زماني ۾ يعني اڄ کان 90 سال کن اڳ پنهنجي هڙون زمين خريد ڪري هي خوبصورت پارڪ ٺهريابو ان کان علاوه عوام لاء هن پيا به ڪم ڪيا. هو وڌو سخي مرد هو. قدرت طرفان هن جو بزنيس ڏينهن ڏينهن وڌ ٿيندو ويو. جنهن ڳالهه ۾ هن هٿ وڌو ٿي اها سون ٿي پئي ٿي. هن انگريز حڪومت جي به ڪافي رهنماي ڪئي پر ساڳي وقت هو ڪينيا جي مائڻهن ۽ ڪينيا جي رهندڙ اندبن جي

ازادي لاء پڻ وڙ هندو رهيو. هن "ايسٽ آفريڪا اندبن نشنل ڪانگريس" جو بنiard رکيو جيڪا اڳتى هلي انگريزن جي راج خلاف طاقتور تحريڪ ثابت ٿي. زرينما پٽيل علي پائي جيونجي جي زندگي تي لکيل ڪتاب "ڪينيا جو بزرگ شخص" ۾ ان تحريڪ بابت پڻ

لکيو اهي. جيونجي بوهري پھريون غير گورو (Non-white) هو جيڪو ليجسليتو ڪائونسل (Legco) جو ميمبر ٿيو جيڪا 1905ء ۾ ٺاهي وئي هئي. جيونجيء ڪينيا مان The Africa Standard نالي East African 1901ء ۾ انگريزي اخبار ڪيدي جيڪا هاش Standard جي نالي سان سڌجي ٿي.

283 صفحن جي ڪتاب ۾ زرينا پٽيل پنهنجي ناني على پائي جيونجي جي مالي زندگيء بابت لکيو اهي ته هو ڪين غربت مان اپري ملڪ جو امير ترين ماڻهو بتجي ويyo. وري نصيبي جو اهزو ڦيو آيو جو هو بيد مسكن ٿي ويyo. هن جو اللهه تلهه چت ٿي ويyo. جيونجي 1901ء ۾ ممباسا ۾ بوهرا مسجد نهرائي جنهن کي هن پوءِ وري ڏدو ڪرايوء وڌيڪ خوبصورت ٻڌيو. 1969ء 1970ء 1974ء وارن ڏينهن ۾ اها مسجد اسان به ڏڻي جنهن جي اڳيان بيهي فوتو ڪيراياسين. پر هاڻ ممباسا وجڻ تي اها مسجد نه ڏسي حيرت ٿي. خبر پيئي ته اها مسجد 1982ء ۾ بوهرين خود ڏاهي چڏي جو چيو ويyo ته ان جو قبلو درست نه آهي. زرينا پٽيل کي ان جو ڏاڍيو ڏڪ آهي ته سندس ناني جي نهرائي تاريخي مسجد کي بدھرايو ويyo. هوءَ ان ڳالهه جو ڏوھه پنهنجن بوهري عالمن کي ڏئي ٿي. "نئروبي ۾ رهندڙ بوهري سؤ سالن کان هن مسجد ۾ نماز پڙ هي رهيا هئا،" زرينا ٻڌايو، "مسجد جا عامل (اماں) به اهي ٿيندا رهيا ٿي جيڪي سيدنا appoint ڪيائڻي. هڪ سؤ سالن تائين نئروبي جا رهاكو هن مسجد ۾ نماز پڙ هندار هيا پر ڪڏهن به، ۽ ڪنهن کي به هن مسجد جي قبلي ۾ نقص نظر نه آيو پر، 1982ء ۾ ان وقت جي موجوده سيدنا "برهان الدين صاحب" کي هڪدم محسوس ٿيو ته هن مسجد ۾ قبلو صحيح رکيل ناهي!"

زرينا پٽيل چيو ته توڻي ڪڻي قبلو درست نه هو ته به سڄي مسجد بهرائي پت ڪرڻ جي ڪھڙي ضرورت هئي. زرينا جو اهو الزام آهي ته ڪينيا جي بوهرا مذهبي ڪميونتي AMJ (علي پائي مولا جيونجي) جي ڪنهن به سياسي، ثقافي، معاشی خدمت (Contribution) کي فخر جي نگاه سان ٿئي ڏسي. على پائي جيونجيء بوهرا ڪميونتي تورڙي عام پيلڪ لاءِ ڪينيا، اندبيا ۽ پاڪستان ۾ ڪينراي خير جا ڪم ڪيا اهن. ڪينريون ٿي مسجدون، قبرستان، ڪميونتي هال، اسڪول، پارڪ، باعڃا، رستا ۽ دكان جيڪي جيونجيء نهرايا انهن جو تفصيلي احوال زرينا پٽيل پنهنجي ڪتاب The Grand Old Man ۾ ڪيو آهي جيڪو مون کي پڪ آهي ته اسان پاڪستانين، خاص ڪري ڪراجيءَ جي بوهرين لاءِ دلچسپ ثابت ٿيندو جو جيونجيء جا ڏاڍا ڪراجيءَ ۾ رهندڙ انهن اوائلی بوهرين مان اهن جيڪي سر چارلس نڀئر جي سند فتح ڪرڻ

کان به اڳ ڪراچيءَ هر ھيا ٿي ۽ سندھي، ڪچي ۽ گجراتي ڳالهابيو ٿي.

نئروبي ۾ جيونجي پارڪ ۾ انگلند جي مهاراثي و ڪئوريا جي لڳ مورتي (Statue) اج تائين قائم آهي. هيءَ 1906ع ۾ لڳائي وئي هئي جنهن جي نقاب ڪشائي بيو ڪاف ڪنڌ ڪئي هئي. بيو ڪاف ڪنڌ ڪانگ نالي سنگاپور ۽ هانگ ڪانگ ۾ اهم رود اهن ۽ دھلي ۾ ڪنڌ پليس نالي شاپنگ سينٽر پڻ آهي.

ڪينيا جي هڪ بي اهم سماجي ۽ سياسي بو هري شخصيت سيف الدين ڪريم پائي انجار والا ٿو ياد اچي. جنهن جو واسطو ايشيا ۽ ايست افريڪا جي نامياري ٽريدينگ ڪمپني "طيب على عبدالحسين انبد ڪمپني" وارن سان آهي. سيف الدين انجار والا ڪينيا جو تمام مشهور و ڪيل ۽ ڪينيا جي آزادي ڪارڻ جدوجهد ڪرڻ وارن مان هڪ آهي. پاڻ 15 بسمبر 1932ع تي نئروبي (ڪينيا) ۾ سڀ ڪريم پائي عبدالحسين انجار والا جي گهر ۾ چائو. ننديي هوندي کان سيف الدين پڙ هائي ۾ هوشيار هو. نئروبي جي عيلڻا وسaram هاءِ اسڪول مان هن هميشه ٿاپ ڪيو. هو نه فقط پڙ هائي ۾ متأهين درجي جو شاگرد هو پر راندين ۽ بيت تقريرن ۾ سائبس ڪو مقابلو ڪري ٿي سگھيو. ننڊپڻ کان هن ۾ اعلى قسم جي ليبر شپ جون خصلتون نظر آيون ٿي جن ڳالهين کي هن پاڻ به سمجھيو ٿي. اهو ئي سبب آهي جو هن پيءَ جو هيڊو بزنيس ڏڌي پڙ هائي ۽ کي ترجيح ڏئي.

سيف الدين نئروبيءَ مان تعليم مكمم ڪري قانون جي بگري حاصل ڪرڻ لاءَ، لڳان ان انگلند" ڪاليج ۾ داخلا ورتى. هي بي وڌي لرائي ختم ٿيڻ بعد (Post war) وارا سال هئا. ايشيا ۽ افريڪا جا ڪيترائي ملڪ پنهنجن يورپي آفائن مان جان ڇڌائڻ لاءَ جدوجهد ڪري رهيا هئا. سيف الدين جي انگلند ۾ ڪيترن ئي ملڪن جي هم خيال شاگردن سان ملاقاتن ٿي جيڪي اڳتى هلي پنهنجن ملڪن جا سياسي ليبر ٿيا. هن اهزين آفريڪي تنظيمين جي دل و جان سان مدد ڪئي ٿي جن آفريڪي ماڻهن سان ٿيندر نالصافي ۽ رنگ ۽ نسل تي نفرت جي خلاف آواز اثاريو ٿي.

سيف الدين انجار والا 1954ع ۾ اعلى پوزيشن سان امتحان پاس ڪيو ۽ بئريستر ٿيو. ان بعد نئروبي موئي اچي و ڪالت شروع ڪئي. سيف الدين ايمانداري، قانوني ڳالهين ۾ نيك صلاح ڏيڻ، ڪورٽ ۾ بين کي مطمئن ڪرڻ جي ارت ۽ پرفارمنس ۾ سجي ڪينيا ۽ پر وارن ملڪن ۾ مڃيو ويٺي. ڪينيا جي آزادي جي تحرير ۾ هن سڀ ڪجهه قربان ڪري چڏيو. گاما پنتو، ڪي بي. شاهه، ڪي بي. تراوادي، چن سنگههه ۽ بين ڪينيائي انددين سان گنجي هن "گروپ

31 "ء" کینيا فریدم پارئی" (KFP) ناهي. ازادیء بعد هو هک ازاد میمبر جي حیثیت سان ممباسا جي علاقئی مان کینيا پارلیامینت جو میمبر پل چونبیو ویو. کینيا جي KANU سیاسي پارئیء سندس تمام گھٹی عزت کئی ئی جو هو تمام گھٹو پڑھیل گز هیل ئے قابل وکیل هو. کیس پیسی جي لالج نه هئی بلک هر وقت غریب عوام جي خدمت کیائين ئی. ملک جي پھرین صدر جومو کینیاتا کیس "سماجی خدمتن" جو وزیر به بتایو. ان بعد بی الیکشن ھن سیاست مان رتائرد ئی. مرٹ گھڑیء تائین وکالت جاري رکی. پاٹ کیترن ئی خیراتی ترستن جو چیئرمئن ئی رھیو. جھڙوک سر یوسف علی ترست، مدرسة المحمد يا ایدوکیشن سوسائٹی، بوہرا بسپنسری لیگ ئے پنهنجی فُملی جو ترست T.G.K چڑئیل ترست.

پنهنجی زال حیاتي پائی سان گنجي هن مکاني سخی ماٹهن جي مدد سان سچی ملک ھن Mkomani نالي ڪلنکون کوليون جن مان کینيا جو هر باشندو فائدو حاصل ڪري سگھیو ئی. سندس وفات ئی. 1995ع ھ.

آفریکا ویندي خبرداريء کان کم وئو

اج ڪلهه اسان پاڪستانين تي دهشتگري جي سجن ڪوڙن الزامن لڳ ڪري ۽ اسان جي ملڪ جي نائي جو قدر بننه ڪرڻ ڪري اسان لاءِ پاهرين ملڪن ۾ وڃڻ مسئللو ٿي بيو آهي. چاهي گھمن لاءِ وجون يا ڪنهن سڀنيار ائيند ڪرڻ يا جاب ملڻ تي نو ڪريءَ تي چڙهڻ لاءِ وجون، ڏارين ملڪ جي اينڊپورت جي اميدگريشن ۽ ڪشم پوليس کان جنهن پاڙي ۾ رهون ان جا پاڙيسري اسان تي شڪن ٿا ته ڪٿي اسان سندن امن ۾ رخوته نه وجهنداسين. ڪي نشي واريون شيون ته سملگل نه پيا ڪريون، ڪٿي ڪو به ڦاڙن لاءِ ڪو الڳانڪ سرڪٽ ته نه پيا ٺاهيون، گهر جي مسوار ڏيڻ بنا ٻجي ته نه وينداسين. پيا ملڪ ته ئهيو پر حج لاءِ سعودي عرب ٿا وجون ته اتي به معلم اسانجو پاسپورت پاڻ وٺ ائين ٿو ضبط ڪري ڄڻ ته قيدي هجون. اينڊپورت تي اسانجي ملڪ جي مردن جي ته چا عورتن جي به اهڙي سخت چڪاس ڪئي وڃي ٿي جو دل ۾ اچي ٿو ته مذهب ۽ فرض جي پونواري ڪري آيا آهيون گھمن لاءِ هرگز نه اچجي. پر ڏئو وڃي ته هنن ڏارين ملڪن جو ڏوهه ناهي. سنگاپور ۽ سعودي عرب جهڙن ملڪن جو به ڏوهه ناهي، جتي چرس هيرون يا ڪو بيو نشو ڪلٽي وڃڻ موت جي سزا آهي ان هوندي به اسان جا مائڻهو نٿا مڙن. ڪيترايي دفعا مرد ته مرد پر عورتون جدي اينڊپورت تي جهليون ويون جيڪي چرس ۽ هيرون نه فقط پنهنجن چئيلن ۾ لڪائي حج لاءِ پهتيون پر ڪٺپولن هي صورت ۾ پنهنجي پيڻ ۽ زنان عضون ۾ لڪائي اينڊپورت مان سملگل ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. ڪهڙو ملڪ آهي جيڪو برداشت ڪندو ته هڪ ڏاريون مهمان گھمن يا عبادت جو بهانو ڪري هنن جي ملڪ ۾ هنن جي مائڻهن کي نشي جي عادت وجهي هنن جي زندگي تباہ ڪري.

سو اج ڪالهه اسان پاڪستانين لاءِ ڏارين ملڪن ۾ وڃي سير سفر جو ته ڪو سُك نه رهيو آهي. هر ڪو شريف مائڻهو چاهي ٿو ته ان كان گهر ۾ وينو هجان. ڪنهن کي نو ڪري يا روزگار ملڻ تي به هو اهڙي خوشيءَ مان پرديس نٿو وڃي جيڪا خوشي اچ کان چوڻو يا اذ صدي کن اڳ ٿي ٿي. پاڪستان جي وزير موصلات ۽ جهاز راني بابر غوري ٻڌايو ته هن پاڪستانين جي تفريح لاءِ هڪ ڪروزر (مسافرجهاز) جو ڪراچي ۽ ڊٻئي جي وچ ۾ هلاڻ جو بندوبست ڪيو. وڌي مشڪل سان ڊٻئي جي حڪومت اجازت ڏني پر اهو جهاز فقط هڪ Vayage ڪري سگهيyo. ڪراچي کان ڊٻئي پهچڻ تي،

جيتوئيک مسافرن جي هيڈانهن هوڈانهن ٿي وڃڻ جي بپ کان، سندن پاسپورٽ دٻئي جي اميگريشن پوليس پنهنجي قبضي ۾ ڪري، پوءِ انهن پاڪستاني مسافرن کي دٻئيءَ گھمڻ لاءِ بندرگاه کان پاهر ڪيو. بن ڏينهن بعد جڏهن جهاز دٻئي مان لنگر ڪڻ وارو هو ته خبر پيئي ته چار چٹا واپس نه موئيا جن جا پاسپورٽ پوليس وٺ هئا. هن ضرور سوچيو هوندو ته پاڪستان وانگر دٻئي يا بین ملڪن ۾ به، غير قانوني طرح رهڻ ۽ نوڪري ڪرڻ سولو ڪم آهي. پر، افسوس جو ائين ناهي. ڪجهه ڏينهن اندر هو جهلجي پيا ۽ هاش بن سالن کان اتي جي جيلن ۾ آهن. هن پنهنجي لاءِ به مصييت پيدا ڪئي ۽ پين جو به سير تفريح بند ڪرايو. اج دٻئي ۾ اندبيا، سري لنڪا ۽ بین ملڪن جا ڪروزر لائينر (سير و سياحت وارا مسافر آئينڊر جهاز) ايندا رهن ٿا، پر پاڪستان جي ان ساموندي سفر بعد اسان جي مسافر جهاز کي دٻئي جي بندرگاه ۾ گھڙن ڪان منع ڪيو ويو آهي.

بهر حال اج کان ويهرارو سال اڳ تائين مختلف ملڪن جي سير و سفر لاءِ نڪرڻ تمام آسان هوندو هو. ملائيشيا ۽ سنگاپور جهڙن ملڪن ۾ 1990 ع تائين ۽ چيان ڪوريا جهڙن ملڪن ۾ 1980 ع تائين ڪنهن اڳوائت ويزا وٺ جي به ضرورت نه پوندي هئي. بس دڪان تان هوائي جهاز جي تڪيٽ خريد ڪري جهاز ۾ چڙ هو هو ۽ ٺوكيو يا ڪوالالمبور جي هوائي اڌي تي ان ملڪ جو اميگريشن آفسير اسان جي سائي پاسپورٽ تي بن، ٿن ۽ ڪڏهن ته چهن مهينن جي ويزا جو به ٺيو هئي ڏيندو هو. انهن ڏينهن ۾ نه رٿن تڪيٽ جو پچيو ويو ٿي ۽ نه بئنڪ اڪائونٽ جي سلپ ڌيڪارڻ جي ضرورت پئي ٿي ته آيا اسانجي اڪائونٽ ۾ ڪافي بلنس آهي يانه. منهنجو مطلب آهي ته انهن ڏينهن ۾ انگلند، امريكا يا يورپ چيان وڃڻ ڪو اهڙو ٺكيو نه هو. پاھر وڃڻ لاءِ "ويزا" جو مسئلو ٿو ٿئي سا اسان کي سولائيءَ سان ملي وئي ٿي. پر انهن ڏينهن ۾ جيڪڏهن ڪي ذاريائان ملڪ هئا جن ۾ وڃڻ مسئلو هو ته اهي افرييڪا جا ملڪ هئا. اج به افرييڪا جي ملڪن ڪينيا ۽ تترانيا هجي يا موزمبق ۽ ڀوگندا، انڌو ولاع چاب هجي يا ڪانگو ۽ نائيجريا، وڃڻ ايدو سولو ناهي جهڙو ايшиا، يورپ يا امرييكا جي ملڪن ڏي. ان ڏڪائيءَ جو سبب ويزا ملڻ کان انڪار ناهي، پر افرييڪا ۾ ڪجهه اهڙيون بيماريون آهن، جن تي انهن ملڪن جي حڪومت ڪنُرول ڪري نه سگهي آهي، جيئن ته بيلو فيور آهي. هن بخار جا جراتيم جڏهن مچر نزيعي انسان جي رت ۾ داخل ٿين ٿا ته هن جو جир و خراب ٿيو پوي ۽ سخت بخار سان گڏ جسم جو رنگ هئدو ٿيو وڃي ۽ جلاني موت کي منهن ڏيو پوي ٿو. جيئن اسان وٺ يا اندبيا ۾ ايندي يورپ پاسي جا مالهو مليريا ۽ ٿائيفائيند جي ڪري بجن

ٿا ئے اچُ کان گھبرائين ٿا. مليريا مچرن جي ڪري ٿي ئه مچر ته آمريكا توڙي چپان ۾ به آهن. ملاتيشيا جهڙو ملڪ ته جهنگل آهي، جيڪو مچرن سان پريو پيو آهي، پر اتي جي حڪومتن مليريا واري جراٽيم Parasite جو خاتمو آتي ڇڏيو آهي ئه هاڻ توڙي ڪٿي مچر چڪ هٿي ته به ڪنهن کي مليريا نشي ٿي. اهڙيءَ طرح هن پوليوب ٰئانيفائي بيماريون پئدا ڪندڙ جراٽيم جو به خاتمو ڪري ڇڏيو آهي. آفريڪا ويندڙن کي جن موڏي بيمارين کان پاڻ کي بچائڻ کپي هئدو بخار (Yellow Fever) انهن مان هڪ آهي. هن بيماريءَ جا جراٽيم (Parasites) مادي مچر ذريعي انسان جي رت ۾ داخل ٿين ٿا. مچر جي چڪ بعد ٿن کان چهن ڏينهن اندر هن بيماريءَ جون علامتون ظاهر ٿين ٿيون. ڪيترين حالتن ۾ هيءَ بيماري هلكي نو عيت جي ٿي ٿي. مرريض کي فلو، بخار، مٺي جو سور، پٺيءَ جو سور ۽ ڏڻ ٿي ٿي. بک صفا مرريو وجي. دل ڪچي ۽ ٿيون به ٿين ٿيون، پر هي سڀ ڪجهه چار پنج ڏينهن مس رهي ٿو ئه بنا دوا جي به مرريض صحيح ٿيو وجي. ان بعد ساڳي بيماري جو جيڪو پيو دفعو حملو ٿي ٿو اهو خوفناڪ آهي. 20 سڀڪڙو مرريضن کي هيءَ بيماري اٿي ٿي ۽ ان ۾ بخار سان گڏ مرريض جو جبرو به تباهاهه ٿيو وجي ۽ سخت قسم جي سائي (Jaundice) ڪري هن جو رنگ هئدو ٿيو وجي. جنهن تان هن بيماريءَ جو نالو پيو آهي. مرريض کي چيلهه ۾ سور سان گڏ وات، اكين ۽ آنديءَ مان رت اچُ شروع ٿي ٿو. الٰيءَ ۾ به رت اچي ٿو ۽ هيءَ بيماري موت جو سبب بلجي ٿي.

اڳ ۾ هيءَ بيماري فقط آفريڪا ڪند تائين محدود هئي پر پوءِ سور هين صديءَ ۾ غلامن جي واپار ڪري، هيءَ بيماري ڏڪنْ آمريڪا ۾ به پڪڙن لڳي، جتي آفريڪا مان آندل غلامن کي، جنهنگ صاف ڪرڻ ۽ ڪيلي ۽ ڪمند پوکڻ جهڙن ڪمن ۾ جو ٿيو ويو ٿي. يورپ ۽ انگلند کان جيڪي گورا ايشيا ۽ آفريڪا آيا ٿي انهن مان ڪيتراٽي همراه مليريا ۽ بيلو فيور ڪري مرڻ لگا. ايتربي قدر جو آفريڪا ڪند سفيد كل واري ماڻهوءَ جو قبرستان سڏجڻ لڳو. جيئن مٿي لکي آيو آهيان ته آفريڪا جي شيدين کي غلام بنائي و ڪري لاءَ ڏڪنْ آمريڪا پهچايو پئي ويو، جيڪي پاڻ سان ان فسم جون بيماريون، اتي به پكيڙي رهيا هئا. ان جو مثال فقط هن ڳالهه مان لڳائي سگهجي ٿو ته 1890 ع ۾ جڏهن آمريڪا (USA) جي سپاهين ڪيوها تي حملو ڪري، ان کي پنهنجي قبضي ۾ آندو ته هن جنگ ۾ آمريڪا جا جيترا ماڻهوءَ انگريزن جون وايون بتال ٿي ويون ته هي هئدو مري ويا. يورپين ۽ انگريزن جون وايون بتال ٿي ويون ته هي هئدو بخار ڪئن ٿي ٿو. ايا بيمار جي ٿانون ۾ ڪانو ڪانڻ ڪري يا بيمار

جي جسم کي چھڻ ڪري. هيءَ بيماري مریضن جي ساهه ذريعي پکڙي ٿي يا ٽائفائي وانگر مریض جي Toilet مان لڳي ٿي. پوءِ 1900 ع ۾ وڃي پك ٿي ته اها بيماري مچرن جي چڪ لڳن سان ٽئي ٿي ۽ 1930 ع ڌاري هن بيماريءَ جي بچاء لاءُ transmits وئڪسين بيولپ ڪئي وئي، جيڪا 1951 ع ۾ ڪامياب طريقي سان بنائي وئي. هن دوا جي ايجاد ڪندڙ کي نوبل پرائينز ڏني وئي هئي. اسان جو جهاز سال ڏيڍ کن یورپ ۽ ملائيشيا ۽ چين پاسي جا چڪر هئي هاڻ 1969 ع ۾ ڪراچي کان چپان وڃتو هو ته اوچتو شيدول ۾ تبديلي آئي ته ڏور اوپر ڏي وڃڻ بدران ممباسا ۽ موڙمبق جي بندرگاه موپوتو مان ٿي انگلنڊ وڃتو پوندو. ان سان گڏ اها به خبر ڏني وئي ته جهاز جي سڀني ماڻهن کي Yellow Fever جي سئي لڳدي. اسان لاءِ اها اڻ وٺڻ ڪاللهه هئي جو اسان کي اها به خبر پيئي ته بيلو فيور بخار جي سئي لڳڻ ۾ سور ٿئي ٿو ۽ به ڏينهن کن بخار رهي ٿو. جهاز جلدي لنگر ڪلڻ وارو هو. ڪجهه کي اهي سيون لڳيون، پاچي ويا. پر ممباسا جي وڃهو پوهچي خبر پيئي ته اسان جي جهاز ران ڪمپنيءَ باقي رهيلن کي هتي سئي لڳائڻ جو بندوبست ڪيو آهي. ممباسا جي باهران ڪلئي سمند ۾ سمند ڄنگر ڪيرائي بڀناسين. اميگريشن جي عملی سان گڏ ڪينيا جي هيلت ديارتمينت جو داڪتر به آيو ۽ باقي رهيلن کي جڏهن سيون لڳي ويون ته پوءِ جهاز کي بندرگاه ۾ اندر داخل ٿئڻ جي اجازت ڏني وئي. بعد ۾، جڏهن آفرييڪا جا بندرگاه ڪري انگلنڊ پهنسين ته خبر پيئي ته اسان جي جهاز جي ڪجهه ماڻهن ممباسا جي داڪتر کي ڪجهه رشوت ڏيئي پنهنجو پاڻ کي سئي هئائڻ کان بچائي ورتو هو. ان وقت ته اسان کي انهن تي ڏاڍي حسرت ٿي ته هو وذا سڀاً نڪتا پر پوءِ جڏهن اسان کي هن موڏي مرض جي چاڻ ٿي ته اهو ئي محسوس ڪيوسين ته آفرييڪا جي ڪنهن به ملڪ ۾، چاهي ڪئي سانوٽ آفرييڪا جهڙو مابرن ملڪ هجي، بيلو فيور جي بچاء واري سئي لڳائڻ بنا هرگز نه وڃجي.

آفریکا و جڻ ۾ ڪیترو خوف ڪیتري خوشی

پاڻ آفریکا جي ڳالهه ڪري رهيا هئاسين ته آفریکا جي ڪنهن به ملڪ ۾ اچڻ اهڙو سولو ڪم ناهي جهڙو یورپ، ايشيا، امریکا يا آسٹریلیا ڪند جي ڪنهن ملڪ ۾. هتي اسان ويزا حاصل ڪرڻ جي ڳالهه نه ڪري رهيا آهيون. اها ته هر ملڪ جي ان جي قاعدي مطابق ان جي سفارتخاني مان يا ان ملڪ جي هوائي اڌي تي پهچي اسان کي وٺئي پوي ٿي. پر هتي پاڻ سفر ۾ درپيش ايندڙ انهن ڏاڪڙن جي ڳالهه ڪري رهيا آهيون، جيڪي آفریکا ۾ ظاهر ثين ٿا. خاص ڪري بيمارين جي حوالى سان ۽ جيتن جڻين جي ڏنگن ۽ چڪن جي مصيبنن کان.

آفریکا جي ڪنهن به ملڪ ۾، خاص ڪري صحارا رڻ پٽ کان هيٺ وارن ملڪن ۾ اچڻ واري کي پنهنجي ملڪ مان Yellow Fever (هئبي بخار) جي بچاء جي سئي هئائي اچڻ ڪي. صحارا کان مٿي وارا ملڪ آهن: مصر، الجيريا، ٿيونيسپيا، ليبا ۽ مراكش وغيره. ميدبېترینين سمند جي ويجهو وارا، آفریکا جا هي ملڪ تمام گھڻو بهتر آهن. صحت ۽ سائنس ۾ توڙي امن امان ۽ خوشحاليء ۾. صحارا رڻ پٽ کان هيٺ وارا ملڪ هن ريت آهن: ڪينيا، يوگندا، موزمبق، انگولا، گنمبيا، نائجيريا، گهانا، سينيگال، ڪمرون، گڻبن، ڪانگو، چاب، برندبي، بینن، برڪينا فاسو، لائبريا، رواندا، تنزانيا، سيريلايون، زائر وغيره. هنن ملڪن ۾ مليريا، تائيفانيڊ، بيلو فيور جهڙيون بيماريون به آهن ته نانگ بلان، وچن، سوپيرين، چيلان، تسي تسي زهريلي مكين جي ڏنگن ۽ چڪن جي به مصيبيت آهي. قدرت به انهن ملڪن تي ايترو مهربان نشي لڳي.

هنن بدنصيبي ملڪن ۾ ڪو سال په سڪار هوندو ته سال په صفا مينهن بند. چوداري سوڪر ئي سوڪر. مينهن نه وسٽ ڪري فصل ته سڪي ويندو پر گاه به اث جي ڏاڪ جهڙو پورو ٿي ويندو. و هنن ۽ اسانن جي پيئڻ لاءِ پاڻي نه ملندو. وري جو مينهن وسندو ته اهڙو جو پور ٻورڙان. درتيء ۾ چڻل بچ به لڙ هي ويندو. غريين جون جهوپڙيون ٻڌي وينديون. هر هڪ وري پئيءَ اڳهارو پوئي تي ويندو یورپ يا امریکا جي امداد لاءِ واجهائيندو.

يوٽپ، امریکا يا ايشيا کان ايندڙ ڪوبه تورئست آفریکا جي ڪنهن به ملڪ ۾ بي ڌڙڪ ۽ بي خوف ٿي اجي نٺو سگهي. هن کي هر وقت ڪي خاص دوائون ڪٿي هلٿو ٻوي ٿو يا Yellow Fever جهڙين بيماريون جي بچاء لاءِ هن کي اهي سيون هٺائڻيون پون ٿيون.

افریکا جي ڈرتیءَ تی پیر رکٹ کان گھٹ م گھٹ 10 دینهن کن اگ بیلو فیور جي سئی لگائڻ کپی جو ان جو اثر ڏدھه ڏینهن کان پوءِ شروع نٿئي ٿو. پر اهو ضرور آهي ته هڪ دفعو سئی لڳائڻ بعد هن تی گھٹ م گھٹ ڏدھه سال کن Yellow Fever جو اثر نٿو ٿئي. ڪيئن تي ڏينهن سالن تائين نٿو ٿئي.

ماکيءَ جي مکين، ڏينپن، چيلان، ڪوريئن جهڙن ڏنگيندر جيتن جو آزار ته جتي ڪٿي آهي پر اهي ايترا خطرناڪ نه آهن، جهزٽي افریکا جي نسي نسي (Tsetse) نالي مك. متian جيت ڏنهن ڏنگين ٿا ڏدھن توهان هنن کي جهليو ٿا يا جدھن توهان جو هٿ هنن جي مانارن يا لڪڻ جي جاء تي اچي ٿو ۽ پوءِ هو پنهنجي چاء لاءِ توهان کي ڏنگين ٿا پر نسي نسي مك جو جيلپو مچر وانگر انسان ۽ هنن جي رت تي آهي. هيءَ مك اسان جي گهرن م ھلنڊر عام مك جھڙي ٿئي ٿي ۽ صغارا رُن پٿ کان وئي هيٺ ڪلهاري رُن پٿ تائين، سمجھو ته افریکا کند جو وج وارو سجو حصو هن مك جي آزار م ۾ ورتل آهي. هن کي تباھه ڪرڻ جون به ڪوششون ڪيون وجن ٿيون پر ڪاڪروچن وانگر هنن م ۾ وڌي ويجهه آهي. هيءَ مك سال م چار ٿهبون پئدا ڪري ٿي. يعني ٿن مهينن بعد اها مك جيڪا آنا ڏئي ٿي ۽ مکيون پئدا ڪري ٿي اهي ٿن مهينن بعد پنهنجي ماءُ سان گڏ آنا لاھين ٿيون. اهڙي طرح هنن مكين لاءِ چيو وڃي ٿو ته پنهنجي زندگيءَ م ۾ اٿکل 30 کن Generations پئدا ڪن ٿيون. هن مك جون 22 مختلف جنسون آهن ۽ هر سال ايدائي کان ٿي لک ماڻهو هن مك جي ڏنگڻ ڪري موت جو شكار ٿئن ٿا. هيءَ مك مچر وانگر هڪ ماڻهوءَ يا وهٿ مان رت چوسي بئي م ۾ داخل ڪري ٿي ۽ انسانن کي نندواري بيماري (Sleeping Sickness) وٺيو وڃي.

هن مك ذريعي پيدا ٿيندر بيماريءَ جو پهريون دفعو علاج 1910ع م ايجاد ڪيو ويو پر ان سان مرريض نابين ٿي پيو ٿي. هاڻ ويجهڙائيءَ م ڪجهه بهتر علاج ڪديا اٿن پر ان هوندي به هيءَ مك مكاني ماڻهن، کير ڏيندر جانورن ۽ ڏارين ملڪن کان ايندر ٿوئريشن لاءِ عذاب آهي. اهو ٿئي سبب آهي جو اسين بین ملڪن جي پهراڙين م ٻهڻ قرن لاءِ هليا وڃون ٿا. پر افریکا جي ملڪن م ٻنهنجو پاڻ کي شہرن تائين محدود رکون ٿا. خاص ڪري رات جي وقت ته باهر نڪرڻ بيد خطرناڪ آهي. ائين ته ملائيشيا به سجو جنگل آهي، جتي مون ڏه سال کن گزاريا پر اتي اهي پيراسائينت نه آهن. ملائيشيا م ۾ مچر ضرور آهن پر مليريا ناهي. هتي افریکا م نه رڳو مليريا اهي پر بينگي بخار جو به خطرو آهي. افسوس جي گلهه اها آهي ته اسان جي ملڪ م اڃان تائين مليريا تي ته ڪنڌول نه ٿي سگپيو اهي پر وين

روز بروز بینگی بخار جو مرض به وتندو و جی. ملائیشیا^۶ جیکدنهن کو تؤرست بخار جی حالت^۷ پهچی تو ته هن کی يڪدم ڪارننائين^۸ اڪيلو رکيو و جي ٿو، جيسين پڪ ٿئي ته هن کي مليريا يا بینگي بخار ته نه آهي. ڇو جو اهڙي ماڻهوءَ کي جي ڪنهن مچر چڪ هنيو ته معنٰي هو ان بخار جا جراڻيم پئي جي رت^۹ و جي Inject ڪندو ۽ بيماري پکڙجي ويندي.

بهرحال آفريڪا جي ڪنهن به شهر^{۱۰} اچڻ واري - پوءِ اهو گھمڻ لاءِ اچي تو يا ڪنهن مانث مت سان ملڻ، نوڪريءَ لاءِ اچي تو يا ڪو سيمينار، ڪانفرنس ائيند ڪرڻ. منهنجي اهائي صلاح آهي ته هو بيد خيال سان اچي ۽ جن بيمارين جي بچاء لاءِ سُيون لڳاڻ ضروري آهن اهي لڳائي ۽ شهر کان باهه نڪرڻ کان اڳ مكانى مائڻهن سان ضرور صلاح ڪري. ڇو جو ڏينپو يا چيلاتي، وچون يا سُو پيري جي ويجهو نه ويجهو توهان پنهنجو پاڻ کي بچائي سگهو ٿا پير هن قسم جي تسي تسي مكين جي ويجهو ڪٿي نه وجو پر هو مچر وانگر پنهنجي بک اجهائڻ خاطر توهان جو رت چوڻ لاءِ حملو ڪري ٿي. هونءَ هتي اهو به لکندو هلان ته تسي تسي مک هتي جي آفريڪي زبان جو لفظ آهي جنهن جي معنٰي ئي آهي مک. ان ڪري انگريزيءَ^{۱۱} به هن کي فقط تسي تسي (Tsetse) سُديو و جي ٿو. ان تان مون کي ياد آيو ته هن مک کي "تسى تسي مک" سڏانين آهي، جيئن "اب زم زم جو پاڻي" يا "سنگمر مر جو پڻ" چو ته آب جي معنٰي ئي پاڻي آهي. اهڙي طرح سنگ جي معنٰي پڻ آهي. هڪ بي ڳالهه ته هن مک (تسى تسي) کي هن ملڪن^{۱۲} تک تک مكين (Tik Tik Flies) به سُديو و جي ٿو.

آفريڪا ڪند تمام وڏو ۽ گھمڻ جو ڳو آهي. يورپ يا ايشيا جي ملڪن وانگر ويزا يا پين ڳالهين جي ڪا ايدى سختي نه آهي پر هتي صحت جي خيال کان بيد خبردار رهڻو پوي ٿو. ان ڪري پاڻ کي آزاد محسوس ڪرڻ بدران دماغٽ تي هر وقت ٿيڻشن رهيو ٿو. آفريڪا جي هڪ ڪند کان بي ڪند تائين آنيڪ مرض ۽ بيماريون آهن، جن^{۱۳} مكانى ماڻهوءَ کان وڌيڪ ڏاريون ڦاسيو پوي ٿو جو هن جي قوت برداشت ايتربي ناهي. مكانى ماڻهيو ته ڪڃيون پڪيون پاچيون به کايو وجن ته وائز ڪورس جو گپ هاڻو پاڻي به پيو وجن پر ايشيا يا يورپ کان ايندڙ ماڻهوءَ کي وڏو خيال رکڻو پوي ٿو جو ڪي بيماريون کاڻن مان ته ڪي پاڻيءَ مان لڳن ٿيون. ڪي درياهه يا سُمنگ پول^{۱۴} و هنجڻ مان ته ڪي مریض کي چھڻ سان. ڪيترين بيمارين جون ته علامتون (Symptoms) به ساڳيون آهن. ڪيترين خوفناڪ بيمارين جي بچاء جون سُيون ۽ ٺڪا (Vaccines) به ايجاد

ٿي چڪا اهن. ڪيترين بيمارين کان بچاء لاءِ توهان کي ڪادي پٽي جي شين تي خيال رکلو پوندو. هونءَ ته توهان ڪڻي ڪيو به خبردار رهو پر ڪي اهڙيون ڳالهيوں آهن، جن کان توهان بجي نٺا سگھو، جيئن ته پٽت جي گڙٻڙ. موسم چي تبديلي، ڪادي جي فرق ۽ گرميءَ ڪري توهان جو پٽت ڪجهه ڏينهن لاءِ ضرور Upset رهندو.

بهرحال هتي هڪ اها به ڳالهه لکنس ته جيئري قدر ٿي سگهي بيمارين جي بچاء لاءِ سيون هٺائي نڪرو، پاڻ سان ترت علاج لاءِ دوانون به ڪڻي نڪرو، پر ساڳي وقت دماغ تي گهڻي تينشن به نه رکو، نه ته گهمڻ ڦرڻ سڀ زهر ٿي ويندو. پوءِ رڳو آفيس ۽ گهر تائين محدود ٿي ويندانو. پوءِ پلاً اهڙي نڪرڻ من ڪهڙو فاندو؟ زندگيءَ ۾ ته هر ڳالهه ۾ ٿورو گھڻو Risk جو پھلو ته اچي ئي اچي ٿو. ڪيترا ماڻهو ته ڦلندر جي مليٰ تي به پاروڻو کانو ۽ مكين هاڻو ڇانهينءَ جو شربت پي پوءِ مهينو کن ڪالارا يا دائرا جا مرپيش ٿي اچي ڪٿي تي پوندا آهن. سو بهرحال خبردار رهڻ ڪپي پر هو چا چوندا آهن ته:

لائز ٻئ دل کے پاس رہے پاسانِ عقل،
لیکن ڪبھي ڪبھي اسے تھا بھجي چوڑو ڏئے۔

تهان خود سوچيو جي آئون تمام گھڻو خبردار رهان ها ۽ هيڏانهن هوڏانهن گھمڻ ۽ مختلف جاين، مسجدن، مندرن، مار ڪيئن، پهراڙي جي علانقون ڏي نه وجان ها ته اج هي منهنجو سفرنامو به فقط بن ستڻ جو هجي هاته ”ممباسا پهنس. صبح جو نيرن ڪري نياپن چورن کي پڙهائڻ ويندو هوس ۽ شام جو ماني ڪائي سمهي رهندو“... هوس....

بهرحال هتي الڳ مضمون ۾ ڪجهه انهن بيمارين جو مختصر احوال لکنس جن بابت اسان جهاز وارن کي ان وقت آگاهه ڪيو ويندو هو، جڏهن اسان جو جهاز آفريڪا جي ڪنهن بندرگاهه ڏي روانو ٿيندو هو.

آفريكا جون بيماريون

هتي ڪجهه اهڙين بيمارين جو مختصر احوال لكان ٿو جيڪي آفريكا ڪند جي ڪيترن ئي ملڪن ۾ عام آهن ۽ جن بابت، جڏهن به اسان جو جهاز ممباسا، دڪار، عابد جان، رئيزييار، موپوتوا يا آفريكا جي ڪنهن پئي بندرگاه ۾ ويو ٿي ته اسان کي خبردار ڪيو ويو ٿي جيئن اسان پنهنجو پاڻ کي انهن بيمارين کان بچائي رکون. ڪن بيمارين جي بچاء لاءِ ته سُيون ۽ ٺڪا (Vaccines) به لڳائڻا پيا ٿي. ڪن مكين، مچرن ۽ ڪينئن کي جسم تي و هڻ کان پچائڻ لاءِ جسم کي مڪڻ لاءِ ڪجهه دوانون ۽ Spray به رکڻا پيا ٿي.

- **ائذز (Aids) – سجي آفريكا ۾ HIV ۽ Venereal بيمارين جو،** جنهن ۾ باد فرنگ (سفليز)، گنور هيا (برميٽ) ۽ بيون اجي وچن ٿيون، وڌو آزار آهي. ان جو سبب غربت ۽ صحت جي اصولن کان ڄڃائي آهي. هتي جا ماڻهو گورن يورپين تي ڏوهه هڻن ٿا ته اهي بيماريون هنن اچي هنن جي ملڪ ۾ پكيڙيون آهن. ان ۾ ته ڪو شڪ ناهي ته نندي ڪند ۾ اهي بيماريون يورپين ۽ انگريزن پكيڙيون، جنهن جي ٿابتي انهن بيمارين جي نالن مان ٿي ملي ٿي. جيئن ته ”باد فرنگ“ جنهن جي معني آهي فرنگين جي پكيڙيل هو. اچ اهي يورپي يا أمريڪن تعليم ڪري ۽ صحت جي سهوليت ڪري انهن موذي مرضن کان بچيل آهن. هيٺانهن آفريكا توڙي اسان وٽ ايشيا ۾ انهن بيمارين ۾ وجن ماڻهو جڪڙندا. افسوس جي ڳالهه اها آهي ته تعليم ۽ هائجن جي ڪوٽ ڪري اچ سند ۾ ايدز جو مرض تمام تيزيءَ سان وڌي رهيو آهي. بهر حال افريكا ايندڙن کي (ساڳي وقت ثالند جهڙن ملڪن ڏي ويندڙن کي) آئون اهو ئي مشورو ڏيندس ته پنهنجي صحت جو خيال رکن ۽ ڏاريin سان ازدواجي زندگي کان پاسو ڪن ۽ پنهنجين زالن کي ايدز جهڙي موذي مرض ۾ مبتلا ڪرڻ کان بچائي.

- **بلحارظيا (Bilharzia):** هيءَ بيماري جيڪا Schistosmiasis به سڏجي ٿي سجي آفريكا ۾ جتي درياه، نديون، نالا و هن ٿا عام آهي. بلحارظيا کان مصر به بچيل ناهي جو اتي جي وهندر نيل ندي يوگندا جي وڪوريا ڀيند کان شروع ٿئي ٿي. هن بيماريءَ جا جراٽيم (Parasites) مثي پاڻي (دریاهن وغيره) ۾ رهندڙ سنيل (Snails) اندر رهن ٿا ۽ وڌن ويجهن ٿا. Snail ڪينئون، هي

جرائيم (Larvae) باهر ڪي ٿو ۽ اهي انسان اندر داخل ٿي وڃن ٿا. هي لاروا چمڙيءَ ذريعي انسان جي جسم ۾ گھڙي وڃن ٿا. انسان جي جسم ۾ پلي ڪو زخم نه هجي ته به هو انسان جي كل اندر گھڙيو وڃن. ان بعد هيءَ بيماري هڪ مائيهءَ مان پئي ۾ مريض جي پيشاب ذريعي پڪڙي ٿي. جذهن ڪو مرريض درباء جي ڪناري تي پيشاب ڪري ٿو ته هي Parasite پاڻيءَ مليو وڃن ۽ ان پاڻيءَ ۾ ڪو به و هنجي ٿو ته هن جي ڪل (Skin) مان هن جي جسم ۾ داخل ٿيو وڃن. بلحراظيا جو هاش ٻڌو اٿم ته علاج نڪتو آهي، پر اسان کي هميشه درياه جي پاڻيءَ ۾ توري سمنگ پول ۾ و هنجڻ کان منع ڪيو ويو ٿي. پر هن دفعي ڏنم ته ڪيترايني فاريئز، جنهن هوٽ ۾ آون رهيل هوس، ان جي سمنگ پول ۾ سمنگ ڪري رهيا هئا. پاڻيءَ ۾ گھڙن کان اڳ ۾ هن Deet نالي هڪ لوشن (Repellent) پنهنجي جسم کي هنيو ٿي جنهن لاءِ هن چيو ٿي ته ان جي بوء ڪري بلحراظيا جا پيراسائينت انسان جي ڪل جي ويجهو نٿا اچن. و هنجڻ بعد هن يڪدم پنهنجي جسم کي ٿوال سان خشك ڪيو ٿي. هن بيماريءَ ۾ مائيهءَ جو نور هليو وڃي ٿو.

ڪالرا: افريڪا ۾ ڪالرا تمام گھڻي آهي، جيڪا گندى پاڻيءَ ۽ بئڪترايا واري ڪادڻي مان لڳي ٿي. هوٽل يا آفيس کان باهر نڪرو ته باڻ سان صاف پاڻيءَ جي بونل ڪتي نڪرو. گهٽ رتل مچي يا گانگڻ ۽ ڪچي پاچي ۽ سلاٽ کائڻ کان پر هيز ڪريو. ڪالرا ۾ اليون ۽ دست ٿين ٿا. مائيهءَ جي جسم جو پاڻي (Dehydrate) خشك ٿيو وڃي جنهن جي پورائي لاءِ گھڻي کان گھڻو پاڻي ۽ لوٽ استعمال ڪجي. اها حالت گھڻا ڏينهن هلٽ تي بلڊ پريشر گھنجيو وڃي، ٽيمپريچر ۽ پيشاب گھنجيو وڃي ۽ مائيهءَ ڪوما ۾ (بيهوشيءَ جي عالم ۾) هليو وڃي ٿو.

- **دائريا ۽ پيٽ جو خراب ٿيڻ:** تو هان ڪتي ڪيدو به خيال سان هلو پر مون ڏٺو آهي ته آفريڪا ۾ اچي هڪ به ڏينهن پيٽ ضرور خراب رهي ٿو. بهتر علاج اهو ني آهي ته آرام ڪجي، گھڻي تيل ۽ گييهه واريون شيون نه ڪائجن. ڪوشش ڪري ڏوري پيٽ تي گذارو ڪجي پر جي ٿن چئن ڏينهن بعد آرام محسوس نه ٿئي ته معنى خطري جي نشاني آهي، ڪنهن ڊاڪٽر سان صلاح ڪجي.
- **A' ۽ 'B':** آفريڪا ۾ هيباتائيش به ڏادي عام آهي. هيباتائيش A اهڙي خطرناڪ ناهي. خراب پاڻي پيٽ ۽ صفائي جو گھڻو خيال نه رکڻ ڪري انسان جي جيري تي اثر ٿئي ٿو جنهن ڪري بخار، جسم ۾ سور، سائي ۽ پيشاب جو دونهاينيل

رنگ رهی ٿو. هن بیماریء ۾ جیتوٽیک موت نشو اچی پر مرض سائٹو ٿيو پوي ۽ هن کان گھمن قرط چدائجيو وجي. هیپانائیتس A جي چاء جون اچ ڪلهه سيون ايجاد ٿي چڪيون آهن، جيڪي کافي اثر واريون آهن، باقي هیپانائیتس، B' جيڪارت جي Transmit پا Sex ڪري ٿئي ٿي، بلڪل موتمار اهي، جنهن ۾ چند هفتن ۾ جورو تباهه ٿيو وجي. ڪن حالتن ۾ هن بیماريء جو علاج ٿيو به وجي ٿو نه ته گھڻين حالتن ۾ مرريض سجي عمر هن بیماريء ۾ ورتل رهی ٿو.

- **لاسا بخار (Lassa Fever)** هيء بیماری آفریڪا جي اولهه وارن ملڪن ۾ ڏاڍي آهي. اسان جو جهاز جڏهن به سینيگال، آئوري ڪوست، نائيجيريا، سيريا ليون جھڙن ملڪن جي ڪنهن بذرگاهه ڏي روانو ٿيندو هو، ته اسان کي هن بیماري لاء خبردار ڪيو ويندو هو، جيڪا بيد موتمار بیماري آهي ۽ هڪ دفعو لڳ سان ان مان بچڻ مشڪل آهي. اچ ڏينهن ٿائين هن بیماري لڳ جي سبب جي خبر پنجي نه سگهي آهي. فلوء وانگر هڪ کان پئي کي لڳي ٿي جيڪا گھڻي بخار، اللين، ڪنگهه ۽ ڪمزوريء سان شروع ٿئي ٿي.
- مليرياء مليرياء اهرڙي بیماري آهي، جيڪا اسان وٺ به عام آهي. جیتوٽیک ايشيا جا ڪيتائي ملڪ ان مان جان چڏائي چڪا آهن، پر اسان وٺ ۽ ڪجهه بنگلاديش، انبيا ۽ سريلانكا جھڙن ملڪن هماچان قائم آهي. پر اهو آهي ته هفتنيوار بنسو ڪيئن يا نيواكين جهڙي گوري ڪاڻ سان ۽ چاريء اندر سمهڻ سان چاء ٿيو وجي. پر آفریڪا ۾ ڪيتائي اهرڙا جيت آهن. جھڙو ڪ تسي تسي مك جيڪا ڏينهن ڏئي جو به اچيو ڏنگيو وجي. آفریڪا ۾ ڪيترن ئي هندن تي پاڻي اهرڙو آهي، جو ان جي پيئڻ سان ڪالارا، دست، پيچڻ ۽ ويندي هیپانائیتس اي ٿيو پوي ۽ جنهن سان و هنچڻ تي بلحارظيا ٿيو پوي. بهر حال مليرياء به هڪ موذي مرض آهي جيڪو سفر دوران ماڻهوء کي بي پهج ڪريو ڇڏي. انبيا، ايران، بنگلاديش وڃڻ ٿئي ته به Mospel جسم تي مڪڻ جهڙي ڪا دوا ۽ باسو ڪئن يا نيوا ڪئن جهڙيون گوريون پاڻ سان ضرور ڪئي نڪرڻ ڪن.

- **رئبيز (Rabies)** - نه فقط ڪتن بلن ۾ پر آفریڪا ۾ ڪيترن ئي جانورن ۾ رئبيز جا جرايهم آهن. ان ڪري پالتو جانورن کان به پاسو ڪرڻ ڪي. هن بیماريء جون هڪ دفعو جي علامتون ظاهر ٿي پون ته پوء هي لاعلاج مرض آهي. ان ڪري جيئن ئي ڪو ڪنو ٻلو چڪ هٿي ته يڪدم داڪتر وٺ پهجي احتياط

حاصل ڪجي. رئيز لاء Pre-exposure وئكسين ٿي ٿي پر ان هوندي به چڪ لڳن تي، زخم کي صابن ۽ پاڻيء سان صاف ڪري داڪڙ وٽ پهچي وججي.

نند جي بيماري (Sleeping Sickness): هن بيماريء بابت گذريل مضمون ۾ لکي چڪو آهيان ته نسي نسي مک جي ڏنگ هڻن سان ٿي ٿي. هن بيماريء ۾ بخار ٿي ٿو. جسم جي چمزريء تي ڦت ٿيو پون ۽ انيميا پڻ ٿي ٿي. يڪدم علاج نه ڪراڻ سان دپريشن، بک جو مردي وڃڻ، ڪالهائڻ ۾ هٻڪ ۽ سخت ٿڪاوڻ محسوس ٿي ٿي ۽ اڳتي هلي مغز Damage ٿيو پوي ۽ موت جو سبب ٿي ٿو.

ئي بي (Tuberculosis): آفريڪا ۾ متى، ڌور، صحيح طرح پاڻي جي نيكال نه هجڻ ڪري ڪن ڪن هندن تي ٿي بي جو مرض تمام گھٺو آهي. مريض جي ڪنگھڻ يا چڪون ڏڀڻ سان هن مرض جا جراڻيم پي ماڻهوء جي ڦقڙن تائين پهچي سگهن ٿا. ٿي بي جون هيٺيون علامتون آهن:

بخار، ٿڪ، وزن گھٺڻ، ڪنگھه، چاتيء ۾ سور، ساهه ۾ سهڪ، رات جو پڪهر اچڻ ۽ ٿڪ ۾ رت اچڻ.

مدي جو تپ (Typhoid): هن بيماريء ۾ کاديء ۽ پاڻيء ذريعي مريض جا بئڪتيريا بين تائين پهچن ٿا. هن بيماريء ۾ مريض جو آندو خراب رهي ٿو. هن کي ٿڪ، بخار ۽ پيٺ ۾ سور رهي ٿو. علاج نه ٿي ٿي مريض کي آنڊي مان رت به اچڻ شروع ٿيو وڃي Coma (بيهوشيء) ۾ هليو وجي ٿو. آفريڪا ڪدب جي ڪنهن به ڦلڪ ۾ ايندڙ توئرست لاء بيلو فيور وانگر ٿائي فائيد جي بچاء جي سئي لڳراڻ پڻ ضروري آهي.

بهر حال انهن چند گالهين مان پڙهندڙن کي idea ٿي وئي هوندي ته آفريڪا ڏئي رو انو ٿيڻ ائين سؤلو ناهي جيئن ڪو حج لاء سعودي عرب يا گھمن لاء ملاتيشيا يا لندين جو ارادو ڪري ٿو ته هن کي فقط ڪيڙن جي بئگ ناهڻي پوي ٿي ۽ ٿڪيت خريد ڪرڻي پوي ٿي پر آفريڪا جي ڪنهن شهري اچڻ کان اڳ ڪيترين ئي بيمارين جي بچاء لاء سيون هٺائڻيون پون ٿيون، ان بعد آفريڪا جي سرزمين تي پهچڻ بعد به پنهنجو پاڻ کي جيتن ۽ جانورن کان بچائو پوي ٿو.

‘زهینگ هي’ جا آفریکا ڈي سفر

گنریل هڪ مضمون ۾ پاڻ ڪجهه اهڙن نالیوارن سیاحن (Tourists) جي ڳالهه ڪئي اهي جيڪي اڳائي زمانی ۾ آفریڪا جي هن اوپر واري ڪناري جي بندرگاهن ممباسا ۽ مليندي Malindi ۾ ايا جيڪي اج ڪلهه ڪينيا جا شهرا آهن. انهن توئرستن ۾ اين بوططا جيڪو مراكش کان آيو ۽ پورچوگال جو واسڪو داگاما به آهي. اين بوططا خشڪي رستي حج لاءِ مڪي پهتو. اتان پوءِ پيرزيءَ رستي بحر احمر Red Sea ٿپي پوءِ اوپر آفریڪا جو ڪنارو وٺي ممباسا پهتو.

پهريون بوري ٽي آهي جيڪو ڪيب اف گڊ هوپ جو سمند اڪري ممباسا ۽ مليندي پهتو. اهڙي طرح انهن ڏينهن ۾ زهینگ هي Zheng He ٺالي هڪ مسلمان سياح، جهازaran Mariner، نئين دنيا جي گولائوءَ Explorler ۽ جهازن جي فليت اندمرل پنهنجي شان شوڪت ۽ رعب تاب سان آفریڪا جي هنن بندرگاهن ۾ پهجي ماڻهن کي حيرت ۾ وجهي چڏيو. واسڪوب اڳاما ته پاڻ سان 5 جهاز ڪئي ڳوڻان نڪتو هو جنهن مان ٻه جهاز ته ڪيب اف گڊ هوپ وڌان مڙندني ٻڌي ويا هئس. اين بوططا هڪ عام ڪمزور تختن واري پيرزيءَ ۾ آيو پر

زهينگ هي (جنهن جو نالو حاجي محمود شمس هو، زهينگ هي سندس چيني لقب هو) هڪ نه ٻه نه پر 200 کن جهازن جي فليت سان گڏ سفر ڪيو ٿي جنهن ۾ پنجاهه سٺ کن جهاز ته بيد وڏا، سهٺا ۽ قيٽي تحفن سان پريل رهيا ٿي جيڪي تحفا هن چين جي حاڪم طرفان مختلف سلطنتن ۽ ملڪن جي سردارن، بادشاھن ۽ حاڪمن کي ڏناڻي. اهي جهاز ٿريزر شب (خزاني وارا جهاز) سڌيا هئا ۽ انهن جهازن جي اداوت ۽ ڪاريگريءَ نه فقط ان وقت جي عام ماڻهو ۽ جهاز سازن کي حيرت ۾ وجهي چڏيو پر اج به اسين تعجب کائون ٿا ته

ان وقت جڏهن هر ڳالهه جي تر جيترى ترقى مس ٿي ٿي اتي چيني ملڪن جهاز سازي ۾ ايدڻي وڌي پئمانى تي ترقى ڪيئن ڪئي! ملائيشيا جو ملاڪا شهر، جتي ڏدهه سال کن رهيس ۽ اهڙا ڏدهه سال ان علاقئي ۾ جهاز هلايم، هن چيني جهازaran حاجي محمود شمس (Zheng He) جي يادگيرين ۽ يادگارن سان پريو پيو اهي. هن ان وقت جن چيني مسلمانن کي پنهنجي هر سفر دوران ملاڪا Settle ڪرايو انهن جو اولاد اجان تائين اتي هلندو اچي. انهن ڏينهن ۾ جين آفریڪا پاسي ممباسا هو تيئن ڏڪ اوپر ايშپا ۾ ملاڪا هو. ممباسا ۽ ملاڪا صدين کان پنهنجي پنهنجي تر جا وڏا، مشغول ۽ امير ترين

شهر، بندرگاهه ئے گادیءَ جا هند هئا. اچ کان فقط هک تیڈ صدی اپک نئروبی، کینیا، ملائیشیا، کوالالمپور، پینانگ ئے سینگاپور جو نه وجود هو ئے نه ڪنهن نالو ٻڌو هو. ”زهینگ هيءَ“ 1405 ع کان 1433 ع تائين جهازن جي لڈی Fleet سان سٽ سامونبی مسافریون ڪيون. ان بعد ٻن سالان کان پوءِ 1435 ع ۾ وفات ڪیائين. سندس جهاز چین کان نکري اولهه جو رخ اختيار ڪيو ٿي ئے چینی سمند، خلیج بنگال، هندی وڌی سمند، اوپر افریڪا (ڪن جو ته چوڻ آهي ته ڪیپ آف گ بوب ٿپی اولهه افریڪا ئے اتلانتڪ سمند) جي بندرگاهن ۾ به پهتو ٿي. اسان وٽ. يعني نندي ڪند ۾ ابن بطوطا، سندباد سیلانی ئے مارڪو پولو جهڙا سامونبی سیاح مشهور آهن جو اهي اسان جي شهرن ۾ آيا پر ملائیشیا، سري لنکا، سیام (تائللند) ویتنام ۽ افریڪا پاسي ”زهینگ هيءَ“ جو نالو هر هک جي زبان تي آهي ئے هن جي دلیراني ئے پُر اعتماد سامونبی سفرن تي هو واقعي داد لهڻي. سندس سفرن جو احوال پھرین چیني زبان ۾ آيو ۽ هاڻ ته دنيا جي ڪيترين ئي زبانن ۾ اچي ويو آهي. جنهن جو هر زبان ۾ عنوان آهي: ”هڪ ڪدرڙي سان باٺو جو مغربی سمندبی ڏي سفر.“

“Eunuch Sanbao to the Western Ocean”

بهرحال هن سفرنامي ۾ ”زهینگ هيءَ“ جي ستٽن سفرن جو احوال آهي جيڪي هن 28 سالان ۾ (1405 ع کان وٽ 1433 ع تائين) مڪمل ڪيا. ائين سفر تي هرمز (ایرانی نار) وٽ 1935 ع ۾ سندس جهاز جو ڪنهن آيدوز ٺڪريءَ سان ٺڪر ٺيڻ ڪري چيٽيون ٿي ويو ۽ زهینگ هيءَ 78 ورهين جي چمار ۾ اللہ کي پيارو ٿي ويو. سندس قبر اندونيسيا جي بیٹ جاوا تي سیمارانگ نالي شهر ۾ آهي. سیمارانگ (Semarang) 15 لک آدم شماري وارو جاوا بیٹ جي اتر ڪناري وارو شهر آهي. جڏهن سجي اندونيشيا تي بچن جو راج هو ته انهن ڏينهن ۾ سیمارانگ هڪ اهم بندرگاهه هو. هينئر به اندونيشيا جو پنجون نمبر وڌو شهر آهي. سندس گهڻي آدم شماري چيني ماڻهن جي آهي جن جا وڌا ”زهینگ هيءَ“ جي ڏينهن ۾ هتي پڻ اچي رهيا. هتي جي ڒائي جو چوڻ آهي ته هن شهر جو نالو سیمارانگ ”زهینگ هيءَ“ جي ننڍپڻ جي نالي سان باٺو تان ”سان باٺو لوونگ“ يعني سان باٺو جو شهر رکيو ويو جيڪو وقت سان گڏ اچارڻ ۾ بدڃي سیمارانگ ٿي ويو. بهرحال جاوا ۽ سماڻرا جي علانقى ۾ وڌو عرصو جهاز هلاڻ ۽ پاڙي ۾ رهڻ ڪري ان بابت به تي سٽون وڌيڪ لکي ويلو آهيان ۽ اهو به لکندو هلان ته جاوا بیٹ تي اسان جي سند جا وڌجara صدين کان ويندا رهيا ۽ اچ به ڪيتريائي سندڻي هندو رهن ٿا، ان بیٹ (جاوا) جو هي شهر Semarang ڊيونيورستين ۽

تعلیمی درسگاهن کان مشهور اهي. انهن مان هك یونیورستي "سلطان اگونگ اسلامك یونیورستي" پڻ آهي. "اُب مرل زهينگ هي" پهريون دفعو هن شهر ۾ پنهنجي پهرين سفر (Voyage) ۾ 1405 ع ۾ آيو هو ۽ سندس ان وقت جي امد جي ياد ۾ "سان بايو ڪانگ" نالي چيني مندر ٺاهيو ويو هو جيڪو اڄ تائين قائم آهي. بهر حال موسم، امن، سونهن، سستائي ۽ سياحت جي خيلان هن پاسي جا هي شهر سيمارنگ يا سورباريا ۽ بالي وغيره دُسُن وئان آهن، جتي توهان کي هدن جا آڳانا مندر، مسلمانون جون مسجدون ۽ بچن جا ڪليسا گهر (ڪٿيڊرل) به نظر اچن ٿا ته مادرن عمارتون، ڪلب ۽ ڪاليج یونیورستيون به ملن ٿيون ۽ سمند جو ڪارو، مينهن بارش ۽ گهاڻا جنگل ۽ گل گلڪاريون ته جتي ڪٿي آهن.

چين جو مشهور سياح، جهاز ران، دنيا جو گولانو (Explorer) زهينگ هي (Zheng He) جيڪو چينگ هو به سُنجي ٿو، جنهن جو چمل وقت نالو (Ma Ha) ۽ ماسان بايو پڻ هو. چين ۾ اهي نالا ائين آهن جيئن اسان وت ڪو ٻار ٻن يا ڻن ٻارن مرڻ بعد، ڄمي ٿو ته انهن کي مئش رکيل نالي کان علاوه "الله ٻجايو" به سدين ٿا، سندس نالو ڪنهن وڌي جو آهي ته پوءِ ڪي ماڻ هن کي ڏاڏا به سديندا ته کي نانا به. ڪو شاعر يا اديب هجڻ ڪري ساقيء، مدهوش، بيوس، صحرائي يا ٿري پيو سڏبو. سو چين ۾ به نالن جو وڌو منجهارو آهي خاص ڪري ڏارئين ماڻهوءَ کي خير نشي پوي ته "داڪٽ رخسانا پريت چنڙ" يا "داڪٽ عبدالڪريم محمد صالح ادل سومرو" ۾ اصل نالو ڪهڙو آهي ۽ سندس تخلص، ذات ۽ گوٽ ڪهڙو آهي؟ سو هن چيني مسلمان سياح جو به اسلامي نالو حاجي محمود شمس هو باقي بيا نالا ائين آهن جيئن پاڻ وت پيو، گلو، بابو يا بابا وڌو، رب ڏنو، الله ورايو وغیره. هن سياح کي دنيا جنهن نالي سان سجائي ٿي اهو، "زهينگ هي" آهي پر چين ۾ مختلف چيني لکڻين ڪري نالن ۾ ائين فرق اچي ٿو جيئن علي ڏنو اڙدو ۾ لکڻ سان علي بنو ٿيو وڃي ۽ پير لوءِ شهر ببرلو ٿيو وڃي. بهر حال هتي پاڻ به حاجي محمود شمس کي "زهينگ هي" ئي سدينداين جيڪو دور اوپر ۽ افريڪا جي ملڪن ۾ وڌيڪ عام آهي.

زهينگ چين جي ڏاڪٽي صوبوي یون نان (Yunnan) هك مسلمان گهراڻي 1371 ع ۾ چاؤ. پاڻ هن فئلمي ۾ بيو پت هو جنهن کي چار پيڻون پڻ هيوون. زهينگ جو ڏالو ۽ پڙڏادو " حاجي " سڌيا هئي يعني هو مکي مان حج ڪري آيا هنا. زهينگ پاڻ ڪطي سمند رستي جدي پهچي حج ڪيو پر سندس ڏادي ۽ پڙڏادي خشكى رستي حج ڪيو ۽ جنهن چين جي صوبوي یوننان ۾ هي رهيا ٿي اهو سعودي

عرب ته چا پاکستان کان به پري اهي يعني ميانمار (برما) ، لائوس ^ء ويتنام جي باربر تي آهي. هنن جو واسطو ^ء وفاداري آن وقت جي ان علاقني جي حاڪمن منگولن سان هئي. سن 1381 ع ^ء، جنهن سال زهينگ هي جو پيء وفات ٿو ڪري، چين جي منگ حاڪم ڀون نان ^ء منگولن کي ماث ڪرائي ^ء سندن طاقت کي ٿوڙڻ لاء وڌي فوج موڪلي جنهن ڀون نان صوبوي ^ء وڌي تباهي مچائي ^ء منگولن کي آن مجطي پيئي. محمود شمس جيڪو ان وقت 'ماهي' (Ma He) پڻ سڊبو هو فقط يار هن سالن جو هو. بين ٻارن سان گڏ هن کي به ان وقت جي منگ بادشاهه "جيان وين" (Emperor Jianwen) جي دربار ^ء موڪليو ويو جتي هن کي ڪڙو ڪري حرم جي ڪم ڪار لاء رکيو ويو. حرم ^ء کيس هرڪو 'سان بائو' معني ٿن هيرن وارو سڌيو ٿي ^ء شهنشاهه جي 21 ور هين جي ڄمار واري شهزادي ڀونگل جي خدمت ^ء لڳايو ويو. ڀونگل (جهن جو ڄمن وقت نالو زهدوي Zhudi هو ^ء جيڪو Chu Ti به پڙ هيو ويو ٿي جيئن ٿو اڙدو ^ء ٿالکيو وجي ٿو ^ء ڪيترا ان کي تهنهه به پڙ هن (ثا) 1360 ع ^ء چانو هو ^ء اڳي هلي پنهنجي پيء "جيان وين" کي تخت تان لاھن بعد 1402 ع کان 1424 ع تائين منگ سلطنت جو ٿيون تمبر شهنشاهه ٿيو. چون ٿا، بلڪ ائين لکڻ کپي ته اها تاريخي حقيقت آهي ته زهينگ هي (جيڪو محل ^ء سان بائو ڪڙو سڌيو ويو ٿي) پنهنجي افَا ڀونگل جي نه فقط ايمانداري سان خدمت ڪئي پر هن کي پڻس کان تخت و تاج حاصل ڪرڻ واري اتکل بازي ^ء وڌي مدد ڪئي. انهن خدمتن ڪري شهزادي ڀونگل شهنشاهه ٿيڻ تي محمود شمس کي سان بائو ڪڙو سڻ بدران زهينگ هي "جي خطاب سان نوازيو. 1924 ع ^ء شهنشاهه ڀونگل جي وفات بعد سندس پت 'هانگ زي' (Hongxi) تخت تي ويو جنهن 1925 ع ^ء زهينگ هي کي نانجنگ جو سالار مقرر ڪيو. ان ئي سال هانگ زي 47 ور هين جي ڄمار ^ء وفات ڪئي ^ء ان جو پت زنان دي (Xuande) تخت ٿي ويو. هن بادشاهه جي ڏينهن ^ء هن بادشاهه جي حڪم تي زهينگ هي 1928 ع ^ء نانجنگ ^ء نوماز بودي مندر دابائؤين (Buddhist temple Da Baoen) نهرابو جنهن کي ڏسڻ لاء اچ تائين دنيا جا سياح چين پهچي نانجنگ ^ء وڃن (ثا. منگ گهرائي جي چو ٿيون شهنشاهه ڀونگل 1402 ع ^ء جيئن ئي تخت تي ويو ته هن زهينگ هي کي جهاز ناهي ساموندي سفر شروع ڪرڻ جو حڪم ڏنو، جيڪي هن 1405 کان شروع ڪيا. ڀونگل بعد منگ گهرائي جي چو ٿين شهنشاهه ^ء پوءِ پنجين جي ڏينهن ^ء به هن سفر قائم رکيا ^ء هن شهنشاهه جي ڏينهن ^ء ست سفر 1433 ع ^ء مڪمل ڪري ائين لاء نڪتو هو، جو 1435 ع ^ء جڏهن زهينگ هي جا پيڙا (fleet) هرمز

كان موئي رهيا هنا ته سندس وفات ٿي. ان ئي سال منگ گهرائي جي هن پنجين شهنشاهه Xuande پڻ وفات ڪئي، ان بعد چين جي هند ٿريزير جهازن (Treasure Ships) جيڪي 200 كان 300 جي تعداد ۾ ٽولو (Fleet) ٺاهي سمند تي وڌي شان ۽ دٻبي سان هليا ٿي انهن جي سفرن کي ٻنجو اچي ويو. ”زهينگ هي جو مقبرو چين ۾ اهي ۽ سيمارنگ (جاوا) ۾ قبر آهي جن تي، زهينگ هي جي تعارف خاطر ڪتبنا پڻ لڳل آهن بر انهن جي هيٺ ڪجهه به ناهي چو جو، زهينگ هي، جو موت انهن ٿيو جيئن جهازانن جو سمند تي ٿيندو آهي ۽ ڪين سمند اندر ڦو ڪيو ويندو آهي.

منهنجي جهاز ساز (Architect) انجينئر دوستن ۽ عام پڙهندڙ جي معلومات لاءِ لکندو هلان ته ائدميل زهينگ هي (حاجي محمود شمس) جي فليٽ ۾ هڪ جهاز ايڻو وڌو ۽ سهيو هو جو ان دور ۾ سؤسال کن اڳ ۽ پوءِ ڪاث جا اهڙا جهاز ٿئي نه سگهيا. مثلال طور زهينگ هي 1405 ع ۾ جڏهن پهرين سفر تي نڪتو ته هن سان گڏ 62 ٿريزير (treasure) جهاز هناءُ 190 ٽنديا جهاز هنا. وڌن جهازن تي 500 کن ماڻهو به رهي سگهيا ٿي ۽ ان پهرين سفر ۾ جمي ماڻهو 27800 هئا. هڪ ٿريزير شب 416 فت بگھو ۽ 170 فت ويڪرو هو. ڏنو وجي ته اج جي مادرن دور جي حساب سان به هن قسم جي جهاز کي وڌو چئي سگهجي ٿو. يعني تقربياً فت بال گرانوند جڏنو هو. هر هڪ جهاز 1500 ٽن سامان ڪنيو ٿي. جي مڻ جو حساب لڳائڻ چاهيو ٿا ته 1500 کي 28 سان ضرب ڏيو. ان وقت جي جهازن کي جيڪڏهن اج جي دور سان پيٽ ڪندائون 1200 ٽتن جو جهازن فقط 200 فت بگھو ٿئي ٿو. اهي جهاز جن سان گڏ ڪولمبس أمريكا ڏي نڪتو هو، اهي 70 كان 100 ٽن وزن جا هئا جن جي بيهجهه 55 فت هئي. سو ان مان پڙهندڙ اندازو لڳائي سگهون ٿا. ته چين جي جهازن جي فليٽ جو چار رب رهندو هوندو. هر هڪ جهاز آفت هو جنهن کي 9 کوها (masts) هئا ۽ چار ماڻ بيك (decks) هئا. جن مان هر هڪ تي 500 کن ماڻهو رهي سگهيا ٿي ان کان علاوه تمام گھڻو وزن پڻ ڪنيائون ٿي. انهن ماڻهن ۾ ڪيتراي ناكنا ڪندڙ ۽ روز مره جي دائري لڪن وارا هوندا هئا.

جن جو دٻئي اچڻ وجڻ ٿيندو رهي ٿو اهي اتي جي اين بوططا مال ۾ نمائش لاءِ ركيل زهينگ هي ۽ ڪراستافر ڪولمبس جي جهاز جي پيٽ ڪري اندازو لڳائي سگهون ٿا ته زهينگ هي جا جهاز ڪيڏا وڌا هئا. 1405 ع ۾ جيڪي جهاز زهينگ هي هلايا ان سائينز جا جهاز 400 سان بعد اوڻهين صديءَ ۾ لوه جا ٺاهيا وي، جڏهن ٻاش جي انجڻ

ایجاد ٿي هئي.

آفریکا ۾ عورتن جي طهر جو آزار

چوکرن جو طهر نه فقط انهن ملڪن ۾ جتي مسلمان رهن ٿا پر ڪيترين عيسائي ۽ ڀهودي خاندانن ۾ به عام آهي. اڄ کان چوڏهن سوء سال اڳ جيڪا ڳاللهه مذبهي نقطي نگاهه کان ضروري ڪئي وئي اها گذريل صديء ۾ ميديكل سائنس طرفان صحيح ۽ صحتمند ثابت ٿي. اڄ جا ڪيتراي ٻڌيل ڳڙهيل ۽ هائجن جو خيال رکندڙ ماڻهو مرد لاءِ طهر ضروري سمجھن ٿا. هن کان اڳ سودان جي هڪ سفرنامي ۾ چوڪريين جي طهر بابت لکي چڪو آهيان جيڪو سجي آفریکا ۾، ڀمن ۽ مصر جهڙن ڪجهه عرب ملڪن ۾ ۽ اوپر پاسي ملائيشيا ۽ اندونيشيا ۾ عام آهي. ملائيشيا پاسي هاڻ اهو رواج (جنهن کي ڪجهه ماڻهو مذبهي رسم سمجھن ٿا)، هن صديء جي شروع ٿيڻ سان ڪافي گهجي ويو اهي نه ته اسي واري ڏهي جي شروع ۾ مون جڏهن سمند جي نوکري ڇڏي ملائيشيا ۾ ڪناري جي نوکري جي شروعات ڪئي هئي ته پهريون دفعو پنهنجي آفيس جي ڪلارڪ چوڪريءَ کان سندس شاديءَ جو ڪارڊ وٺن وقت اهو ٻڌي حيرت ٿي هئي ته فلاڻي تاريخ سندس شادي ٿيندي ۽ ان کان هڪ ڏينهن اڳ سندس نڪاڍ ۽ طهر ٿيندو جنهن ۾ فقط عورت کي مدعو ڪري رهي آهي. مون کي ڪجهه گھڙين لاءِ ائين به محسوس ٿيو ته صباريا پنهنجي لاءِ نه پر شايد پنهنجي گھوٽ عبدالرحمان جي طهر لاءِ چيو هجي جيڪو پڻ اسان جي نيو اڪيمي ۾ لئررین هو. ملائيشيا ۾ اچي اهو مون ضرور نوت ڪيو ته بهراڻيءَ ۾ ڪن ڪن پارن جو وڌي عمر ۾ طهر ٿئي ٿو يا جڏهن ڪنهن مسلمان ملئي چوڪريءَ جي ڪنهن جبني عيسائي يا ٻڌ چوڪري سان شادي طيءَ ٿئي ٿي ته شادي کان اڳ هو مسلمان ٿي طهر ڪرائي ٿو. بهر حال بعد ۾ آفيس ۾ ڪم ڪندر ٿي ٻي ملئي چوڪريءَ کان جڏهن پڪ ڪيم ته هن به اهو ئي ٻڌايو ته ٿائيست صباريا جو طهر ٿيندو.

ائين به نه آهي ته عورتن جو طهر مون لاءِ نئين ڳاللهه هئي. آفریکا جي بندرگاهن ۾ جهاز وٺي وجڻ دوران عورتن جي طهر جا قصا هر بندرگاهه ۾ عام ٻڌڻ ۾ ايندا هئا. اهو ڪھڙو آفریکا جو ملڪ آهي جتي عورتن جو طهر (Female Circumcision) نٿو ٿي. سودان ۽ اثوپيا کان ڪينيا، تنزانيا ۽ موزمبق تائين، گهانا ۽ سينيگال کان نائيجريا ۽ ڪانگو تائين، هر مذهب جا آفريكي ماڻهو (وبندى مسلمان به) عورتن جو طهر ضروري سمجھن ٿا، جنهن سان عورت معاشرى ۾ عزت لائق سمجھي وڃي ٿي. شاديءَ وقت هن جو گھوٽ

هن کی ورجن ۽ شریف سمجھی ٿو. عورتن جو هي طهر هڪ مذهبی رسم کان وڌيڪ سماجي ۽ ثقافتی رسم و رواج سمجھيو وڃي ٿو. اپوريقدار جو مون سان سئینن جي یونیورستي ۾ M.Sc ڪندڙ دکار (سینيگال) جي هڪ چوڪريءَ موڪلن ۾ لندن وڃي هڪ گجراتي اندبن باڪڻ کان طهر ڪرائي آئي. انگلند ۾ عورتن جي طهر تي سخت بندش آهي پر هن گجراتي جهڙا ڪيترا انگلند جا شهري داڪڻ غيرقانوني طور لڪ چپ ۾ آفريڪي ملڪن کان ايندر ح بشي چوڪريں جا طهر ائين ڪندا رهن ٿا جيئن ڪيترا ملڪن ۾ قانون جي خلاف Abortions ڪيون وڃن ٿيون. هتي اهو به لکندو هلان ته هن سينيگالي چوڪريءَ جو طهر بگڙي پيو ۽ اپوري تي Infection ٿي پئي جو مهينو کن یونیورستي کان گسائيندي رهي ۽ مزي جي ڳالهه اها ته لندن وارو اهو داڪڻ پوري سال بعد هڪ ڪيس ۾ جهلهجي پيو. اسان انهن ڏينهن ۾ لندن هناسين. اها خبر جڏهن اخبار ۾ آئي تنهن اسان جي هن سينيگالي محترما اسان کي ٻڌايو. هن وڌي رقم وٺي هي غيرقانوني ڪم شايد بنا انسٽيزيا جي غير sterilized ٿيل اوزان سان ڪيا ٿي.

عورتن جي طهر ۾ چا ٿو ڪيو وڃي؟ مختلف ملڪن جي مختلف قومن ۽ قبيلن ۾ عورتن جي طهر جي مختلف ليول آهي. جنهن ۾ عورت جي زنان عضون جي وڌنک ڪئي وڃي ٿي. ملائيشيا ۽ اندونيشيا جهڙن ملڪن ۾ هلكي قسم جي سرجري ڪئي وڃي ٿي جنهن ۾ عورت جي Clitoris جي متئن حصي جي معمولي ڪل لاهي وڃي ٿي جنهن ڪري هن آپريشن کي مردن جي طهر وانگر عورتن جو طهر سڌجي ٿو، پر ڪيترن هندن تي خاص ڪري افريڪا ڪند جي ته سڀني ملڪن ۾، ويندي مصر ۽ ڀمن ۾، جيئن ئي چوڪري ٿن چڙن سالن جي ٿئي ٿي ته ان عمر کان وٺي بالغ ٿئن کان اڳ تائين هن جو ظاهر ٿيل سجو Clitoris ڪنچي يا بلبي سان ڪٿيو وڃي ٿو. هتي ڪينيا ۽ ڪيترن افريڪي ملڪن ۾ اڄ ڪله جي دور ۾ جيتويٺي عورت جي ڪنهن به عضوي ڪٿن تي سخت سزا آهي پر عام جو وڌو حصو اڄ به ان کي غلط ڳالهه يا ڊوهه جو ڪم نٿو سمجھي پر هو سمجھن ٿا ته اهو ڪم چوڪريں لاءِ صحيح آهي. هن جو ان ۾ ڀفين آهي ته ڪلاينٿورس ڪنجن تي هن کي شهوت ٿئي ٿئي ۽ هوءَ شادي تائين پاڪامن Virgin رهي ٿي. جيتويٺيڪ ممباسا جي هن هوٽل ۾، جنهن ۾ آئون رهيل اهيان، پر وارن ڪمرن ۾ رهندڙ ڀوگندا جي باڪڻ مان هڪ ٻڌايو ته سودان ۾ 300 چوڪريں جي اها سرجري ڪري مٿن تجربو ڪيو ويو ته هن مان 90 سڀڪڙو چوڪريں کي اها ساڳي شهواني خواهش محسوس ٿي، ساڳي لنت ۽ اهائي Orgasm

شی جیکا هن کی هن اپریشن یعنی طهر کان اگ کئی ٹھی! پر اهو
کمال آهي ته آفريکا جي کنهن به پڑھيل يا اڻ پڑھيل نوجوان کان
ان طهر بابت (جنھن کي یورب ۽ امریکا جا ماڻهو (FGC)
عورتن جي نازڪ عضون جي وڌندکے Female Circumcision
عورت جي نازڪ یعنی عورت جي نازڪ Female Genital Mutilation (FGM)
عضوں جي بگاڙ سڏين ٿا، ڪٿي پچ ته هو ان جي خلاف ضرور آهن
پر هو پنهنجي لاءِ اهڙي حبسٽ ڪنوار چاهين ٿا جنهن جو طهر ٿيل
هجي يعني Clitoridectomy (ڪلائينيورس جي ڪئي) ٿيل هجي يا
هن جي زنانی عضوي جي شاديءَ کان اگ تائين سلاٽي
(Infibulation) ٿيل هجي.

ممباساں ۾ جنهن هونڈ ۾ آئون رهيل هوس ان ۾ نه فقط مٿيان يو گڊا
جا باڪٽر رهيل هنا پر ڪجهه بین آفريڪي ملڪن جا پڻ هنَا جو
شهر جي ڪنهن هال ۾ ورلد هيٺ آرگانائزيشن طرفان عورتن ۽ پارن
جي صحت خاطر هن عنوان تي ڪانفرنس هلي رهي هئي.

Traditional practices affecting the health of women

& children عورتن جي طهر ۽ سندن نازڪ عضون جي وڌيڪ تي هي مضمون لکڻ جي ڳالهه مون کي شايد ڌيان ۾ نه اچي ها پر رات هوئل جي بانتنگ هال ۾ یوگندا جي باڪترن سان جڏهن مون اها ڳالهه ڪئي ته مليريا ۽ تسي مكين جي چڪ ڪري آفريڪا ۾ تمام گھٺا موت ٿين ٿا ته هن داڪترن منهنجي ان ڳالهه جي تصدق سان گڏ تردید ڪندي چيو ته ان ۾ ڪوشڪ ناهي ته مليريا ۽ تسي تسي مكين جي ڏنگڻ ڪري سليپنگ سڪنيس بيماريءَ ڪري جيترا موت آفريڪا ڪند تي ٿين ٿا اوترا ڪنهن پئي ملڪ يا ڪند ۾ ٿا ٿين ساڳي وقت گھرو طريقن سان زناني طهر ۽ عورتن جي عضون جي وڌ ڪ ڪري پندا ٿيل خرابين، زنانين بيمارين، حيسن جي روانگي دقت ۽ پارن جي ڦكي ڄم ڪري جيتريون عورتون موت جو شڪار ٿين ٿيون اوترو مرد ۽ عورتون ملائي به ڪنهن پي بيماري ۾ ٿا مرن. مٿي ٻن فسمن جي عورتائي طهر بابت لکيو اٿم جيڪي هلهڪي

قسم جا آهن جن هی Clitoris جو ثورو حصو یا سجو کلائینیورس
کتیو و جی نوء ان سان گذ کن حالتن هی Prepuce (جیکو

Clitoral hood سڈجي ثو) ڪئيو وڃي ثو. هن قسم جو طهر ملائيشياء اندونيشياء اج به مسلمانن ۾ عام آهي. اها بي ڳالهه آهي ته ملائيشياء تمام گھڻي تعليم، دين جي چاڻ ۽ صحت ۽ هائينجن لاءِ Awareness اچڻ ڪري هاڻ ڪافي حد تائين گھڻجي وييو آهي. اسان وٽ ندي ڪند ۾ مسلمانن توڙي بين مڏھين ۽ قومن ۾ ان قسم جو رواج يا سوشل عادت ناهي. الٽهه ڪجهه بوهرين بابت چيو وڃي ثو ته هو

پنهنجین چوکرین جو مثین قسم جو طهر کرائين ٿا. ان قسم جي گالهه سینگاپور ۾ رهنڌ ڪ بوھري فئلمي کان پڏي هييم. هو ان کي مذهبی رسم سمجھن ٿا. بهر حال ان مثین قسم جي زنانی طهر کي سرجن Clitoridectomy يا Excision سدين ٿا.

عورتن جي مثین قسم جي طهر کان علاوه ڪن حالتن ۾، بلڪ آفريڪا جي گهڻن حالتن ۾ ڪلائينورس کان علاوه Labia Minora به ڪليو وڃي ٿو ۽ ڪيترن علانقن ۾ Libia Majora ڪليو وڃي ٿو. اهو سڀ ڪجهه سجي آفريڪا ۾ مسلمان تورڙي پين قومن ۽ قبيلان ۾ عام طرح ٿي ٿو. بقول يوگنڊا جي ٻاڪٽرن جي “ڏينهن جي روشنیءَ ۾ ٿئي ٿو ۽ نه فقط بهاراري جا جاھل ماڻهو پر شهر جا پڙهيل ڳڙهيل مالهو به پنهنجي چوکرین جو هن قسم جو طهر ڪرايندي شرف ۽ خر محسوس ڪن ٿا جو آفريڪا ۾ ماڻهن جي اها سوچ آهي ته جيڪا چوکري ان قسم جو طهر نه ڪرائي پنهنجي شهوت کي ل GAM نشي ڏئي اها وڌي ڪميٺي آهي.”

هنن ٻاڪٽرن پڌايو ته WHO (ورلد هيٺ آرگانيزيشن) طرفان ۽ آفريڪا جي ڪيترن ملڪن جي حڪومتن طرفان هن قسم جا سيمينار ۽ ڪانفرنسون ڪرايون وڃن ٿيون جيئن ماڻهن کي

جانڪاري ملي ۽ هنن جي سوچ بدجي ته هي ظلم جو ڪم آهي. جيڪو تو هان پنهنجين نياڻين سان ڪريو ٿا. پر ڏنو وڃي ته هن قسم جي وڌ ڪت ڪري، ڏيندڙ بيمار عورتن جو تعداد ڏينهن ڏينهن وڌندو وڃي. هڪ ته آدم شماري به وڌي رهي آهي پر معاشرى ۾ هن لعنت جو زور به ايترو ۽ وڌندو رهيو ٿو. سٽينڊن جي ڀونوريستيءَ ۾ اسان سان گذ تعليم حاصل ڪندڙ مثين سينيگال جي چوکري جيڪا لذبن مان هڪ جاھل ٻاڪٽر کان لڪ چوريءَ طهر ڪرائي آئي ۽ شايد صحيح طرح آپريشن نه ٿيڻ ڪري يا شايد آپريشن بعد صحيح طرح care نه ڪرڻ ڪري هن کي Infection ٿي پيو ۽ مهينو ڪن سخت پريشان رهي، ان کان جڏهن ڀورپ ۽ ايшиا جي چوکرین پچيو ته پڙهيل ڳڙهيل هجڻ جي باوجود هن اهو ڪم چو ڪيو ته هن اهونئي جواب ڏنو ته هوءَ مجبور هئي. ان طهر بنا هن جي شادي ٿيڻ ناممڪن آهي. گهڻ هن تي طرح طرح جاشڪ ڪري سگهي ٿو. هتي اهو به گلندو هلان ته سينيگال جي شهر ٻڪار جي هيءَ شاڪردياڻي عيسائي هئي ۽ عيسائين جون تبليغي جماعتون ۽ سماحي ادارا سجي آفريڪا ۾ FGM (Female Genital Mutilation) جي خلاف ماڻهن کي سمجھائي رهيا آهن. تڏهن به هيءَ سماجي رسم ايڏي ته طاقتور آهي ۽ ماڻهن جي ذهن تي ايڏي ته پختي ويٺل آهي جو هي ماڻهو پنهنجين نياڻين سان ظلم ڪري سمجھن ٿا ته هو ڪو خير جو

ڪم ڪن ٿا. هو هن ڳالهه کي جڻ مذهبی فرض سمجھي ان جي ادائیگي ڪن ٿا ۽ پنهنجو پاڻ کي ثواب جو مستحق سمجھن ٿا. افريڪا ۾ رهندڙ يورپين سان جڏهن ان عنوان تي ڳالهه ٿي نكري ته هو ان جو الزام مسلمانن تي هلن ٿا ته اهي جاهل آهن ۽ هيءَ عورتن سان ظلم واري رسم فقط مسلمانن ۾ آهي. پر ائين ناهي. جيڻ آئون مٿي لکي آيو آهيان ته اسان جي افريڪي ڪلاس ميت چوڪري جنهن لڊبن ۾ پنهنجو طهر ڪرايو اها ڪرسچن هئي. ٿي سال ڪن آڳِ امربيڪا جي ڪورت اٿوپيا جي هڪ عيسائيءَ کي پنهنجي بن سالن جي ذيءَ جو Clitoris ڪڻ جي ڏوھه ۾ ڏوھه سال جيل جي سزا ڏني. خالد آدم نالي اديس ابابا جو حبسي 1995ع ۾ امربيڪا جي رياست جارجيا ۾ هڪ پيٽروول پيپ تي ڪلارڪ ٿي لڳو جتي هن فارچونيت نالي سائوث افريڪا کان لڌي آيل هڪ شيدياتيءَ سان شادي ڪئي. جنهن مان هن کي ذيءَ ڄائي. 2003ع ۾ هن کي پارن تي ظلم ڪرڻ جي ڏوھه ۾ جھيليو ويو. بوءَ ڪورٹ ۾ ڪيس هلندو رهيو. آدم جو اهو مؤقف رهيو ته هن پنهنجي نيلاتيءَ کي پاڪ دامن رکڻ لاءَ اهو ڪم ڪيو جيئن هوءَ بالغ ٿي خراب راه تي نه هلي. عورتن جي طهر تي اٿوپيا ۾ ڪابه جهل پل ناهي. اٿوپيا حڪومت جيتوٺيءَ همت افزائي نشي ڪري پر عوام ۾ اها رسم فرض برابر سمجھي وڃي ٿي. بهر حال 2 نومبر 2006ع تي ڪورت آدم کي 10 سال قيد جي سزا ٻڌائي ۽ 5 هزار دالر ڏند هنيو. انساني حقن جي اداري ان جي تعريف ڪئي ته امربيڪا آدم کي سزا ڏئي سٺو ڪيو. مغرب جي دنيا اٿوپيا تي حيرت کاڌي ته هي ڪھڙو ملڪ آهي جتي اهڙن ماڻهن کي سزا ڏئي صحيح چو نشو ڪيو وڃي. ان گوڙ جي جواب ۾ اٿوپيا جي وزير اعظم Meles Zenawi جو امربيڪا جي اخبارن ۾ بيان آيو هو ته:

“If a whole community is involved in this practice, you cannot jail an entire community. You have to change the mindset, and that takes time...”

ڪينيا جي وڌي ۽ طاقتور شيدي فبيلي ماسائي (جيڪو مردن توڙي عورتن جي طهر کي ثقافي ورثو ٿو سمجھي) جي ليدر بين ڪوئيس سابا امربيڪا جي هن فيصلی کي سخت نديو ۽ چيو ته آدم پنهنجي ذيءَ جي پلائي ۽ هن جي مستقبل جي فائدی لاءَ اهو ڪم ڪيو.

بهر حال Clitoridectomy يا Excision جنهن ۾ نبالغ چوڪريءَ جو زنانی عضوي جا مٿيان حصا ڪپيا وجن

ثا ايدى ودى اپريشن ناهي جيڪا سجي افرييڪا كند ۽ بحر احمر (Red Sea) وارن ملڪن کان وٺي ائتلانٽك سمند وارن ملڪن تائين ڪلئي عام گهرن ۾ ائين ڪئي وجي ٿي جيئن اسان وٺ گوشن ۾ حجام چوکرن جو طهر ڪن ٿا ۽ ڪا جراڻيم ڪش دوا لڳائڻ بدران ڦلهير هليو ڇڏين. ان سلسلوي ۾، يعني عورتن جي نازڪ عضون جي وڌ ڪت ۽ بڪاڻ واري سرجري ۾ سڀ کان خراب Infibulation آهي جنهن کي هتي جا ماڻهو فرعوني طهر) Pharaonic (Circumcision) به سدين ٿا ۽ ان جو رواج سودان، سوماليا، انر ڪينيا، اوپيا ۽ بحر احمر (ڳاڙ هي سمند) جي ڪناري وارن ملڪن ۽ اوللهه آفرييڪا جي ملڪن ۽ مالي ۽ ان جي پروارن علاقن ۾ تمام عام آهي. هن آپريشن ۾ اٿ ڏدهه سالن جي چوڪريءَ جا زنانا عضوا ڪلائينورس، Labia Majora ۽ Labia Minora جو اندريون حصو ڪوريو (ڪپيو) وجي ٿو ۽ پوءِ لابيا منجورا جا ٻاهران حسا ڪندين يا سئي سگي سان سبي ملايا وجن ٿا. هتي جو هر هڪ ماڻهو باڪڻ تورڙي عام عورتون، اهو ئي ٻڌائين ٿيون ته هيءَ جراحى ڪعديٽ تڪليف واري ٿي ٿي جيڪا جبشي عورتون ۽ دايون گهرن ۾ ڪن ٿيون، جن وٺ نه باڪڙي اوزار آهن ۽ نه دوائون آهن. هو ڪندا (Thorns) به وڌن مان پئي استعمال ڪن ٿيون ۽ نه وري انسٽيزيا جو بندوبست آهي. هن جراحى (وڌ ڪت) ۽ ان بعد زخم چڻ جي تڪليف جو ٻڌي آفرييڪا جي هر شهري جون سوين چوڪريون گهر ڇڏيو پچيو وجن. پر هتي جي نياڻين جا والدين ان کي پنهنجو مان سمجھن ٿا ۽ هتي جي سوسانٺيءَ ۾ هو پاڻ کي منهن ڏيڪارڻ لائق سمجھن ٿا.

هن سرجري (Infibulation) بعد چوڪريون جون بن کان چهن هفتني تائين ٿنگون ٻڌيون وجن ٿيون جيئن Labia Majora جا ٻئي چپ ملي هڪ ٿي وجن. پيشاب ۽ حيسچ جي نڪرڻ لاءِ تمام سنھو سوراخ ڇڏيو وجي ٿو. اهو سوراخ قائم رکڻ لاءِ سنھڙي ٿاريءَ جو ٿڪرو ڦاسيyo ويندو آهي جيئن ايترى جاءِ کليل رهي. هيءَ جراحى (Infibulation) عورت کي ورجن رکڻ لاءِ ڪئي وجي ٿي جيئن شاديءَ کان اڳ ھوء ڪنهن اشنا سان ڪٿي نهی به وجحي ته به همبستري جھڙي عمل جي پونواري نه ڪري سگهي ۽ نه وري ڪو بدمعاش کيس rape ڪري سگهي. ان ڪري هن جراحى (سرجرى) واريون حبشي چوڪريون رات جون اڪيلون هلنديون رهن ٿيون ته به هن کي پنهنجا ۽ پراوا، هتي جي حساب سان، حيا واريون چوڪريون سمجھن ٿا ۽ اهڙين آپريشن واريون چوڪريون لاءِ سٺا رشتا اچن ٿا، چو جو هتي ورجن چوڪري ئي عزت واري سمجھي وجي

ٿي ۽ اها چو ڪري سلو سڀڪڙو ورجن سمجهي وجي ٿي جنهن جي سندس والدين نندي هوندي ئي Infibulation جهڙي آپريشن ڪرائي چڏين ٿا جين Sex جهڙي عمل جي ڪا به گنجاشن نه رهي. شادي بعد مڙس صاحب جي تصدق ڪرڻ ۽ مطمئن ٿيڻ تي ته هن جي آپريشن ٿيل آهي ۽ هن جي خراب هجڻ جو ڪو چانس نه هو اها آپريشن وري ابتي ڪئي وجي ٿي يعني Reverse Infibulation ڪئي وجي ٿي ۽ سوراخ کي ودو ڪري نارمل حالتن ۾ آندو وجي ٿو. سوراخ کي ثورو وڏو ڪرڻ لاءِ بليد يا ڪنچيءَ سان چيريو وجي ٿو جين زال مڙس ازدواجي حق ادا ڪري سگهن. پار ٿيڻ تي بلوري ڪان مهنو کن اڳ ان سوراخ کي وڌيڪ موڪرو ڪيو وجي ٿو جين پار جو ويم آسانيءَ سان ٿي سگهي. بلوري بعد ڪيترن مردن جي خواهش يا خاندانوي رسم ڪري عورت Opening کي گهٽ ڪرڻ لاءِ هن جي عضون کي وري سبيو وجي ٿو. بن ٿن هفتنهن لاءِ هن جون ٿنگون وري پنيون وجن ٿيون ۽ آفريڪا جي بيوس عورت کي بلوري جي تکليف بعد هڪ دفعو وري Infibulation جو عذاب سهڻو پوي ٿو. هن آپريشن جي تکليف، خوف، هراس ۽ Hemorrhage ڪري ڪيتريون چو ڪريون زندگي پر صدمي ۾ هليون وجن ٿيون جنهن وگهي هو موت جو به شڪار بنجن ٿيون. ڪيتريون عورتون Infection جون مريض بنجيون وجن ۽ هو سنڌ (Infertile) (بنجيون وجن ۽ هو پار نه چڻ جي ڏو ۾ سجي عمر ساهيزين جي ٿك لعنت سهنديون رهن ٿيون. آفريڪا ۾ تورڙي ڪئي مڙس ۾ خرابي هجي، هو مڪمل طرح ڪڏڙو هجي ته به پار نه پيدا ڪرڻ جو جرم عورت تي عائد ڪيو وجي ٿو. ڪيترين عورتن جي رورس انفيولشن وقت Opening صحيح طرح نه ڪلن ڪري پار جي بلوري ناممڪن ٿيو پوي ۽ بچه ۽ زچه پئي مريو وجن ۽ مڙس پئي ڏينهن ئي هڪ عدد نئين ڪنوار وٺيو اچي. چو جو ههڙي سائڻيءَ ۾ هر مرد اهو پير مرشد آهي جنهن تي توهان ڪنهن به ڏو هه جو الزام هئي نئان سگهو. آفريڪا ۾ عورتن جي ههڙن موتن ۽ ڏڪ دردن جون ڳالهيوں پئي هڪ ڏارئين کي ته افسوس ضرور ٿي ٿو پر هتي جي ۾ مردن لاءِ اها چل ته نارمل ڳاللهه آهي. هتي جي هن بي حسيءَ کي ڏسي سنڌ، بلوقستان ۽ ڏڪ پنجاب جي ڳوڻ جي حالت اڳيان ڦوري ٿي جتي جو پير، مير، وڌيرو، پوتار چل ته عيشي ڪرڻ لاءِ جاؤ آهي باقى غريب ماڻهن جي حالت جانورن کان به بدتر آهي جن کي پلي بيهڻ لاءِ صاف پاڻي نه ملي، به ويلا ڪاڌو نه ملي، هنن جي او لاد کي پلي تعليم نه ملي، هنن جون زالون اسپتلان ۾ دوانون يا باڪرياتيون نرسون نه هجڻ ڪري ويم جي سور ۾ سجي رات تڙپي مري وجن ته به ڪا

گالهه ئى ناهى، کو احساس ئى ناهى. اها ئى سوچ ۽ feeling افرييڪا جي مردن جي عورتن بابت آهي. هتي جي مکانى شيدىن جي اهائى ذهننىت آهي ته عورتون پلي پير اگھاڙا ڪري سجو ڏينهن اس ۽ واريءَ تى پور هيyo ڪن، پلي بيمار ٿيو پون هلن پر هنن سان طهر جهڙو ظلم ٿيڻ ضروري اهي جو ان ۾ هتي جي نرن جي ناموس اهي. نياڻين سان ان ستم بعد هو پاڻ کي ڳات اوچو ڪري هلڻ جهڙا سمجھن ٿا. جيئن اسان وٽ سند جا وڌيرا يا پاڻ کي اوچي ذات سمجھڻ وارا پاڻ پلي به تي تي شاديون ڪن ۽ ان کان علاوه چڪلي جون رون رکن پر سندن پيڻن يا ڏيئرن کي فطري شادي ڪراڻ بدران قران سان شادي ڪرائي پاڻ کي وڏو شريف ۽ مذهبى سڏائين ٿا. آتون به گذريل چاليهارو سالان کان ڏستنو اچان ٿو ته آفرييڪا جي هن رسم جي نالي ۾ عورتن سان ٿيندڙ ظلم جي خلاف مغربى ۽ ملکي تنظيمون گوڙ ڪنديون اچن، ماڻهن کي سمجھائڻ جي ڪوشش ڪنديون اچن ته پنهنجين نياڻين سان هي ظلم بند ڪريو پر هي معاملو گهٽ ٿيڻ بدران ڏينهون ڏينهون وڌي رهيو آهي جيئن اسان وٽ ڪارو ڪاري ۽ سگ چشيءَ ۾ ننڍيڙين معصوم چوڪريين جون پوڙ هن سان شادي ڪرڻ جون رسمون ڏينهون ڏينهون وڌي رهيو آهن. هي ملڪ ڪينيا جنهن جي سفر جو احوال هتي لکي رهيو آهيون، ان جي اڳوڻي صدر ٻئيل ارائب موئيءَ ۽ بین عورتن، عورتن جي هن طهر ۽ سندن نازڪ عضون جي وڌ ڪ خلاف ڏاڍي مهم هلائي پر هتي جا ماڻهو ٻڌائين ٿا ته وريو ڪجهه به نه. سرڪار طرفان هن قسم جي طهر تي بندش وجهن سان عورتون استالان ڏي رخ ڪرڻ بدران مختلف گوئن ۾ ڪم ڪندڙ ڊائين ڏي وڃ ڄڳيون جنهن ڪري موتن جو تعداد وڌي ويو.

هن سال جيڪا ايمنسٽي انترنيشنل جي رپورٽ چي آهي ان موجب هن وقت آفرييڪا، عرب رياستن ۽ ملائيشيا ۽ اندونيسيا ۾ 13 ڪروڙ عورتون اهڙيون آهن جيڪي ڪنهن نه ڪنهن قسم جو هلو طهر Clitoridectomy ٻا Infibulation (Female FGM) زنانين عضون جي وڌ ڪ زنانين Genital Mutilation (Genital mutilation) ٿي. هر سال 30 لک چوڪريين جو طهر جي نالي ۾ اهو ڪم هن مادرن دور ۾ به آفرييڪا جي 28 ملڪن ۾ عام ٿي ٿو ۽ گهڻي کان گهڻو مصر ۾ ٿي ٿو ان بعد سودان، اٿوپيا ۽ ماليءَ ۾ ٿي ٿو. مصر ته تازو هاڻ ان جي خلاف قانون به پاس ڪرايو آهي.

اها ٻي ڳالهه آهي ته جتي عورتن جو طهر Female Grcumcision آفرييڪا جي ملڪن ۾ هر مذهب، قوم ۽ قبلي ۾ كلئي عام ٿي ٿو اتي مشرق وسطي (Middle East) جي ملڪن ۾ لڪ چپ ۾ ٿي ٿو. هر ڪو ان کي خراب سمجھي ٿو پر ان هوندي به هو

رسم جو غلام ثابت ٿئي ٿو. جيئن اسان وٽ ٿيجهو ڪرڻ يا شاديءَ تي پکي ۽ ونهه جي رسمن کي غير اسلامي ۽ هندن جون رسمون چيو وجي ٿو پر ان هوندي به انهن جي پوئواري ڪرڻي پوي ٿي جو سوسائني يا معاشرو طعنا ٿوکون هڻي ٿو. ائين ئي سمجھو ته هتي افريڪا، عرب دنيا ۽ ملائيشيا ۽ اندونيشيا ۾ چوڪرين جي طهر جي رسم آهي. عربي ڪندڙ يعني ڀمن، عمان، سعودي عرب ويندي اردن ۽ مسقط پاسي هي طهر انهن سني مسلمانن ۾ عام آهي جيڪي افريڪي نسل جا عرب آهن يا جيڪي سعودي عرب ۾ نوڪريون ڪن ٿا. هن ۾ پهرين ۽ بي ٿائين ڳوئي ٿو جو طهر عام آهي جنهن ۾ Clitoris ۽ ڪجهه حصو Labia Minora جو ڪپيو وجي ٿو.

گذريل اڌ صديءَ ۾ ڪيتائي افريڪي ۽ عرب ملڪن جا مسلمان ۽ عيسائي عرب، يورپ جي مختلف ملڪن ۾ settle ٿيا آهن جتي پڻ هو اها پرئڪنس قائم رکندا اچن. انگريزن ۽ يورپين کي پهرين خبر نه پيشي پر پوءِ ڪيترين چوڪرين جازخم خراب ٿيڻ تي يا وييم ۾ مشڪلاتون درپيش اچڻ تي ۽ ڪيترين وارداتن مان چوڪريون ان تڪليف کان بچڻ لاءِ گهران پچي پوليس استيشن تي رپورت ڪرڻ تي هر عام ۽ خاص ماڻهوءَ کي خبر پنجي وئي. هونءَ يورپ جي ملڪن ۾ پارن سان ظلم ڪرڻ جي خلاف قانون ضرور هو پر ان جي ايڊي وڌي سزا رکيل نه هئي پر پوءِ هر يورپي ملڪ ۾ عورتن جي طهر تي والدين ۽ طهر ڪندڙ لاءِ سزا مقرر ڪئي وئي. انگلند ۾ به پهرين 5 سال جيل هو پر هاڻ ان ڏوھ جي سزا 14 سال ڪئي وئي آهي. ان بابت انگلند جي هوم منسٹر جو اخبارن ۾ بيان چپيو هو ته:

“Female genital mutilation is a very harmful practice that is already rightly illegal in this country. Regardless of cultural background, it is completely unacceptable and should be illegal wherever it takes place.”

ولايٽ ۾ رهنڌ آفريڪي يا پيا جيڪي پنهنجين چوڪرين جو ان قسم جو طهر ڪرائڻ واري رسم جي هر صورت ۾ پوئواري ڪرڻ چاهين ٿا، اهي عورتائي طهر جي حق ۾ ڪيتائي سبب ڏين ٿا، مثل طور:

- ان سان عورت جي عصمت (Virginity) جو بچاءُ رهي ٿو.

- ان سان صفائي رهي ٿي. آفريڪا جي ماڻهن جو اعتقاد آهي ته Clitoris انساني جسم جي هڪ گللي شيءَ آهي جيڪا ڪيترين ئي براين جي پاڻ آهي. ان کي ختم

ڪري چڏڻ بهتر اهي.
 • عورت جي طهر ٿئڻ بعد هو نيءِ ٿي رهن ٿيون، جو
 هن جون شهواني خواهشون گهنجيو وجن.... وغيره
 وغيره.

بهرحال اهي متئون ڳالهيون چوڪرين جا والدين يا سندن آفريڪي معاشرې ۾ قبول ڪيون وجن ٿيون. چوڪريون پاڻ هن زناني طهر جي عمل کان ڏڪنديون رهن ٿيون. هن کي انگلند ۽ يورپ جي ملڪن ۾ رهي ڪري به سکون ناهي. هن جو ساهه هر وقت مٺ ۾ رهي ٿو. حڪومتن جي هيدين سختين بعد به ماهرن جي اندازاي موجب انگلند ۾ رهندڙ آفريڪي مهاجرن جي پهرين ٿئي مان 74000 عورتن جو طهر ٿيل آهي ۽ اج به لڪ چپ ۾ فقط انگلند جي شهرن ۾ هر سال ائڪل 7000 چوڪريون جا طهر ٿين ٿا. جن جون عمرون 4 کان 13 سال ٿين ٿيون. هتي ڪينيا ۾ جتان هي مضمون لکي رهيو آهيان. هن سال گهٽ ۾ گهٽ 100 کن چوڪريون هن طهر جي بپ کان گهر چڏي پچي ويون آهن. ڪيتريون اٺ چاڻ جاين تي لڪل آهن، ڪن ڪينيا جي ڏڪل اوللهه واري حصي ۾ ٺهيل عيسائي چرچن (ڪاليسا گهرن) ۾ وجي ڀناهه ورتني اهي.

آفريڪا ۾ ڪيتائي اهڙا قبيلا آهن جيڪي عورتن جو طهر پنهنجي مذهب يا عقيدي جو حصو سمجھن ٿا. ڪيتائي آفريڪي نسل جا عرب، ملاييشيا جا مسلمان ان کي سنت سمجھن ٿا. ڪيترين مسلمانن جو اهو چوڻ اهي ته اها مذهبي نه پر سماجي رسم آهي. هتي ممباسا ۾ ڪيتريون ئي مسجدون آهن. هڪ ته ماندرري مسجد نالي تمام آڳائي 1570 ع جي ٺهيل آهي. اهڙي طرح پرائي ڪلينبني روڊ تي باشيخ مسجد اهي. هڪ ميمن مسجد ۽ هڪ بوهرا مسجد به آهي. جن ۾ نماز پڙ هڻ بعد اتي جي پڙ هيل ڳڙ هيل مولوين سان ڪينيا يا آفريڪا جي بين ملڪن بابت خبر چار ڪندو آهيان. هڪ ڏينهن ممباسا جي بلوج مسجد ۾ اهڙا مولوي ملي ويا جن جا وڌا ئي پيڙ هيون اڳ ايران يا پاڪستان واري بلوجستان کان هتي آيا هن. دراصل ممباسا جي بلوج مسجد به انهن بلوجن جي ٺهارايل آهي، جيڪي عمان جي سلطان جي فوج ۾ هنا. هن مسجد جي ٺهڻ جو سن 1875 ع لکيل اهي. بهرحال بلوج مسجد ۾ مليل هن مولوين مان هڪ جيڪو مقفي جي رنڌي جو لڳو ٿي تنهن چوڪرين جي طهر بابت چيو ته جيڪي مسلمان هن طهر کي (جههن ۾ فقط Clitoris) جو هلكو حصو ڪنڌو آهي) حضور صلعم جن سان وابسته ڪن ٿا اها حديث ڪافي Controversial آهي ۽ هن حديث جي صحيح هجڻ جي خاطري نه ٿي سگهي آهي. ڪيترا مسلمان اسڪالار ان کي (Refute) ڪن ٿا. ممباسا جي هن مولويءَ

چيو ته هن حديث کي جي صحيح به سمجھيو وجي ته ان ۾ حضور صلعم جن فقط اجازت ڏني آهي. ان کي ضروري قرار نه ڏنو آهي. عورتن جي طهر بابت هڪ عورتن جي ڪانفرنس جي رپورٹ On line پڙهي رهيو هوس ته FGM (يعني عورتن جي نازڪ عضون جي وڌ ڪڻ ۽ بگاڙ) جنهن کي زنانو طهر (Female Circumcision) به سڏجي ٿو، اها ويجهڙائيءَ جي رسم ناهي. پر زمانی جهاليه (اسلام کان اڳ واري دور) کان هلندي اچي. بلڪ ڪن محققن جو ته اهو چوڻ آهي ته 2000 سال پراٽي رسم آهي. قران توڙي بائبل انجيل (پراٽي ۽ نئين Testament) ۾ آن جو ڪوبه ذڪر ناهي. هتي جي مسلم وومين ليگ مطابق. هن طهر بابت هڪ حديث ۾ حوالو ملي ٿو.

“جيڪي ماڻهو اسلامي نقطي نگاه کان زنانی طهر يا FGM جي وڪالت ڪن ٿا اهي هيٺين حديث جو حوالو ڏئي عورتن جي طهر کي سنت جو حصو قرار ڏين ٿا.

“عم عطيه انصاريه جو چوڻ آهي ته هڪ ڏينهن مدیني جي هڪ عورت طهر ڪرائڻ ڄاھيو ٿي. انحضرت صلعم جن هن کي فرمابو: “گھڻو نه ڪترائي جي جو ان ۾ ئي عورت جي بهتری ۽ مڙس جي چاھت آهي”. (1، 8)

ان حديث جي هڪ Interpretation اها چئي وجي ٿي ته اها عورت هر صورت ۾ طهر لاء وجي رهي هئي جنهن کي حضور صلعم جن اهائي صلاح ڏني ته هوءَ پنهنجي عضوي (Clitoris) جو ٿوروئي حصو ڪپرائي ته سٺو آهي. لڳي ٿو ته هوءَ جهاليه واري دور وانگر ڪجهه وڌيڪ ئي ڪبرائڻ جي ارادي سان وجي رهي هئي.

ان حديث بابت مون دارالعلوم ڪورنگي (ڪراچي) جي مقتي اصغر علي ربانيءَ کان به پڪ ڪئي ته هن ٻڌايو ته ان حديث کي هن به پڙھيو آهي. جيڪا عم عطيه انصاريا جي معرفت آهي. اها حديث ڪئي صحيح به آهي ته به ان مان عورتن جو طهر نه فرض ۾ اچي ٿو ۽ نه ڪنهن سنت ۾.

مسلم وومين ليگ طرفان اهو بيان جاري ٿيل آهي ته “فقه سنۃ جي ليڪ ۽ مسلمانن جي ناليري اسڪالار سيد سبق جي آها فتوی آهي ته عورتن جي طهر بابت جيڪي به حديثون آهن اهي Non Authentic آهن.”

هتي جا ماڻهو، ڀهودي توڙي مسلمان مولوي عورتن جي وحشى ۽ تڪليفده سرجري جي خلاف ماڻهن کي سمجھائيندا رهن ٿا ۽ اهو ئي واعظ ڪن ٿا ته قدرت انسان جي خوشى ۽ مزي وڌائڻ خاطر عورت

کی Clitoris جھڙو عضوو عطا کيو اهي. قران یا حدیث ۾ ڪوبه اهڙو حڪم نه آيو آهي ته ان کي جراحی رستي ڪٿيو یا Modify ڪيو وجي. ان ڪري ان کي نه ڪپيو وجي ۽ نه سائيز ۾ نديو ڪيو وجي.

بهرحال اڳ ۾ فقط آفريڪا ۽ بحرالمر سمند جي ڪناري وارن ملڪن ۾ پر گذريل اڌ صديءَ کان (جڏهن کان آفريڪا ۽ ايشيا جي مائڻهن جي يورپ ڏي ڪافي لڏ پلاڻ ٿي آهي ته) يورپ ۾ پڻ عورتن جو طهر وڏو آزار بُنجي پيو آهي جنهن جي نالي ۾ معصوم ۽ اٺ شادي شده چوڪرين جي نازڪ عضون جي وڌ ڪٿ ۽ بگاڻ آڻن ڪري هنن کي سخت جسماني توڙي ذهني تڪليف رسی ٿي. ان سماجي رسم تي ڪيتائي ڪتاب، مضمون ۽ فلمون ٿئي چڪيون آهن. انهن مان سڀ کان گهڻو مشهور ڪتاب آسٽريا ۾ رهندڙ هڪ سومالي فلم ائڪريڪ حيشائي“ واريڪ ديري ”(Waris Dirie) جو “بيزري ڦ فلاور“ نالي آتم ڪاڻا وارو ناول آهي جيڪو 1999ع ۾ چپيو. هن ۾ ديريءَ پنهنجي ننڍي جون يادون بيان ڪيون آهن ته ڪينهن جي زنان عضون کي ڪٿيو ويو هو. هن ڪتاب جا ڪيترين ئي زبان ۾ ترجمان نظر اچن ٿا ۽ يورپ ۾ هڪ وڏو عرصو ڪتاب ”بيست سيلر“ رهيو.

سوماليما جي هن خوبصورت ليڪڪا، فلمي ائڪرس، مابدل گرل ۽ انساني حقن لاءِ جاڪوڙيندڙ واريڪ ديريءَ جي ڪھائي به بيد دلچسپ آهي. سندس فوتو ڏسڻ سان اسان جي ملڪ جا انگلند، يورپ ۽ امريڪا ۾ رهندڙ ته هن کي سڃائي ويندا پر اهي پاڪستانيءَ به جيڪي گلئمر، ووگ ۽ Elle جھڙا انگريزي رسالا پڙهن ٿا چو جو ديريءَ جو مابدل گرل جي هيٺيت سان ڪيتزن ئي عطرن، ميڪ اپ جي سامان ۽ فشنسي ڪڀڙن جي ڪپينين جھڙو ڪ شتل (Chanel)، روپolan، L'Overal ۽ ليوي جي اشتهران ۾ سندس تصويرون انگريزي رسالن ۾ ۽ پيرس، لدنن ۽ نيويارڪ جي رستن تي لڳل ٻل بوربن تي ڪنهن زمانيءَ عام هيون.

واريس ديريءَ 1965ع ۾ سوماليما جي ”گالڪا چيو“ علائقى جي هڪ بدو فيلي ۾ جنم ورتو. 13 سالن جي ٿي ته هن جي ماڻن سندس شادي هڪ 61 ورهن جي پورڙي هي مڙس سان ڪراڻ جو ارادو ڪيو. جنهن ڪري هوءَ گهر چڏي هيڏانهن هوڏانهن ٿلڪندي اچي لدنن کان نڪتي، جتي هن جا ڪجهه امير ماڻت رهيا ٿي، جن وٿ هن اچي رهائش ۽ نوڪري اختيار ڪئي. پوءِ ڪجهه حالتون اهڙيون به ٿيون جو ديريءَ کي پنهنجي شاهوڪار ماڻن جو گهر چڻو پيو ۽ هوءَ لدنن واري مئڪونالد تي نوڪري ڪري پنهنجو گذر سفر ڪرڻ لڳي.

هن دکان تي هڪ ڏينهن ملڪ جي مشهور فوٽو گرافر (Terence) جي هن تي نظر پئي جنهن هن جي تصوير Pirellic جي 1987ع جي ڪھليندر جي ڪور تي ڏني. ان تصوير بعد ديريءَ جي مابلنگ جو ڪريئر شروع ٿيو ۽ پوءِ هن کي ڪيترن ئي اشتهران ۾ موقعو ڏنو وييو ۽ دنيا جي فشن ۽ فلمي مئگزين ۾ فوٽو اچل لڳو. 1995ع BBC وارن ديريءَ جي هڪ ڊاڪو مينوري ٺاهي ڏيڪاري هئي جنهن جو نالو هو:

”نيو یارڪ ۾ هڪ بدو عورت“ (A Nomad in New York) هن فلم بعد واريس ديريءَ جي مابلنگ اوچ تي هئي ته ان وقت عورتن جي مشهور رسالي Marie Claire ۾ هن جو هڪ نقصيلي انترويو چيو هو. جنهن ۾ هن راز جي اها ڳالهه فاش ڪئي، ته هوءَ جڏهن پار هئي ته هن جو زوري طهر ڪيو ويو هو. جنهن ۾ هن جو Clitoris ۽ Labia Minora ڪپيا ويا هئا جنهن جو صدمو ۽ خوف هوءَ اچ به محسوس ڪري ٿي، ۽ هوءَ نشي چاهي ته پين معصوم نياڻين سان اهو ظام ٿئي.

واريس ديريءَ جو هي انترويو ڏايو مشهور ٿيو ۽ ان کي ميديا ۾ تمام گھڻي Coverage ملڻي. انهي سال ديريءَ کي ڀونائين نشنس (UN) جو زنانی طهر خلاف سفير بنایو ويو. ان بعد هوءَ سوماليا پنهنجي ماء سان ملڻ پڻ وئي. 1998ع ۾ هن متيون ڪتاب ”Bizarث فلاور“ لکيو. ان بعد ڪجهه پيا ڪتاب: ”Bizarث دان“، ”Lizarث ماء مدر“، ”Bizarث چلبرين“ لکيا، جيڪي سڀ ڪامياب ٿيا ۽ اچ تائين يورپ ۽ آفريڪا ۾ وڌي شوق سان پڙھيا وڃن ٿا. 2007ع ۾ ڀونائين نشنس ۾ پريس ڪانفرنس ۾ واريس ديريءَ جو چيل هي جملو اچ به جتي ڪٿي Quote ڪيو وڃي ٿو:

(We can give no more excuses for FGM (female genital mutilation). This is pure crime against a child. And we are doing it.... Not God or nature.”

عورتن جي طهر بابت ڪيترين ئي چوڪريں جي دردناڪ واقعن ۽ زخميل احساسن جي عڪاسي ڪيترن ئي ناولن ۾ نظر اچي ٿي ۽ هن عنوان تي آفريڪي عورتن توڙي يورپين تمام گھٺو لکيو آهي، ريتا وليمس جو هڪ ناول ”No laughter Here“ جي عنوان سان آهي. جنهن ۾ هڪ ڏدهه سالان جي نائيجيرين چوڪريءَ جي ڪھائي آهي. جنهن جي طهر ۾ هن جي زخمي عضون ۾ Infection ٿي پئي ۽ هوءَ ڪيتائي سال سخت اذيت ۾ مبتلا رهي. اهڙي طرح ڪھيلا (Camilla Gibb) جو هڪ سفید فام مسلمان عورت بابت افسانوي ناول آهي جنهن مسلمان عورت جي سامهون ان عورت جي

بن پارڑین جو طهر ڪيو وجي ٿو جنهن سان گڏ هيءَ افريڪي شهر
هرار ۾ رهي ٿي.

اهڙي طرح فوزيا قاسنجا جي Do They Hear you when you cry (Fauziya Kassindja) پنهنجي طهر جي رسم کان ڪجهه ڪلاڪ اڳ پنهنجي گهر مان پجي وجي ٿي. هوءَ ڪيٽريون ئي تڪلิفون سهي افريڪا کان پجي امريڪا ۾ پناه وٺڻ لاءِ پهچي ٿي. جتي پهرين ته هن کي جيل اجيyo وجي. ان بعد امريڪا جي اميگريشن طرفان 1996ع ۾ هن کي پناه ڏنو وجي ٿو. فوزيا هي يادگيرين جو ڪتاب 1999ع ۾ لکيو.

يوگندا کي پنهنجن ئي تباھ كيو

كينيا جي گالهه ڪندى ان جي پاڙيسري ملڪن جو مختصر احوال ڪرڻ ضروري سمجھان ٿو. كينيا لاءِ تنزانيا، يوگندا، سوماليا، اثوبيا، سودان ۽ رواندا ۽ برندى ملڪ ائين آهن جيئن پاڪستان لاءِ ايران، اندبيا، افغانستان، سري لنكا، بنگلاديش ۽ عرب امارت.

صدین تائين پاھر جي دنيا جي يعني نديي ڪند، ايران ۽ عرب ملڪن جي آفريڪا ڪند سان واقفيت ۽ اچ وج فقط آفريڪا جي اوپر واري ڪناري تي قدرتى بندراگاهن وارن شهرن ۽ بيٺن سان رهي. جهڙوڪ ممباسا، دارالسلام، مليبندى، زنجبار وغيره. انهن ئي شهرن تي مختلف ملڪن ۽ قومن جا جهڙا لڳارهيا ٿي. آفريڪا ۾ اندر گهڙڻ جي ڪنهن به ضرورت محسوس ٿئي ڪئي ۽ ضرورت هئي به ڪهڙي؟ اندبيا کان، ايران کان يا عرب رياستن کان جيڪي سوداگر مال سان بيڙا پري آيا ٿي انهن جو وڪرو هنن ڪناري وارن شهرن (بندراگاهن) ۾ ئي ٿي ويو ٿي. ان مال کي ڪپائڻ لاءِ هنن کي آفريڪا جي اندرولي حصن ۾ وڃڻ جي ضرورت ئي ڪهڙي هئي ۽ ساڳي طرح هنن کي اتان ئي ڪافي، عاج ۽ شيدي غلام ملي ويا ٿي جن کي خريد ڪري پنهنجن ملڪن ديءِ مهانگي اگهه تي وڪڻ لاءِ روانا ٿيا ٿي. هنن کي ان سان ڪو سروڪار نه هو ته پنج چهه سو ميل اندر خوبصورت ڪليمنجارو جبل به آهي يا وڪتوريا يند جهڙي وڌي ۽ خوبصورت يند آهي....

اوڻهين صديءَ تائين ڪو ايڪڙ بيڪڙ عرب، اندبن گجراتي يا ايران جو شيرازي اندرولي آفريڪا ڏي ويو هوندو. هو اچ واري ساموندي ڪناري واري ملڪ كينيا، تنزانيا ۽ موسميق جي ئي اندرين حصي ۾ ٿئي گهڙيا. يوگندا، سانگو، رواندا زئمبيا ۽ برندى جهڙا ملڪ ته ٿيا گهڻو ڏور. هي ائين آهي. جيئن راجا ڏاھر جي ڏينهن ۾ عرب، آفريڪي ۽ سري لنڪن سوداگرن جو واپار وڙو پنپور، ٿئي ۽ دبيل جهڙن شهرن ۾ ئي ٿي ويو ٿي. هنن کي ڪهڙي ضرورت جو اڻن، گڏهن تي چڙ هي ملنان، لاھور، پشاور يا خاصن ڪري افغانستان وجن جيڪو اچ به ائين Land Locked ملڪ آهي جيئن آفريڪا جي اوپر ڪناري تي يوگندا آهي. يوگندا هڪ سهٽو ۽ سر سبز ملڪ آهي. جنهن تي ان وقت ميوو اناج ايترو ته گهڻو ٿيو ٿي جو رهندڙ ماڻهن جي ڪائڻ بعد به تئن ۾ بچي بيو ٿي. چوڏهين صديءَ ذاري يوگندا واري سر زمين تي ننڍيون ننڍيون بادشاھتون قائم ٿيون، جن ۾ بوگندا،

بن بورو، تورو، ان ڪولی ۽ بوسوگا هيون. ڪجهه صدين بعد بوگندا قبيلي جي ماڻهن (جيڪي باڱدا Baganda سڏجن ٿا) انهن آخر ڪار هڪ طاقتور سلطنت ٺاهي جنهن جو اثر يوگندا جي وڌي حصي تائين پکڙيل رهيو. هن قبيلي جا ماڻهو يوگندا جي آدمشماري جو 20 سڀڙو آهن. هن جو بادشاه ڪاباكا سڏيو هو.

اوڻهين صدي جي اڌاري جڏهن يوگندا تي ڪاباكا موانگا (Kabaka Mwanga) جو راج هو ته يوگندا جي ماڻهن ۽ اتي جي درتيءُ جو، عرب سوداگرن ۽ ان بعد يورپي Explorers سان واسطو پيو. ان بعد عيسائي مشنري (تبليغڪار) جيڪي آيا اهي ڏايو ناپسند ڪيا ويا. شيدي نوجوانن کي جهلي وکري لاءِ زنتزياري ۽ ممباسا نئڻ ڪري ۽ مڪاني ماڻهن جي زمينن تي قبضا ڪرڻ ڪري باڱدا ۽ تورو قبيلان جي حاڪمن کي هنن لاءِ نفتر ٿي پئڻي ۽ عيسائي يورپي ۽ عرب مسلمانن جي وڌي پئمانى تي خونزيرزي ڪئي وئي. سمجھو ته عرب سوداگر ڪاري وارن شهنن کان اندوني ملڪ يوگندا 1830ع ڌاري کان اچن شروع ٿيا ته انگريز Explorer (درتيءُ جي گولا ڪندڙ يا اچ جي زبان مطابق لئند مافيا) 1860ع کان يوگندا پهچي ويا. هنن کي اهو به فڪر هو ته نيل ندي جيڪا مصر کي سيراب ڪري بحر احمر ۾ چوڙ ڪري ٿي اها شروع ڪٿان ٿي ٿي؟ 1877ع کان پروتستنت عيسائي پنهنجي مذهب جي تبلیغ ڪرڻ ۽ ڪليسا گهر ناهڻ لاءِ پهچڻ لڳا ۽ بن سالن بعد 1879ع ڪئولڪ عيسائين جا پادرمي پڻ پهچي ويا. برطانيا وارن ڪينيا ۽ يوگندا واري سجي علاقني جو ڪاروبار هلانڻ لاءِ برتش ايست آفريڪا ڪمپني کي مقرر ڪيو.

1890ع ۾ برطانيا ۽ يورپ جي ملڪن جي جرماني ۾ گڏجائي ٿي جنهن ۾ Treaty of Berlin مطابق آفريڪا جي ملڪن جي ورهاست ڪئي وئي ته آفريڪا جي ڪهڙي ملڪ تي يورپ جو ڪهڙو ملڪ راچ ڪندو. ڪينيا، يوگندا ۽ به پيڻ زنجبار ۽ پيمبا (جيڪي اچ ڪلهه تزانانيا جو حصو آهن) انگريزن حوالي ٿيا. 1894ع کان انگريز هنن سڀني ملڪن کي برتش پروتستڪوريٽ جي نالي سان هلانڻ لڳا. هنن هتي اٺ سڌي طرح حڪومت هلانڻ جي پاليسى اختيار ڪئي جيئن اندبما جي ڪجهه رياستن جو انتظام اتي جي نوابن معرفت هلايو ٿي. يوگندا ۾ هڪ طرف مختلف قبيلائي سردارن کي ٿوري گهڻي هڪ حد تائين چوٽ ڏئي ته پئي طرف باڱدا قبيلي کي لکيل پڙهيل بٺائي سول سروس جو ڪم انهن حوالي ڪيو. پين قبيلان جا ماڻهو باڱدا قبيلي جي ماڻهن وانگر ڪامورا نه ٿي ٿي انگريز راج ۾ پيون نو ڪريون ڳولڻ لڳا. مثال طور اچولي (Acholi) ۽ لانگو (Lango)

قبيلی جا ماڻهو برطانيا جي فوج ۾ پرتی ٿيڻ لڳا ۽ يوگندا جي مليٽري ۾ انهن جي اڪثریت ٿي پيئي. اج جو پڙ هيل ڳڙ هيل يوگندا جو باشندو، انگريزن جي ان حرڪت کي نندي ٿو ته هن هن ملڪ جي ماڻهن ۾ ان ريت شروع کان ئي نفترت جو پچ وڌو جنهن ڪري يوگندا کي جيئن ئي انگريزن آزادي ڏني تين مختلف قبيلا هڪ پئي جون بوئيون پئڻ لڳا. يوگندا ويندڙن يا يوگندا جي تاريخ يا سفرنامو پڙ هندڙن لاء ضروري آهي ته هو گهڻ ۾ گهڻ هنن ڏن قبيلن جا نالا باگندا، اچولي ۽ لانگو ضرور ياد رکن، پوءِ هنن کي يوگندا جي سياست وڌيڪ سمجھه ۾ ايندي.

جيئن سري لنڪا (سلون) کي ايترپي خون خرابي بعد آزادي نه ملي جيترو گھٺو انديا ۽ پاڪستان ۾ ٿيو. تين ڪينيا ۽ ان کان ڪجهه گهڻ ليول تي تنزانيا ۾ آزادي لاءِ مکاني ماڻهن وڌيون قربانيون ڏنيون. ساڳي وقت انهن ملڪن ۾ انگريزن جو تمام وڌو تعداد رهيو ٿي ۽ هر شيء پنهنجي قبضي ۾ ڪريو وينا هئا. پر يوگندا ۾ ائين نه هو. اتي انگريزن مختلف قبيلن جي ماڻهن جي همت افزائي ڪئي ٿي ته هو مختلف فصل پوکين ۽ ايڪسپورت ڪرڻ لاءِ انگريزن کي وڪڻ. ان ڪري يوگندا جي ماڻهن پنهنجي ملڪ جي خود مختاري ۽ لاءِ ڪينيا ۽ تنزانيا کان گھٺو پوءِ اواز اٿاريو. ايترپيڊر جو باگندا قبili جي ماڻهن ته اهو ئي چاهيو ٿي ته انگريز وينا ئي هجن. 1954ع يا 1955ع داري لانگو قبili جي هڪ اسڪول ٽيچر داڪٽر ملن اوپوني (Obote) مڙيئي تنظيم ٺاهي جنهن اڳتى هلي يوگندا کي آزاد ڪرڻ لاءِ هُل مچايو ۽ 1962 ۾ يوگندا کي ان وعدي تي آزاد ڪيو ويو ته باگندا قبili کي Autonomy ڏني ويندي.

يوگندا آزاد ٿيو. لانگو قبili جو ملن اوپوني ملڪ جو پهريون وزيراعظم ٿيو ۽ باگندا قبili جو ڪاباكا (بادشاه) "ايدورڊ مُوتيسا" ملڪ جو صدر ٿيو ۽ بوسوگا قبili جو سردار وليم ناديوب (Nadiope) نائب صدر ٿيو. اهو جلدي ئي ظاهر ٿي پيو ته ابوني (Obote) ڪنهن به صورت ۾ باگندا قبili جي بادشاهه ايدورڊ سان پاور شڀر ڪرڻ نئو چاهي. صدر کي هنائڻ لاءِ هن دير نه ڪئي. صدر طرفان مقرر ڪيل وزيرن کي ڪئي جيل ۾ وڌو ۽ عيدي امين جيڪو ان وقت آرمي جو چيف هو ٿنهن کي صدر ڪاباكا ايدورڊ جي محل تي قبضو ڪرڻ جو حڪم ڏنو. محل تي قبضي ٿيڻ تي ڪاباكا (ملڪ جو صدر) پنهنجن ڪجهه سائين سان گذ لنبن ۾ وڃي پناهه ورتني جتي 5 سالن بعد گذاري ويyo. اوپوني پاڻ صدر ٿي وڃو ۽ باگندا قبili جي راج جو خاتمو ٿي ويyo ۽ عيدي امين جي لوفريائيءَ جو ستارو ان وقت کان چلڪ لڳو.

افريڪا، ايشيا ئه أمريكا ڪنبن جا انيڪ ملڪ، بلڪ ائين چوڻ وڌيڪ صحیح رهندو ته سواءِ چند ملڪن جي باقي پيا ملڪ انگرizen ۽ يوريبي قومن جي هٿ ۾ هنَا. بي جنگ عظيم کان پوءِ هڪ هڪ ٿي سڀني کي Independence (خودمختاري) ملي. سنگاپور ۽ ملائيشا جهڙا ملڪ ته اج يورپ جهڙا ٿي ويا اهن. ملڪ جي عوام، سڀاستدان، سرڪاري ڪامورن ۽ فوج پنهنجن ملڪن کي ٿاهي چڏيو. هيڏانهن افريڪا جي ملڪن ڏي نظر ٿي ڪجي ته سواءِ ڪنهن ايڪڙ بېڪڙ جي باقي سڀني جا هٺا حال آهن. ڪن ملڪن کي سندن سڀاستدان، ڪن کي ملڪ جي فوج ته ڪن کي بيورو ڪريٽن هڻي تباه ڪري چڏيو آهي. قتل عام جاري آهي. حاڪم طبغو، پوءِ ان جو واسطو ڪڻي سڀاستدان سان هجي يا فوج سان، وڃي پنهنجو پاڻ کي امير ٻلائيندو ۽ عيش ۾ پورو آهي. غريب عوام ڏينهن ڏينهن وجى مسکين ٿيندو. ڪن ڪن افريڪي ملڪن جي ته اهڙي فقيري واري حالت ٿي جو هنن کي يورپ ۽ أمريكا اڳيان ڪشتو ڪٺو پيو ۽ وري جڏهن سندن ملڪ کي بچائڻ لاءِ ڪنهن امير ملڪ کين ناٺو ڏنو ته ملڪ ۽ عوام جي حالت بهتر ٻڌائڻ بدران حاڪم ان پن جي پيسى تي به پاڻ عيش ڪن ٿا ۽ شرم کان ڪند جهڪائڻ بدران اوچو گات ڪري هلن ٿا ۽ ولايت ۾ وڃي ان پن ۽ عوام کان لٿيل پيسى مان ائين محل ماڻيون اذرائين ٿا ۽ هوتلن، چڪلن ۽ منه خانن ۾ ائين عيش ڪن ٿا ۽ جوا خانن ۾ ائين وڏا وڏا داءِ لڳائين ٿا چڻ اهو سندن پيءُ جو پئسو هجي.

انگرizen جي دور ۾ يوگندا چا ته خوبصورت هوندو هو. اهو اج به قدرتپي سونهن ۾ مالا مال آهي پر لاقانونيت، چورين چڪارين، مهانكائيءَ بيروزگاريءَ، کادزي جي کوت ۽ بيمارين هن جنت جهڙي ملڪ کي تباهه ڪري چڏيو آهي. هي اهو ملڪ آهي جنهن جي سونهن ۽ امن کان متاثر ٿي انگرizer وزيراعظم سر ونسن چرچل چيو هو ته ”يوگندا آفريڪا جو هيرو آهي“. 1962 ۾ انگرizen هن ملڪ کي خودمختاري ڏيئي حڪومت جي واڳ مڪاني مائهن حوالي ڪئي، پر 25 سالان اندر يوگندا قبيلائي جهڙن ۾ تباهه ٿي ويو. سڀاستدان حڪومت ۾ اچي عوام جي زندگي بهتر بنائڻ بدران پنهنجا پڻ پرڻ لڳا. پنهنجين ستن پير هين کي خوش حال بنائڻ لاءِ هنن پنهنجي لاءِ پيسى ميرڻ کي ئي سياسي خدمت سمجهي. اها بي ڳاللهه آهي ته ست پير هيون چا پيسى پڻيان سندن ”اولاد“ جن نه صحيح طرح تعليم حاصل ڪئي ۽ نه اخلاقيات سکيو، سندن حياتيءَ ۾ ئي سڀ ڪجهه دف ڪري ويهي رهيو. يوگندا جي بدبوختي نسي مونکي ڪڏهن ڪڏهن پنهنجي سند تي ياد

اچي حبیکا 50 سال اگه ۾، جذهن انون مئڑک ۾ هوں ته چا سکون پری هئی. نه هئی امن امان جي حالت خراب، نه بک ۽ بیروزگاری جو راکاس. اج اسان جي سند ذهني، جسماني ۽ اخلاقی بیماریں ۾ وکوڙجي وئي آهي. منهنجا پین صوبن جا پاڪستانی دوست ٻڌائين ٿا ته پنجاب، سرحد ۽ بلوچستان جي به اها حالت آهي. ضرور هوندي، مون یوگندا ملڪ جا پپا صوبانه ڏننا آهن پر ڪراچيء ۾ رہندڙ یوڙهن آغا خانين ۽ بوهرين کان مون نندي هوندي یوگندا جون ڳالهيوں ضرور ٻڌيون آهن. انهن بوهرين، ڪچين ۽ آغا خانين مان ڪيترا سندی به ڳالهائيندا هناء ۽ هو پاڻ يا هنن جا والدين یوگندا جي سهڻن شهern ڪمپلا، جنجا، اينتبي، ماساكا ۽ موروتو وغيره ۾ رهي آيا هناء. هنن فقط خوشحالی ۽ سکون جي ڳالهه ٿي ڪئي پر یوگندا کي خودمختاري ملڻ بعد هن ملڪ جي پېرن، ميرن، وڌيرن ۽ فوجين پنهنجي یوگندا کي پنهنجن هنن سان تباه ڪري چڏيو. جنهن کي جتان وجهه لڳو اتان هن ناس ڪيو ٿي. غريب عوام کي ڪھڙو ڏو هه ڏجي، هن ملڪ جي بهتريء لاء جن نمائندن کي چونڊيو اهي ئي ويري ٿي بليهي رهيا.

فوجي آمر جي اچٹ تي يوگندا جي عوام مٿايون ورهايون

نندی کند مان نکرڻ کان اڳ انگریز حاڪمن رعيت کي پنهنجو پاڻ ۾ جوڻ لاء هڪ طرف هندو مسلمانن ۾ هيٺ مٿاھيون پيدا ڪيائون. هڪڙن کي انگریزي تعليم ۽ سرڪاري نوڪريون ڌئي پين تي حاوي ڪيائون، پئي طرف مسلمانن ۾ پيدا ٿيل فرقن کي زور وٺائي ۽ قاديانين جهڙن مذهبن جي پيشرانئي ڪري هڪ پئي سان لڳائي چڻيو. ان کان علاوه هندستان ۽ پاڪستان جي وج ۾ ڪشمير جو اٽپورو نبيريل مسلنو ڇڏي ويا جيئن هر ڪو پنهنجيون پئندو رهي ۽ اهو ئي چوندو رهي ته هن حال کان ته انگریزن جي حڪومت بهتر هئي.

انگریزن اهو ڪم ذري گهٽ آفريڪا ۽ ايشيا جي سڀني ملڪن ۾ ڪيو. پوءِ ملائيشيا جهڙي ملڪ جا سياستدان سڀاڻا ۽ نيك نيت هئا ته هنن هر ڳالهه جو فيصلو انصاف موجب ڪري سجي ملڪ ۾ سکون جو واءُ ورايو. تصور ڪريو ملائيشيا جي ملڪ ۾ چبني ۽ ملئي اڌو اڌ آهن. انگریزن کان آزاديءَ بعد هو پرانگ (ملئي خنجر) ڪيري هر شهر جي گهشيءَ گهشيءَ هڪ پئي کي مارڻ لاء تيار ٿي ويا. حڪومت ايمرجنسى لڳائي لا ائند اردر جي حالت هڪ طرف سخت ڪئي ته پئي طرف پنهجي ڏرين کي سمجھايو ته هڪ پئي جو ويري ٿئڻ اجايو آهي. چيني جيڪي اڄ کان اڌ يا مني صدي اڳ پورهئي لاء چين کان لڏي هتي ملايا (ملائيشيا) آيا انهن کي توڙي انهن جي او لاد کي مرٺو پرٺو هتي ئي آهي. اهڙي طرح ملئي مالهه جيڪي ڳوڻ ۾ رهن ٿا جن ۾ تعليم گهٽ آهي به هن ئي ملڪ جا شهري آهن. کين جي جاهل ۽ بيروزگار رکبو ته هو جيئن خاطر پيو نه ته چوريون ۽ ذاتا ٿئندما. ان ڪري هڪ قوم جي حيٺيت سان هڪ ٿي ملڪ کي مضبوط ڪريو ۽ پنهنجا ويري ٿي او لاد جو مستقبل تباھه نه ڪريو. اڄ ملائيشيا ۾ بهراڙي ۽ جهڻگلن ۾ رهندڙ ملئي مسلمان به تعليم يافته آهن. هر هڪ کي حق حلال جو روزگار يانوڪري آهي. هر سياستدان ۽ پوتار جو گهر، ملڪيت، پراپرتي پنهنجي ملڪ ۾ ئي آهي ۽ سندن پار پنهنجي ملڪ جي ئي اسڪولن ۾ پڙ هن ٿا. ان روشنيءَ ۾ اسان پنهنجو پاڻ جو جائز وٺون ته ڪئي بينا آهيون! مونکي ببن صوبن جي خبر ناهي رڳو سند ۾ ٿو ڏسجي ته 63 سال گذر ٻعد به اڃان تائين سندتى مهاجر جي وج ۾ چتگ ٻرندي رهي ٿي ان کان

علاوه مسلمان هندو جو چکر هڪ طرف اهي ته پي طرف تيغاني، مهر، جتوئي، ڏاھري، کوسا وغيره جي قبيلائي جهيرن هڪ پئي جو سکون چٽ ڪري ڇڏيو آهي.

اهو ئي حال هن خوبصورت آفريكي ملڪ يوگندا جو انگريزن کان آزادي ملڻ بعد ثيو آهي. هڪ جنت جي ٿڪري جھڙو خوبصورت ملڪ جنهن کي چرچل جھڙي انگريز وزيراعظم به Pearl of Africa سڌيو، اهو تباه ٿي ويو آهي. سياستان انصاف ڪرڻ بدران پنهنجي پنهنجي قبيلي کي ورسائڻ ۽ متن مانڻ کي نو ڪريون ڏيڻ، ملڪ جو خزانو لٿڻ ۽ سياسي طرح طاقتور ٿيڻ جي شوق ۾ هن سهڻي ۽ خوشحال ملڪ کي پيلي رکيو آهي. انگريزن هن ملڪ کي چڻ وقت بلنس برقرار رکڻ لاءِ الڳيشن ذريعي وزيراعظم هڪ قبيلي جو ڪيو ته Ceremonial عهدي جو صدر پئي قبيلي جو ڪيو ته نائب صدر ٿئي قبيلي جو. جيتويٽيک ملڪ جي وزيراعظم اوپوٽي (Appolo Milton Obote) کي سڀ کان گهڻا پاور مليئ هئا پر تنهن هوندي به هن صدر ۽ نائب صدر کي معمولي پاور ڏيڻ به نشي چاهيا. هن انهن کي هئائڻ لاءِ هڪ فوجي "عيري امين" کي اڳيان ڪيو، جنهن فلحال صدر جو پتو ڪي ڇڏيو ۽ پوءِ اوپوٽو آئين ۾ تبديليون آئي صدر ۽ سڀني سياسي Powers جو مالڪ پاڻ ٿي وينو. پر پوءِ عيدي امين به نه ڇڏيس. پاڻ ملڪ جو والي وارث ٿي لٿ ڦرروع ڪري سائي ستالي ملڪ کي ڪوكلو ڪري ڇڏيو. سجي ملڪ ۽ ماڻهن جي اهڙي بدنامي ڪرايانين جو يوگندا جي ماڻهن کي پنهنجي قوميت ٻڌائيندي شرم ٿي آيو، جيتويٽيک ان ۾ هن جو ڏو هه نه هو. ڪن هڪڙا سياستان يا فوجي، پريوري غريب عوام!

يوگندا جو هي پهريون وزيراعظم 1925ء ۾ اتر يوگندا ۾ چائو ۽ لانگو ڳيلي جي سردار جو پڻ هو. هن پنهنجي پرائزري تعليم ليرا شهر جي عيسائي اسڪول مان حاصل ڪئي ان بعد وڌيڪ تعليم بوسوگا ڪاليج ۽ مڪاريري يونيورستي مان حاصل ڪئي. Busoga ڪاليج يوگندا جي جنجا ضلعي ۾ آهي جتي ڪمپلا بعد پئي نمبر تي اندبيا جا گجراتي سوداگر رهيا ٿي. هي اسڪول 1911ء ۾ انگريزن کوليyo. لاھور جي ايچيسن ڪاليج وانگر هتي به پهريون يوگندا جي سردارن ۽ بادشاهن جا پار پڙهيا ٿي پر پوءِ بي جنگ عظيم کان پوءِ، عام ماڻهن جي پارن کي به داخلا ملڻ لڳي. ڪمپلا جي Makerare يونيورستي 1922ء ۾ ٿيڪنڍيڪ اسڪول جي حيٺت ۾ ڪلي. 1963ء ۾ اها ڀونيونيورستي آف ايست آفريكا سڌي وئي. 1970ء ۾ اها ٿن خوداختيار قومي ڀونيونيورستين ۾ ورهائي وئي جنهن مان هڪ ڪينيا ۾ ڀونيونيورستي

اف نئروبی 'سنجل لکی، پی تنزانيا ۾ یونیورسٹی اف دارالسلام' نهی ۽ ئی هیء ڪمپلا واري 'ماکریری یونیورسٹی' جي نالي سان سنجل لکی. اچ هن Makerere یونیورسٹی ۾ 22 فنکلیون، انسٹیشون ۽ اسکول آهن جن ۾ 30 هزار انبرگرجوئیت ۽ 3 هزار پوست گرجوئیت شاگرد تعليم حاصل ڪن ٿا. هيء یونیورسٹی سمجھو ته لاہور واري پنجاب یونیورسٹی آهي جنهن مان نه فقط یوگندا جو هي پھریون وزیراعظم "ملٹن او بوئی" پڙھيو پر تنزانيا جو صدر جولیس نائزیری، ڪینیا جو صدر مواني ڪبائی ۽ افریڪا جون پیون اهم شخصیتون پڙھيون. نوبل ایوارد حاصل ڪندڙ ترنیداد (ویست اندیز) جو هندو لیک V.S نانیپال، نوردين فراح، علی مازروئی، پال ٿیروڪس، پیتر نزرث، او ڪیلو او ڪولی جھڙا افریڪی دنیا جا ادیب ۽ شاعر یوگندا جي هن Makerere یونیورسٹی جا گرجوئیت آهن.

1962 ع ۾ جیئن ئی یوگندا کي انگریزن طرفان Independence (خودمختاری) ملي ۽ ملٹن او بوئی ملڪ جو پھریون وزیراعظم ٿيو ته پھریون ڪم هن ڪھڙو ڪيو؟ ملائيشيا جي پھرئن وزیراعظم تنکو عبدالرحمان يا سنگاپور جي پھرئن وزیراعظم لي ڪئان ڀو وانگر عوام ۽ ملڪ جي سداري ۽ خوشحالی لاءِ ترقیاتي ڪم ڪرڻ بدران فوج جي پیٽي چيف عيدي امين سان گڏجي سون جي اسمگلنگ ڪئي. ان تي ملڪ جي پارلایامينٽ جڏهن investigation لاءِ بماند ڪيو ۽ عيدي امين کي فوج مان فارغ ڪرڻ لاءِ گھر ڪئي ته رئيس يعني وزیراعظم او بوئی صاحب ماڳهين آئين کي Suspend ڪري، پنهنجو پاڻ کي ملڪ جو صدر بنائي، ملڪ ۾ امر جنسی لڳائي چڻي. ڪابینا ۾ جيڪي وزير مخالف قبيلان جا هئا انهن کي بنا ڏوه جي جھلي قيد ڪري چڻيو. عيدي امين کي سندس غلط ڪارين ڪري فوج مان ڪيڻ بدران پروموشن ڏيئي چيف بنائي چڻيو. ملڪ جي صدر (جيڪو مخالف قبيلي جو بادشاہ هو) ان اعتراض ڪيو ته هن چي محل تي عيدي امين حملو ڪري ان کي پنهنجي قضي ۾ آئي چڻيو ۽ بادشاہ گي ڏيئه نيكالي ڏيئي چڏي جيڪو لنبن ۾ پنجن سالن بعد 1972 ع ۾ ڪذاري ويو.

ملڪ جي بدمعاشن، ڏاڙيلن، سماگلن ۽ نگن کي نياپو ملي ويو ته هن ملڪ ۾ هاڻ سندن ئي عيش آهي. پاڻ به کائو پيئو ۽ اعلى حاڪمن کي به عيش ڪرايو. او بوئي آئين بدلائي ان ۾ سڀ پاور صدر کي يعني پاڻ کي سونپيائين.

اوبوتو جي حڪومت هڪ ظلم ۽ وحشی پڻي جي حڪومت رهي جنهن ۾ عوام کي بيجاريو، تمڪايو ۽ ثارچر ڪيو وي. انگريلچرل ملڪ هوندي به ڪاڌي جي کوت رهي. شين جا اڳهه چوٽ چڙ هي ويا.

ع ١969 اوپوتو تي ڪنهن حملو ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، هو بچي ويو ۽ ان بعد هن سڀني سياسي جماعتن تي بندش وجهي ڇڏي. پوءِ ته هو سڀ ڪجهه پاڻ بلجي ويو جيڪو اديب، شاعر، سياستدان، مفکر تعليمدان کيس سندس خلاف لڳو ٿي ان کي بنا ٿرايل جي قتل ڪرائي ڇڏيو ٿي، هي اهي ڏينهن هئا جڏهن اسان جا جهاز ممباسا، دارالسلام ۽ زنزييار اچڻ لڳا هننا. پر واري هن ملڪ يوگندا جي ڪريپشن ۽ ظلم جون ڳالهيون هڪ طرف اخبارن ۾ پڙهبون هيون ته ٻي طرف يوگندا جي شهرن ڪمپلا، جنجا، اينتبي، ماساكا ۽ مبارا شهرن کان پچي آيل پوڙهن آغا خانين، بوهرين، ميمڻن ۽ سندوي هندن کان يوگندا جي سونهن، حسن، ماضي جي امن امان ۽ سکون جون ڳالهيون ٻڌي حيرت ٿيندي هئي ته ڪيئن هڪڙو سياستدان يا حاڪم سچي ملڪ کي پينگ ڪري ڇڏي ٿو. ملڪ جي هن حاڪم اوپوتو هاڻ ملڪ ۾ نئون نظام سو شلزم اُنچ جو اعلان ڪيو جنهن ۾ غريب ۽ امير کي هڪ ڪرڻ جي چڪر ۾ پاڻ ۽ سندس چمچن ملڪ جي بچيل سچيل ڪارخان، بننڪن ۽ ٽريبنگ ڪمپنин کي ڦري لتي تباه ڪري وڌو.

فوج جو چيف عيدي امين هاڻ پاڻ کي سڀ ڪجهه سمجھڻ لڳو ۽ چيئن ولپيس ٿي تيئن ڪيائين ٿي. اوپوتو سان گلجي هن ملڪ جي ڏڌي ڦرلت ڪئي هئي ۽ هاڻ اوپوتو کي به اکيون ڏيڪارڻ لڳو. حنوري 1971 ع تي اوپوتو يوگندا جي صدر جي هيٺيت سان سنگاپور ۾ ڪامن ويلٽ ملڪن جي ڪانفرنس ائيند ڪرڻ لاءِ ويو ته پٺيان عيدي امين انقلاب جي نالي ۾ پاڻ ملڪ جو صدر ٿي وينو. ماڻهن مثابيون ورهايون ته سدن اوپوتو جهڙي ٻڪتير مان جان چي. ڪين ڪهڙي خبر ته فوجي چيف عيدي امين ان کان وڌو ظالم نڪرندو. اوپوتو جي ڏينهن ۾ انگلند وارن جو به وڌو نقصان ٿيو هو جو هن سو شلزم جي نالي ۾ يوگندا ۾ جيڪي انگرپزن جا ڪارخانا ۽ ڦڪتريون هيون سڀ نئسلائيز ڪري ڇڏيون هيون. سو اوپوتو جي دفع ٿيٺ تي انگریز به خوش ثيا ۽ برطانيا پهريون ملڪ هو جنهن يوگندا جي هن نئين حڪومت کي تسليم ڪيو ۽ چرئي عيدي امين کي مان ڏنو.

اوپوتو کي سنگاپور مان موئڻ تي يوگندا اچڻ نه ڏنو ويو ۽ هو پر واري ملڪ تزانيا ۾ جلا وطنی جي زندگي گزارڻ لڳو.

سیاستدان ملک کی ٹاهین به ٹا ته باہین به ٹا

ملائیشیا، سنگاپور، چیان، ڈکٹ کوریا ویندی انبیا ۽ ایران جھڙن ملڪن جي ترقی جو راز ان ۾ به آهي جو اتي صحیح طرح جھموریت آهي. ملڪ جو چونبیل حاڪم پنهنجو مدو پورو ٿیڻ تي ماڻ میڻ ۾ صدارتي محل يا وزیراعظم هائوس جي پچر چڏی پنهنجن اٻائڻ ڪڪن ۾ اچيو رهي ۽ نئين چونبیل صدر يا وزیراعظم کي عوام جي خدمت جو موقعو ڏني ٿو. هر چونبیل نمائندو ملڪ ۽ عوام جي حالت بهتر ڪرڻ لاءِ محنت ڪري ٿو چو جو هن لاءِ سیاست معنی عوام جي خدمت ڪرڻ آهي. اسان وٽ ایشیا ۾ ڪجهه اهڙا ملڪ آهن ۽ افريڪا ۾ ته ڪيئائي، جن جا چونبیل نمائندو ملڪ جا حاڪم ٿیڻ تي پنهنجو وقت ۽ ملڪ جا ادارا ۽ خزانو عوام جي خوشحالی ۽ ترقی لاءِ وقف ڪرڻ بدران ان جاڪوڙ ۾ لڳائين ٹا ته ڪنهن طرح سان هن مليں تخت ۽ تاج کي چنڀڙيو رهجي. ڪيئن ملڪ جو نالو ڦري لئي پنهنجون ٿجوڙيون پرجن ۽ جمهوريت طرفان مليں Planner اهي کي ڪيئن شهنشاهي راج ۾ تبديل ڪجي ۽ هڪ طرف سمورا پاور پنهنجي قبضي ۾ ڪجن ته ٻئي طرف هي راج پشت به پشت هلنڊو رهيء. پر هو چا چوندا آهن ته نادر نادر آهي ته قادر به قادر آهي. يا ڪئي چنجي ته بندی جي من ۾ هڪڙي ته الله جي من ۾ ٻي. ۽ بيشك الله به وڌو Planner آهي. ائين نه هجي ها ته هي ۽ دنيا ظلمن وگهي ڪڏهوڪو ختم ٿي چڪي هجي ها. اسانجي ايشيانی توڙي افريڪي حاڪمن کي افسوس جو اچ نائين تاريخ مان اهو سبق نه مليو آهي. هو پنهنجي حساب سان پاڻ کي ايدو ته مضبوط حاڪم بنائين ٹا ۽ واقعي ان ۾ ڪو شڪ ناهي، هر دس ۽ واري کي ائين لڳندو آهي ته هي حاڪم هاڻ ايڻو ته طاقتور ٻڍجي ويو آهي جو دنيا جي ڪا طاقت هن کي هنائي نه سگنهندي. پر شايد اسان توڙي اهو حاڪم ان سوچ کان ڪوڪلو هوندو آهي ته دنيا جي طاقت کان وڌيڪ قدرت جي طاقت آهي ۽ پوءِ اسان جي اکين اڳيان اهڙا ڪيئائي مثل جنم وٺندا آهن جن ۾ ظالم حاڪم جيڪو اهي ئي خواب لهندو وتندو آهي ته هن کان پوءِ هن جا پڻ، پوتا ۽ پڙپوڻا حاڪم ٿيندا، اهو پاڻ ئي هن دنيا مان غائب ٿي ويندو آهي. اهڙن مثالان سان افريڪا ڪند جا ملڪ پريا پيا آهن. اسان وٽ به ضيا جو مثال مشهور آهي جيڪو هوائين ۾ ائين چينيون چينيون ٿي ويو جو دفن لاءِ هڪ انسان جو جسم نه پيو ٺهي سگهي!

يوگندا هڪ سکيو ستابو، قدرتی نظارن سان پرپور، واپار وڙي ۾ بيحد امير ملڪ هو. ايترا تعليمي ادارا انگريزن سند ۽ پنجاب ۾ به نه

نهر اي جي ترا يوگندا ۾ قائم کيا، بسيپايند فوج ۽ پوليس، اڻ ميو کانو خوراڪ ۽ هر ڳالهه جو بلند معيار هو. ايتر وقدر جو ڪينيا، يوگندا ۽ تنزانيا کي آزادي ملڻ کان پوءِ سگھوئي اسان جو جڏهن ممباسا، دار السلام ۽ زنزيبار جي بازارين ۾ وڃڻ ثيو ته ايئر ڪنديشند ۽ مكين کان پاڪ گوشت مار ڪيون، لڊن ۽ هئبرگ وانگر هتي به ٿيلهين ۽ بوتلن ۾ پئڪ ثيل کير، وڪامندو ڏسي مون کي ياد آهي ته اتي رهندڙ گجراتين ۽ پورڙهن بوهري دڪاندارن کان آئون حيرت مان پچڻ لڳس نه تو هانجو هي آفريڪا نه اسان جي پاڪستان کان به مادرن آهي! مون ته سمجھيو ٿي آفريڪا جنهنگلين جو ملڪ آهي. دراصل سٺ واري ڏهي تائين اسان وٺ نه اهي شاپر شروع ٿيا هنا جن ۾ اچ ڪلهه هر شئي ملي ٿي ۽ نه مون پنهنجي ملڪ ۾ ڪا اهڙي صاف سترى گوشت ۽ مجي مار ڪيت ڏئي هئي. ان ڪري منهنجي حيرت هڪ نارمل ڳالهه هئي ۽ منهنجي هن حيرت تي ممباسا جي هڪ آغا خاني کو جي (جنهن جا ڏاڏا پڙڏاڏا ڪنهن زماني ۾ سند جي شهر تلهار يا ٿئي کان هتي اچي رهيا هنا تنهن) اهو ئي سبب ٻڌايو ته شايد هن وٺ انگريز دير تائين رهيا. هن جو مطلب هو ته اسان کي ته انگريزن 1947ع ڇڏي ڏنو پر ڪينيا، تنزانيا ۽ يوگندا جهڙن ملڪن کي مزيد 16 سال "سدارڻ" بعد 1962-63ع ڌاري آزاد ڪيو. ان ڪري هن جو معيار ۽ مادرن هجيٺ اسان کان وڌيڪ آهي.

سو اها حققت آهي ته انگريزن جنهن وقت هن ملڪن جي ٻچ ڇڏي ته هي ملڪ هر لحظ کان ٿيڪ ٺاك هئا. تصور ڪريو ته ڪينيا ۽ يوگندا جو اسان جي ملڪ کان بهتر ريلوي سستم هو. يوگندا جي وڪوريا ڀيند جي ڪناري واري شهر ڪمپالا کان ريل گاهي هلي ٿي ته سجو يوگندا لئاري ڪينيا ملڪ ۾ داخل ٿي ٿي، جتي جي گاديءَ واري شهر نئروبيءَ مان ٿي سجو ڪينيا لئاري ممباسا پيڻ تي اچي ٿي دنگ ڪيو. يورپ ۽ امريڪا جا ماڻهو هن خوبصورت سفر جو مزو ماڻ ۽ سفارٽ (جنگلي جانورن کي آزاد هلندو چلندو ڏنسُ) لاءَ يوگندا آيا ٿي ۽ فقط ان ڳالهه مان يوگندا وارن هر سال ڪروڙ ها ڪمایا ٿي. جيئن يورپي ماڻهو اچ به ٻئنڪاڪ اچي ريل جو سفر ڪن ٿا جيڪا سجو ٿالند لئاري پوءِ ڏنڪ ۾ ملائيشيا جو باربر ٿپي ملائيشيا اندر داخل ٿي ٿي ۽ پينانگ، ڪوالالمپور، اپوه، سڀگامت ۽ جو هر بارو جهڙا شهر لئاري سجو ملائيشيا اڪري سنگاپور جي پيڻ تي اچي دنگ ڪري ٿي. ملائيشيا ۽ سنگاپور جي ريلوي لائين به انگريزن ممباسا ۽ ڪمپالا وانگر انهن ئي سالن ۾ ٿهرائي ۽ ڪوالالمپور، سنگاپور، نئروبي ۽ ڪمپالا ريلوي استيشن جي عمارت جو ڏيڪ حيدرآباد ڪراچي، لاہور ۽ دھلي ريلوي استيشن سان تمام

કેઠો મલી થોડો હર કુ પેરિન નોત્ર હોયી સમજ્હિયો ઓળિ તે એ જો નાહાન
વારો સાપ્ક્યો આહી.

મું રિલ રસ્તી સન્કાપૂર કાન બેન્કાકે તે તેમાં કેઠો સ્ફર ક્યાં
આહી જન્હેન જો એહોં પણ નોત્ર હોયી સ્ફરનામી “એ જરની ટ થાલેન્ડ” હોય
પ્લે ક્યાં આહી પેર હેઠાનેન એર્બિકા ડી મ્બાસા કાન નિરૂબી હોય બે દફું
રિલ રસ્તી એચો આહીયાં. નોત્ર સ્ફરન કી પીન્નિયાં થોતે હોય એર્બિકા વારો
સ્ફર વડીંક ખોબસૂરત એ ત્રૈયિ વારો આહી પેર એફ્સોસ જો અંગ્રીઝન
જી વિઝલ બેદ ઢ્હાકો સાલન એન્ડ એર્ડ હ્કૉમન્ન હેન ક્માનીએ જી
દ્રિયું કી બે એન્ન સ્ટિયા નાસ ક્રે ચ્છી જીને એજ એસન PIA જી
ક્રે ચ્છી આહી.

સો એફ્રી ટ્રેન અંગ્રીઝન જી વિઝલ વેચ હેન એર્બિકી મ્લેન જો
ને ફેલ્ટ રિલ્યુન ન્યેમ પેર ન્પાલ કાન્નો, કુર્નોન, ટ્યુલિમ, પોલિસ.... હે કાન્નો
અંગ્લન્ડ જેહ્રો હો. માન્ઝોસ્ક, સ્કુન હોન. મ્લેક ખોષાલ હોન
ત્રેન્ચી ડી કામર્ન હોન. મ્લેક કી વ્રેન્ટ લ્ન્ટ વારા અંગ્રીઝ સેટ સ્મન્ડ ન્ડ્ર
નોંધન્યુ વેન રોનાથી ચ્છા હોન. પેર એફ્સોસ જ્ધેન ગ્રહ જોન વાંગ્નોન
ગ્રહન્નિયાં હોલી ન્નિયાં હોન કે ગ્રહ જા પાંની એન કી નાહાન બ્રદાન નોંધન્યુ ગ્રહ
જી પીન્નું ક્રેન લ્કા. યોગ્નાં ચ્છ્છું વેચ પેર યોગ્નાં જી વ્યીન, મ્લેન
રિયાસ્ટન જી ટ્રેન્ચુર બાદશાહન એ સર્દારન કી અંગ્રીઝન ન્યાન હોન
હોન ક્રેન્ચી જી સર્દાર જી પેર હેલ ક્રેન્ચી હેલ પેર મ્લેન એબુન્નો કી
વ્યેરાઅસ્મ જી ક્રસી ન્યાન જીકા મ્લેક જી ટ્રેન્ચુર (executive
પોસ્ટ હોન. બાચી બન બાદશાહી વ્યીન માન હોન કી મ્લેક કી મ્લેક જો ચ્છ્ર એ
બેની કી નાન્બ ચ્છ્ર ચ્છ્ર બનાયો. ત્થ્રી બે એયાન્દારી એ મ્લેક લાએ પ્યાર હોન હા
ને યોગ્નાં હો મ્લેક એજ 50 સાલન બેદ મલાન્નિયાં એ સન્કાપૂર કાન બે માદરન
હોન હા, જો જો 1962 હોન યોગ્નાં કી આદ્યિ મ્લેન વેચ યોગ્નાં એન્ન
મ્લેન, બ્લેક થાલેન્ડ એ અન્બોન્નિયાં કાન બે, હો ક્યાલ્લેન હોન વડીંક માદરન એ
આદ હો. પેર એફ્સોસ જો મ્લેક જી વાગ જેન્ન હાક્મ કી મ્લે એ માલ
મ્લેકિટ એ સ્થાની ટ્રેન્ચુર કી ય્ક્રમ હાચ્લ ક્રેન લાએ એ ક્રેક કી
ની મારી ચ્છ્યાં જેન્ન રોજાનો હોન સુનો આનો થી ન્ના.

મ્લેક જી પેરિન વ્યેરાઅસ્મ પેસ્સો નાહાન લાએ ફ્રોજ જી દ્યેની (એદી
એમિન) સાન ક્રેન્ચી પેર વારિ મ્લેક કી નોંધન્યુ ફ્રોજ જા હેચાર વ્યેની એન
જી બ્દલી હોન એ સુન એ ઉચ્ચ જી સ્મેન્નાં ક્રેન્ચી. હેન એદી એમિન કી ચ્છી
મ્લેક જી ચ્છ્ર જી મ્લેક જી મ્લેક જી મ્લેક જી મ્લેક જી મ્લેક જી મ્લેક જી
મ્લેક જો એન્ન રેડ ક્રેન્ચુર એયર્જન્સી લેક્ની, પ્લેન ચ્છ્ર ની વ્યેનો એ સ્પી
પ્લેન નોંધન્યુ હોલી ક્રેન્ચી નોંધન્યુ સ્થાની પારની કી ચ્છી બાચીન ત્થી
બન્દશ હેન્નિયાં. નોંધન્યુ કાબીના જા આહી વ્યેર જન જો તુલ્ચ સંદ્સ વ્યીની
સાન ને હો એન્હેન કી બન કન્નેન સ્બેન એ trial જી જીલ હોલી ક્રે

چيو. جيتويتiek ملتن او بونو پڙ هيل گڙ هيل هو، هڪ سردار جو پٽ هو، جنهن وٽ هونئن ئي پئسي ڏو ڪڙ ۽ عزت جي کوٽ نه هئي پر امير کان امير تر ٿيڻ جي چڪر ۾، هو ويو ملڪ جي خزانى تي ڏاڙا هئندو. هودانهن فوج جو هاڻ چيف عيدي امين جيڪو هونئن ته سمجھو ته گهر جو چو ڪيدار ٿيو، تنهن کي او بونو وزيراعظم ٿيڻ شرط چور بنایو سو هاڻ وڏو ڏاڙيل ٿي پيو. هو اهو ئي سوچ ڻ لڳو ته طاقت مون فوجيءَ جي هٿ ۾ آهي، هن ٺڳ وزيراعظم جو ماٽحت چو ٿيان ۽ هن کي جيئن ئي موقعو مليو ته گهر جو مالڪ يعني ملڪ جو حاڪم پاڻ ٿي وڃيو. او بونو جيئن ئي سنگاپور ويو پييان عيدي امين انقلاب جو بهانو ڪري پاڻ صدر ٿي وڃيو ۽ اعلان ڪيائين ته آئون فوجي ماڻهو آهيان آئون مهيني اندر الٽڪشن ڪرائي بيرڪس ۾ وڃ ڇاهيان ٿو.

عوم ملتن او بونو مان ايڊو بيزار هو جو واه واه ٿي وئي. عيدي امين جي ربيبو تي تقرير ٿيڻ تي ماڻهو مٿايوں ور هائڻ لڳا ۽ خوشيه وچان گهڻين ۾ ناج ڪرڻ لڳا. ويندي يورپ ۽ انگلند ۽ اسرائييل وارا به خوش ٿيا جو او بونو انهن کي به ڪڙائي رکيو هو. پر سائين جڏهن عيدي امين صدر ٿيو ته ڪجهه ڏينهن بعد جيڪي هن قتل عام ڪيا ۽ جيڪا هن ڦر لٽ ڪئي جو سڀ ڪنهن چيو ته هن کان ته هو پهريون سول ٻڪتير سٺو اهو ڏسي. عيدي امين ست سالن جي حڪومت 8 لک کن ماڻهو مارايا، ويندي انگريز ۽ يوريپي پادری ۽ ڀونيونيرستين جا پروفيسر به نه ڇڏيا. سدن سر ڏڙ کان ڏار ڪري ريفيرجريرن ۾ رکي ڇڏيندو هو. أمريكا، برطانيا ۽ بين يوريپي ملڪن پنهنجا سفارتخانا بند ڪري ڇڏيا. ملڪ جو ڪاروبار انبين، خاص ڪري گجراتي هلائي رهيا هناء انهن کي رات اندر ملڪ مان ڪڍي انهن جي مال ملڪيت تي قبضو ڪري ڇڏيائين. ملڪ جي ايڪانامي تباه ٿي وئي. خزانى ۾ هڪ پئسو نه رهيو. پوءِ مسلمانيءَ جو ڀونگ رچائي ليما ۽ سعودي عرب کان پن ڪيائين. هڪ ئي وقت چجهه چھه زالون رکيائين. پنهنجو پاڻ جي، اسان واري صدر ايوب وانگر، پرموشن ڪرائي جنرل ۽ پوءِ فيلڊ مارشل ٿيو. سندس تفصيلي احوال الڳ مضمون ۾ ڪنداسين جو عيدي امين دنيا جو هڪ عجيب عجوبي ۽ مسخرو حاڪم مجيyo وجي ٿو. هو هڪ عجيب چريو، ظالم ۽ نفسياتي قسم جو مریض هو. منجهانس مس ملڪ جي ماڻهن ۽ دنيا جي جان بچي. 1979ع ۾ پاڙي واري ملڪ تزانيا جو ڪجهه حصو حاصل ڪرڻ لاءِ امين پنهنجن فوجين کي حملી لاءِ موڪليو. نشي ۾ دت سندس فوجي، ڪجهه ڪري نه سگهيا. ماڳين تزانيا جي فوج يو گندا جي گادي واري شهر ڪمپالا کان اچي ٺڪاءُ ڪيو. ان کان اڳ

عیدی امین پنهنجو ڪمپلا وارو صدارتی محل چڏي جنجا شهر ۾ اچي لکو، جتان هن پنهنجين پنجن زالن ۽ ٿيهارو کن پارن سمیت جدي ۾ اچي پناهه ورتی.

ان بعد هڪ دفعو وري پھرین وارو حاڪم ملنن اوٻوٽو، جيڪو ڏيئه نيكالي جا ڏينهن تنزالنيا ۾ گذاري رهيو هو، ٻوگندا جو صدر ٿيو.

يوگندا جو عيدي امين

منهنجي خيال ۾ آفريڪا جي ڳالهه ڪندي عيدي امين جو ذكر نه ڪرڻ سان سفرنامو بُسو بُسو لڳدو. عيدي امين 1971ع ۾ يوگندا جو صدر ثيو ۽ 1979ع ۾ جان بچائي پنهنجي ملڪ کان پڳو ۽ جلادي ۾ عرين وٽ اچي پناه ورتائين. پنهنجي صدارت واري دور ۾ هن چا چا نه ظلم، خرمستيون، بيوقوفيون، ترزيپايون، ڦرلت، عيشيون ۽ مذهب جا یونگ ڪيا.

80 هزار ايشيانى بزنيس مين کي هڪ ئي آربر سان ڏيئه نيكالي ڏيٺ ۽ بيا جيڪي هن ڏڏا ڪيا ان نه فقط آفريڪا ۽ ايشيا ڪند کي حيران ۽ پريشان ڪيو پر يورپ أمريكا ۽ ويندي برطانيا. جنهن هن جي صدر ٿيڻ تي خوشيون ملهايون هيون، اهي به وائزائشي ويما ۽ بقول اسان جي اصطلاح جي منهن مٿو پڻ لڳا. عيدي امين جي 8 سال صدارت وارو اهو دور هو جنهن ۾ سئيز ڪئنال بند هجڻ ڪري يورپ ۽ أمريكا ويندي يا ايشيا ۽ دُور اوپر جي ملڪن (چين، چنان، ڪورياء) کان موئنديء، اسان کي ڪم نه هوندي به آفريڪا ڪند جو ڦيرو ڪرڻو پيو ٿي ۽ مختلف بذرگاهن تي ترسى جهاز جي ضروري مرمت ڪراڻي پئي ٿي يا ڪنهن بذرگاهه مان اڳتي جي سفر لاءِ راشن پائڻي وٺو پيو ٿي جو يورپ أمريكا يا چنان کان وري به آفريڪي بذرگاهن ۾ گوشٽ، مچي، مبيوا، پاچيون سستا هئا.

تن دينهن ۾ معلومات حاصل ڪرڻ لاءِ اڃان ڪمپيوٽر ۽ انترنيٽ جو ذريعي عام نه ٿيو هو. بذرگاه ۾ پهچي اخبار پڙ هي دنيا جي حالتن جي خبر پوندي هئي يا وري ڪينيا، تنزانيا، نائيجيريا، سائبٽ آفريڪا جهڙن ملڪن جي ڪارن ويجهو لنگهڻ وقت انهن جي ريبيو تان خبرون پڻيون هيون، جن ملڪن ۾ انگريزي عام آهي. آفريڪا جي باقي ملڪن ۾ جرمن، فرينج، ڊچ ۽ اطالوي هلي ٿي جو انهن تي فرانس، جرمني، بيلجم، اثلી ۽ پورچوگال جهڙن ملڪن جو راج رهيو هو. بهر حال جنهن به آفريڪي ملڪ ۾ ايندا هئاسين ته هر دفعي عيدي امين جون ڳالهيون پڻيون هيون. ڪڏهن سندس بيوقوفين ۽ ترزيپاين جو ٻڌي كل ايندي هئي ته ڪڏهن سندس ظلمن جا داستان ٻڌي هر هڪ کي سخت ڪاواڙ ايندي هئي ۽ هن شخص لاءِ دل ۾ نفترت پندا ٿيندي هئي. فنكار ۽ برامي باز به اهڙو هو جو ڪڏهن انگلند جي واڪاڻ ۾ اهڙيون ته بانسريون وجائيندو هو جو انگلند، أمريكا ۽ ويندي اسرائيل هن تان فدا پيا ويندا هئا. ڪڏهن وري انهن کي نه رڳو ڪچيون گاريون ڏيندو هو پر ڪائي عام اعلان ڪندو هو ته جرمني ۽

لکین یهودی ماری دنیا تی احسان کیو آهي ئ ساکی وقت هتلر کی هیرو سدی هن جي تعریف جا یوکه پریندو هو. سندس ملک یوگندا ۾ آمریکا، اسرائیل، انگلند پنهنجا سفارتخانا بند کري چڈیا. یوگندا، جنهن جي سرکاري خزانی جون ٹجوڑيون عیدی امین خالی کري چڈيون هیون، تنهن کی هاڻ هنن هر قسم جي مالي امداد ڏيٺتی پابندی وجهی چڈی. وري هڪ دفعي افريكي بندراگاهن ۾ آپاسين ته هر بندراگاه جا مسلمان شیدي عیدی امین کي یهودین جو ايچنت ۽ انگرizen جو چمچو سڏڻ بدران اسلام جو وڌو حامي سڏڻ لڳا. یوگندا جي شهر ۾ مسجدون ٿهرائڻ واري ڪم کي سارا هاڻ لڳا ته سڀان الله عيدی امین جھڙو ٻيو ڪير نيك مسلمان ٿي سکهي ثو! شايد ڪجهه عرصي لاء هن پنهنجي زالن جو تعداد گھنائي چئن تائين به آندو ۽ ان عباشيءَ جي کوٽ کي Compensate ڪرڻ لاء هن سريتن Concubines) جو تعداد وڌائي چڻيو هو. خبر پيئي ته مغرب کان امداد بند ٿيڻ تي هن اسلام جي ناتي سعودي عرب ۽ ليبا جي ڪرنل قدافيءَ کان پيش شروع کيو آهي. ڪانگ کي لڙ ۾ مزو. انهن ڏينهن ۾ جنهن آمريكا کي گاريون ٿي ڏينيون ڪرنل قدافيءَ ان جي واه واه ڪئي ٿي. عيدی امین لکين ماڻهن ۾ ڪيرائي مسلمان قتل کري چڻيا، اهي گناهه سڀ معاف باقى مسجدون ٿهرائڻ جي ”نيك ڪم“ جي قدافي تعريف ڪرڻ لڳو ۽ پنهنجي ملڪ جي تيل جي دولت مان خرجينيون پوري عيدی امین ڏي موڪلائڻ لڳو. ڪرنل قدافي جي آسري تي افريeka جو سڀ کان وڌو ۽ اعلى فوجي افسر سدائڻ واري عيدی امین پاڙيسري ملڪ ترزانيا تي حملو ڪيو پر هو چوندا آهن ته وئي سگن لاء ڪن به ڪپائي آهي. سندس فوج ترزانيا جي باربر واري صوبوي تي قبضو ڪرڻ لاء وئي پر بُري طرح پسپا ٿي وئي. ماڳهين ترزانيا جي فوج اچي ڪمپلاڪان ٺڪاءُ ڪيو. ڪرنل قدافيءَ سندس مدد لاء هڪ فوجي به نه موڪليو. مجور ٿي عيدی امین ڊير ٻئگن، زالن، پارن ۽ نوڪرن سان پنهنجو ملڪ چڏي جدي ۾ وجي پناهه ورتى جتي مرڻ گهڙيءَ تائين پنهنجي عياشي، پنهنجي ملڪ ۽ اتي ٺاهيل بي انتها مال ملڪيت لاء سڪندو رهيو.

عيدی امین 1925ع ۾ ڪمپلاڪ جي پرسان هڪ ڳوٽ ۾ امین دادا نالي هڪ مسلمان جي گهر ۾ چائو. عيدی امین ڪڏهن ڪڏهن“ عيدی امین دادا“ به سڌايو ٿي ته ڪڏهن دادا به. مغرب توڙي ڏور اوپر ڏي فقط، عيدی، جي نالي سان مشهور رهيو. عيدی امین جو ڏاڻو عيسائي هو ۽ عيدی امین جو پيءَ به ڄمڻ وقت ائندرياس نياير نالي عيسائي هو جيڪو پوءِ 21 سالن جي چمار ۾ 1910ع ۾ مسلمان ثيو ۽ پنهنجو نالو امین دادا رکيائين.

عیدی امین ٿورو ئی وڏو ٿيو ته ڏنگاين ڪري سندس پيءُ اق (abandon) ڪري ڇديس ئه هو پنهنجي ماڻ اسا آتي (Assa Aatte) جي ماڻن وٺ وجي رهيو.

عیدی امین وڏو ڀڳو ٿي 16 سالن جي ڄمار ۾ 1941ع ۾ بومبو (Bombo) ڳوٽ جي اسلامي اسڪول ۾ داخلا ورتی جتي ڪجهه سالن بعد، هن پڙهائی ڇڏي ڏني. هو فقط ان اسڪول ۾ چار درجا کن پڙهيو. انهن ڏينهن ۾ انديا، ڪينيا ۽ بين انگرizen جي راجدانين ۾، پهريان چار درجا پرائمريءَ جا هوندا هنڌا ان بعد ست درجا پڙهئي منڑک ڏبئي هئي. سو عيدی امین جي سچي تعليم فقط پرائمريءَ جا اهي چار درجا هئي. اسڪول ڇڻ بعد عيدی امین مختلف پورها مزدوريون ڪندو رهيو. ڪڏهن ڪنهن دڪاندار سيت مهيني جي پڳهار تي ٿي رکيس ته ڪڏهن ڪنهن ڪارخاني واري ڏهاڙيءَ تي ٿي ڪم ورنس. جسم جو ڏتو ڪتو ۽ قد جو 6 فت 4 انج هو. تعليم نه هيڪس سو جتي ڪٿي "گدھا مزدوريءَ" لاءِ موizon سمجھيو ويو ٿي. عالمي جنگين ڪري برطانيا وارن کي نه فقط نزيٽي ڪند ۾ پر

آفريڪا جي ملڪن ۾ به هنن کي پنهنجي مفاد جي بچاء لاءِ فوج رکٽي پيئي. 1946ع ۾ عيدی امین انگرizen جي فوج جي King's African Rijimenٽ ۾ اسستنت بورچي جي حيٺيت ۾ رڪروٽ ٿي ويو. هن کي ڪينيا ۾ رکيو ويو. اها بي ڳاللهه آهي ته مرحوم عيدی امین سچي زندگي ماڻهن تي اها لئه رکندو رهيو ته هو بي جنگ عظيم ۾ انگرizen پاران برماء ۾ وڙهيو پر سڀ هن جا گشا آهن. رڪارڊ موجب هو انگرizen جي فوج ۾ بي جنگ عظيم ڪانپوءِ آيو ۽ سال ڏيڍ تائين نائب بورچي جي حيٺيت سان رڳو پٺائ، بصر ۽ بيون پاچيون چليندو رهيو. ها 1949ع ۾ جڏهن صوماليا ۾ بغاوت ٿي ۽ انگرizen ڪينيا کان فوج موڪلي ته ان ۾ عيدی امین به شامل هو. 1952ع ۾ انگرizen ڪينيا جي مائو مائو تحريڪ کي پنجو ڏيڻ لاءِ جيڪا برگيد قائم ڪئي ان ۾ عيدی امین کي پڻ شامل ڪيو ويو. کيس هاڻ بورچي بدران ڪارپورل جي پوست ڏني وئي ۽ سال بعد 1953ع ۾ کيس سارجنٽ بنایو ويو. ۽ اها سا واقعي ڪمال جي ڳاللهه آهي ته برنس آرمي جي تاريخ ۾ ڪنهن جون به آهڙيون تڪڙيون پروموشنون نه ٿيون. عيدی امین پڙهيل ڳڙهيل ته نه برابر هو پر اهو آهي ته پهلوان مڙس هو. صحمند ۽ سخت جان هو. بک، اج، گرمي ۽ سردي جو بيد پڪو هو. بيد ڏداور مڙس هو. بهر حال ڪارپورل ٿيڻ بعد بئي سال 1953ع ۾ سارجنٽ ٿيو ۽ پوءِ 1958ع ۾ سارجنٽ ميجر يعني پلنون ڪمانبر ٿيو ۽ 1958ع ۾ وارت آفيسر ٿيو، جيڪا هئين ليلول جي فوجين جي آخرى ۽ اناهين رئنڪ ٿي. هتي آفريڪا ۾ ان پوست کي

مکانی زبان ۾ افندی (Effendi) به سڈیووجی ٿو. انهن دینهن ۾ انگریز فوج ۾ مکانی ڪارو ڪلی ڪیترو به پڙ هيل ڳڙ هيل هجي یا تجربیڪار هجي هو فقط ان پوست تائين پهچي سکھيو ٿي. سو اسان واري بورچي عيدي امين لاء ان پوست تائين پهچڻ وڌي ڳاللهه ليکي وئي. هو جنهن سال (1961ع) جڏهن ڪينيا مان بدلي ٿي يو گندا پهتو ته هن کي ليفينتنٽ بٽايو ويو جيڪا پوست ڪميشنڊ آفيسر جي ٿئي ٿي. سچي يو گندا ۾ فقط به افريڪن ان پوست تي پهتا هئا جن مان عيدي هڪ هو. ان بعد يو گندا کي انگریزن طرفان 1962ع ۾ آزادي ملي ۽ عيدي امين کي ڪئپن بٽايو ويو ۽ پئي سال 1963ع ۾ ملڪ جي وزيراعظم طرفان ميجر جي رئنڪ عطا ڪئي ويس. اهڙي طرح 1964ع ۾ ليفينتنٽ ڪرنل ۽ 1965ع ڪرنل ٿي ويو. تو هان جو ڪو دوست فوجي آهي جي ڪڏهن فوج سان واسطو آهي يا تو هان جو ڪو دوست فوجي آهي ته ان کان پچي ڦسو ته آهي نه هيء ڪمال جي ڳاللهه! جتي ڪرنل ٿئن تائين ٿيهه ٿيهه سال ٿيو وڃن اتي عيدي امين چن پنجن سالان ۾ ڪرنل ٿي ويو. ڪجهه مٺس ملڪ ڇڏي ويندر انگریزن جي به مهرباني هئي ته ڪجهه آزاد ملڪ جي وزيراعظم اسان واري جام صادق وانگر حڪومت جي خرج تي سخاوت پئي هلاني. ڪجهه او بُونتو (وزيراعظم) جي مجبوري به هئي. هن هڪ فوجي آفيسر عيدي امين کي بسپلين ۾ رکڻ ۽ ملڪ جي باربرن جي حفاظت ڪراڻ بدران هن کي پنهنجي فوج جون بندوقون ۽ بارود چوري پار ٿئر بنابو. ان کان علاوه پئي چٹا گڏجي ڪانگو ۽ ڪينيا مان عاج ۽ سون سمگل ڪري ملڪ جي گجراتي سڀين کي وڪڻ لڳا. ڪمايل پئسو شراب، جوا ۽ عورتن پييان خرج ڪرڻ لڳا ۽ هودانهن اندبن بزنیس مين پنهنجو واپار وڌائڻ ۽ وڌيڪ امير ٿئن لڳا. او بُونتو ۽ عيدي امين کي اها به ڳاللهه نه وئي. هن پين کي ته ڪنهن به صورت ۾ سکيو ستابو ٿيندو ٿئي ڏسڻ چاهيو.

بهرحال پاڻ عيدي امين جون فوج ۾، تڪرڙين تڪرڙين Promotions جي ڳاللهه ڪري رهيا هئاسين ته 1965ع تائين پنجن سالان ۾ هو ليفينتنٽ کان ڪرنل تائين پهچي ويو. ان وقت عيدي جي عمر 40 سال هئي. منهجي خيال ۾ اهو ته ڪجهه به نه آهي. ڪرنل بعد برگيبيئر ۽ پوءِ ميجر جنرل جي پوست آهي. عيدي امين کي ڪرنل جي رئنڪ ٿئن بعد تن سالان ڪانپوء 1968ع ۾ دائريڪٽ ميجر جنرل بنابو ويو. 25 جنوري 1971ع تي يو گندا جو صدر او بُونتو جيئن ئي سنگاپور ويو ته عيدي امين ملڪ جو ايئرپورت سيل ڪري چڻيو. پاڻ ملڪ جون واڳون سنپالي وينو. عيدي امين کي ملڪ ۾، چاهي

پاهر جي دنیا خوش اميد چيو. عيدی امين يکدم سیاسی قيدي ازاد کیا ئە اعلان کیو ته ملک ۾ جلد الیکشن ڪرائي جمهوریت آندی ویندي. اجان هفتون به کو مس گذریو ته عيدی امين اعلان کیو ته اج ڏينهن کان هو پاڻ ملک جو صدر آهي، فوج جو ڪماندر ان چيف آهي ئە بري ئە هوائي فوج جو سربراهه آهي. هن ڪيترن سول ادارن جا هيد پنهنجا فوجي آفسير رکيا، ويندي ڪجهه وزير بدلائي پنهنجي مرضيء جا رکيا ئە پنهنجو هڪ جاسوسی جو ادارو قائم کيو. جنهن اداري جي اهلڪارن جنهن به ماڻهؤه تي شڪ کيو ٿي، ان کي ٿئي تي ئي ماري ڇڏيو ٿي يا غائب ڪري ڇڏيو ٿي.

هوداڙنهن ملک جي صدر او بتو پاڙي واري ملک تنزانيا جي صدر جوليڪ نائزيري وٺ وجي پناه ورتني. عيدی امين جيڪي سابق صدر جا ماڻهو ملک بدر ڪيا اهي به (ائڪل 20,000 کن) تنزانيا ۾ وجي رهيا. ان بعد عيدی امين 8 سال کن جيڪا یوگڊا تي حڪومت ڪئي اها خوف ئە ظلم جو داستان آهي. یوگڊا ۾ جيڪي 80 هزار کن اندبن واپاري رهيا ٿي انهن کي ڏيڍهه ٽيڪالي ڏئي ڇڏي. هن ڪيترن ملڪن سان تعلقات ختم ڪري ڇڏيا. ملک جي پينگ ٿيندي رهي پر هو پاڻ شاديون ڪندو رهيو. ملک جو خزانو خالي ڪري لبيا ئە سعودي عرب کان پنندو رهيو. 1975ع ۾ هن پنهنجو پاڻ جي پروموشن ڪئي ئە جنرل مان فيلد مارشل ٿي ويو. هو پنهنجو پاڻ کي مختلف لقين سان سڌائڻ لڳو، جيئن ته: هز ايڪسيلنسى، پريزident آف لائيف، فيلد مارشل الحاج باڪثر عيدی امين دادا، وائيس چانسلر، ڪانڪر آف دي برنس ايمپائر CBE وغيره.

عيدی امين جي انهن چريائپ وارن ڪمن کي دنیا جي ميديا خوب مشهور ڪيو ئە سندس ڪوڙيون سچيون ڳالهيوں هر وقت اخبارن جي زينت رهيوں ٿي. هن بابت ڪي ڪهاڻيون يا خبرون ٿلها افواه ۽ Myth به هنا ته ڪيترين ۾ حقائقون به هيوں. ان ۾ ڪوشڪ ناهي ته هو سٺو باڪسر هو. ايترىقدر جو پر وارن ملڪن تنزانيا، ڪينيا يا ڪانگو جي حڪومت سان اختلاف ٿيندو هوں ته اتي جي ليبرن کي درڙ ڪو ڏئي چوندو هو ته توهان پاڻ کي سمجھو چاڻا. طاقت اثانو ته اچي مون سان باڪسنگ جو مقابلو ڪريو. سٺو ڪكار وچائڻ وارو ۽ تارو Swimmer به هو. ڪوڙ به ڳالهائيندو هو. پاڻ به پڏائيندو هو. تعليم فقط چار درجا هئس پر غلط سلط انگريزي ڳالهائيندي شرم ته نه ايندو هوس بلڪے پاڻ کي وڌو انگريزدان سمجھندو هو. بي انتها ظالم ۽ خوني هو. سندس لاءِ مشهور آهي ته مخالفن جاسر ريفيرجرير ۾ رکي ڇڏيندو هو جن کي وقت بوقت ڏئي خوش ٿيندو هو. هڪ دفعو ته سندس لاءِ اهو به مشهور ٿيو ته عيدی امين ادمخور آهي يعني انسانن جو گوشت کائي ٿو. اسان به

اها خبر 1977 ع ۾ يو ڪو هاما (چان) ۾ اساشي انگريزي اخبار ۾ پڙه هي. سخت گرميء ۾ به ڪلاڪن جا ڪلاڪ فل ڀونifarم ۾ بيهي فوجين کان سلامي وٺندو هو. ڳالهه ڳالهه تي پاڻ کي ايوارد طور ميدل ڏيندو هو ۽ انهن ميدلن (انعامي ٻلن) جو تعداد ايترو ته وڌي ويو جو هن پنهنجي ٿيونڪ (اچي رنگ جي شيرواني ٿائيپ ٿلهي بشرت) کي گوڏن کان به هيٺ ٿائين ٻڳهو سبرايو هو، جيئن ان اتي سڀ ميدل لڳي سگهن. فيلد مارشل ايوب وانگر هن به پنهنجو پاڻ کي فيلد مارشل جو عهدو عطا ڪيو. ظاهر آهي يو گنڊا جي فوج جو سڀريم ڪماندر "جنرل عيدي امين" به پاڻ هو ته ملڪ جو صدر به پاڻ هو. ان صورت ۾ صدر عيدي امين فوج جي جنرل عيدي امين کي ترقى ٿئي فيلد مارشل بنابو. هن لاءِ اهو به مشهور ٿيو ته هن پنهنجين آڏ بزن زالن مان هڪ کي چوري ماري چڏيو. اها ڳالهه 1980 ع واري انگريزي فلم Rise & Fall of Idi Ameen دنيا ۾ مشهور ٿي. سندس ظلمن جا داستان ۽ چريائپ جا قصا هڪ بي انگريزي فلم "دي لاست ڪنگ اف اسڪائند" ۾ به ڏيڪاري ويا آهن. جيڪا فلم 2006 ع ۾ رليز ٿي هئي.

عيدي امين جيسين پاور ۾ هو يو گنڊا جي پريس جيڪا ظاهر آهي سندس چنبي هيٺ هئي، کيس وڌو اڪابر، ڏاهو، پهلوان، دلير ۽ دانشور طور پيش ڪندڻ رهي. پاڻ به پنهنجن چمچن کان تعريف بدئي گد گد ڻيندو رهيو پر پاھر جي پاپولر ميديا کيس چريو، ظالم، ٺڳ، لپاڙي، ڪوڙو ۽ درامياز چوندي رهي. 1977 ع ۾ ٿائيم هفتدار مئگرين ۾ عيدي امين تي مضمون چبيو هو جنهن ۾ Time مئگرين "Killer & Clown, Big Hearted" عيدي امين لاءِ لکيو هو ته هو Buffoon & Strutting Martinet آهي. ڪيترن ملڪن جون اخبارون ته اهو به لکنديون هيون ته عيدي امين دنيا کي چاڻي بجهي مسخري ۽ چرئي جو Image ان ڪري ٿئي ٿو جيئن سندس وحشياتي قتلام ۽ خونريزيءَ تي پڙدو رهي.

تنزانيا جو باربر وارو صوبو حاصل ڪرڻ لا 1976 ع ۾ عيدي امين پنهنجي فوج کي تنزانيا تي حملو ڪرڻ لاءِ موڪليو. هو ڇا چوندا آهن ته ڳوهه کي گئي گئي ته ڳولهي شڪارين جا گهر. عيدي امين جي حمله بعد تنزانيا جي فوج نياري ڪري يو گنڊا تي حملو ڪيو ته بنا رنڊڪ جي اچي عيدي امين واري محل ۽ گادي واري شهر ڪمپالا کان پهنتي. عيدي امين پهرين ليبا ڀجي ويو پوءِ سعودي عرب ۾ وڃي پناهه ورتائين جتي پهريان ڪجهه سال ته جدي ۾ فلسطيني رود تيل Novotel نالي هوٽل جي مٿين بن فلورن تي رهيو 1980 ع ۾ جيڪو سندس پهريون انڌرو BBG جي نمائنددي برئان بئرون ڏنو ان ۾ عيدي امين اهو ئي اظهار ڪيو ته هن کي ان ڳالهه جو ذرو به افسوس ناهي ته هن جي دور حڪومت ۾ يو گنڊا جو ملڪ ۽ ماڻهو تباه

شی ویا. بلک هن چیو ته "اج به یوگندا جا مالھو هن کی پنهنجی ملک" و اپس اچی حکومت کرٹ لاء چون ٿا. 1989 ع ۾ عیدی امین کی یوگندا موئن جی تمام گھٹی چک ٿی پر جیئن ئی هو "زائز" (هاظ "کانگو" سنجی ٿو) ملک جی گادی واري شهر کنشاسا ۾ پهتو ته اتي جي صدر موبوتو هن کی زوريءَ سعودي عرب موئائي چڏيو.

20 جولاء 2003 ع تي عيدی امین جي زالن مان مدینه نالي هڪ اطلاع ڪيو ته عيدی جدي جي ڪنگ فيصل اسپٽال ۾ بيهوشیءَ جي عالم ۾ آهي ۽ پويين پساهن ۾ آهي. هن ان وقت جي یوگندا اچڻ جي یوويري موسيوني کي اپيل ڪئي ته عيديءَ کي یوگندا اچڻ جي اجازت ڏني وجي پرموسيوني جواب ڏنو ۽ چيو ته "ان لاء هن کي پهرين ڪورٽ جي ڪيسن کي منهں ڏيٺو پوندو ۽ پنهنجن ڪيل دوهن جو جواب ڏيٺو پوندو".
پوري مهيني بعد عيدی امین گذاري ويyo. کيس جدي جي قبرستان ۾ دفن ڪيو ويyo.

عيدی امین جون گھٽ ۾ گھٽ چھه زالون ته هيون. هن پهرين مس مليامو ۽ بي مس ڪي (Kay) سان 1966 ع ۾ شادي ڪئي. بئي سال 1966 ع ۾ هن نورا سان شادي ڪئي، ان بعد 1972 ع ۾ مدینا سان شادي ڪئي. ان بعد 1974 ع ۾ عيدی امین ريديو تان اعلان ڪيو ته هن مليامو، نورا ۽ ڪي کي طلاق ڏني چڏي آهي. ان بعد ملياموء کي ڪينيا جي باربر وٽ سمگلنگ جي واردات ۾ چھليو ويyo. ان بعد هوءَ لندن مان وجي نڪئي. ڪي ان ئي سال جي آخر ۾ مري وئي. هن لاء اهو ئي پڌايو ويyo ته هن جو باڪثر مڪاسا نالي هڪ همراهه سان لڪ چوريءَ عشق هلي رهيو هو، جنهن مان هن کي پيت ٿي پيو ۽ هن ابارشن زال کي ماري وٽو. ان بعد باڪثر پاڻ به خودکشي ڪري چڏي. 1975 ع ۾ ڪمپالا جي هڪ ڪانفرنس ۾ عيدی امین کي ساران نالي هڪ چوڪري نظر آئي جنهن سان هن شادي ڪئي. شاديءَ کان اڳ ساران پنهنجي بواءَ فريند سان گڏ رهي ٿي، اهو ان بعد وري نظر نه آيو. عيدی امین کي ڪيترا بار هن انهن جي تعداد بابت مختلف راء ملي ٿي. بهر حال اهي 30 کان 45 تائين هن.

عيدی امین تي ڪبرائي ڪتاب لکيا ويا آهن. بلک آلون ته اهو ئي چوندス ته آفريڪا جو شايدئي ڪو اهڙو حاڪم هجي جنهن تي ايٿريون فلمون ۽ ڪتاب لکيا ويا هجن. ڪجهه پڙ هڻ لاء ۽ مشهور ڪتاب هن ريت آهن:

هينري ڪيمبا جو: State of Blood •

جارج ايوان سمت جو: Ghosts of Kampala •

ثامس پئرڪ جو: Hitler in Africa •

بنوڊ مارٿن جو: General Amin •

- جمیلا صدیقیاء جا به کتاب: The Feast of Nine Bombay Gardens Virgins Confessions of Idi Amin عیدی امین پنهنجی دور حکومت ۾ رکی رکی کی گالهیون اہڑيون ته چرچی پوگ چون ڪندو هو جو سچی دنیا ان تی ڪڏهن ڪلندي هئی ته ڪڏهن منهں مٿو به پتندی هئی. امریکي صدر رچرد نکسن جڏهن واثر گیت اسکنڈل ۾ ڦائو ته یوگندا کان عیدی امین کيس Get Well Soon جو ڪارڊ موڪلیو.
- عیدی امین هڪ دفعي یونائیتد نیشنز (UNO) جي سیڪریٽري ڪرڻ والديم ۽ اسرائيل جي وزيراعظم گولدا مير کي ثيلڳرام موڪليو ته: "هتلر جرمانيه ۾ 60 لک یهودين کي سازی چڻيو چاڪاڻ ته هن سمجھيو ٿي ته یهودي دنيا لاءِ نڪسانڪار آهن."
- عیدی امین هر وقت چوندو رهيو: "مون اسڪولن کان ڪڍي تعليم حاصل نه ڪئي پر مون کي Ph.D پڙهيلان کان به وڌيڪ ڄاڻ آهي... چو جو آئون فوجي ماههو آهيان "I know how to act, I am a man of action"
- بڪنگهام محل لنبن ۾ استيٽ بنر تي هن راڻي ايلزبيث اڳيان تقرير ۾ چيو هو: "Sir, mister queen, horrible guests, before I undress you, let me put down my testicles...etc."
- هو هميشه راڻي ايلزبيث کي مخاطب ٿيڻ وقت کيس Sir ۽ مستر ڪئين چوندو هو.

يوگندا تي هاڻ ڪنهن جي حڪومت آهي...

يوگندا کي آزادي ڏيڻ کان اڳ 1962ع جي شروع وارن مهين ۾ انگريزن الیکشن ڪرايي جنهن ۾ يوگندا جي "لانکو" فيلي جي سردار جو پٿ "ملڻ او بوتني" ڪئي ويو ۽ ملڪ جو پهريون وزيراعظم مقرر ٿيو. ملڪ جو عام جيڪو سالن کان يوگندا کي انگريزن کان ڇڏائڻ ۽ پنهنجي حڪومت قائم ڪرڻ جي جدوجهد ۾ هئو اهو بيحد خوش ٿيو ته هاڻ سندن ملڪ تمام گھڻي ترقى ڪندو پر سندن پهريون ئي وزيراعظم او بوتني ناكارو ۽ نڪمو ثابت ٿيو. هن کي عام جي اون ۽ خوشحاليء بدران هر وقت پنهنجي ڪرسي مضبوط ڪرڻ ۽ گھڻي کان گھڻو پاور ۽ دولت حاصل ڪرڻ جو فڪر لڳو رهيو. ملڪ جي صدر کي جيڪي ٿورا گھڻا پاور مليل هئا اهي به پاڻ ڪسي هڪ طاقتور وزيراعظم بنجي هر مخالف جو خاتمو آئيندو رهيو. بي انتها دولت ڪمائڻ جي چڪري هن هڪ بيكار فوجي آفيسر عيدي امين کي اعليٰ عهدي تي رکي پوءِ هن سان ملي ڪري پر واري ملڪ ڪانگو مان سون ۽ عاج جي سمنگلنگ ڪرائڻ لڳو ۽ جڏهن پارلياميئنت ان بابت سوال اثاريا ۽ عيدي امين کي فوج مان ڪيڻ لاءِ زور پريو ته هن ماڳهين آئين کي suspend ڪري پاڻ صدر ٿي ويٺو ۽ ايمرجنسيءَ جو اعلان ڪيائين. هيءَ 1966ع جي ڳالهه آهي. او بوتني سڀ ڪجهه پاڻ ٿي ويٺو جيڪي ويٺس ٿي اهو ڪيائين ٿي. مخالف قبيلن جي سياستدانن کي بنا ڏو هن جي جيل اماڻيو ٿي يا غائب ڪرايي چڏيو ٿي. ملڪ جي خزانوي جون تجوزيون خالي ڪرايي چڏيائين. سندس قبيلي جي مائڻهن، دوستن ۽ خوشامدڙين کي جيئن ويٺو ٿي تينن ڪيو ٿي. يوگندا جھڙو ملڪ جيڪو انگريزن جي ڏيئن ۾ سجي آفريڪا ۾ امن ۽ سانت وارو هڪ سهڻو ملڪ سمجھيو ويٺو ٿي اهو پنهنجي ماڻهوءِ جي ڪنڌول ۾ اچڻ بعد سڌريو ته نه پر ماڳهين تباھه ٿي ويو. اهو ملڪ جنهن جي هر شهري ۾ يورپ ۽ ايشيا جا ٿورئست سُك سان گھمندي نظر آيا ٿي، اتي هائي مکاني مائڻو به خوف ڪائڻ لڳا. جتي ڪئي چوريون، خون ۽ أغوائون عام ٿي پيون. نه رڳو انگريز ۽ يورپين جي پراپرتي تي قبضا ۽ انهن جا قتل ٿيڻ لڳا پر گرجا گهرن جي پادرین کي به نه چڏيو ويو. ملڪ جا مائڻهو توڙي ڌاريان ان انتظار ۾ هئا ته هن مان جان چئي. آخر جنوري 1971ع ۾ او بوتني جيئن ئي سنڪاپور جي ٿوثر تي ويو ته پييان سندس فوجي جنرل عيدي امين (جنهن لاءِ چون ٿا ته شروع ۾ انگريزن به چاهيو ٿي ۽ سندس ڳجهه ڳوه ۾ مدد ڪئي هئي) ملڪ جون واڳون سنپالي ويهي

رھيو. اوبوتى جي جهاز کي يوگندا ۾ لھل کان روکيو ويو ۽ هن پر واري ملڪ ترزانيا ۾ وجي پناھه ورتى.

عېدى امين صدر ثىندى ماڻهن کي سک جو ساھه پڻ بدران اھڙا ته وئي کم کيا جو سگھو ئي هر هڪ چوڻ لڳو ته ان کان ته پهريون وارو حاڪم بهتر هو. ملڪ ۾ بک ۽ بيروزگاري بيد وڌي وئي. عېدى امين ان جو سبب ملڪ ۾ رهندڙ اندين کي نهرائي کين 30 دڻينهن جي نوش تي پنهنجو مال ملڪيت پڻيان ڇڏي ملڪ مان نڪڻ جو حڪم صادر ڪيو. هن مڪاني ۽ ڏارين ماڻهن جون خونريزيون ته ايٽريون ڪيون جو ماڻهو هن کي افرييڪا جو هٿلر سُڻ لڳا انگريزن ۽ آمريڪن کي به اهڙيون سڌيون پڏايائين ۽ گاريون ڏانuin جو هو پنهنجا سفارتخانا ئي پترائي هليا ويا. پنهنجن ۽ ڏورانهن سان هٿ چراند ڪرڻ بعد هاش هن پاڙيسري ملڪ ترزانيا تي فوج چاڙهي هن جو ڪجهه حصو پنهنجو ڪرڻ لاءِ حملو ڪيو پر ان ۾ هو مار کائي ويو. ترزانيا جون فوجون اچي سندس گاديءَ واري شهر ڪپالا كان نكتيون ۽ هن سعودي عرب پچي جان ڇڏائي.

1979 ع ۾ عېدى امين يوگندا ڇڏي سال ڏيڍ کن (اليڪشن ٿي) انتر گورنمنٽ ۾ تي کن صدر ٿيا: مۇوانگا، یوسف لول ۽ گاب فري. اليڪشن ۾ اوبوتى جي يوگندا پڀلس ڪانگريس (UPC) سياسي پارتي ڪڻي وئي ۽ اوبوتى هڪ دفعو وري ملڪ جو صدر ٿي ويو. سڀني مخالف پارتيين اهو ئي چيو ته اليڪشن ۾ ٺڳي هلي آهي.

ملڪ ۾ ماڳين گوريلا جنگ شروع ٿي وئي، ڪيترائي مليئري گروپ حڪومت جي خلاف وير هاند ڪندا رهيا جن ۾ هڪ UNLA (يونانيٽيد نشنل لبريشن آرمي) پارتي به هئي جنهن جي قيادت يووپيري موسيونيءَ ڪئي. 27 جولاءِ 1985 ع تي اوبوتى کي طاقت جي زور تي حڪومت مان زوريءَ ڪيو ويو. هي انقلاب جن ٻن فوجي آفيسرن برگيڊير اولا را اوكليو ۽ جنل ٿيتو اوكليو آندو اهي ڪجهه مهينن لاءِ ملڪ جا حاڪم ٿي وينا پر سجي ملڪ ۾ ايدي ته بداميءَ ڳوڙ گھمسان وڌي ويو جو هنن جي وس کان ڳاللهه زور ٿي وئي. ان بعد موسيونيءَ جي پارتيءَ ڪنترول سنپاليو. ملڪ ۾ هن دفعي فوجي انقلاب اچل تي اوبوتى هڪ دفعو وري ترزانيا ۾ پناھه ورتى، جتان پوءِ هو زئبيا هليو ويو. 10 آڪتوبر 2005 ع تي سائبون آفرييڪا جي شهر جهانسبرگ جي هڪ اسپٽال ۾ سندس گردن ڪم ڪرڻ ڇڏي ڏنو ۽ سندس موت ٿيو. کيس هڪ سابق صدر جي حيٺيت سان ڪپالا ۾ دفنايو ويو، جنهن ۾ صدر موسيونيءَ به شرڪت ڪئي جيڪا ڳاللهه يوگندا جي ڪجهه قبيلن کي پسند آئي، ڪجهه سخت ناراضن به ٿي پيا.

بهرحال 1986 ع کان وٺي يوگندا جو صدر یووپري موسينوني (Yoweri Museveni) هلندو اچي. هو حڪومت جو به هيڊ آهي ته رياست جو به. يوگندا جي نئين آئين مطابق ملڪ جو صدر وزيراعظم جي چونڊ ڪري ٿو جنهن جو ڪم سندس مدد ڪرڻ آهي. اچ ڪلهه اپلو نيسامامي وزيراعظم آهي. نئشن اسيمبلي پارليامينٽ ٺاهي ٿي جنهن جا 332 ميمبر نئين ٿا. انهن مان 228 ميمبر چئن سالان لاءِ الڀڪشن ۾ چونڊجي اچن ٿا. باقي 104 ميمبر ملڪ جي مختلف گروپن (ويدي فوج) ذريعي چونڊجن ٿا. گذريل الڀڪشن جيڪا 2006 ع ۾ ٿي هئي ان ۾ به موسينونيءَ کي سوب حاصل ٿي.

موسينوني گذريل 24 سالان کان يوگندا جو صدر هلندو اچي. هو ڪو ملڪ لاءِ مهاوريءَ لي ڪان يو ته ثابت نه ٿي سگھيو آهي جن ڏهن سالان اندر ملائيشياءَ سنگاپور جي قسمت بدلي ڇڏي پروري به پهرين ٿڳن ٿورن اوپوتني ۽ عيدي امين کان بهتر ثابت ٿيو آهي. هن يوگندا جو اميچ ڪجهه بهتر بٽايو آهي. بهرحال هي صدر موسينوني توڙي سندس وزيراعظم اپلو (سچو نالو اپلورابن نيسامامي) پڙ هيل ٻڙ هيل ماڻهو آهن. موسينوني (سچو نالو یووپري ڪاڳوتا موسينوني) منهنجو همعمر آهي. يعني هو 1944 ع ۾ چائو آهي. پاڻ اوپوتني يا عيدي امين وانگر ڪنهن قبيلي جي سردار جو پٽ هجڻ بدران هڪ غريب تراڙ (مال چاريندڙ) جو پٽ آهي. مختلف اسکولون مان بنيداري تعليم حاصل ڪرڻ بعد هن یونيونورستي اف دارالسلام مان ايڪانامڪس ۽ پوليتيڪ ساننس ۾ گرجوئيشن ڪئي. یونيونورستي جي ڏينهن ۾ ئي هن یونيونورستي جي شاگردن جو افريڪن ريوالشوري فرنٽ ٺاهيو هو ۽ پورچو گوكالين جي قبصي ۾ آيل پر واري ملڪ موزميق مان گوريلا جنگ جي سکيا حاصل ڪئي. 1970 ع ۾ جڏهن يوگندا جو صدر اوپوتني هو ته هن انتيليجنس سروس ۾ نوڪري حاصل ڪئي. 1971 ع ۾ جڏهن ميجر جنرل عيدي امين ملڪ ۾ انقلاب آندو ۽ اوپوتني کي پر واري ملڪ تنزانيا ۾ پناه وٺي پئي ته هي موسينوني به تنزانيا پڇي ويو. پوءِ 1979 ع ۾ عيدي امين جي لذٽ بعد هي پنهنجي وطن موئي آيا. موسينوني دراصل انگريزي جي لفظ Seven يعني ستون مان نڪتل آهي. يعني 'سيون وارو'. هي سيون نمبر انگريزن جي فوج جي هڪ بتالن (پلتون) Seventh Battalion of King's African Rifles تان ورتل آهي. جنهن ۾ ڪيترن ئي يوگندا جي سپاهين نوڪري ڪئي ۽ بي جنگ عظيم ۾ انگريزن پاران چرمن افريڪي فوجين جو مقابلو ڪيو. هن بتالن ۾ نوڪري ڪرڻ وڌي فخر جي ڳالهه سمجھيو ويو ٿي ۽ نه رڳو انهن فوجين پر انهن جي او لاد به پاڻ کي موسينوني (Museveni) سدائيندي فخر محسوس ڪيو ٿي. موسينوني جي لفظي

معنی آهي Seven جو فرزند (Son of Seven) آنهیء ۾ کوشک ناهی ته مسیونی کالیج جي ڏینهن کان وئی سٺو مقرر ۽ لیکے آهي. ائین ته یوگندا جو پھریون صدر ملتن اوپوتی به یوگندا جي مکاریری یونیورسٹي جو شاگرد هو جنهن ۾ انگریزن جي پارن به تعليم حاصل ڪئي ٿي. پر اوپوتی تعليم مکمل ڪري نه سگھيو. Misconduct ڪري کيس یونیورسٹيء مان رسنیکیت ڪيو ويو هو. جیتوٺیک پاڻ اهو ئي پڏائي ٿو ته هن پاڻ پڙهڻ چڏي ٿنو. بهر حال هتي پاڻ یوگندا جي موجوده صدر موسیونی جي ڳالهه ڪري رهيا هئاسين ته هو سٺو لیکے پڻ آهي. سندس هڪ ڪتاب، بلڪ ڪو سگھه ساري ته به ڪتاب ضرور پڙهڻ ڪين. خاص ڪري اچ جي نوجوان سیاستدان کي ۽ سیاست جي مضمون سان دلچسپي رکنڌ شاگردن کي پڙهڻ ڪپي. اهي هن ريت آهن.

-1 Sowing the Mustard Seed هي ڪتاب یوگندا جي آزادي ۽ جمهوريت کي حاصل ڪرڻ لاءِ جدوجهد جو آهي ۽ مڪمل ابديو ڪيشن وارن 1997ع ۾ چپايو. سندس ISBN نمبر آهي 0.-333-64234

-2 What's Africa's problem? هي ڪتاب امریڪا جي یونیورسٹي آف منیسوٹا پریس وارن سال 2000 ۾ چپايو. بهر حال موسیونی جي سٺي Reputation ھوندي به هن پنهنجن ماڻهن متن کي خوب و رسابو آهي. ملڪ جون به اهم ۽ امير ترين شخصيتون جنرل سليم صالح ۽ باڪثر وائلٿ ڪاجو بيري صدر موسیونی جو پاءُ ۽ پڻ آهن. جنرل سليم صالح جي ڪو ڄمڻ وقت عيسائي هو ۽ سندس نالو Caleb Akandwanaho ھنو صدر صاحب جو صلاحڪار ٿي رهيو. فوج ۾ هجن جي باوجود پلاتن ۽ گههن جي خريد و ڪرو ۽ Aviation جو بزنیس ڪندو رهيو. ان کان علاوه پرڊيهي ڪمپنien ۽ بتڪن ذريعي ڪميشن ۽ ڪريپشن جي حد ڪري ڇڏائيين. 1998ع ۾ یوگندا جي فوج لاءِ ناڪاره قسم جا هيليكائپر خريد ڪري ڪميشن کائڻ تي جڏهن گهڻي بدنامي ٿيس ته هن فوج مان استيفا ڏني جنهن لاءِ صدر موسیوني اهو ئي چوندو رهيو ته هن کي ڪريپشن ڪري نه پر هر وقت نشي ۾ رهڻ ڪري فوج مان ڪيديو ويو.

يوگندا جي صدر جي پيڻ ڪاجوبري (سجو نالو Violet Kajubiri Froelich) یوگندا جي جنگلئي جيوت جي ڪلبن جي جنرل سڀڪريٽري آهي. هوء ابديو ڪيشن سروس ڪميشن جي به ميمبر آهي. بهر حال اهو آهي ته هوء ڪافي پڙهيل گڙهيل آهي. هن بايو لاجي ۾ M.Sc Ph.D ڪئي آهي. اهڙيءَ طرح صدر

صاحب جي زال جينيت به ڪافي پڙهيل ڪڙهيل اهي. هن ويلس انگلند مان پوليٽيڪل سائنس فلاسفې ۽ انڪلش لترچر ۾ تعليم حاصل ڪئي. ان بعد هن، “ایست آفريڪن ايڊرويز” هوائي ڪمپنيء ۾ گرائونڊ هوستس ٿي ڪم ڪيو. 1971ع ۾ عيدي امين جڏهن حڪومت جو تختو اوڌتو ڪيو ته هوءَ تنزانيا لاي وئي ۽ پوءِ 1979ع ۾ عيدي امين جي حڪومت ختم ٿي ته هوءَ يوگندا موئي ائي. 1981ع ۾ جڏهن سندس مڙس موسيلونيءَ ان وقت جي صدر اوپوتى جي حڪومت خلاف گوريلا جنگ شروع ڪئي ته جينيت پارن کي وٺي نئروبي (ڪينيا) هلي وئي جتي به سال رهڻ بعد هوءَ سئدين جي شهير گوٽنبرگ ۾ وڃي رهي. 1986ع ۾ جين ئي سندس مڙس يوگندا جو صدر ٿيو ته هوءَ ڪمپلا (يوگندا) موئي ائي. کيس هڪ پٽ مُهوڙي (جيڪو ڪرنل آهي) ۽ ٿي ڏيئون نناشا، پٽنس ۽ ٻائنا آهن. اچ ڪلهه جينيت کي سندس مڙس صدر موسيلونيءَ ملڪ جو روياستي وزير مقرر ڪيو آهي.

هتي په چار ستون يوگندا جي وزيراعظم اپولو نسيامي لاءِ به لکندو هلان جيڪو تمام گھٺو قابل مائڻهو آهي. يعني تعليم جي حوالي سان ۽ يوگندا جي ماڪيريري (Makerere) يونيورستيء ۾ پڙهابو پڻ اشءَ هيءَ يونيورستي دنيا جي سئين يونيورستين مان مجي وڃي ٿي جنهن ۾ انگريزن ۽ يورپين جي پارن پڻ پڙهندી فخر محسوس ڪيو ٿي. نوڪريءَ جا آخر 25 سال کن منهنجو به ٽنجنگ سان واسطو رهيو ۽ اڃان تائين وزنگ ليڪرر جي هيٺيت سان دنيا جي مختلف تعليمي ادارن ۾ وڃڻ ثيندو رهي ٿو. يورپ جي ڪجهه ملڪ سنگابور ۽ هانگ ڪانگ ۾ يوگندا جي هن يونيورستي ماڪيريري جي به ڪجهه آفريڪي ۽ يورپي شاڪردن ۽ استادن سان ملاقات ٿي آهي جن مان أمريڪن پال ايڊورڈ ٿيروڪس به هڪ آهي. جنهن جا ناول ۽ سفرناما مشهور آهن. هن ڪجهه سال يوگندا جي هن ماڪيريري يونيورستيء ۾ پڻ پڙهابو. هن جو هڪ مشهور سفرنامو Dark Star Safari نالي آهي جنهن ۾ هن يوگندا جي هن وزيراعظم اپولو رابن جو سال 2001ع ڏاري ورتل انثرويو ڏنو آهي. انهن ڏينهن ۾ اپولو ماڪيريري يونيورستيء ۾ پوليٽيڪل سائنس پيار ٿمينت جو سربراهم (Head) هو.

يوگندا جو هي وزيراعظم اپولو رابن ملڪ جي صدر موسيلونيءَ ڪان سال ڏڻو آهي 1938ع ۾ چائو هو. پاڻ يونيورستي آف لنبن مان B.S. ايڪانامڪس ۾ انرس جي بگري حاصل ڪيائين. ان بعد أمريڪا جي يونيورستي آف شڪاڳو مان پوليٽيڪل سائنس M.A. ڪيائين ۽ ڪينيا (افريڪا) جي يونيورستي آف نئروبيءَ مار Ph.D. ڪيائين. پاڻ (پروفيسر

اپلو رابن نسبامبی 1978 ع کان 1987 ع تائين ماکريري یونیورستي جي سائنس فئڪلائي جو بین ئي رهيو. ان بعد 1994 ع تائين هييد رهيو ان بعد ماکريري انسٽيٽيوٽ آف سوشل ريسرج (MISR) جو 1996 ع تائين بايريكٽر ئي رهيو. ان 1999 ع تائين تعليم ئارندىن جو وزير ئي رهيو. ان 2003 ع هن موجوده زال سان شادي ڪئي. اولاد هن کي چار تيڙون آهن.

مٿي اسان واري يار آمريڪن پروفيسير پال ابيورڊ ٿيروڪس جي ڳالهه ڪري رهيا هناسين، جنهن سان منهنجيون سنگاپور ۾ ملاقاتون ٿينديون هيون. هن کي به مون وانگر آفريڪا جا شهر ممباسا، نُرُوبِي، دار السلام، زٽزٽيار ۽ ڪمپلا ٻيڌ پسند هئا. پاڻ آمريڪا جي ميد فورد شهر 1941 ع ۾ چاؤ يعني اسان واري حميد سنڌي ۽ عنایت بلوج جو همعمر آهي. سندس ماڻ اطلاوي آهي ۽ پيءُ فرينج ڪتابدين هو. پاڻ جڏهن یوگندا جي ماکريري یونیورستي ۾ پڙهائني رهيو هو ته هو ائين ئي خوش هو جيئن اسان ملائيشيا جي ميريتائيم اڪيمي ۾ پڙهائيندي خوشي محسوس ڪري رهيا هناسين. پروفيسير پال ٿيروڪس ٻڌايو ته هڪ ڏينهن ناراض عوام جي جلوس اڳيان سندس زال جي ڪار اچي وئي. هوءَ آخری مهينن سان پيٽ سان هئي. حڪومت خلاف نعرا هٽدار مظاهرين، هن جي زال جي ڪار کي اوٽدو ڪري باهه ڏيٺ ٿي چاهي، پر پوءِ ڇڏي ڏنائونس. هي اهڙو واقعو هو جنهن پال ٿيروڪس کي ڪمپلا ڇڏ لاءِ مجبور ڪيو. جتان پوءِ هو سنگاپور هليو آيو، جتي منهنجي ساٽس ملاقات ٿيندي رهيو.

پال ٿيروڪس جا ڪيترائي ناول ۽ سفرناما مشهور آهن جن مان هڪ The Great Railway Bazaar آهي. جنهن ۾ هن لندين کان ٿو ڪيو تائين ٿرين ذريعي ڪيل اوٽ موت جي سفر جو احوال لکيو آهي. هن جو هڪ پيو سفرناما The Old Pataganean Express آهي جنهن ۾ پڻ هن ٿرين جي سفر جو احوال لکيو آهي جيڪو سفر هن بوسٽن (USA) کان ارجمنداننا تائين ڪيو. ان کان علاوه هن جو هڪ چين جو سفرناما Riding the Iron Rooster ۽ پنسفڪ سمنڊ جي سفر جو The Happy Isles of Oceania آهي. سندس سڀ کان بهترین سفرناما، گهٽ منهنجي نظر ۾ Dark Star Safari آهي جنهن ۾ پال ٿيروڪس قاهره (مصر) کان ڪيپ تائون (ڏڪن آفريڪا) جي سفر جو احوال ڏنو آهي. هن ڪتاب جي ڪجهه باين (Chapters) جا عنوان هن ريت آهن:

- Up and Down the Nile

-
- The Djibouti Line to Harar
  - The Longest Road in Africa
  - Figawi Safari on the Bandit Road
  - The Bush Train to Dares Salaam
  - The Kilimanjaro Express to Mboya
  - River Safari to the Coast.....

وغيره وغيره

آفریکا بابت ڪجهه دلچسپ گالھيون

نئروپی (کینيا) جي هوتل ۾ جيڪا ح بشی عورت منهنجو ڪمرو صاف ڪرڻ ائي ان کي ٿوري گھٹي انگريزي به ائي ٿي. اها ڪا حيرت جي ڳالهه ناهي. ڪينيا، تنزانيا، نائجيريا، گھانا، يوگنڊا جهڙا آفریڪي ملڪ جتي انگريزن جي حڪومت رهي، اتي جي وڏن شهن ۾ ٿوري گھٹي انگريزي هر ڪو سمجھي ٿو. بهر حال هوتل جا ڪمرا صاف ڪنڌر هيءَ عورت فد ۾ ڪجهه ندي هئي ۽ أمريڪا جي پھلوان ح بشی عورتن جي قد بت جو سوچي هن کي ائين ئي چرچي ۾ ڪٿي چيم ته ”خير ته اهي تون قد ۾ ندي اهين؟“ هوء ڪا اڳهين پري ويٺي هئي. لڳي ٿو ڪجهه درجا پڙهيل ۽ تاريخ جاگرا فيءَ کان به واقف هئي. بهر حال اهو ته چوندس ته هوء بيد حساس ٿي لڳي. منهنجي ائين ئي هڪ بي خiali قسم جي سوال تي هن سنجديو ٿي چيو: ”جي ها. اسين ندي سائيز جا اهيون ان ڪري جو جڏهن هنن غلاميءَ لاءِ ڪنيو ٿي ته ٿلهن متارن کي ئي ڪنيو ٿي.“

هن جي ڳالهه جو درد آئون سمجھي ويس. منهنجي اکين اڳيان تاريخ جا اهي صفحما ڦڻ لڳا جن ۾ يوريٽي توڑي اسان جا عرب مسلمان، هن ڪند جي صحتمند ۽ جانش جوانن کي جانورن وانگر جهلي سوگھو ڪيو ٿي ۽ پوءِ زنتزيبار ۽ ٻڪار جي مارڪين ۾ واك ڏئي وڪرو ڪيو ٿي. هي خريد ڪيل غلام أمريڪا ۽ سند، ترڪي ۽ عرب دنيا جي مارڪين ڏي موڪليا ويا ٿي جتي هنن جي هڪ دفعو وري بولي لڳي ٿي. ڪمزور، ڏبرن ۽ ندي قد وارن کي ڪنهن به خريدار پسند نشي ڪيو جو اهي اثلانٺ سمند يا هندى سمند لٿاڙيندي مري ٿي ويا. يا صحيح سلامت پهتا به ٿي ته مالڪ انهن مان ايدو پور هيو وئي نشي سگهيا. ان ڪري اهي گهٽ اڳهه تي نيلام ٿيا ٿي.

* * *

هڪ ڏينهن ممباسا جي بذرگاه ۾ جتي پر واري ملڪ تنزانيا جو جهاز به بيو هو، ان جي هڪ آفيسر سان خبر چار پئي ڪيم. هو پنهنجو پاڻ کي ڪينيا جي رهاڪن کان وڌيڪ مهذب سڌائي رهيو هو. هن چيو ته ڪينيا جي مقابلي ۾ تنزانيا جا ماڻهو وڌيڪ Civilised سُلجهيل آهن. ”جهڙو جهڙو يا ڦدو ڪرڻ هميشه ڪينيا جي رهاڪن جو ڪم آهي“، هن منهنجي ڪلهي تي هٿ رکي مونکي سمجھائڻ جي ڪوشش ڪئي، ”ڪينيا وارن لاءِ مڙس ته ڦدو نه ته جڏو. ۽ جڏهن هنن کي وڙهندو نه ڏسین ته پڪ سمجھه ته اهي ڪينيا جا نه پر تنزانيا جا آهن.“

* * *

اسان وانگر هتي جا ماڻهو به گورن کي گاريون ڏين ٿا پر Impress به انهن مان ئي آهن. ممباسا جي هن بندراگاه ۾ 1973 ع جي هڪ ڳالهه ياد ٿي اچي. اسان جي جهاز ايم وي چناب تي هڪ دعوت ۾ آيل مكانی مهمانن ۾ هڪ پوڙهي عورت اسان جي جهاز مان متاثر ٿي چوي ٿي: ”واه جو اهي!“ پوءِ مون سمجھيو ته هوءَ پڪ چوندي ته، ”شباباش هجي تو هان کي جو هن لو هي آفت کي سمند تي هلايو ٿا.“ پر ان بدران پاڻ چيائين: ”موزونگو! چا ته عظيم آهي!“ هن انگريزن جي واکا ڪندي چيو (جيئن پاڻ انگريزن کي گورا يا فرنگي سڌيون ٿا تيئن هتي جا ماڻهو انهن کي Muzungo چون ٿا) ۽ پوءِ چوڏاري نظر ڦيرائي چيو: ”هن چا ته ڪمال جي شيءٰ ثاهي آهي! اسان هڪ لوه جي تڪر تي وينا آهيون ٿڏهن به نٿا ٻدون.“ *

آفريڪا جي پهرائي وارن علاقئن ۾ تمام گھڻي غربت آهي ۽ عورت ته ويتر بي وس نظر اچي ٿي. هن جو سجو ڏينهن پنهنجي مڙس، پارن ۽ مڙس جي سواري واري وهٽ جي خدمت ۾ گذري ٿو. عيشيءَ جي شين جي ته ڳالهه ٿي پري، هن کي هر وقت جيابي لاءِ چند ضرورت جي شين کي حاصل ڪرڻ لاءِ فكر رهي ٿو. نتروبيءَ ڪان ممباسا ويندي وات تي Kibwazi ريلوي استيشن تي رذل گجر و ڪٿڙ عورت ڪان پچيم ته هن جي زندگيءَ جون ڪھڙيون ضروري شيون آهن ته هن نهه پهه ورائيو: ”كنڊ، مڪئي، صابڻ ۽ رد پچاء لاءِ چربي يا نيل“. *

ڪينيا جي هڪ ڳالهه آهي ته بوڙ جي عالمي مقابلن ۾ گھڻو ڪري ڪينيا جو همراهه ڪٿيو وڃي. مونکي ياد آهي ته 1988 ع پريس وارن ڪينيا جي مشهور Runner نور دين مورسيليءَ ڪان جڏهن پچيو ته Do you fear from other runner ته جواب ۾ هن ورائيو:

“The new Kenyans. There are always new Kenyans”.

* * *

ڪينيا جي آزادي لاءِ جدوجهد ڪندڙ ۽ ملڪ جي پهرين وزيراعظم جومو ڪينياتا جي هيٺين چوڻي تمام مشهور آهي. آفريڪا کي غريب بنائڻ ۾ بورپين ۽ انگريزن کي ڏو هاري بنائڻ لاءِ هن جو سهارو ورتو وڃي ٿو. Quotation

“When the missionaries Came to Africa they had the Bible and we had the land. They taught us to pray

with our eyes closed. When we opened them, we had the Bible in our hand, and they had the land”.

”جڏهن هي عيسائي تبلigli، افرييكا ه ايا ته هنن وث انجليل مقدس هئي اسان وث پنيون پارا. هنن اسان کي اکيون بند کري پڙهڻ سڀكاريو ۽ پوءِ جڏهن اسان اکيون کوليون ته مذهبی ڪتاب اسان جي هنن ۾ هو ۽ اسانجي ترتی هنن جي قبضي ه اچي وئي.....“ *

اج ڪينيا جي وزير اطلاعات جو اخبارن ۾ تمام سنو بيان آيو آهي ته ”اسان ڪينيا جي رهاڪن کي پنهنجي پيرن تي بيٺ سکڻ کپي رڳو پڻ ۽ قرض وٺڻ جي ڪلچر کي ختم ڪرڻ کپي.“ منهنجي خيال ه اهو پيغام اسان جهڙن ڪيترين ملڪن لاءِ پڻ آهي.

هڪ دفعي ڪينيا جي صدر موائي ڪبڪيءَ عوام اڳيان تقرير ڪندي چيو هو ته ”حڪومت ڪرڻ قدرت طرفان ليدين کي موقعو ٿو ملي ته جيئن هو غريب عوام جي زندگي بهتر ٻائين ۽ نه پنهنجي هبيچ جو پورائو ڪن.“ ۽ پوءِ جلادي هر هڪ کي اها چاڻ ٿي وئي ته هنن ڪيدا فراد ۽ ٺڳيون ڪري ملڪ جي خزانى جي پينگ ڪئي.

موائي ڪبڪيءَ (Mwai Kibaki) ملڪ جو صدر ٿيئن کان اڳ پنهنجي تقرير ۾ اعلان ڪيو هو ته ”Corruption will now cease to be a way of life in Kenya“ ڪينيا جي ڪريشن آهي، ان کي آئون پنجو ڏئي چڏينس“ ۽ پوءِ جڏهن صدر ٿيو ته فراد جي سڀ کان وڌي واردات ۽ الیڪشن ۾ ٺڳي ڪرڻ ۾ هو جهليو ويyo. *

ايشيا، افرييكا توڙي ڏکڻ آمريكا جي ملڪن کي انگريزن، فريچن، پورچوگالين ۽ ببن يوريپين کان جڏهن آزادي ملي ته ڪن ملڪن ۾ اهڙا ته سنا سياستدان ۽ حاڪم ٿيا جو هنن پنهنجن ملڪن کي سکيو ستابو ٻئائي چڏيو.

سنگاپور ۽ ملائيشيا انهن ملڪن مان آهن. پر افسوس ته ڪيترين ملڪن ۾، خاص ڪري آفرييكا ڪند جي ملڪن ۾ اهڙا ته اڳواڻ پيدا ٿيا جن پنهنجي ملڪ کي ڇاهڻ بدران ان کي ڦريو ٺيو. ملڪ جو خزانو هنن پنهنجي ۽ پنهنجن ماڻ ۽ دوستن جي ملڪيت سمجھي انهن تائين محدود رکيو. ان بپ کان ته مدان عوام بغاوت ڪري ۽ کين هٿين حالي ملڪ مان ڪيو وڃي. هنن ان صورت کي ڌيان ۾ رکي ملڪ جي ملڪيت غير ملڪي نائي ۾ تبديل ڪري سنتر لٿد، انگلند ۽ آمريكا جهڙن ملڪن جي ٻئنڪن ۾ رکي چڏي. نتيجي ۾ سندن ملڪ جي سکي جو اڳهه ڪري پيو، مهانگائي وڌي وئي ۽ غريب وبر

غريب ٿي ويو ۽ ملڪ جا چند سپاستدان ۽ طاقتور ماڻهو مليئنر ۽
بليئنر ٿي ويا. ڪينيا جي هڪ ڏڏوکي سپاستدان جي. ايم ڪاريئڪي
(J.M.Kariuki) جنهن کي پوءِ جيئن نه ڏنو ويو ۽ قتل ڪيو ويو. ان
جو پنهنجي ملڪ ڪينيا لاءِ چيل هي قول ٿو ياد اچي ته:

Kenya has become a country of ten millionaires &
a ten million Beggers...

“اسانجو ملڪ ڏهن مليئنر ۽ ڏنهه مليين فقيرن جو ملڪ بنجي
ويو آهي”.

اها ڳالهه هن 1973ع يا 1974ع ڌاري چئي هئي. سچي ڳالهه اها
آهي ته وري به ندهن به ۽ هيئنر ته وڌيڪ، ڪينيا، ڀوگنڊا ۽ تنزانيا
جهڙا ملڪ گھڻن کان بهتر آهن. آفريڪا جي ڪينرن ئي ملڪن جو
ڪھڙو ويهي ذكر ڪجي. سپاستدان ۽ حاڪمن هٿي پنهنجي ملڪن
جي ستيا ناس ڪري ڇڏي آهي. ماڻهن کي هڪ ويلو رکيءَ مانيءَ جو
ناهي، هو قاتل ڪڀڙن ۾ پيا هلن، دوا وٺ لاءِ هنن وت خالي شيشيءَ
جا پنسا نه آهن ۽ سندن سپاستدان کي لنبن ۽ ڀورپ جي ملڪن ۾ فائو
استار هونلن ۾ رهندو، هزارين روپيه سلاندي وارا ثري پيس سوت
پائيندو ۽ ڪلين ۽ بارن ۾ مهانگا شراب پيئندو ڏسي شرم ايندو آهي. هو
ته پنهنجي پر ۾ پاڻ کي انگريزن، فرينچن، اطالوين يا جرمن جهڙو
ٿا تصور ڪن پر يقين ڪريو ته اهي ڀورپي هنن تي ڪلندار هن ٿا جو
هنن کي خبر آهي ته اهڙا سپاستدان ملڪ جي ماڻهن کي غريب ۽
بكوي رکي چوريءَ جي پنسى تي لئه وينا ركن.

* * *

آفريڪا جي نيل ندي دنيا جي بگهي ۾ بگهي ندي آهي جيڪا ڀوگنڊا،
اٿوپيا، سودان ۽ مصر مان وهي ٿي. سندس ور وڪڙ جي سدا ڪجن ته
اها خط استوا کان اسڪالنڊ تائين هلي وڃي. بهر حال هيئنر به ڀوگنڊا
(جتان شروع ٿئي ٿي) مصر تائين ماڻيو وڃي ته 6700 ڪلو ميٽر ٿئي.
Neil ندي کي انگريزي ۾ دي نائل (The Nile)، اڙدو ۽ سنڌيءَ ۾

Neil ۽ عربي ۾ النيل سڌيو وڃي ٿو. نيل نديءَ کي هميشه مصر سان
لاڳاپيو وڃي ٿو ۽ گهڻا ماڻهو آهوي سمجھن ٿا ته نيل ندي فقط مصر
مان وهي ٿي جيئن سندو ندي پاڪستان ۾، گنگا ۽ جمنا انديا ۾ يا
اراودي بrama (ميانمار) ۾- پر ائين ناهي. نيل ندي جنهن جي بيكهه
اڪل 6700 ڪلوميٽر آهي ان جو فقط 22 سڀڙو مصر مان وهي
ٿي، باقي آفريڪا جي بين ائن ملڪن سودان، ڀوگنڊا، تنزانيا، ڪينيا،
اٿوپيا، رواندا، زائر، برندبي مان وهي ٿي. ائين ته مصر به آفريڪا جو
ملڪ آهي ۽ جيئن ترقى ملڪ جو هڪ حصو ڀورپ ڪند ۾ آهي ته

پی ایشیا ۾ تین مصر جو هڪ حصو افریکا ۾ اهي ته پيو ایشیا ۾.
 هونء اهو ضرور آهي ته مصر لاءِ هيء ندي اهم آهي ۽ ان ۾
 ڪو شڪ ناهي ته مصر هن نديء جو تحفو آهي. هيء ندي نه هجي
 ته مصر به ائين رڻ پڻ هجي جيئن سنڌو ندي بنا سنڌ ٿي پوي. پنجاب،
 اندیا، بنگلادیش يا برما ۽ ملائیشیا ۾ ته بیون به ندیون آهن ته بارش به
 پوي ٿي. پي ڳالهه اها ته صدین تائين دنيا کي اها خبر ئي نه هئي ته
 نيل ندي ڪٿان شروع ٿئي ٿي. اچ ڪلهه ته هوائي جهاز يا هيلڪاپٽر
 ذريعي هر ندي يا پي ڪنهن شيء جو مٿي وڃي نقصو ناهي سگهجي
 ٿو پر تن ڏينهن ۾ ڪير نيل نديء ۾ اوپارو وڃي معلوم ڪري ته اها
 ڪٿان شروع ٿئي ٿي. رستي تي ميلان تائين اتر سودان جو رڻ پڻ آيو
 ٿي، ڏڪل سودان ۽ يوگندا جا گهانا جنگل آيا ٿي. بهر حال هڪ صدي
 اڳ کن انگریزن هن نديء جي سروي ڪئي ۽ هاش هر هڪ کي
 معلوم آهي ته مصر مان وهي ميدیترانین سمند ۾ چوڙ ڪندڙ نيل ندي
 کي په ندیون: سفید نيل جههن کي مکاني ماڻهو النيل الایض سدین ٿا
 ۽ پي بلو نيل (جيڪا النيل الازق سڏجي ٿي). ملي ٺاهين ٿيون.
 سفید نيل يوگندا جي وڪوريا ڀنڍي کان شروع ٿئي ٿي بلڪ ائين
 ڪيءِ چجي ته هيء ندي برنديءِ ۽ روانيا ملڪن مان شروع ٿي تنزانيا
 جي شهر بوڪوبا ۾ وڪوريا ڀنڍي ۾ داخل ٿي پوءِ يوگندا جي شهر
 ججا وڌان اڳئي وڌي ٿي. يادرهي ته افریڪا ڪند جي مشهور،
 تاريخي ۽ سهڻن شہرن/بندراگاهن واري هيء وڪوريا ڀنڍي ملڪن
 يوگندا، تنزانيا ۽ ڪينيا جي وچ ۾ آهي. يعني وڪوريا ڀنڍي جي
 چوڙاري اهي ٿي ملڪ آهن. بهر حال اتان پوءِ يوگندا مان لنگنهدي
 هيء ندي بن بين ڀنڍي: ڪيوگا ۽ البرت کي به پري ٿي ۽ پوءِ سودان ۾
 داخل ٿئي ٿي. اتي هن نديء کي بحرالجبل به سدین ٿا جو اها يوگندا ۽
 سودان جي جابلو علاقن مان ٿيندي اتي پهچي ٿي. هتي اهو به لکندو
 هلان ته سودان ۾ انگریزي ۽ عربي ڳالهائي وڃي ٿي. ان ڪري
 سودان ۾ ڪيترين ئي شين جا نالا عربي ۾ آهن.
 هڪ پي نيل ندي جيڪا بلو نيل سڏجي ٿي. اها اٿوپيا جي جبلن
 مان شروع ٿي، اٿوپيا لٿاڻي سودان ۾ اوپر کان گھڙي ٿي. هيء ندي
 1400 ڪن ڪلوميترن جو سفر طئي ڪري سودان جي گاديءَ واري
 شهر خارطوم ۾ سفید نيل (بحرالجبل) سان ملي پوءِ سودان جو
 اتراهون حصو پورو ڪري مصر ۾ "النيل" جي نالي سان داخل ٿئي
 ٿي. اتان ئي اسان جا جهاز سئيز ڪٿال ۾ داخل ٿي ٻئي پاسي ڳاڙ هي
 سمند (Red Sea) ۾ پهچن ٿا. هتي اهو به لکندو هلان ته سودان جي
 هيئين اڌ (ڏاڪڻي) وارا، جتي يوگندا کان ايندر سفید نيل کي بحرالجبل
 سدین ٿا اتي اٿوپيا کان ايندر هن بلو نديء کي بحرالغزل سدین ٿا.

قاھرە، خارطوم، گوندوکورو، اسوان، ڪارناڪ، الينگزينبرا ۽ Thebes ھن نديءَ جا قدими، تاريخي ۽ مشهور شهر آهن.

آفریکا بابت ڪجهه حقیقتون

آفریکا هڪ تمام وڌو ڪند آهي جنهن ۾ ڪیتریون ئی ندیوں آهن. نیل ندی سپ کان بگھی ندی آهي (اتکل 6700 ڪلومیٹر). ان کان پوءِ پی نمبر تی ڪانگو ندی آهي جیڪا وچ آفریکا مان و هي ٿي، ٿي نمبر تی نائجیر آهي. جنهن تان انهن ملکن جا نالا ڪانگو ۽ نائجیر پيا. ڪانگو ندی 4700 ڪلومیٹر بگھی آهي ۽ نائجیر ندی 4200 ڪلومیٹر آهي. انهن کان علاوه زمیسی، ابانگی، ڪاسائی، آرینج، لمپوپو ۽ سینیگال ندیوں مشهور ندیوں آهن جن جي بیگھه ڏیڈ هزار ڪلومیٹر کان وڌیک آهي. سینیگال ندی "سینیگال" مان و هي ٿي ۽ ان ندیءَ تان ئی هن ملڪ جو نالو سینیگال پيو آهي. جنهن جي گادیءَ جو شہر ۽ وڌو بندرگاه بدکار آهي جتي اسان جا جهاز سپ کان گھٹو ویا ٿي.

* * *

آفریکا ڪند ڏٺو وڃي ته ذري گهٽ آسٹریلیا وانگر پیت آهي. هن جي چوڈاري سمند آهي. آفریکا ڪند فقط مصر وٽ ايشیا سان ڳنڍيل آهي باقي چوڈاري ڪونه کو سمند آهي. آفریکا ڪند جا اتر هان ملڪ جھڙوک الجيريا، ٿيونيشيا ۽ ليبا ڏنا وڃن ته انهن جي چوڈاري ميدبئرینين سمند آهي. ان بعد مصر آهي. جنهن جي ڪجهه حصي کي متیون ميدبئرینين سمند چھي ٿو. مصر ڪانپوء سودان، اريتريا، جبوتى ۽ سوماليا جو ڪجهه حصو ڪارڙي سمند تي آهي ۽ سمند جي باقي حصو، ڪينيا، تنزانيا، موزمبيق وغیره هندی وڌي سمند جي ڪاري تي آهن. ان بعد سائوٽ آفریکا بلڪل هيٺ پچڙيءَ تي آهي. جتي هندی وڌو سمند ۽ ائتلانٹڪ سمند ملن ٿا ۽ آفریکا جي اوللهه ڪاري وارا سپ ملڪ ائتلانٹڪ سمند تي آهن. انهن ۾ نمبيا، ائنگولا، ڪانگو، گنج، ڪنرون، نائجيريا، توگو، گهانا، اثوري ڪوست، لائبيريا، سيريلايون، گمببيا، گنجي بساٽو، سینيگال، ماريطانيا ۽ موراكو وغيره اچي وڃن ٿا.

سڀز ڪئنال ڪليل هجي ڪري آفریکا ڪند اسان جهازين لاءِ هڪ پیت ئي آهي جنهن جي چوڈاري اسان ڦري سگھون ٿا. جين آسٽريليا کي ڦبرو ڪري سگھجي ٿو. اهڙي طرح پاناما ڪئنال جي ڪري ڏڪ امريكا به ساموندي امدرفت جي معاملي ۾ اسان لاءِ پیت آهي. پر ايشيا، يورپ ۽ اتر امريكا (USA ۽ ڪنادي) جي چوڈاري جهاز کي ڦبرائي نٺا سگھون جو اتر ۾ ايدهي ته ٿڌ آهي جو اونھاري ۾

به سمند سخت برف رهی ٿو جنهن ۾ برف ڪئندر جهاز (Ice Cutters) به رستو ناهي نٺا سگهن. ياد رهي ته يورپ ۽ ڪندا جي ڪجهه اتراهن علاقن ۾، اونهاري ۾ برف جو تهه ايڻو ٿلھو نٺو ٿئي ۽ برف ڪئندر جهاز عام جهازن جي اڳوائي ڪري، برف ڪئندو ويندو آهي. واپسي تي موئڻ مهلوري اهو Ice Cutter جهازن جي قافلي لاءِ رستو ناهيندو آهي. جهازن ٺنگهڻ بعد برف جا تهه وري ملي ميدان ناهي چڏيندا آهن جن تي تو هان فت بال ڪيندا رهو يا سانيڪلون هلانديندا رهو.

* * *

دنيا جي پنجن تکي ۾ تکو بوڙندر جانورن مان چار آفريڪا ۾ رهن ٿا. هئڙو چيو جنهن جي رفتار 115 ڪلوميٽر في ڪلاڪ آهي. بيو والبلد بيست، ٿيون شينهن ۽ چوڻون هرن (Gazelle) آهي. والبلد بيست. جيڪو antelope جانور جھڙو ٿئي ٿو ۽ سندس منهن ڪجهه گڏدهه ۽ ڪجهه پادي سان ملي ٿو. مئو وڌو ٿئيس ۽ سگ چبا 70 ٿئيس، 8 فت کن دڳهو ٿئي ۽ قد ۾ سادا چار فت ٿئي. هي جانور ڪلوميٽر في ڪلاڪ جي حساب سان بوڙي سگهي ٿو ۽ گھتو ڪري ڪينيا ۽ پورواري ملڪ نتزانيا ۾ نظر اچي ٿو. هتي جا ماڻهو كيس، والبلد بيست "سدین پر ان جي اسپيلانگ Wild Beast بدران لکن، کن هندين تي هن جانور کي نو (Gnu) به سدين.

* * *

آفريڪا ۾ جتي ڪشي جنگل جانورن جو خوف رهی ٿو. خاص ڪري ادمخور شينهن جو. هتي جي ڪيترين مائڻهن جو انت شينهن جي پيٽ ۾ ٿئي ٿو. پر جانورن طرفان انسانن جي موت جا انگ اکر ٻڌائين ٿا انه آفريڪا ۾ سڀ کان گهڻا ماڻهو واڳن جو شكار ٿين ٿا. آفريڪا ۾ پاڻيءَ جو وڌو مسئلو آهي. هر اجيال انسان توڙي جانور درياه، ڦيندي يا پاڻيءَ جي ڏيبى تي پوهچي ٿو. جتي واڳن جو هجٽ ضروري آهي. آفريڪا جي صحارا بيزرت (Rُث پٽ) دنيا ۾ وڌي ۾ وڌي آهي. دنيا ۾ فقط ٿي ملڪ آهن جيڪي صحارا رُث پٽ کان وڌا آهن. روس، ڪندا ۾ چين. ان کان پوءِ پي نمبر تي وڌو رُث پٽ (Desert) ڪلهاري آهي. جيڪو ڏڪ آفريڪا ۾ آهي. صحارا جي پكير 90 لک چورس ڪلوميٽر آهي.

آفريڪا ڪند 53 ملڪ آهن جن مان 6 ملڪ خط استوا جي پئي تي اچن ٿا، اهي آهن: سوماليا، ڪينيا، يوگندا، ڪانگو، DRC (بيموڪريٽ ريبيلك آف ڪانگو) ۽ گين. نائيجيريا جي آدمشماري سڀني ۾ گهڻي آهي. 140 ملين جي لڳ

پیک ٿیندیس. پئی نمبر تی مصر اهي جنهن جي ادمشماري 80 ملين ٿیندي. سڀ کان گهٹ ادمشماري سیشلز ٻیتن جي آهي جيڪا ٿوئل هڪ لک ٿیندي. ۽ جي توہان ملڪن بدران شهرن جي ادمشماري جي پیٹ ڪندائو ته بنا شڪ جي مصر جو قاهره جنهن کي انگریز، ڪیرو، سڊین ٿا سڀ کان ڪھٺو ڳکيل شهر آهي. جنهن جي ادمشماري 17 ملين آهي. يعني لڳ پڳ ڪراچيءَ جيڪڏهن توہان گهٹ ادمشماري واري شهر جي ڳالهه ٿا ڪريو ته پوءِ اهو ليسوتو ملڪ جي گاديءَ جو شهر ميسرو (Maseru) آهي جنهن جي ادمشماري 14 هزار آهي.

آفريڪا ۾ ڪيتراڻي قبيلا آهن جن کي ڳلڻ ناممڪن ڳالهه آهي. باقى اهم ۽ وڌا قبيلا 3000 کن چيا وڃن ٿا جن مان فقط نائيجيريا ۾ 380 قبيلا آهن جيڪي رڪارڊ تي موجود آهن. سجي آفريڪا ۾ ائڪل 2000 زبانون ڳالهایون وڃن ٿيون. سڀ کان گهڻي عربي ڳالهائي وڃي ٿي جيئن ته موراكو، موريطانيا، الجيريا، نيوينشيان، ليبيا، مصر، سودان، جبوتي، سوماليا، اثوپيا وغیره ۾. جيڪڏهن توہان اهو معلوم ڪرڻ چاهيو ٿا ته آفريڪا جو ڪھڙو شهر آهي جنهن کي گھمنڈ لاءِ گهڻي کان گهڻا مائڻهو اچن ٿا ته اهو مصر جو قاهره آهي، جتي جا اهرام ۽ پيون اڳاتيون ۽ تاريخي شيون دُسٽ لاءِ مائڻهو اچن ٿا. جيڪڏهن توہان ملڪن جي ڳالهه ڪندائو ته پوءِ سڀ کان گهڻا مائڻهو سائوٽ آفريڪا گھمنڈ لاءِ اچن ٿا. ان کان علاوه موراكو، موزمبيق، سينيگال ۽ گيمبيا ۾ به ڪافي امرريڪن ۽ يوربي اچن ٿا. آفريڪا ۾ سڀ کان وڌو پيٽ مئداگاسڪر آهي جيڪو موزمبيق جي سامهون هندی وڌي سمند ۾ آهي.

* * *

آفريڪا جي جاگرافي جي ٿوري گهڻي چاڻ هوندي، آفريڪا جي ڪيترين ئي ملڪن م جهاز وئي وڃڻ جي باوجوده ۽ آفريڪا جي تقربياً سڀني ملڪن جي شاگردن سان ورلد مئريٽائيون ڀونبورستي، سڀين ۾ پڙهڻ ۽ جهازرانن سان گڏ مختلف ملڪن ۾ سيمينار ۽ ڪانفرنسون ائيند ڪرڻ جي باوجوده اچ به آفريڪا جي ڪيترين ملڪن جي نالن ۾ مون کي مونجهارو ٿيو وڃي. جيئن گني (Guinea) نالي ملڪ آهي. هاڻ ان نالي وارو هڪ ملڪ ڏڪن گئي امرريڪا ۾ به آهي ته استريليا پاسي به آهي جيڪو هاڻ پاپاء نيو گئي سندجي ٿو ته آفريڪا ۾ به هڪ نه په، پر ٿي گئي ملڪ آهن: ريبيلڪ آف گئي (جنهن کي ڪي مائڻهو Guinea Konakry به سڊين ٿا)، بيو گئي بسايو نالي ملڪ آهي ۽ ٿيون اڪيٽوريل گئي يعني "خط استوا وارو گئي" نالي ملڪ آهي جيڪو اصل ۾ خط استوا (Equitor) واري ليڪ تي آهي ئي ڪونه.

مونکي اڪثر مالي ۽ مالاوی ملڪ به منجهائيندا اهن ته ساڳي
وقت نائيجر ۽ نائيجيريما به! اهڙي طرح زئمبيا ۽ گنمبيا به. آفريڪا جا
ٻه ملڪ جيڪي ڪانگو سڏجن ٿا، جن مان هڪ ڪڻي ريبيلڪ آف
ڪانگو سڏجي ٿو ته پيو ديموڪرئنٽك ريبيلڪ آف ڪانگو پر تڏهن
به چڱو منجهارو پئدا ڪن ٿا چو جو اهو پيو نمبر ڪانگو ماضيءَ ۾
ديموڪرئنٽك ريبيلڪ آف ڪانگو بدران، "ڪانگو فري
اسٽيت" سڏبو هو، ان كان اڳ بيلجن ڪانگو سڏبو هو، اڃان به
ڪجهه سال اڳ ڪانگو ليوبلدول، ڪانگو ڪنشاسا ۽ زائر سڏبو هو.
اهڙي طرح ماريشس ۽ ماريطانيا ملڪ به گھڻن لاءِ منجهاري جو
سبب بنجن ٿا. ڪيٽرن ملڪن يا شهنر جا ته نالا به بدليجو وڃن.
موزمبق جي مشهور بندرگاه لارينزو مارڪس ۾ به دفعا جهاز وٺي
آپاسين. ٺئي دفعا موزمبق مان ڪارگو ڪڻ لاءِ اسان کي موپوتو
گهرايو ويyo. نقشي ۾ ڪڻي ڏسون ته اهو بندرگاه موزمبق ۾ ته چا پر
اوسي پاسي جي ملڪن ۾ به نظر نه اجي. پوءِ خير پيشي ته
پورچوگالين طرفان خودمختاري ملڻ تي موزمبق جي حڪومت
لارينزو مارڪس بندرگاه جو نالو موپوتو رکيو آهي چو جو
لارينزو مارڪس پورچوگالي نالو هو. اهڙي طرح مئڊاگاسڪر
مالاگاسي ٿي ويyo. ان بعد وري مئڊاگاسڪر ٿي ويyo آهي. بهر حال
ايندڙ مضمون ۾ پاڻ مٿين ملڪن بابت مختصر احوال ڏينداين. هتي
آفريڪا جي هڪ اهم ۽ پاپلور جانور هاڻيءَ جي ڳالهه ڪندaisin.

* * *

آفريڪي هاڻيءَ هتي جي ماڻهن لاءِ ائين اهم جانور آهي جيئن
عربستان ۾ اٺ آهي. هاڻيءَ کان سامان ڍورائڻ جو ڪم هڪ طرف
ورتو وجي ٿو ته سندس عاج وڌي اڳهه ۾ ٻئي طرف وکيو وجي ٿو.
آفريڪا جو هاڻيءَ اسانجي ايشيانـي يعني انديا، سريلانڪا يا ملانيسيا جي
هاڻيءَ کان قد بت ۾ وڌو ٺئي ٿو. سندس ڪل (چمزـي) وارن بنا ٺئي ٿي.
آفريڪي هاڻيءَ جا ڪن به وڌاڻين ٿا پر پڻ ۾ اهڙو سُرلو ناهي
سندس ڪنن جو پويون حصو سڀ ۾ گھڻو نرم ٺئي ٿو ان ڪري هاڻي
هلاڻ وارو هن تي چوه ڇنڍ ۽ وقت ڪن جي پييان ڦڻا يا لڪڻ ھڻي ٿو.
آفريڪن هاڻيءَ جو وزن 700 ڪلو ٿئي ٿو يعني ستر هن ارڙ هن من ڪن
ٿئي ٿو. سندس قد ڏهن کان تير هن فتن تائين ٿئي ٿو. يعني ماڻهو ٻئي
ماڻهوءَ جي ڪلهن تي بيهي تڏهن هن جي برابر ٿيندو.

هتي جي (يعني ممباسـجي) هڪ رهـاكوءـ کي چيم ته آفريڪا ۾
تمام گھـئـا هاڻـي آهن. جـنـڪـنـ ٿـنـ تـهـ نـظـرـ اـجـنـ ٿـاـ پـرـ مـمـبـاسـ ياـ نـئـروـبـيـ شهرـ
۾ ڪـنهـنـ زـمـينـدارـ، وـدـيـريـ يـاـ سـيـثـ جـيـ گـهـرـ ۾ـ نـهـ آـهـنـ. جـيـڪـيـ آـهـنـ اـهـيـ
شهرـ جـيـ چـڙـيـاـ گـهـرـ ۾ـ آـهـنـ. وـرـاثـيـائـينـ: "هاـڻـيـ ئـيـ ڪـيـ ڪـيـ شهرـ ۾ـ رـكـيـ

سگهندو جو هن کي روزانو کارائِن لاء 250 ڪلو یني 6 من ڪتر يا گاه کپي ۽ ايترو ئي پاڻي کپي. سو شهر ۾ ڪٿان اچي؟“ هن ٻڌابو ته هاڻيءَ جي عمر 70 سال ٿئي ٿي ۽ هو روزانو 16 ڪلاڪ ڪائڻ ۾ مشغول رهي ٿو ۽ عام طرح 4 ميل في ڪلاڪ جي رفتار سان هلي ٿو ۽ ڪافي مفاصلو تري به سگهي ٿو. افريڪي هاڻيءَ جي نه فقط ٻڌڻ جي پر ڏسڻ جي قوت به گهڻ آهي. افريڪي هاڻيءَ جو سائنسي نالو Loxodonta Africana آهي.

آفریکا جا مونجهاري وارا ملڪ

آفریکا جي ملڪن جو ذڪر ڪڻ کان اڳ هن ڪند جو نقشو ذهن ۾ رکُل ضروري آهي. آفریکا ڪند جو نقشو ماڻهوءَ جي منهن سان گھڻي مشابهت رکي ٿو جنهن جي ڪاڌي سمجهو ته سائوٽ آفریکا آهي. جنهن تي جيڪڏهن په تر هجن ته انهن مان هڪ سوازيلند ملڪ آهي ته پيو ليسوتو (Lesotho) آهي. آفریکا جا هي په نڌڙا ملڪ سائوٽ آفریکا ۾ ئي اچن ٿا. بهر حال آفریکا ڪند ان ماڻهوءَ جي منهن جيان آهي جيڪو توهان جي سامهون بيٺو آهي. سندس نرڙ يا مٿو الجيриا، ليبا، ٿيونيشيا ۽ ڪجهه مصر جو حصو آهي جواهي ملڪ آفریکا ڪند جي اتر ۾ آهن جن مٿان ميديٽريين سمند آهي- يعني ان ماڻهوءَ جي منهن مٿان وارن واري جاء تي Mediterranean سمند آهي. سندس ڪاپي پاسي وارو ڪن- يعني اسانجي ڪاپي هٿ واري پاسي جو ڪن (جيڪو دراصل هن جو ساجو ڪن ٿيو جو هن جو منهن اسان ڏي آهي) سمجهو ته موراكو، ماريٽانيا ۽ سينگال وغیره ٿيو ته پئي پاسي وارو ڪن مصر، سودان، اريٽيريا، جبوتسي، اٿوپيا ۽ سوماليا ٿيو. آفریکا ڪند ايشيا ڪند سان فقط مصر ملڪ جي ڪجهه حصي سان گنجيل آهي يعني هن ماڻهوءَ جو منهن سندس ڪن جي مٿين حصي سان ڪنهن ٿل پايت سان چنڀيل آهي. ان ماڻهوءَ جو اهو ڪن ان مٿين حصي وڌان (جيڪو پت يا ڻ سان چنڀيل آهي). ٿوپيل آهي ته اهو ٿيو جڻ سئيز ڪئال. هڪ ماڪوڙي جيڪڏهن چاهي ته ان منهن جي چوڏاري ٿوپيل ڪن جي چوڏاري ڦيو ڪري سگهي ٿي. اهڙي طرح اسان جا جهاز به آفریکا ڪند جي چوڏاري ڦيو ڪري سگهن ٿا جو هن ڪند جي مٿان يعني اتر ۾ ميديٽريين سمند آهي. ساجي پاسي يعني اوپر ۾ هندي وڏو سمند آهي ۽ اولهه پاسي انلانٽ سمند آهي ۽ هيٺ تري ۾ جتي آفریکا ڪند جو نقشو ماڻهوءَ جي منهن جي ڪاڌي ٺاهي ٿو اتي هي په سمند ملڻ ڪري سخت چوليون پئدا ڪن ٿا ۽ سمند جو اهو حصو، ڪيب آف گڊ هوپ، سڏجي ٿو.

بهر حال سامهون بيٺ ماڻهوءَ جي منهن جو ساجي پاسو وارو ڳل آفریکا جو اوپر وارو ڪنارو آهي يعني اهو ڳل ڪينيا، تنزانيا ۽ موزمبق وغیره آهي ته پئي پاسي وارو ڳل (اولهه ڪنارو) گهانا، نائيجيريا، انگولا ۽ نيمبيا جهڙا ملڪ آهن. منهن جو وچ يعني وات ۽ نڪ وغیره سمجهو ته سينٽرل آفریکا آهي جنهن ۾ ڪانگو، چاد، نائيجر، مالي، ملاوي ۽ زيمبيا جهڙا ملڪ اچي وڃن ٿا.

* * *

آفریکا جا سپ کان گھٹو منجھائیندڙ ملڪ نائیجر ۽ نائیجیریا آهن جن کي گھٹا ماڻهو هڪ ئي ملڪ سمجھن ٿا پر اهي الڳ الڳ به پاڙيسري ملڪ آهن. انهن ملڪن تي نائیجر نديءَ تان اهي نالا پيا آهن جيڪا ندي انهن مان و هي ٿي. نائیجیريا آفریکا جي اوللهه واري ڪناري تي آهي جنهن کي اٿلائندڪ سمند چھي ٿو. نائیجر ٿورو متپرو، نائیجیريا جي اتر ۾ ائين آهي جيئن افغانستان پاڪستان جي اتر ۾ آهي. ۽ افغانستان وانگر نائیجر (Niger) به هڪ Land Locked ملڪ آهي. يعني هن جي چوڏاري سمند ناهي. اسان نائیجر مان سامان ڪٻڻ لاءِ پنهنجي جهاز کي هميشه نائیجیريا جي بندگاه لاڳوس يا بینن جهاز کي وٺي ويندا هناسين. نائیجر ۾ خشڪسالی (drought) جي ڪري ڏڪار جي حالت رهي ٿي ۽ ائين رڻ پت آهي جيئن بُرجن کان اڳ سند هو. ڪافي عرصي کان اسلامي ملڪ آهي ۽ مسلمانن جي آدمشماري وڌيڪ آهي. هودانهن نائیجیريا جي آدمشماري آفریکا جي ملڪن ۾ سڀ کان گھٺي آهي ۽ مختلف قسمن جون قومون، قبيلا ۽ مذهبن سان واسطو رکنڌڻ ماڻهو رهن ٿا. نائیجیريا جي هڪ وڌي شهر جو نالو بینن (Benin) پڻ آهي. ڪيترا ماڻهو هن شهري بینن ۽ نائیجیريا جي پاڙيسري ملڪ بینن ۾ به مونجهارو محسوس ڪن ٿا. ڪجهه سال اڳ جڏهن اسان ڪالڃ ۾ پڙ هندا هناسين ته بینن ملڪ جو نالو ڏاھومي (Dahomey) هو. هي ملڪ ٿپال کاتي جي خوب صورت ٿکلين ڪري اسان شاڪردن لاءِ اهم سمجھيو ويو ٿي. نائیجیريا تي انگريزن جي حڪومت رهي ان ڪري اتي انگريزي ڳالهائي وجي ٿي. آفریکا جو هي واحد ملڪ آهي جتي سڀ کان گھٺو تيل، پيئرون ۽ گئس ملي ٿي پر حڪومتي انتظام صحيح نه هجڻ ڪري هر وقت قرض ڪلندو رهي ٿو يا قرض معاف ڪرائيندو رهي ٿو. ملڪ جي وزيرن، سياستدانن، وڌيرن، ڪارخانيدارن، فوجين ۽ سرڪاري عملدارن جا ملڪ اندر يا پاھر شان ٿا دُسنجن ته لڳي ٿو ته هنن جو واسطو برونوائي يا ڪويت جهڙن ملڪن سان هجي پر عوام کي ٿو دُسجي ته سندن غربت تي حيرت ۽ ڏک ٿو ٿي!

نائیجر تي فرينجن جو قبضو رهيو. ان ڪري نائیجر ۾ فرينج ڳالهائي وجي ٿي. هن ملڪ کي 1960 ۾ خود مختياري ملي. نائیجیريا جا ماڻهو نائیجيرين سُنجن پر نائیجر جا نائیجرئي (Nigers) سُنجن ٿا ۽ سندن اسپيلانگ Niggers سان ملڻ ڪري هنن کي افسوس ٿي ٿو ته ڪي ماڻهو هنن کي نائیجر (Niger) سُڏ بدران نگر (Nigger) سدين ٿا جيڪو لفظ آمريكا، يورپ ۽ بین ڪيترن ملڪن ۾ آفريريڪي ڪارن ماڻهن کي توڙي Amerika ۾ رهندڙ شيددين کي نفترت

مان سڏڻ لاءِ استعمال ڪيو وجي ٿو. تازو نائيجر جي هڪ وزير پوفاسا ممباساكو لاس انجلس ۾ سندن ملڪ جي قونصل خاني ۾ تقرير ڪندي چيو:

“اسان هڪ G وارا نائيجر آهيون جن جو واسطو آفريڪا جي نائيجر ملڪ سان آهي جنهن مان نائيجر نالي ندي پڻ و هي ٿي. اسان بن G وار انگر نه آهيون.”

هن ملڪ نائيجر جو دراصل 80 سڀڪڙو صحارا رٽ پٽ آهي. هئي به ٿي ستوں نائيجر نديءَ تي لکڻ ضروري سمجھان ٿو جيڪا آفريڪا جي اهم ندين مان هڪ اهي ۽ آفريڪا جي اولهه ڪناري وارن ملڪن ۾ سڀ ۾ وڌي ندي آهي جيڪا 4180 کن ڪلوميٽر ٿيندي.

نائيجر ندي گني (ريپبلڪ آف گني) ملڪ جي ڈاڪٽي حصي كان شروع ٿئي ۽ سندس و هڪرو عجيب طرف (direction) اختيار ڪري ٿو. دنيا جون ڪيٽريون نديون ڏڪڻ کان اتر يا اتر کان ڏڪڻ وهن ٿيون (جيئن سندو ندي) يا وري اوپر کان اولهه يا اولهه کان اوپر جيئن گنگا ندي وغيره. پر هيءَ نائيجر ندي ڏڪڻ کان ٿي مئي اتر ڏي مالي ملڪ ۾ پهچي پوءِ اتي جي تاريخي شهر تمبڪتو وٺان يڪدم هيٺ ڏڪڻ جو رخ ڪري ٿي ۽ نائيجر مان ٿي نائيجير يا ۾ هيٺ ائتلانٽك سمنڊ ۾ اچيو چوڙ ڪري. هي ائين آهي جيئن سمجھو ته اسان واري سندو ندي ڪوئيٽا کان نڪري ۽ مئي لاہور بلڪ ڪابل تائين هلي وجي جتان پوءِ وري ڀوٽرن ڪري هيٺ ڏڪڻ ڏي موئي ۽ اندبما ۾ داخل ٿي گجرات يا راجستان وٺان ٿيندي گھوٽڪي سكر مان ڦرندى ڪراچي يا پورت قاسم م اچي عربي سمنڊ ۾ چوڙ ڪري.

انگريز ۽ يوربي ماڻهو آفريڪا جي اوپر واري ڪناري جي بندراگاهه ۽ انبيا جي ڪوچين، ڪالايڪ و غيره ۾ ته گھڻو پوءِ ايا جو ڪيپ آف گٽ هوپ وارو سمنڊ ڪراس ڪندي سندن سر ۽ بيرزا ٿي غرق ٿيا، پر آفريڪا جي اولهه ڪناري وارن ملڪن تي ته هن سورهين صديءَ کان اچلن شروع ڪري چڏيو هو. پاڻ کي هنن فقط ڪناري تائين محدود ٿي رکيو. ڪناري تي پهچي خشكى رستي اندرونی عالاني ۾ ٿئي ويا. اندر فقط تڏهن ويا ٿي جڏهن ڪاندي آئي ٿي. پر نائيجر ندي ذريعي اندر داخل ٿيڻ ۾ هنن کي به کن صديون لڳي ويون پوءِ وجي هنن يوربيين کي خبر پيئي ته اتي نائيجر ندي آهي. چو جو سمنڊ ۾ داخل ٿيڻ کان اڳ نديون جيڪو بيلنا ٺاهين ٿيون. اهو نائيجر نديءَ جو تمام گھڻو آهي. سمجھو ته سندو ندي جي بيلنا جيڪڏهن ڪراچيءَ کان ماندووي يا پاونگر (گجرات) تائين هجي ته عربي سمنڊ مان لنگهندڙ جهازي ته وائڻا ٿي ويندا ته ايا اهو ڪنهن

ندیءَ جو چوڑ اهي يا ابی اماجکاه (Wetland) ۽ جيڪڏهن اهو ڪنهن نديءَ جو چوڙ (delta) آهي ته ڪھڙي هند تان جهاز کي اندر گهڙيو وجي جو ڪوڙي يا سکر تائين پهجي سگهجي ۽ ائين نه ٿئي جو اڳتی هلي اها شاخ سورڙ هي يا تانگهي ٿي وجي ۽ جهاز خشکي تي چڙ هي وجي.

هن ندي (نائيجر) تي ڪيتائي تاريخي شهر آهن پر انهن ۾ ٽمبڪتو جو جواب ناهي. اهو مالي ملڪ ۾ اچي ٿو ۽ مالي سلطنت جي ڏھين منسا (حاڪم) منسا موسى جي ڏينهن ۾ هي شهر دنيا جو بليءَ ۽ امير ترين شهر هو جتي جا مسلمان سون سان اٺ پرائي حج جي سفر لاءِ نڪرندنا هئا. هي شهر ان دور ۾ يعني 15 ۽ 16 صدي ۾ به آفريڪا ۾ اسلامي علم ۽ تبلیغ جو مرڪز سڀيو ويوني. ٽمبڪتو اج به سنڪوري (Sankore) یونيونورستي ۽ مدرسن کان مشهور اهي. هن شهر جي تعريف ابن بطوطا پنهان 1353ع ۽ 1431ع جي وج واري عرصي جي سفر نامي ۾ ملي ٿو جيڪو سفر 1520ع ڏاري ڪيو. هو لكي ٿو ته: "ٽمبڪتو ۾ جيتويٽيک باع يا فصل نه آهن پر ماڻهن کي ايڻو ته پيسو اهي جو ڏورانهن ڏينهن کان هر قسم جو انجا ۽ ميوو هتي اچي ٿو. مکئي ۽ يور ڀڪا به جام آهن. ڪير ۽ مڪڻ جي به کوت ناهي." ليو افريڪنس لوڻ بait لکي ٿو ته هتي لوڻ مهانگي ۽ نادر شيءَ سمجھي وجي ٿي. "هتي جي بادشاہ پنهنجون به ڏينهن هتي جي امير واپارين سان پر ڻايون آهن. اناج ۽ وڌن جي ته هتي کوت ئي ناهي پر لوڻ تمام ڏکيو ملي ٿو جو اهو تيغازا شهر مان ڪڏهن ڪڏهن اچي ٿو جيڪو ٽمبڪتو کان گهڻ ۾ گهڻ 500 ميل پري اهي. آئون ان ڏينهن شهر جي مارڪيٽ ۾ موجود هوس ته منهنجي سامهون لوڻ جا ڏا توبرا لئا ۽ ماڻهن سون جا سڪا ڏيني لوڻ خريد ڪيو."

هتي ليو افريڪانس (Leo Africanus) سياح نالي لکندو هلان ته هو 1485ع ۾ اسپين جي شهر غرناطا ۾ هڪ مسلمان جي گهر ۾ الحسن بن محمد الوزانز ضيا جي نالي سان چالو 1490ع ۾ اسپين کي واپس حاصل ڪرڻ تي بادشاہ فربيند ۽ سندس راڻي اسابيلا جڏهن اسپين جي هزارين مسلمانن کي ڏيئهه نيكالي ڏني ته الحسن پنهنجي والدين سان گڏ موراڪو اچي رهيو. هن موراڪو جي شهر، فيض، مان تعليم حاصل ڪئي ان بعد پنهنجي چاچي سان گڏ اتر آفريڪا جي توير دوران هن کي ٽمبڪتو گھمنڻ جو موقعو مليو. ان ساموندي سفر دوران هي ڦاقاف (pirates) جي ور چڙ هي ويو. ڦاقاف طرفان الئي جي پوب ليو ڏھين جي خدمت ۾ الحسن هڪ پڙ هيل ڳڙ هيل غلام جي حبيث ۾ پيش ڪيو ويو جنهن پيسا ڏني هن کي آزاد ڪيو ۽ کيس عيسائي بنائي مشن نئون نالو رکيو ويو ۽ هن تي اهو ڪم رکيو ويو ته آفريڪا ڪند بابت اطاليوي زبان ۾ پنهنجي سفر جو احوال لکي. هن جي ان سفرنامي

babat وڈی چاٹ ٿئی. هن ڪتاب جو انگریزی میں به ترجمو آهي. ان میں ھے هند
الحسن (يعني ليو افريڪانس) لکي ٿو ته.....

”تمبڪتو جي امير بادشاہ وٽ تمام گھٹیون سون جون پلیتون ۽
چمچا آهن.... جن مان ڪجهه جي تور 1300 پائوند ٿیندي. هن سان
گڏا هر وقت 300 گھوڑيسوار رهن ٿا ۽ هن جي ڪورٽ میں داڪڙن،
جن، مذهبی عالمن ۽ چاٹو ماڻهن جو وڌو تعداد نظر اچي ٿو جن کي
بادشاہ جي خزانی مان پگهار ٿنو وڃي ٿو.....”

هتي په اکر تمبڪتو جي سانڪور (Sankore) یونیورسٹي بابت پڻ
لکندس ته اها 1581ع (يعني 989 هجري سال) میں نهي. دراصل اها
يونیورسٹي سو سال کن پھرین ھے مدرسی جي حینثي میں بي هند نهي جتان
پوءِ موجوده شڪل می آئي. قرآن ۽ حدیث جي تعلیم حاصل ڪرڻ لاءِ پري
پري جي شہرن جا نوجوان هن یونیورسٹي می آيا ٿي.

افريڪا جي ھے جهوني چوڻي اهي ته:

”لوڻ اتر کان اچي ٿو، سون ڏکش کان، ۽ چاندي گورن (پوريپين) جي
ملڪ کان پر الله جو نالو ۽ عقل جا خزاننا فقط تمبڪتو میں آهن“.
اج جي تمبڪتو شہر کي ايئرپورت به آهي ۽ سندس آدمشماري
33000 آهي. تمبڪتو جون متى جون ٺهيل ٿي آڳاڻيون مسجدون ڏسڻ
وٿان آهن:

- جن گبر (Djingueereber) مسجد جي ڪا 1327ع میں نهي
- سانڪور مسجد جي ڪا هاڻ سانڪور یونیورسٹي به سُنجي ٿي
- جي ڪا پندر هين صدي 1441ع میں نهي.
- سِدي يحيى مسجد جي ڪا 1441ع میں نهي.

زئمبيا، گئمبيا ئ مختلف گئي ملڪ

آفرييڪا جا اهي ملڪ جن جا نالا مونجهارو پئدا ڪن ٿا، انهن ۾ زئمبيا ئ گئمبيا به آهن. آفرييڪا جو نقشو جي ماڻهؤء جي منهن وانگر سمجھيو وڃي ته گئمبيا تو هان جي سامهون بيٺ ماڻهؤء جي کابي پاسي واري گل جي متٺن حصي ۾ آهي ئ زئمبيا هن جي هيٺين چپ وٽ آهي. زئمبيا اسانجو ڪڏهن به وڃڻ نه ثيو جو اهو ملڪ افغانستان وانگر Land Locked آهي. يعني هن جي چو ڏاري بيا ملڪ آهن، سمند ناهي، ان ڪري پائيء جو جهاز اتي وڃي نٿو سگهي

زئمبيا جي چو ڏاري هي ملڪ آهن: ڪانگو (DRC)، تنزانيا، ملاوي، موڙمبق، زمبابوي، بوتسوانا، نميبيا ئ انجولا. لوساكا (Lusaka) سندس گاديء وارو شهر آهي جتي ملڪ جي آدمشماريء جو وڌو حصور هي ٿو.

زئمبيا ان ڳالهه كان آفرييڪا ۾ مشهور آهي ته هتي سڀ کان اڳ موٻائيل فون نهيا ئ اڄ به سجي آفرييڪا ۾ زئمبيا اڪيلو ملڪ آهي جتي موٻائيل فونن جا ڪارخانا آهن. هن ملڪ تي انگريزن جو 18 صديء ۾ قبصو ثيو ئ جڏهن 1964 ۾ کيس خود مختاريء ملي ته هتي جي رهاڪن پنهنجي ملڪ جو نالو زئمبيي نديء تان زئمبيار ڪيو. ملڪ جو پهريون صدر ڪينيٽ ڪاونڊا 1964 1991 ع كان ٿائين ثيو جنهن جو واسطو يونائيند ٿنسل اندپيننس پارشي سان هو. ان بعد 1991 ع كان 2002 ع ٿائين زئمبيا تي صدر فريبر ڪ چلوبا جي حڪومت رهي جنهن جو واسطو ملنچي پارشي بيموڪريسي سان آهي. پين آفرييڪي ملڪن وانگر زئمبيا ۾ به غربت ۽ ائڊز جي بيماري گهڻي حد ٿائين آهي. ملڪ جو جيڪو حاڪم ٿي ٿو اهو عوام جي بهترني بدران پنهنجي خاندان کي امير بٽائي ٿو ئ ملڪ جي مردي جان چڏي ٿو يا کيس، ڪانس وڌيک لوفر فوجي جنرل يا سياستدان ڏڪا ڏيني ملڪ کان ڪڍي ٿو. زئمبيا کي خود مختاريء ملڻ وقت هن ملڪ ۾ 70 هزار يوربي رهيل هنڌا پر پوء انهن مان ڪيترا ملڪ چڏي ويا. بهر حال ملڪ جو ڪاروبار اڄ به ڪيترن ئي چيني ۽ اييشيانئي واپارين جي هٿ ۾ آهي. ملڪ جي سرڪاري زبان انگريزي آهي جنهن ۾ هر فرسن جو ڪاروبار هلي ٿو. اسڪولون ڪاليجن ۾ به هر سڀجيڪت انگريزيء ۾ پڙ هايو وڃي ٿو. هوناء هتي جون اهم مڪاني زبانون به آهن. نيانجا ئ بيمبا. ان كان علاوه 13 dialects ۽ 72 بيون زيانون آهن. هڪ خيال كان ڏئو وڃي ته هن ملڪ جي ماڻهن کي

انگریزی زبان ئى هك بئى سان گندیبو آهي جىئن ملائيشيا ۾ مختلف زبانون گالهائيندر چىنин کي ملئى زبان گندیبو آهي.

گىمبيا اولله افريكا جو ملک اهي جنهن جي جاگرا فيائي شكل عجيب آهي. سندس ئى پاسن كان سينيگال آهي ئى هك پاسي كان اثلانتنك سمند آهي. بلک ائين کىچى جي ته گىمبيا سينيگال اندر ملک آهي. ائين سمجھو ته هك وچايل دوپتو سينيگال ملک آهي، جنهن تى ويڭ نانگ گىمبيا آهي گىمبيا نانگ وانگ بىگهو ملک اهي جىكۈ گىمبيا ندىء جي بېهي كىارن تى آهن. هي ملک كىنهن به هند 30 ميلن كان وڌيڪ ويڪرو ناهي. سندس توئىل پكىز 1500 چورس ڪلوميتر آهي ئى آدمشماري 18 لک آهي. افريكا جو سڀ كان ندىء ۾ نندىو ملک آهي. هي ملک انگريزن جي قبضي ۾ هو جن هتلان 18 فېبروري 1965 تى خودمختارى مليس. زرعى ملک آهي. ظاهر آهي وچ مان ندى وھي ئى ندى جوهار طرف 15 ميل ڪپر ته سرسېز ھجڻ كېي. انگريزن كان آزادي ملڻ بعد ملک سانت ۾ هلي رهيو آهي. 1994 ع ۾ مژئي هك فوجي ٻكتير مسخري ڪئي ئى ملک جي پىنگ ڪئي پر بچاء ئى ويو. امن امان هجڻ ڪري ڪافي يورپي سياح اچن ئا سندس توئرزم مان ڪمائى آهي. ان كان علاوه چى ئى گانگتن جي فارمن مان به ڪمائى اش. پر تنهن هوندي به ملک جي آدمشماريء جو ئيون حصو غربت واري ليڪ كان گھٺو هيٺ آهي جنهن جي روزانو ڪمائى 100 رپين كان به گھٺ آهي.

گىمبيا ۾ ڏھين صدي كان پھرین عرب عالم ۽ سوداگر آيا. هن سون ۽ عاج جو واپار ڪيو ئى. پورچوگالي 15 ۽ 16 صديء ۾ آيا. ان بعد انگريز آيا. كين خود مختارى ملڻ وقت مثن انگريزن جي حکومت هئي ئى پر واري ملک سينيگال تى فرينجن جي هئي. مونكى ياد نه پيو اچي ته اسانجو ڪو جهاز گىمبيا ويو پر ڪيتراي دفعا سينيگال جي بندرگاه بڪار ۾ وجڻ ئيو ۽ گىمبيا گھمن لاءِ باء روڊ بڪار كان وجڻو پيو ئى.

گىمبيا غلامن جي وڪري كان به ڪافي بدنام رهيو آهي. ئى صديون كن اولله ڪناري جي ملڪن جي غلامن جو هتي وڪرو ئيو ئى هنن کي اثلانتنك سمند ڪراس ڪرائي امرىكا جي نيلام مار ڪيڭن ۾ ئيو ويو ئى. چون ئا ته هنن لڳ 3 لک غلام امرىكا موڪليا ويا. هن واپار ۾ يورپين سان گذ مکاني شيدي وڌيرن، پوتارن ۽ سردارن پڻ حصو ورتو. هنن هنن هنن مضبوط قد ڪاث وارا شيدي يڪڙي يورپين کي وڪرو ڪيو ئى، جن جهازن رستي، كين سمند جي بي پار امرىكا موڪليو ئى.

افرييكا ويندڙن لاءِ گنى (Guinea) جو ملک به مونجهارو پيدا ڪري ئو جو ان نالي وارا افرييكا ڪند ۾ به ئى ملک آهن. جي گھن

کو فقط گئي جي گالهه کري ٿو ته هن جو مطلب ريبيلک اف گئي سان آهي جيڪو سندس وڌي شهري ڪوناڪري (Konakry) ڪري ”گئي ڪوناڪري“ به سنجي ٿو. هي ملڪ آفريڪا جي ڪابي ڪناري تي آهي. سندس ئي پرسان يعني پاڙي ۾ هڪ بيو نندڙو ملڪ گئي نالي آهي جيڪو سندس بسانو شهر ڪري ”گئي بسانو“ سنجي ٿو. گئي بسانو جي ٻئي پاسي سينيگال آهي ۽ ڪابي پاسي ائتلانٽ سمند آهي.

گئي (يعني ڪوناڪري) جي پڪيڻ ايداني لک چورس ڪلوميٽر آهي. سندس چوڌاري سينيگال، گئي بسانو، مالي، سيراليون، لائيريا ۽ ڪوتا دي آوري (جيڪو پهرين آنوري ڪوست سڊبو هو) آهن. اولهه پاسي کان ائتلانٽ سمند اش. هن ملڪ تي مختلف حڪومتون راج ڪنديون رهيو. آخر ۾ فرانس حوالي ٿيو جنهن کان ڪيل 1958 ع تي خود مختاري ملي. گئي کي ان وقت کان وٺي ڊڪتئر نموني جا حاڪم نصيٽ ٿيا جن پاڻ کي ته امير ترين بنایو پر ملڪ کي غريب ترين بنائي چڏيو. دنيا لاءِ اليومين پندا ڪرڻ وارو هي ملڪ اج يوري پي ملڪن اڳيان ڪشتو جهليو بيٺو آهي.

گئي 1958 ۾ خود مختاري ملن تي احمد سيكات توري ملڪ جو صدر ٿيو جنهن 1984 ع تائين ملڪ کي خوب پيليو ۽ حڪومت کي چھتو رهيو. ان بعد لانس ڪونتي ملڪ ۾ ڪوڊي ٿئي (انقلاب) آندو ۽ پاڻ نهي ٺڪي ملڪ کي 28 سال چوسيندو رهيو ۽ ملڪ کي قرضي بنائي چڏيائين. 2008 ۾ مليئري جو جرنل صدر ٿي وينو جيڪو پوءِ سال بعد فوج جي گور ڪرڻ تي لاثو ويو ۽ جن ماڻهن هن صدر ڪامارا جي حق ۾ مظاهرا ڪيا انهن کي گئيءَ جي فوج هن جهان مان ئي ختم ڪري چڏيو. هاڻ نائب صدر سيكوبا ڪونائي جيڪو هن ملڪ جو بفينس منسٽ به رهي چڪو هو اهو اچڪلهه صدر آهي.

هوداڻهن پر واري ملڪ گئي بسانو جو به ڪجهه اهو ئي حال آهي. سخت غربت ۽ بدامني جو عالم آهي. سندس GDP دنيا ۾ هيٺائين ليل تي آهي. يورپين جي اچڻ کان اڳ توڙي يورپين جي ڏينهن ۾ خوشحال گزاريندڙ هي ملڪ اچ بک، بيحالي، بيماري ۽ بيروزگاري ڪري دنيا ۾ عبرت جو مڪان آهن. سندس سياستان، حاڪم فوجي ۽ بيروڪرڻ اچ به ڏسو ته توهان کي ائين محسوس ٿيندا چڻ ڪويت يا برونائي جي بادشاھن جو اولاد هجن پر عوام جو حال ٿو سنجي ته اکين ۾ گور ها تري اچن ٿا. هئڙن ملڪن کي ڏسي مون کي هڪ اچاتو خوف هر وقت پنهنجي ملڪ جي مستقبل بابت ڀڻ بيجاريندو رهيءَ ٿو جيڪو اچ قرض ۾ غرق آهي. ڪلڪ پيدا ڪندڙ اسان جي ملڪ ۾ ماڻهو اتي لاءِ قطارن ۾ چڀي رهيا آهن، ڪپهه پيدا ڪندڙ اسان جي ملڪ ۾ ماڻهو چتنين لڳ ڪپڙن ۾ هلي رهيا آهن، اسان جي دريانن جي ملڪ ۾ ماڻهو

قطارن ۾ پڙي پائીءَ لاءَ دبا جهليو بىنا آهن.
 هي ملڪ (گني بسانو) آخر ي وقت ۾ پورچوگالين جي قبضي ۾ هو
 جن طرفان كيس 24 سپتيمبر 1973 ع تي خود مختار ي ملي.
 گني ڪوناڪري ۽ گني بسانو كان علاوه هڪ ٿيون گني نالي
 ملڪ افريڪا کند ۾ آهي جيڪو اڪيوريل گني يعني خط استوائي
 گني جي نالي سان سڌجي ثو. جيتويٽيك هن ملڪ جو خط استوا
 (Equitor) سان ڪو واسطو ناهي. هي وچ آفريڪا ۾ هڪ ننڍڙو
 ملڪ آهي جنهن جي پيڪي 28 هزار چورس ڪلوميتر آهي. هي هڪ
 امير ملڪ آهي پر ملڪ جي دولت چند سرڪاري ڪامورن،
 سياستدان ۽ ڪارخانيدارن جي هئن ۾ آهي. امير ته پاڪستان به آهي
 پر ڪئي آهي عوام خوشحال؟ اهو ئي حال افريڪا جي هن ۽ بىن
 ملڪن جو آهي. پليون زمينون، جبل معدنيات سان پريل، عوام محنتي،
 ته به ڪيترين کي ڪائڻ لاءَ به ويلا رُکي ماني به ميسر ناهي. UNO
 جي انگ اکرن موجب هن ملڪ جي 70 سڀڙو ماڻهن جي روزانو
 به بالر به ڪمائني ناهي!

هن گني (Equitorial Guinea) جي چوڏاري ڪئرون، گئن ۽
 ائتلانٽك سمند آهي. افريڪا جي ملڪن ۾ انگريزي بعد فرينج ۽ پورچوگالي
 زبانون پئي نمبر تي آهن. پر هي ملڪ اهڙو آهي جنهن جي سرڪاري زيان
 هسيپانوي آهي. ان كان علاوه هسيپانوي زبان آفريڪا جي فقط هڪ شهر سيوٽا ۾
 هلي ٿي جيڪو جبرالتر جي سامهون ۽ موراكو جي پرسان هڪ شهر آهي.
 هي شهر اڄ به اسپين جو حصو آهي جيئن ڪجهه عرصو اڳ تائين گوا
 پورچوگال جو شهر سڊيو ويو ٿي.

هي ملڪ خط استوائي گني پهرين انگريزن جي هٿ ۾ هو 1841ءِ
 برطانيا هن کي اسپين حواليءَ ڪيو ۽ 1968 ع ۾ ائڪ سوا صديءَ جي
 حڪومت بعد پورچوگال هن ملڪ کي خود مختار ي ڏني. نگالاندا (NgalanDa)
 سنگل پارتي ٺاهي ملڪ جو حاڪم ٿيو 1979 ع تائين هن خون ۽ قتل جي
 حڪومت هلائي. ملڪ جي آدمشماريءَ جو ٿيون حصو خوف كان ملڪ
 چڏي ويو. تي لک آدمشماريءَ ما 80 هزار ماڻهو قتل ڪيا ويا. ملڪ جي
 معيشيت تباہ ٿي وئي 1979 ع ۾ ٿيوبورو اوبيانگ خوني انقلاب ذريعي پاڻ
 حاڪم ٿي وينو آهي. پر ملڪ جا ساڳيا حال آهن پن تي گذر ٿي رهيو آهي.